

ČESKÝ JAZYK

9

pro základní školy

metodická příručka

IVANA BOZDĚCHOVÁ
PETR MAREŠ
IVANA SVOBODOVÁ

SPN – pedagogické nakladatelství,
akciová společnost,
Praha 2013

Napsali: doc. PhDr. Ivana Bozděchová, CSc., prof. PhDr. Petr Mareš, CSc.,
PhDr. Ivana Svobodová

© Ivana Bozděchová za kolektiv, 2013

© SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2013

ISBN 978-80-7235-483-2

Obsah

Předmluva	5
-----------------	---

JAZYK

Vývoj českého jazyka

Zvuková stránka jazyka

Spisovná výslovnost.....	9
Výslovnost samohlásek.....	9
Výslovnost souhlásek a souhláskových skupin	9

Nauka o slově

Tvoření slov	12
Procvičování probraného učiva.....	12
Stavba slova a tvoření slov	12
Slovotvorný rozbor	15
Pravopis související se stavbou slova a s tvořením slov.....	21
Psaní <i>i/y, í/ý</i>	21
Předpony <i>s-</i> , <i>z-</i> , <i>vz-</i>	22
Psaní souhláskových skupin	23
Skupiny <i>bě – bje, pě, vě – vje, mě – mně</i>	23
Význam slova.....	26
Slova nadřazená, podřazená, souřadná	26
Slova jednoznačná a mnohoznačná	27
Synonyma, antonyma, homonyma.....	29
Odborné názvy	33

Tvarosloví

Slovní druhy.....	39
Podstatná jména	43
Procvičování probraného učiva.....	43
Skloňování cizích vlastních jmen	44
Osobní vlastní jména.....	45
Zeměpisná jména	46
Psaní velkých písmen ve vlastních jménech a názvech	47
Přídavná jména.....	50
Procvičování probraného učiva.....	50
Zájmena.....	52
Procvičování probraného učiva.....	52
Číslovky	55
Procvičování probraného učiva.....	55

Slovesa	56
Procvičování probraného učiva	56
Slovesa a jejich tvary	57
Tvoření slovesných tvarů z kmene přítomného a minulého	57
Přehled tříd a vzorů sloves	57
Přechodníky	60
Pravopis koncovek jmen a sloves	62

Skladba

Stavba větná	71
Věta jednoduchá	71
Vztahy mezi slovy ve větě	71
Základní větné členy	73
Přehled rozvíjejících větných členů	75
Výrazy, které nejsou větnými členy	84
Větné členy nerozvité, rozvité, souřadně spojené	87
Shoda přísudku s několikanásobným podmětem	88
Vztah přístavkový	89
Věty s podmětem a věty bez podmětu; větné ekvivalenty	93
Funkce vět a větných ekvivalentů	95
Samostatný větný člen, osamostatněný větný člen, elipsa	97
Věta a souvětí	99
Souvětí podřadné	101
Souvětí podřadné s více než jednou větou vedlejší	105
Čárka v souvětí podřadném	109
Tvoření vět	114
Hlavní zásady českého slovosledu	121
Činitel významový	121
Činitel mluvnický	124
Činitel zvukový	125

Stavba textová

Opakování o souvětí souřadném	127
Souvětí souřadné s více než dvěma větami	129
Vsuvka	134
Prostředky návaznosti v jazykových projevech	136

SLOH A KOMUNIKACE

Slohotvorní činitelé	141
Mluvené a psané texty	141
Oficiálnost projevu a formální vyjadřování	146
Sloh a funkce textů	150
Některé publicistické útvary	152
Komentář	152
Fejeton	153
Reportáž	155
Rozhovor	156
Přesvědčování a manipulace	158

Předmluva

Vážení uživatelé,

tato metodická příručka se vztahuje k učebnici a pracovnímu sešitu Český jazyk pro 9. ročník, které vznikly na základě Rámcového vzdělávacího programu a důsledně se opírají o slovníček lingvistických termínů, sestavený pod vedením Jazykovědného sdružení AV ČR a zveřejněný na webových stránkách MŠMT ČR.

Učebnici a pracovní sešit pro 9. ročník jsme metodologicky zpracovali podle stejných principů jako předchozí učebnice a pracovní sešity pro 6., 7. a 8. ročník a obsahově na ně navazujeme. Postupujeme od výkladu a popisu jazykových jevů a důsledně přihlížíme k jejich funkci v autentických jazykových komunikátech s různým funkčněstylovým zaměřením. Příklady ve cvičeních jsou z velké části excerповány ze současných textů (psaných i mluvených), včetně textů v Českém národním korpusu. Snahou je podat teoretický výklad jazykových jevů a zároveň pěstovat a rozvíjet komunikační schopnosti a dovednosti žáků, a to v návaznosti na jazykovou výchovu v předchozích ročnících. Zaměřujeme se na současnou spisovnou češtinu (psanou i mluvenou) a z praktických důvodů zdůrazňujeme její hovorovou vrstvu.

Stejně jako v předchozích učebnicích je i v učebnici pro 9. ročník učivo tematicky rozděleno na část o jazyce a na část o slohu a komunikaci, přičemž jazykové výklady jsou uspořádány podle jazykových rovin (tedy hláskosloví, nauka o slově a tvarosloví, skladba) a předchází jim krátká informativní kapitola o historickém vývoji češtiny. Jevy a poznatky slohové a komunikační zároveň na mnoha místech začleňujeme také do částí věnovaných jazyku. Je tomu tak i v pracovním sešitu, kde klademe na sloh a komunikaci značný důraz. V souvislosti s příslušnými jevy slovotvornými a mluvnickými procvičujeme také pravopis.

V učebnici i pracovním sešitu předkládáme cvičení a úkoly různého typu a různé náročnosti, aby učitelé sami mohli podle konkrétní situace, schopností a úrovně znalostí žáků různě kombinovat a postupovat. Linearitu výuky a konkrétní podobu učebního plánu tedy opět do jisté míry ponecháváme na uvážení a rozhodnutí vyučujících. Náročnější úkoly Pro bystré hlavy nedoporučujeme ke klasifikaci, mají sloužit především k motivaci zájmu žáků o jazyk a vést je k pozorování, k hlubšímu přemýšlení a k promýšlení jazykových jevů v širších a zajímavých souvislostech. Vyučující je mohou využít k různým soutěžím nebo kvízům.

V návaznosti na učebnice pro 6., 7. a 8. ročník jsou jednotlivé oddíly opět vyznačeny barvami, barevně podloženy jsou také mluvnické výklady. Podle potřeby opět uvádíme v přehledu základní termíny a pojmy. K jejich opakování slouží několik cvičení v pracovním sešitu.

Oddíly učebnice věnované nauce o slově, tvarosloví a skladbě jsou zakončeny souborem otázek, jejich zodpovězením si žáci mohou ověřit úroveň vlastních znalostí (srovnáním s maximálně dosažitelným počtem hodnotících bodů).

Možnosti vlastního kritického hodnocení (autoevaluace) opět žákům poskytuje především pracovní sešit – všechna cvičení jsou v něm bodově hodnocena, za každým oddílem je připojena informace o maximálním počtu bodů. Hodnotící tabulka na konci pracovního sešitu uvádí bodové rozpětí – žáci si je mohou porovnat s vlastními získanými body a sami kriticky zhodnotit své výkony, případně se zaměřit na odstranění nedostatků.

Metodická příručka poskytuje učitelům v úvodu ke každé kapitole z učebnice obecné poznámky k metodice postupu při výkladu příslušného učiva, zdůvodnění zvolené koncepce výkladu, příp. dílčí vysvětlení některých jazykových jevů. Příručka přináší řešení všech cvičení v učebnici a pracovním sešitu pro 9. ročník. Vyučujícím v ní také mnohdy navrhuje nebo doporučujeme možné postupy při plnění úkolů, příležitostně aktualizace, podněty k dalšímu procvičování a aktivitám, a to i v mezipředmětových souvislostech (např. v souvislosti s výukou literární nebo cizích jazyků) nebo mimo výuku, ve vlastní jazykové a komunikační praxi žáků. Připomínáme také využívání odborných jazykových příruček (pravopisných pravidel, mluvnic, výkladových i jiných slovníků). Komplexní řešení některých cvičení mohou vyučující podle potřeby poskytnout v kopiích žákům, aby si samostatně zkontrolovali správné odpovědi a řešení (např. u úkolů na doplňování mluvnických tvarů slov, ověřování správného pravopisu, u slovtvorných a morfematických rozborů slov, grafického znázornění stavby vět apod.).

Doufáme, že se vám bude s učebními texty pro 9. ročník dobře pracovat a že vám k tomu spolehlivě napomůže i tato metodická příručka.

Na její přípravě se už nemohla podílet doc. PhDr. Eva Hošnová, CSc. Byla iniciátorkou a hlavní autorkou celého projektu, ale jeho dokončení se už nedožila († 2010). Rádi bychom touto metodickou příručkou, která mohla částečně čerpat z materiálů, jež zpracovala, připomněli její památku.

Za autorský kolektiv

Ivana Bozděchová

Vývoj českého jazyka

Úvodní kapitola učebnice stručně seznamuje s tisíciletou historií vývoje českého jazyka. Při četbě krátkých ukázek z několika různých historických etap se žáci přesvědčují o změnách hláskové i pravopisné podoby češtiny, o proměnách mluvnických tvarů slov i větné stavby a také o vývoji slovní zásoby (včetně přejímání cizích slov). Ilustrační texty jsou doplněny základními faktografickými informacemi o dílech, z nichž pocházejí, a jsou vybaveny vysvětlivkami k užitým jazykovým prostředkům. S použitím těchto vysvětlivek vedeme žáky k tomu, aby ilustrační texty na str. 8–12 převedli do současného jazyka, porovnali obě podoby (našli největší odlišnosti) a zhodnotili, jak původnímu textu rozumějí.

Uvedené ukázky můžeme využít k další práci, např. jako motivaci pro vlastní vyprávění příběhů, charakteristiku legendárních i skutečných historických postav, srovnání se ztvárněním témat v různých druzích umění (umělecká literatura, film, divadlo) apod.

Pro bystré hlavy

Úkol využijeme k tomu, aby si žáci na uvedených příkladech uvědomili, v jakých oblastech života se nejčastěji do češtiny přejímala cizí slova, a aby se snažili vysvětlit, proč tomu tak bylo. – Nová pojmenování často přicházela s cizími reáliemi a novými skutečnostmi, a to zejména ve specializovaných oborech. Často se stávala slovy mezinárodními, proto se s nimi můžeme setkat i v jiných jazycích.

Uvedená přejatá slova z italštiny patří do následujících oborů: *banka*, *bankrot* – ekonomika, peněžnictví; *freska*, *mozaika*, *sgrafito*, *kupole* – stavebnictví, architektura; *tenor*, *bas*, *soprán*, *viola* – (vážná) hudba.

Uvedená přejatá slova z francouzštiny patří do následujících oborů: *kra-vata*, *toaleta*, *blůza*, *kostým*, *manžeta* – móda, oblékání; *pudr*, *krém* – kosmetika; *žampion*, *roláda*, *kotleta*, *marmeláda* – kuchyně, kulinářství.

V těchto oborech patří ke slovům přejatým (z různých jazyků) dále např.: *konto*, *dividenda*, *inkaso*; *fasáda*, *balkon*; *piano*, *alt*; *top*, *džínsy/džíny*, *blejzr*, *outfit*; *sprej*, *gel*; *džem*, *dezert* atd. – Nad rámec úkolu můžeme žákům zadat, aby vyhledali nejnovější příklady přejatých slov na internetu a rozlišovali, z kterých jazyků pocházejí. Pokud žáci neznají význam některých přejatých slov, vyhledáváme je ve slovníku cizích slov.

ARCHAISMY, HISTORISMY A NEOLOGISMY

Cvičení 1 je zaměřeno především na historismy, tedy slova, která se užívají tehdy, pokud se předmětem řeči stávají zaniklé skutečnosti. Podle toho je žáci v úryvku poznávají. Ani slova zastarávající a zastaralá se běžně v současné době nepoužívají, obvykle však nelze přesně stanovit stupeň zastaralosti.

Za slova a slovní spojení zastarávající, příp. i zastaralá a historismy lze považovat: *klapat* (= chodit v dřevákách), *radní dům*, *halapartna* (= sekera s hrotem a hákem na dlouhé násadě), *mázhaus* (= velká síň, hala v přízemí i patře středověkého i renesančního domu), *rychtář* (= zástupce vrchnosti ve správě obce, v královských městech králův zástupce), *palcát* (= středověká zbraň s kovovou hlavicí nebo kladívkem, odznak rychtářské moci), *dráb* (= dozorce, hlídač, strážník), *ký* (= který, jaký), *purkmistr* (= hlava obce, zvláště města, starosta).

Kromě zastarávajících a zastaralých slov lze v textu najít také zastaralé tvary slov nebo zastaralé vazby: v *placaté biretě* (= baret, čapka zastarale rod ženský) = v placatém biretu (rod mužský), *kapucín o dlouhé bradě* – s dlouhou bradou, *jezuit* = jezuita, *viděti* = vidět, *jest odpověden* – je odpovědný.

Cvičení 2 můžeme organizovat různým způsobem, např. jako soutěž skupin ve výuce (v daném časovém limitu najít co největší počet neologismů z určené nebo libovolné tematické oblasti) nebo jako domácí úkol s vyhledáváním v textech denního tisku, v reklamách, na internetu. U uvedených neologismů se zamýšlíme, v jakých oblastech se nejčastěji používají a čeho se týkají. Viz např. *fitness*, *spinning*, *wellness*, *summit*, *videokonference*, *mobilní operátor*, *chytrý telefon – smartphone*, *operační paměť*, *paměťová karta*, *podpora SIM karet*, *obrazový bod*, *čtyřpalcový dotykový displej* atd.

Ve **cvičení 3** můžeme za neologismy považovat slova a slovní spojení pojmenovávající nové jevy z oblasti počítačové techniky: *iPad*, *tablet*, *chytrý mobil*, *notebook*, *iPhone*, *Wi-Fi*, *Bluetooth*, *čtečka*, *brouzdání na internetu*, *multitasking*, *webový prohlížeč*, *textový editor*. Nad rámec úkolu můžeme žákům zadat, aby uváděli další neologismy z této oblasti, které znají z vlastních zkušeností.

Spisovná výslovnost

■ VÝSLOVNOST SAMOHLÁSEK

Krátká, prakticky zaměřená kapitola o zvukové podobě češtiny navazuje na rozsáhlejší a podrobnější výklady v učebnici Český jazyk 6, 2006, str. 16–25. Žáci procvičují spisovnou výslovnost a opakují základní znalosti o jejích pravidlech. Pozornost při tom věnujeme zejména regionálním odchylkám od spisovné normy.

Ve **cvičení 1** v textu humorné básně srovnáváme správnou, spisovnou výslovnost lva a nedbalou, nesprávnou výslovnost želvy. Podle způsobu zápisu rozhovoru želva nesprávně vyslovovala samohlásky *o* jako [a] (*ta* = *to*, *pramiňte* = *promiňte*), *e* jako [a] (*nevidíta* = *nevidíte*, *žalva* = *želva*). Proto lev pochyboval o tom, že želva umí česky.

Cvičení **Pro bystré hlavy** můžeme zadat žákům jako úkol všimat si nedbalé výslovnosti ve svém okolí nebo jako soutěž v hledání formálně podobných slov. Cvičení slouží jako motivace k tomu, aby si žáci znovu uvědomili, jak je správná výslovnost důležitá pro úspěšnou komunikaci. Příkladů je mnoho, viz např.: *byt – být, vina – vína, rada – ráda, pata – pátá, kliknout – kleknout, lis – les, ven – van, nezmar – nazmar, vor – var, voda – vada, konec – kanec, utekl – otekl* atd.

Ve **cvičení 2** dáváme pozor zejména na slova, ve kterých se samohlásky v praxi mnohdy nesprávně zkracují, např. [hřebík], [domu], [neňi], [upřimňi], [usilí], [muj], [povídáme], [trojuhelňík], nebo nesprávně dlouží [póle], [nahóre], [ňít'e], [móre], [pívo] apod. Dbáme také na to, aby se samohlásky vzájemně nezaměňovaly, v některých uvedených příkladech by mohlo dojít při nesprávné výslovnosti k (nežádoucí) změně významu, viz např. *opravdový kanec, poslední rak, halit se každý den*. Upozorníme také žáky na to, aby se při výslovnosti vyvarovali nesprávného dloužení (protahování) samohlásek na konci slov; poměrně běžně se s ním totiž mohou zejména v běžném dorozumívání, ale mnohdy i u profesionálních mluvčích setkat. Dbáme dále na to, aby žáci vyslovovali spojení slov bez pauzy, jako celek!

■ VÝSLOVNOST SOUHLÁSEK A SOUHLÁSKOVÝCH SKUPIN

Ve **cvičení 1** opakujeme dělení českých souhlásek podle znělosti: **a)** souhlásky znělé – *b, v, d, d', z, ž, g, h, r, l, m, n, ň, j, ř*; souhlásky neznělé – *p, f, t, t', s, š, k, ch, c, č, ř* (souhláska *ř* může být znělá i neznělá)

b) dvojice souhlásek znělá – neznělá: *b – p, v – f, d – t, d' – t', z – s, ž – š, g – k, h – ch* (znělé a neznělé ř).

Cvičení 2 a 3 jsou věnována spodobě znělosti – u slov, ve kterých k ní dochází, zopakujeme její podstatu a zásady (viz Český jazyk 6, 2006, str. 18 až 19).

Cvičení 2. a) *sbírat* [zbírat], *prudký* [prutkí], *lev* [lef], *sníh* [sňích], knížka [knížka], *plod* [plot], *zklamat* [sklamat], *rozkvést* [roskvést], *hebký* [hepkí], *stavba* [stavba], *hřib* [hřip], *křivda* [křivda], *led* [let], *zpráva* [správa], *rozbít* [rozbít], *ztratit* [strařit], *odbyt* [odbit].

b) Jde o dvojice slov, ve kterých dochází při výslovnosti ke spodobě znělosti; z uvedených slov lze najít protikladné členy ke slovům: *plod* – *plot* (*Ten ovocný strom nikdy nevydal žádný plod. Přeskočil plot a utíkal zahradou nahoru.*), *led* – *let* (*Pod nohama se nám začal lámat tenký led. Pozorovali jsme úchvatný let orlů.*), *zpráva* – *správa* (*Jeho zpráva nás velmi potěšila. O rekonstrukci domu rozhodne správa budov.*). Podobně dále viz např. dvojice s protikladem znělosti: *pod* – *pot* (*Našli jsme to ležet pod lavicí. Strachy mě polil studený pot.*), *zpravit* – *spravit* (*Reportér se hodlal zpravit všechny přítomné o posledním vývoji událostí. Porouchaný přístroj musíme dát spravit.*) aj. Ve cvičení lze dále najít slovo stejně vyslovované ke slovesu *odbyt* – *odbit* (*Neměl bys ten úkol tak odbýt. Slyšela odbít půlnoc.*); zde však nejde o znělostní protiklad.

U spojení ve **cvičení 3** dochází k následujícím spodobám znělosti: *pod křovím* [potkřovím], *od tebe* [ottebe], *v pořádku* [fpořátku], *s babičkou* [zba-bičkou], *k domu* [gdomu].

Ve **cvičení 4** v souvislosti s výslovností zopakujeme pravidlo o používání předložek *s*, *z*: *s* + 7. pád, *z* + 2. pád.

ze slámy, *se slámou*, *s bratrem* [zbratrem], *z kovu* [skovu], *se sestrou*, *z potoka* [spotoka], *ze skla*, *z kopce* [skopce], *se štěstím*, *ze sedadla*.

Ve **cvičení 5** si žáci uvědomí, že díky podobě znělosti splývají ve výslovnosti dvě podobné, ale rozdílné souhláskové skupiny, které vznikají při stupňování přídavných jmen: *-dší*, *-tší* [-tší]. Při psaní vycházíme z 1. stupně přídavného jména a odvozovacího základu, ke kterému při stupňování připojujeme příponu *-ší*; jeho koncová souhláska zůstává zachována, píšeme tedy: *-d-*, nebo *-t-*. Ve výkladu na str. 18 má být správná výslovnost: *sladší* [slatší i slačí], *kratší* [kratší i kračí]. Příklady 2. stupně těchto přídavných jmen: *mladší* (*bratr*), *tvrdší* (*podmínky*), *hladší* (*povrch*), *krotší* (*kůň*), *prudší* (*spád*), *vratší* (*židle*) apod. – Obdobně splývá výslovnost skupin *-dský*, *-tský* [-tskí], ve výkladu na str. 18 má tedy být správná výslovnost: *lidský* [litskí i lickí].

Cvičení 6 je zaměřeno na zjednodušování zdvojených souhlásek ve výslovnosti. Opakujeme psanou podobu slov se zdvojenými souhláskami a zdůvodňujeme ji (slovotvornou, příp. tvarotvornou) stavbou slov (včetně hláskových změn, ke kterým při tvoření slov, příp. tvarů dochází). Zdvojené hlásky jako hlásky dvě čteme v těchto slovech: *dvojjazyčný* (složené slovo), *nejjasnější* (pro odlišení od *nejasnější*), *lasiččí* (od *lasička* × *lasičí* od *lasice*), *půlletá* (složené slovo), *nejjistější* (pro odlišení od *nejistější*), *pecce* (od *pecka* × *pece* od *pec*), *holubiččí* (od *holubička* × *holubičí* od *holubice*).

Obdobně také ve cvičení **Pro bystré hlavy** hledáme výchozí podstatná jména podle jejich zakončení a podle výsledné souhláskové skupiny přivlastňovacího přídavného jména, která vznikla po připojení přípony *-in* (s příslušnými hláskovými změnami): Moničina [moničina] – *Monik(a)* + *-in* (k > č), Moniččin [moniččina] – *Moničk(a)* + *-in* (k > č). Protože jde o dvě různá přivlastňovací přídavná jména, zachováváme formální rozdíl mezi nimi (*-č-* × *-čč-*) i ve výslovnosti. Zdvojené hlásky u přídavného jména *Moniččin* tedy vyslovujeme, aby bylo patrné, ke kterému výchozímu podstatnému jménu se vztahuje.

V závěrečném **cvičení 7** procvičujeme a zdůvodňujeme výslovnost některých souhláskových skupin: [přetškolní], [natšeňí] – v obou slovech je *dš* na rozhraní předpony a základového slova, [kamarátskí i kamaráckí] – *ds* lze vyslovit i jako [c], [vstach] – spodoba znělosti, na konci slova se znělá souhláska vyslovuje jako neznělá, [čtvrtek], [přetstava] – na rozhraní předpony a základového slova se *ds* jako [c] nevyslovuje, [nejprutčí i nejpručí] – *dš* lze zjednodušit na [č], [svach] – na konci slova se znělá souhláska vyslovuje jako neznělá, [ďetství i ďectví] – *ds* lze vyslovit i jako [c], [otšťípnout] – na rozhraní předpony a základového slova se *ts* jako [c] nevyslovuje, [skautskí i skauckí] – *ts* lze vyslovit i jako [c], [otst'íni] – na rozhraní předpony a základového slova se *ds* jako [c] nevyslovuje, [patnáct], [čtvrhdovina], [egiptské i egipcké] – *ts* lze vyslovit i jako [c].

Tvoření slov

Oddíl o slově je obdobně jako v předchozích ročnících věnován dvěma hlavním okruhům: stavbě, utvářenosti, tedy tvoření slov, a slovnímu významu. Cílem je zopakovat a upevnit dosavadní poznatky, procvičit je na jazykovém materiálu ze současné komunikace a doplnit je o některé další jevy a souvislosti. Na opakování učiva o stavbě slova (části slova vydělované při slovotvorném rozboru, slovotvorné způsoby) navazuje přehled a procvičování pravopisných jevů, které souvisejí se stavbou slova a s tvořením slov. Cílem je upevnit povědomí žáků o slovotvorné utvářenosti slov a motivovat je k praktickému využívání těchto poznatků v pravopisné praxi.

Poučení o významu slova nově zahrnuje rozdělení slov podle stupně obecnosti jejich významu (slova nadřazená, podřazená, souřadná). V návaznosti na výklady v 7. ročníku se opakuje a prohlubuje učivo o jednoznačnosti a mnohoznačnosti slov (se zaměřením na metaforu a metonymii), o významových vztazích mezi slovy ve slovní zásobě (synonyma, antonyma, homonyma) a o odborných názvech (jednoslovné termíny a terminologická sousloví domácí i cizí). Cílem je vést žáky k hlubšímu chápání věcného (lexikálního) významu slov, ke schopnosti používat výrazy významově i stylově adekvátní danému typu textu a jeho funkci/funkcím. Proto jsou obdobně jako v předchozích ročnících využívány (v učebnici i v pracovním sešitě) texty a úryvky textů z různých oblastí společenské komunikace (umělecká literatura, denní tisk, odborné vyjadřování).

PROCVIČOVÁNÍ PROBRANÉHO UČIVA STAVBA SLOVA A TVOŘENÍ SLOV

V této části učebnice opakujeme základní poznatky o stavbě slova a o tvoření slov – vydělujeme jejich kořeny, předpony a přípony a také rozlišujeme odvozená a složená slova. Připomínáme souvislosti tvoření slov (jmen a sloves) s jejich ohýbáním, dbáme zejména na rozlišování (gramatických, tvarotvorných) koncovek a (slovotvorných) přípon, viz např. *škol-n-í*: (slovotvorná) přípona *-n-*, pádová koncovka *-í*. Opakujeme metodu slovotvorného rozboru, tedy rozdělení utvořeného slova na slovotvorný základ a příponu a předponu, a to na základě porovnání slova utvořeného (odvozeného nebo složeného) s jeho slovem základovým.

Cvičení 1. a) slouží k opakování základních pojmů a termínů z oblasti tvoření slov a jejich vymezení, tedy především toho, co je to kořen, předpona, přípona, příp. koncovka a jak se liší odvozená a složená slova. Žáci by tyto typy utvořených slov a jejich slovotvorné části měli sledovat a uvědomovat si je při četbě úvodního textu tak, aby je pak v dalších částech cvičení mohli procvičovat.

b) V úvodním textu jsou následující slova s předponou: *po-klad* – podstatné jméno; *ne-konečný* – přídavné jméno; *o-vládat* – sloveso; *ne-musíte* – sloveso; *do-vědět* – sloveso; *do-mluvili se* – sloveso; *ne-u-stále* – příslovce; *po-rušovat* – sloveso; *ně-jaká* – zájmeno; *vy-psala* – sloveso; *ná-rod* – podstatné jméno; *nej-míň* – příslovce; *z-působí* – podstatné jméno; *o-značování* – podstatné jméno. Po vydělení předpon z těchto slov můžeme navíc doplnit některá jim příbuzná slova utvořená jinými předponami (tím si ověříme, že jsou to skutečně předpony), příp. porovnat, jak se změnil slovní význam. Viz např. *zá-klad*, *ná-klad*, *vý-klad*; *z-vládat*; *z-vědět*, *vy-z-vědět*, *po-vědět*; *roz-mluvili se*, *vy-mluvili se*, *při-mluvili se*, *do-mluvili se*; *na-rušovat*, *vy-rušovat*; *ni-jaká*; *na-psala*, *za-psala*, *po-psala*, *o-psala*, *při-psala*; *po-rod*, *z-rod*; *za-značování*, *na-značování*, *vy-značování* apod.

V části **c)** opakujeme stavbu odvozených slov: *slovníky* – odvozování, *slov-* (kořen) *-n-*, *-ik-* (přípony) *-y* (koncovka); *jazykovou* – odvozování, *jazyk-* (kořen) *-ov-* (přípona) *-ou* (koncovka); *společnost* – odvozování, *spol-* (kořen) *-eč-*, *-n-*, *-ost-* (přípony) *-o* (koncovka); *způsoby* – odvozování, *z-* (předpona) *-působ-* (kořen) *-y* (koncovka).

Část **d)** je zaměřena na poznávání složených slov a jejich výchozích slovních spojení: *tajuplný* – plný taj(ů), *světoběžník* – běžet svět(em), *cizojazyčný* – cizí jazyk(y).

Část **e)** lze využít při hodině k práci individuální i skupinové, žáci mohou samostatně či ve dvojicích (skupinách) vymýšlet příbuzná slova k zadanému slovu během vymezeného časového limitu. Příklady příbuzných slov: *chodit* – *vychodit*, *nachodit*, *prochodit*, *zchodit*, *uchodit (se)*, *dochodit*, *chodívat*, *chodívávat*, *chod*, *východ*, *průchod*, *schod*, *schodek*, *schodiště*, *schodištní*, *chození*, *chodec*, *chodkyně*, *chůze*, *rychlochůze*, *schůdný*, *samochod*, *chodba*, *chodbový*, *obchodovat*, *obchod*, *obchodování*, *přicházet*, *vycházet*, *nacházet*, *zacházet*, *odcházet*, *scházet*, *ucházet*, *procházet (se)*, *procházka*, *procházkový*, *zacházka*, *vycházka*, *vycházkový*, *obcházka*

ovládat – *ovládat se*, *ovládání*, *ovládač* (ovladač), *ovládatelný* (ovladatelný), *neovládatelný* (neovladatelný), *ovládatelnost* (ovladatelnost), *ovládnout*, *ovládnutelný*, *zvládat*, *zvládatelný*, *nezvládatelný*, *zvládatelnost*, *zvládnout*, *zvládnutelný*, *nezvládnutelný*, *zavládnout*, *vláda*, *vládní*, *vládnout*, *vládnoucí*, *vladař*, *vladařka*, *vládce*, *vládkyně*, *vladyka*, *nadvláda*, *nevládní*, *protivládání*, *provládní*, *samovláda*, *samovládce*, *krutovláda*, *krutovládce*, *eurovláda*, *světovláda*, *světovládny*

svět – *světový*, *světovost*, *světák*, *světácký*, *světáctví*, *celosvětový*, *světoběžný*, *světoběžník*, *světoběžnice*, *světobčan*, *světovládny*, *světoznámý*, *světoznámě*, *světský*, *malosvětský*, *novosvětský*, *starosvětský*, *velkosvětský*, *polosvětský*, *mimosvětský*, *podsvětí*, *podsvětí*, *kazisvět*

tajný – *taj*, *tajně*, *tajnost*, *tajit*, *tajenka*, *tajnuštkář*, *tajnuška*, *tajemný*, *tajemně*, *tajemství*, *utajit*, *zatajit*, *utajovat*, *zatajovat*, *odtajnit*, *odtajněný*, *odtajňování*, *odtajňovací*, *utajňování*, *jinotaj*, *tajuplný*, *tajnosnubný*, *veletajný*, *supertajný*

národ – národní, národnost, národnostní, národek, národeček, rod, rodit (se), narodit se, zrodit se, porodit, urodit se, úrodný, úrodnost, úroda, nad-úroda, neúroda, neúrodný, neúrodnost, zúrodit, zúroďňovat, rodný, rozený, narozený, narozeniny, narozeninový, urozený, zrozený, sourozenec, rodiště, porod, porodnice, porodní, porodník, porodnost, nadnárodní, pronárodní, celonárodní, prstonárodní, národopis, národohospodářský, národněosvo-bozenecký, národněhospodářský, národnědemokratický

řeč – řečový, řečovost, říct, řečený, řečeno, nářečí, nadnářečí, nářeční, nářečně, zlořečit, zlořeč, zlořečený, výřečný, výřečnost, nevýřečný, blahořečit, blahořečený, blahořečení, svatořečit, svatořečený, dobrořečit, protiřečit, protiřečný, chvalořečit, chvalořečný, chvalořečník, chvalořečnice, chvalo-řeč, krasořečnit, krasořečník, krasořeč, různoreč, eurořeč, proříct, doříct, řečnit, řečník, řečnice, řečnický, řečnictví, předřečník, říkat, říkavat, vyříkat, naříkat, zaříkat, zříkat se, zřeknout se, náрек, zaříkání, říkání, říkanka, říkadlo, přereknout se, přereknutí, prostořeč, prostořečnost

znak – znakový, znakově, znakovost, značný, značně, značit, naznačit, vyznačit, význačný, význačně, zaznačit, označit, označený, označení, náznak, náznakový, náznakovost, odznak, odznáček, příznak, příznačný, příznačně, příznakový, příznakovost, bezpříznakový, bezpříznakovost, stejnoznačný, stejnoznačnost, víceznačný, víceznačnost, různoznačný, různoznačnost, jed-noznačný, jednoznačnost, olejoznak, vodoznak, vodoznakový, pětiznaký, jednoznakový, mnohoznakový

Při hledání cizích slov v části **f)** je vhodné připomenout si, čím se cizí slova vyznačují nebo liší od slov domácích – v uvedených případech jsou to zejména hlásky v češtině neobvyklé (*f, g*), odlišný pravopis (*ri-*) a odlišný vztah mezi pravopisem a výslovností (např. ve slabikách *-ti-*, *-ni-*): *fůra* – *hromada*, *gramatika* – *mluvnice*, *konvence* – *zvyklost*, *konkurs* – *soutěž*, *téma* – *námět*, *variac*e – *obměna*, *minimálně* – *nejméně*.

g) Text připomíná, že se každý jazyk vývojově mění a přizpůsobuje potřebám jeho uživatelů. Výrazové prostředky bývají rozrůzněné, protože jazyk plní různé funkce a slouží jak potřebám společenským (veřejné, oficiální vyjadřování), tak soukromým (neveřejné, neoficiální vyjadřování). Čeština má (především) pro oficiální vyjadřování spisovné a hovorové výrazy a tvary a pro neoficiální vyjadřování výrazy a tvary nespisovné (obecněčeské, slangové, nářeční).

Pro bystré hlavy

Slovo *fůra* pochází z němčiny (*die Fuhre*) a má dva významy: 1. vůz s těžkým nákladem, vůz na těžký náklad; množství nákladu, které se na takový vůz vejde: *fůra sena*, *fůra uhlí*; 2. (obecně a expresivně) velké množství: *mít fůru peněz*, *práce*, *času*, *řečí*, *pošty*. V textu je slovo *fůra* užito ve svém druhém významu (na rozdíl od významu původního).

Cvičení 2 slouží k opakování a rozlišování gramatických a věcných významů podstatných jmen, tedy k vydělování pádových koncovek jako prostředků vyjadřování jmenného rodu a kořenů jako nositelů základního věcného významu slova.

V části **a)** vedeme žáky k uvědomění si toho, že nulová koncovka plní stejnou funkci jako koncovka (formálně pozitivně) vyjádřená (a proto je třeba nulovou koncovku vydělit při morfematickém rozboru jako morfém), a k pozorování, v kterém rodě (v kterých rodech) mohou mít podstatná jména nulovou koncovku v 1. pádě jednotného čísla. V úvodním textu to jsou podstatná jména (převážně mužského rodu): *poklad* (rod mužský), *jazyk* (rod mužský), *svět* (rod mužský), *světoběžník* (rod mužský), *slovník* (rod mužský), *člověk* (rod mužský), *společnost* (rod ženský), *konkurs* (rod mužský), *jazyk* (rod mužský), *národ* (rod mužský), *řeč* (rod ženský), *způsob* (rod mužský), *znak* (rod mužský).

V části **b)** hledáme základ věcného významu slov neboli jejich kořen (podle toho, co pojmenovávají) a pozorujeme, jaké odlišné hláskové podoby mohou některé kořeny (podobně jako jiné morfémy) mít při tvoření příbuzných slov. Srov.: *poklad* – *pokládat*, *klást* (klad – klád – klás), *jazyk* (jazykový) – *jazyček* (jazyk – jazýč), *můžete* – *pomoc* (můž – moc), *chodit* – *chůze* (chod – chůz), *nekonečný* – *konec* – *končit* (koneč – konec – konč), *skutečný* – *skutek* (skuteč – skutek), *ovládat* – *vladař* (vlád – vlad), *slovník* – *slůvko* (slov – slův), *dovědět se* – *zvědavý* (věd – víd), *porušovat* – *porucha* (ruš – ruch), *pořád* – *řada* (řád – řad), *vypsala* – *písmo* – *spis* (ps – pís – pis), *spisovný* – *pisemný* – *psaný* (pis – pís – ps), *národ* – *rozený* (rod – roz), *řeč* – *říkat* – *přeřeknout se* (řeč – řík – řek), *označování* – *znak* (znač – znak), *znak* – *značit* (znak – znač).

Cvičení 3 umožňuje uvědomit si modelovost, analogie, které se při tvoření slov často využívají. Posilujeme tak u žáků představu slovotvorného systému slovní zásoby, jeho základem jsou slovotvorné typy a třídy slov, jako např. pojmenování osob podle činnosti (jména činitelská, např. s příponou *-tel*: *učitel*, *chovatel*, *skladatel*) nebo pojmenování dějů (dějová jména zakončená na *-ní*: *plavání*, *malování*, *mluvení*). *Pábitel* (od slovesa *pábit*) je člověk, který si rád domýšlí realitu, zkresluje ji, a hledá tak krásu ve všednostech a nejzákladnějších projevech a věcech lidského života. *Krasosmutnění* (od slovesa *krasosmutnit*) znamená krásný smutek, nostalgii pro něco krásného, pro krásu.

SLOVOTVORNÝ ROZBOR

V této části učebnice především opakujeme slovotvorný rozbor, a to podle zásad uvedených v Českém jazyku 6, 2006, str. 29. Zachycujeme při něm slovotvorný proces v jeho možném (a běžném) opakování – k danému utvořenému slovu hledáme bezprostředně základové slovo (ze kterého bylo slovo utvořeno přímo); toto základové slovo se také samo může zakládat na jiném (základovém) slově. Slovotvorný rozbor tedy opakujeme tak dlouho, až dospějeme ke slovu neutvořenému (kořennému).

Poznámka: Slova jako *návrsí*, *pobřeží*, *zálesi* se tvoří zároveň předponou a koncovkou, protože se zakládají na spojení předložky se jménem (*na vrchu* → *ná-vrš-í*, *po břehu* → *po-břež-í*, *za lesem* → *zá-les-í*).

Cvičení 1: Při slovotvorném rozboru dáváme do závorky tvarotvorné morfémy – pádové koncovky jmen (vyznačíme i nulové koncovky), abychom je oddělili od vlastních slovotvorných přípon.

lesník ← lesní ← les

lesník(0)

lesn-**ík**(0)

slovotv. zákl. + přípona

lesn(**i**)

les-**n**(i)

slovotv. zákl. + přípona

les(0)

kolečkový ← kolečko ← kol(o)

kolečkov(ý)

kolečk-**ov**(ý)

slovotv. zákl. + přípona

kolečk(0)

kol-**ečk**(0)

slovotv. zákl. + přípona

kol(0)

zámoří ← za mořem

zámoř(i)

zá-moř-(i)

předpona + slovotv. zákl. + koncovka

za moř(em)

výhybkář ← výhybka ← vyhýbat ← hýbat

výhybkář(0)

výhybk-**ář**(0)

slovotv. zákl. + přípona

výhybk(a)

výhyb-**k**(a)

celozrnný ← celé zrna

celozrnn(ý)

cel-**o**-zrn-**n**(ý)

2 slovotv. zákl. + přípona

cel(é) zrn(o)

slovotv. zákl. + přípona

vyhýb(at)

vy-**hýb**(at)

předpona + slovotv. zákl.

hýb(at)

Cvičení 2 je zaměřeno na hledání bezprostředně základových slov a porovnání slovnědruhových změn, ke kterým při tvoření slov často dochází: koupaliště – *koupat* (se), sloveso; podzemní – *pod zemí*, předložka + podstatné jméno; správnost – *správný*, přídavné jméno; nabarvit – *barvit*, sloveso; dodatek – *dodat*, sloveso; rychlodráha – *rychlá dráha*, přídavné + podstatné jméno; psíček – *psík*, podstatné jméno; zalesnit – *les*, podstatné jméno; slovotvorný – *slova tvořit*, podstatné jméno + sloveso.

Ve **cvičení 3** názorně upevňujeme povědomí o slovotvorné stavbě slov tím, že u slov utvořených (odvozených a složených) podtrhneme jejich slovotvorný základ, tedy část (nebo části) společnou (společné) s jejich slovy základovými. Slovotvorný základ může mít různou morfematickou povahu, není to vždy např. kořen. Viz: koupaliště, podzemní, správnost, nabarvit, dodatek, rychlodráha, psíček, zalesnit, slovotvorný.

Pro bystré hlavy

nejnerozradostňovatelnější ← nerozradostňovatelný ← rozradostňovatelný ← rozradostňovatel ← rozradostňovatel ← rozradostňovat ← rozradostňovat ← rozradostnit ← radostný ← radost ← rád

nejnerozradostňovatelnější
nejnerozradostňovatelnějš(i)

předpona + slovotv. zákl. + přípona

nerozradostňovatelný
nerozradostňovateln(ý)

předpona + slovotv. zákl.

rozradostňovatelný
rozradostňovateln(ý)

slovotv. zákl. + přípona

rozradostňovatel
rozradostňovatel(0)

slovotv. zákl. + přípona

rozradostňovávat
rozradostňováva(t)

slovotv. zákl. + přípona

rozradostňovat

rozradostňova(t)

slovotv. zákl. + přípona

rozradostnit

rozradostní(t)

předpona + slovotv. zákl. + přípona

radostný

radostn(ý)

slovotv. zákl. + přípona

radost

radost(0)

slovotv. zákl. + přípona

rád

Cvičení 4 navazuje na předchozí cvičení, má komplexnější povahu a navíc umožňuje pozorovat fungování a platnost utvořených slov v textu.

a) <u>ulíčk(y)</u>	<i>jižn(iho)</i>	<i>zbožn(á)</i>	<i>nešťastn(á)</i>
<i>ulic(e)</i>	<i>jih(0)</i>	<i>bůh(0)</i>	<i>šťastn(á)</i>
<i>ulíč-k(a)</i>	<i>již-n(i)</i>	<i>z-bož-n(ý)</i>	<i>ne-šťastn(á)</i>
<i>slovotv. zákl. + přípona</i>	<i>slovotv. zákl. + přípona</i>	<i>předpona + kořen + přípona</i>	<i>předpona + slovotv. zákl.</i>

b) K vyznačeným slovům lze přiřadit např. tato příbuzná slova (podtržené jsou v nich kořeny): ulička – ulice, uliční, pouliční: c-č; jižní – jih, jihovýchod, jihozápad, severojižní, jižan, jižanský: h-ž; zbožný – zbožňo-vat, zbožňování, zbožnost, pobožnost, pobožný, bůh, boží, božský, božstvo, bohabojný, neznaboh: ů-o, h-ž; nešťastný – šťastný, šťastlivý, šťastlivec, přešťastný, obšťastnit, štěstí, neštěstí, štěstíčko, poštěstit (se), štěstěna: tě-ťa.

Cvičení 5 se zaměřuje na složená slova, jejich složenost ze dvou slo-votvorných základů vyznačíme podtržením. Přiřazením příbuzných slov (odvozených i složených) ilustrujeme slovotvorné vztahy ve slovní zásobě:

středověk(u) – *střed, středa, střední, středový, středisko, soustředit se, soustředěný, soustředěnost, soustředný, ústřední, výstřední, středobod, sebe-středný, střednědobý; věkový, věkovitý, odvěký, pravěk, pravěký, starověk, starověký, středověký, novověk, novověký, dlouhověk, dlouhověký, dlouhověkost, věčný, věčně, věčnost*

Staroměstsk(ého) – *starý, stárnout, stárnutí, staroba, starobinec, staršina, stařec, stařík, stařena, stařenka, stáří, stařecký, starověk, starobylý, staronový, starodávný, staročeský, staroslověnský, starosvětský, starousedlík, starozákonní, starožitný, starožitnost, starožitnictví; město, městský, městečko, velkoměsto, maloměsto, měšťan, měšťanský, měšťák, měšťácký, městys*
stolet(i) – *stoletý, stý, dvě stě, dvoustý, třístý, setina, stovka, dvoustovka, třístovka, pětistovka; léto, letní, letnice, letitý, dlouholetý, dvouletý, tříletý, víceletý, plnoletý, desetiletí, tisíciletí, dvouletka, pětiletka, osmiletka, letopočet*

Po procvičování jednoslovných utvořených názvů (odvozených a složených) se zaměřujeme v **cvičení 6** na víceslovné názvy – z textu je vyhledáváme na základě jejich ustálenosti a celkového významu. Dále si připomeneme, že to mohou být pojmenování obecná i vlastní (zopakujeme si zároveň pravopis – psaní velkých písmen u vlastních názvů).

a) obecná pojmenování: *městské brány, historická událost, stavební základy, jižní křídlo, architektonické přestavby*; vlastní pojmenování: *Jan Lucemburský, Týnská ulička, Staroměstské náměstí, Václav II., U Kamenného zvonu, Eliška Přemyslovna*

V části **b)** ověřujeme a srovnáváme, jaký význam mají slova (podstatná a přídavná jména) samostatně (jak je např. zachycen ve slovníku) a jaký v závislosti na kontextu. Jednotlivá slova ze sousloví nalezených v části **a)** můžeme použít např. v následujících spojeních: *městské opevnění, městská rada, městský úřad, městská knihovna, středověké brány, zemské brány, vstupní brány, historická postava, historický román, historické drama, historické dílo, historický výjev, světová událost, mimořádná událost, domácí a zahraniční události, stavební plán, stavební plocha, stavební podnik, stavební stroj, historické základy, základy vzdělanosti, kulturní základy, jižní vítr, jižní polokoule, jižní směr, architektonické křídlo, levicové křídlo, radikální křídlo, architektonická výzdoba, architektonická památka, architektonický objekt, gotická přestavba, novodobá přestavba, historická přestavba, Jan Žižka, Lucemburská zahrada, Týnský chrám, Zlatá ulička, Staroměstská radnice, Václavské náměstí, Václav I., Přemysl Otakar II., U Kamenného stolu, U Zvonu, Eliška Rejčka, Anežka Přemyslovna.*

Ve **cvičení 7** (podobně jako v předchozí části učebnice ve **cvičení 1. b)** na str. 21) ilustrujeme obměny slovního významu při odvozování příponami. Zaměřujeme se na slovesa, u kterých jsou slovotvorné předpony hojně využívány. Nad rámec úkolu můžeme vést žáky k tvoření vět s těmito slovesy, a ilustrovat tak významové rozdíly mezi nimi. Poměrně zřetelný je např. význam udání směru u sloves pojmenovávajících pohyb: *vjet – (jet), přijet,*

ujet, objet, odjet, zajet, nadjet, podjet, vyjet, sjet, projet; doprovázet – (provázet/provést), vyprovázet (vyprovodit); připomínat – (pomnit), zapomínat/zapomenout, upomínat/upomenout, vzpomínat/vzpomenout; položit – (ležet), založit, uložit, vložit, proložit, naložit, složit, obložit; vydechnout – (dýchat), vzdechnout, nadechnout se; nazvat – (zvát), vyzvat, pozvat, přizvat, sezvat; projít – (jít), přijít, ujít, zajít, najít, vyjít, sejít (se), obejít, rozejít (se), projít (se), dojít; změnit – (měnit), vyměnit, obměnit, zaměnit, směnit, proměnit, rozměnit.

Cvičení 8 propojuje učivo o stavbě slov s jejich pravopisem: v části **a)** se zaměřujeme na vydělení a správné psaní některých slovotvorných předpon a přípon přídavných jmen (v základní podobě 1. pádu jednotného čísla), v části **b)** na formální změny slovotvorných přípon v důsledku změny pádové koncovky – v 1. pádu množného čísla rodu mužského životného dochází u tvrdých přídavných jmen k měkčení tvrdých souhlásek (příp. jejich skupin) v příponách před připojením pádové koncovky *-í*.

a) městský: kořen *měst-* + přípona *-sk(ý)*; kamenný: kořen *kamen-* + přípona *-n(ý)*; nešťastná: předpona *ne-* + kořen *šťast-* + přípona *-n(ý)*, změna *stě(sti) → šťa(stný)*.

b) kamenní obři, městští úředníci, gotičtí stavitelé

Ve **cvičení 9** využijeme mezipředmětové vztahy a znalosti (zejména z dějepisu a dějin umění) v samostatném mluveném projevu žáků. Dbáme na správné tvoření slov (viz např. slovotvorné vztahy ve dvojicích *gotika – gotický, baroko – barokní, renesance – renesanční*), vzhledem k tématu charakteristiky hlavních znaků stavitelství je vhodné používat především výstižná (charakterizační) přídavná jména, a to jak neutvořená (*krásný, velký, starý*), tak utvořená (*hodnotný, zchovalý, cenný, starobylý, jedinečný*). Věcné údaje a informace mohou žáci čerpat z různých encyklopedií umění a uměleckých stylů, příp. z internetu. Ilustrace v učebnici na str. 24 poslouží jako východisko pro část **a)**, pro část **b)** si žáci mohou připravit vlastní dokumentaci. Cvičení můžeme provést v hodině formou soutěže jednotlivců nebo skupin a následně vyhodnotit nejlepší projevy a prezentace.

Cvičení 10 upozorňuje na jeden charakteristický slovotvorný jev češtiny – odvozování přechýlených jmen. Nad rámec cvičení můžeme pro srovnání uvádět paralelní pojmenování mužů a žen v cizích jazycích, které žáci znají.

a) Náležitá příbuzná slova jsou: *manžel, ministryně, úřednice, Japonec, letkyně, manažerka, velvyslanec, mistryně*. Jsou to přechýlené (tj. podle rodu rozlišené) názvy profesí (povolání) žen nebo mužů, tvořené od názvů profesí osob opačného rodu, tzv. přechylováním.

b) V některých případech se názvy protějšků netvoří příponou od názvu jednoho z nich, oba názvy však náleží k různým kořenům. Bývá to u pojmenování zvířat, při rozlišení samce a samice. Správné názvy samic k uvedeným názvům samců jsou: *kobyla, kráva, laň, ovce, fena, slepice, prasnice (svině)*.

Ve větách v **cvičení 11** jsou použity některé zkratky, s nimiž se žáci mohou sami běžně setkávat. Kromě přiřazování jejich výchozích plných (víceslov-

ných) názvů sledujeme možné (a pro daný název ustálené) pravopisné podoby, tj. zejména užívání velkých a malých písmen a teček, příp. mezer mezi skupinami písmen, srov.: ČD = *České dráhy*, MHD = *městská hromadná doprava*, EU = *Evropská unie* (angl. *European Union*), Olomouc hl. n. = *hlavní nádraží*, VZP, a. s. = *Všeobecná zdravotní pojišťovna, akciová společnost*, Mgr. = *magistr, magistra* (titul), Čro = *Český rozhlas*, ZŠ = *základní škola*, MŠMT ČR = *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*, KRNP = *Krkonošský národní park, sv. = severovýchodní*, CHKO Pálava = *chráněná krajinná oblast Pálava*, např. = *například*.

Pracovní sešit s. 3–4

Stavba slova a tvoření slov

Cvičení 1: podstatná jména s příponou: *vozidl(o)*, *přehrávač*, *řidič*, *zrcátk(o)*, *posilovač*, *paliv(o)*, *nabídk(a)*; přídavná jména s příponou: *standardn(i)*, *centráln(i)*, *denn(i)*, *elektrick(ý)*, *zpětn(ý)*, *bezzátkov(ý)*; podstatná jména s předponou: *výbava*, *přehrávač*, *ovládání*, *posilovač*, *doplňování*, *nabídka*; přídavná jména s předponou: *bezzátkový*, *doporučený*, *uvedený*

Cvičení 2: *vybavit*, *přehrávat*, *svítit*, *ovládat*, *řídít*, *uvést*; shodný rys základových slov: jsou to *slovesa*

Cvičení 3: *centrální*: *centr-*; *denní*: *den-/dn-* (dnešní); *zpětný*: *zpět-/zpát-* (zpátky); *posilovač*: *sil-/síl-* (síla, sílit); *doplňování*: *plň-/pln-* (plnit, plný); *palivo*: *pal-/pál-* (pálit). Po vydělení kořenů včetně jejich tvarových obměn a přiřazení příbuzných slov posoudíme platnost kořene – porovnáním významu příbuzných slov vyvodíme, že kořen (jako společná část příbuzných slov) nese základ věcného významu.

Cvičení 4: CD: (angl.) *compact disc*; ABS: (něm.) *Antiblockiersystem*, (angl.) *Anti-lock Brake System* (= protiblokovací systém, systém aktivní bezpečnosti vozidla); DPH: *daň z přidané hodnoty*

Cvičení 5:

SLOVOTVORNÝ ROZBOR

výbav(a)

vybav(it)

výbav(a)

slovotv. základ + koncovka

výbava

MORFEMATICKÝ ROZBOR

vý-bav-a

předpona + kořen + koncovka

SLOVOTVORNÝ ROZBOR

světl(o)

svít(it)

svět-l(o)

slovotv. základ + přípona

světlo

MORFEMATICKÝ ROZBOR

svět-l-o

kořen + část příponová

přípona + koncovka

SLOVOTVORNÝ ROZBOR

zpětn(ý)

zpět

zpět-n(ý)

slovotv. zákl. + přípona

zpětný

MORFEMATICKÝ ROZBOR

zpět-n-ý

kořen + část příponová

přípona + koncovka

SLOVOTVORNÝ ROZBOR

bezzátkov(ý)

bez zát(ý)

bez zát(ý)-ov(ý)

slovotv. zákl. + přípona

bezzátkový

MORFEMATICKÝ ROZBOR

bez-zá-tk-ov-ý

2 předpony + kořen + část příponová

přípona + koncovka

SLOVOTVORNÝ ROZBOR

včetn(ě)

v četn(ě)

předpona + slovotv. zákl.

včetně

MORFEMATICKÝ ROZBOR

v-čet-n-ě

předpona + kořen + část příponová

přípona + přípona

Pravopis související se stavbou slova a s tvořením slov■ PSANÍ *i/y*, *í/ý*

V této části učebnice nejprve procvičujeme psaní *i/i*, *y/ý* v různých částech slova: opakuje vyjmenovaná slova, psaní předpon, přípon a pádových koncovek podstatných a přídavných jmen. Pravopis v jednotlivých slovech zdůvodňujeme (podle shrnutí na str. 25–26).

Cvičení 1. *V zoo se na vlnném podzimním sluníčku líně vyhřívali lvi a jiné šelmy. Zvědaví cestovatelé viděli na svých cestách nevýslovně přitažlivé přírodní krásy. Jednou z bolestí civilizace je v mnoha zemích stále bída a utrpení. V zásuvce jsem našla tatínkovy staré vyřazené brýle a rozbitý visací zámek. Po převislém břehu blízké řeky mnohé děti nečekaně sklouzly a způsobily si různé úrazy, jako třeba bolestivý výron kotníku. Na zledovatělé silnici sebou automobily každou chvíli smýkly. Desítky zdravých vysokých stromů zahynuly při silné vichřici a velikou mýtinu na východní straně lesa ještě zvětšily zbytečně vykácené jehličnany. Jestlipak víš, kdo je autorem komedie s milostnou zápletkou Mnoho povyku pro nic? Vyjadřoval se příliš složitými větami.*

Ve **cvičení 2** procvičujeme pravopis některých běžných vlastních jmen a ilustraci jejich užití ve větách s věcnými informacemi o jejich nositelích upevňujeme povědomí o jejich pravopisné podobě a skloňování (přitom využíváme mezioborové znalosti ze zeměpisu, dějepisu apod.): *Vilém, Ludmila, Robin, Viktorie, Zbyšek, Sylva/Silva, Kamila, Silvestr; Kobylisy, Třebíč, Liblice, Zlín, Litomyšl, Sychrov, Vizovice, Kolín, Vyškov*. Mezi další obdobná

vlastní jména patří např. (osobní) *Dalimil, Viktor, Vilma, Milada, Vlastimil, Zbyněk, Lýdie, Přemysl, Spytihněv*, (zeměpisná) *Babylon, Zbyslavice, Příbyslav, Lině, Lisková, Milotice, Vysoké Mýto* atd.

Cvičení 3. a) Seznam vlastních jmen se podle uvedených vyjmenovaných slov liší v jednotlivých vydáních Pravidel českého pravopisu. Uvádíme rozsáhlejší výběr, než zahrnuje vydání z r. 1993: *Bystrice, Kobylisy, Kobylnice, Býkovice, Bydžov, Bykán, Bylnice, Bynina, Bynov, Byšice, Bytíz, Byzhradec, Hrabyně, Zbyněk, Nezabylice, Příbyslav, Bylany, Zbýšov, Lysá, Lysolaje, Holýšov, Volyně, Myslov, Mysletín, Nezamysl, Nezamyslice, Přemysl, Mýto, Chomýž, Kamýk, Litomyšl, Myštěves, Přepychy, Solopysky, Chropyně, Pyšely, Spytihněv, Spytovice, Syneč, Syrovce, Syrov, Sychrov, Bosyně, Vysočany, Vyšehrad, Povydrí, Vyžlovka, Čavyně, Výčapy, Vykán, Vyklantice, Vyskeř, Vyskov, Výtoň, Ruzyně*.

V části **b)** jednak rozlišujeme vlastní jména osob a míst, jednak opakujeme znalost abecedy. Zároveň dokumentujeme její praktické uplatnění (viz běžné abecední soupisy vlastní jmen osob i míst v různých přehledech, evidencích, rejstřících).

osobní jména: *Nezamysl, Přemysl, Spytihněv, Zbyněk* (v kalendáři navíc: *Lýdie a Zbyšek*);

zeměpisná jména: *Bosyně, Bydžov, Bylany, Bystrice, Hrabyně, Chropyně, Kamýk, Kobylisy, Litomyšl, Lysá, Lysolaje, Mýto, Nezamyslice, Povydrí, Příbyslav, Pyšely, Ruzyně, Solopysky, Sychrov, Volyně, Vysočany, Vyšehrad, Vyskov, Výtoň, Vyžlovka*

■ PŘEDPONY *s-*, *z-*, *vz-*

Ve **cvičení 1. a)** se při výběru předpon *s-*, *z-*, *vz-* řídíme významem slov podle pravidel stručně shrnutých na str. 26–27: *spravit zámek, schoulit se do klubička, shodný výsledek, zkomolit slovo, skončený sjezd, zvolený zástupce, spočítat dluh, vztyčit vlajku, shnilá hruška, zlevněné zboží, sbalit oblečení, zhlédnout zajímavý film, vzkřísit zraněného, sčítat hlasy, zkrátit poradu, vzpažené ruce žáků, sbírka zrezivělých mincí, schýlená větev stromu, způsobit zlomeninu ruky, strávit dovolenou u moře, ztrouchnivělý trám*

V části **b)** (podobně jako ve **cvičení 7** na str. 24) porovnáváme významové odstíny slov tvořených od téhož slovotvorného základu různými předponami a významy ilustrujeme na typických spojeních slov. V jednotlivých případech pozorujeme také možné kombinace daného základu a předpon: *vypravit – napravit – opravit – upravit – dopravit, přichoulit se – nachoulit se – zachoulit se, vhodný – náhodný – rozhodný – výhodný, zkomolit – překomolit, ukončený – dokončený – zakončený, vyvolený – dovolený – povolený, přepočítat – vypočítat – dopočítat – napočítat – rozpočítat – započítat, vtyčit – vytyčit, nahnílý – uhnílý – vyhnílý – prohnílý, vybalit – rozbalit – přebalit – nabalit – ubalit, prohlédnout – vyhlédnout – zhlédnout – nahlédnout – přihlédnout – pohlédnout – rozhlédnout (se), odčítat – vyčítat – předčítat – načítat, vykrátit – ukrátit – prokrátit, upažený – rozpažený – připažený, dobírka – přebírka*

– odbírka, prorezivělý – narezavělý, nachýlený – vychýlený – uchýlený – přechýlený, zapůsobit – napůsobit (se) – přizpůsobit, vylomenina – nalomenina, vytrávit – otrávit – natrávit, vytrouchnivělý.

■ PSANÍ SOUHLÁSKOVÝCH SKUPIN

Cvičením 1 připomínáme, že se mnohdy ve výslovnosti hláskové skupiny zjednodušují, ale při psaní je musíme zaznamenat v úplnosti; často naznačují stavbu slova (vznikají na hranici mezi slovotvorným základem a předponou nebo příponou).

rozštípnutá holenní kost, zlá předtucha, rozzlobené děcko, záchranná a odtahová služba, prohlídka městského muzea, cenné vítězství, rozsápat kořist, každodenní ranní rozbřesk, rozsáhlá dceřiná společnost, podaná ruka, stinná stránka věci, rozpustná káva, bylinný čaj, nejjednodušší příklad, nestranné rozhodování, bezstarostně rozzářený úsměv, kroměřížský zámek, první výkonnostní třída, povinnosti poddaných

■ SKUPINY *bě – bje, pě, vě – vje, mě – mně*

Cvičení 1 je zaměřeno na tvoření příslovcí z přídavných jmen zakončených na *-mý* (bez slovotvorné přípony) a *-mný* (s příponou *-ný*). Tato odlišná slovotvorná stavba výchozích přídavných jmen se projevuje v odlišném pravopisu odvozených příslovcí, srov. *němě* (*němý*) a *rozumně* (*rozumný*). Píšeme tedy správně: *jemně, soukromě, umně, sebevědomě, skromně, lakomě, temně, vzájemně, střídmě*.

Ve **cvičení 2** procvičujeme psaní skupin v různých částech slov, jejich pravopis zdůvodňujeme slovotvornou stavbou slova (hranice slovotvorného základu a předpony nebo přípony: *bje, vje, mně* – s výjimkou příslovcí jako *slabě, tupě, hravě, soukromě*) a postavením (v kořeni nebo v koncovce slova: *bě, pě, vě, mě* – s výjimkou tvaru zájmena *já* ve 3. a 6. pádě: *mně*). Podle toho píšeme: *Nejvýkonnější zaměstnanec dostane největší peněžní odměnu. V zimě mívala před spaním v oblibě příjemně teplou pěnovou koupel. Nevinně vanoucí větřík se proměnil v hrozivě hučící víchr. Přiměli jsme ji k nejrozumnějšímu řešení. Staříčkový automobil, po strop napěchovaný několika objemnějšími zavazadly, vjel na rozcestí a pustil se odvážně nejprímější cestou vpřed. Dojemně věrný pohled psa ve mně vzbudil špatné svědomí, a tak jsem raději zapomněl na to nechat ho tam osamělého. Při pokusu vědec utrpěl zranění ruky. I po létech si rádi připomněli pohled na soutok Labe a Vltavy v Mělníku.*

Pravopis související se stavbou slova a s tvořením slov

Psaní *í/y, í/ý*

Cvičení 1. a) *Z pilin se lisují výhřevné brikety. Mnozí lidé bývají alergičtí na pyl, proto televize vysílá spolu se zprávami o počasí pylové zpravodajství. V zimě se smečky vlků odvažily přiblížit až k lidským obydlím. Holubi prudce vzletli, vyplašily je výstřely z pušky. Ruční umývání nádobí nahradily v mnoha domácnostech myčky. Velbloudi jsou býložravci, žijí se trávou, bylinami a větvičkami. Okna místnosti v přízemí byla zakryta těžkými plyšovými závěsy. Cesta vysokohorskými silnicemi a průsmyky je silným zážitkem. Bortící se zdi neoby(ý)vatelného domu zajistili stavaři ocelovými pásy. Paví peří hrálo všemi barvami.*

b) *Cena ropy na světových trzích se neustále zvyšuje. Beseda se známými cestovateli byla doplněna dokumentárními filmy. Tatínek nás často baví veselými příhodami z dětství. S osly se setkáme obvykle ve Středozeří, u nás se osli téměř nechovají. Vezmi si ještě kousek toho výborného sýra, nebo na tebe nezbyde. Myslivci drží hličky, které mají chránit rysy před pytláky. Při cestě do hor za lyžováním musí být automobily vybaveny sněhovými řetězy. Výběru golfových holí věnovali hráči mimořádnou pozornost. Děti napodobovaly všechno, co dělali dospělí. Velmi nás mrzí, že nemůžeme jet na výlet, ale v mysli budeme s vámi. Dalmatinové jsou elegantní bílí psi s tmavými skvrnami.*

c) *Za chvíli všichni zmizeli za rohem. Milošovy vtipy všechny rozesmály. V lednu uhořely silné mrazy, padaly teplotní rekordy. Řízky na pánvích se už smažily. Naši známí tatínkovi řekli, že by je těšilo, kdybychom je navštívili všichni, tedy i my děti. Na začátku sezony nabízely cestovní kanceláře velký výběr zájezdů do ciziny. Psi přihlíželi u stolu s vyplazenými jazyky, ale nezbylo jim než polykat sliny. Na mýtině vyrostly vysoké divizny. Lípy na návsi rozkvetly a svou vůní lákaly včely, aby sbíraly z jejich květů pyl. Myslivcovy kroky zamířily do blízkého lesíka. Návštěvníci zoo čekali, až chovatelé budou krmit lvy. Krokodýli mohou svými špičatými zuby pouze kousat a trhat, nemohou žvýkat, a proto polykají celé kusy masa.*

Předpony *s-, z-, vz-*

Cvičení 1: *brzy se sprátnelit, zhlédnout film, směnit peníze, zmazat si šaty, zjednat pořádek, změnit školu, shlédnout na krajinu shora, smazat tabuli, vztýčit vlajku, zlázat vrcholy Alp, slézat z kopce, poslední zprávy, správa zámku, ztěžovat život, strávit prázdniny, zředit roztok, scelit látku, shrabat listí, zpevnit břehy, sběr bylin, shrbit se, zkosení strop, slevit z nároků, zlevněné zboží, půjdeme zkratkou, sjednat si schůzku, zkalená voda, shoda přísudku s podmínkem, velké zklamání, strávit oběd, obchod vzkvétá, zkřehlý zimou, zesílit zvuk, zpestření pobytu, stěžovat si, sdělení pro rodiče*

Cvičení 2: zvolit, shodovat se/shodnout se, zužovat se, sužovat (někoho), zkazit, zlevnit, shnit, zhoršit se

Psaní souhláskových skupin

Cvičení 1: oddaný přítel, rozzlobení rodiče, postranní ulička, babiččiny vzpomínky, skautský oddíl, raná zelenina, musíme si oddechnout, kočičí pelíšek, podávat ruku, nepoddávej se tomu, rozbitý talíř, oddělit odstavec, denní světlo, ucpaný odpad, rozzářené oči, vyplašená zvěř, nejvyšší budova, sloní chobot, měkký rohlík, vysvětlí to jednodušeji, uděláme to jednoduše, oddalovat odjezd, panovníkovi poddání, oddací list, rodný domek, telefonní seznam

Cvičení 2: Gorila nížinná, která je nejmenším poddruhem goril, se žije výhradně rostlinnou potravou. Krkonošští záchranáři vyhlásili nejvyšší stupeň lavinového nebezpečí. Maminka drží nad synem ochrannou ruku. Podaná ruka se neodmítá. České středohoří vzniklo sopečnou činností. Na zahradě se střídají stinné a slunné plochy. Raci byli v minulosti vyhlášenou pochoutkou, dnes jsou ale přísně chráněni. Zadržení sdělili vyšetřovatelům, že se necítí vinni. V pecce bylo shnilé jádro. Chameleoni mění barvy, aby se v rostlinné zeleni lépe ukryli před nepřáteli. Restaurátoři obnovili nástěnné malby v hradní kapli. Při vykopávkách našli archeologové kostěné hřebeny a jehly. Leknín je pod ochranou zákona, proto se nesmí trhat. To neoddiskutuješ, své povinnosti musíš plnit. Na zemi ležely kusy oddrolené omítky. Při práci s kyselinami je nutno pracovat v ochranných brýlích. Bruslení na lyžích je mnohem jednodušší než bruslení na ledě. Vydali jsme se na celodenní túru. Racci se pronikavými hlasy dožadovali potravy.

Skupiny bě – bje, vě – vje, pě, mě – mně

Cvičení 1: krevní oběh, proměnlivé počasí, kruhový objezd, květy pomněnek, písčitá pěšina, úžasem oněměl, objevné cesty, čisté svědomí, vyřízená objednávka, vzájemně si pomáhají, objemná taška, objev nové hvězdy, cítili jsme se příjemně, spěchej pomalu, pevné objetí, svědomitá příprava, rozuměl jsi mi/mně, chovej se rozumně, osamělá lípa, už jsem si vzpomněl, dokonalá proměna, tamější obyvatelé, myslím to upřímně, zapomnětlivá studentka, vědomě podváděl, recituj z paměti, zatmění slunce, zatemnění oken

Cvičení 2. a): těžší – údolích – vyšší – výšce – oběh – víceméně – uklidní – podmínky – stékání – proláklín – údolí – zimě – pokrývce – silnější – počasí – mimořádně – výrazný – výšky – několika – výškových – lišit

b): přípona -in(a): kotlina, krajina, proláklina; přípona -k(a): výška, podmínka, pokrývka; přípona -ot(a): teplota

c): přípona -sk(ý): horský, zemský; přípona -ov(ý): vzduchový, sněhový, ledový, výškový; přípona -n(ý): studený, chladný, výrazný; přípona -n(i): Jezerní; – pro stupňování přídavných jmen přípony -š(i): těžší, vyšší; a -ejš(i): teplejší, silnější

d): horská kotlina, studená fronta, zemský povrch, sněhová pokrývka, Jezerní slat', výškový metr

e): Např.: *teplotní inverze, okluzní fronta, vlněná fronta, atmosférický tlak, biometeorologická zátěž, rozptylové podmínky, brázda nízkého tlaku, prachový vír, množství oblačnosti, synoptická mapa*. Úkol můžeme zadat jako samostatné poznávání víceslovných pojmenování např. v televizních nebo rozhlasových zpravodajských pořadech (předpovědích počasí).

Význam slova

■ SLOVA NADŘAZENÁ, PODŘAZENÁ, SOUŘADNÁ

V této krátké části o významových vztazích mezi slovy se žáci učí porovnávat význam slov podle stupně jejich obecnosti a specifčnosti, tedy rozlišovat slova významově navzájem nadřazená, podřazená a souřadná. Tyto vztahy odrážejí obsahové vztahy mezi jevy, předměty či bytostmi ve skutečnosti, zakládají se na přirozené kategorizaci a kategoriích světa kolem nás. Žáci je znají např. z biologie, kde se učí klasifikaci živočichů či rostlin (zařazují je do kmenů, tříd, řádů, podřádů, čeledí, rodů, druhů apod.). I tato klasifikace vychází ze vztahů vzájemné nadřazenosti a podřazenosti jedinců či skupin.

Ve **cvičení 1** rozlišujeme uvedené významové vztahy u pojmenování z internetových stránek České dráhy. Ty nabízejí různé druhy informací online, pojmenování těchto dílčích typů internetových služeb jsou navzájem významově souřadná: *Jízdní řád, Cena jízdenky, Rezervace, Jízdenky na internetu, Jízdenky po telefonu, Poloha vlaku, Přeprava handicapovaných* (tato souřadnost je názorně zachycena graficky – stejným typem písma a barvy podkladu nápisů, viz str. 28). Pojmenování *služba* je k názvům nabízených typů služeb významově nadřazené, názvy uvedených typů jsou tedy významově podřazené pojmenování *služba*.

Cvičení 2: V uvedených skupinách jsou pojmenování v následujících významových vztazích: *jízdenky* – významově nadřazené, k němu podřazené *vnitrostátní jízdenky* – *mezinárodní jízdenky* (navzájem mezi sebou souřadné); *lůžka* – *lehátka* – významově souřadné; *dálkové vlaky* – významově podřazené, *vlaky* – významově nadřazené; *jízdenky* – významově nadřazené, k němu podřazené *jízdenky na internetu* – *jízdenky po telefonu* (navzájem mezi sebou souřadné); *handicapovaný* – významově nadřazené, *vozičkář* – významově podřazené.

Slova uvedená ve **cvičení 3** mají podobný význam, srov. *objednávka* – ústní nebo písemná žádost o dodání zboží, o vykonání nějaké práce apod. (vyřídít *objednávku*, zboží nebo práce na *objednávku*); *rezervace* – předchozí zajištění, zajišťování, zamluvení něčeho (*rezervace vstupenky u pokladny, místa ve vlaku*). Nad rámec úkolu můžeme připomenout, že slovo *objednávka* se užívá také v přeneseném významu, na uvedeném základním významu založeném: *objednávka* = objednané zboží (*dopravit objednávku do bytu*).

Cvičení 4: K daným pojmenováním jsou významově podřazené např. tyto názvy: *zákusek* – *roláda, věneček, větrník, rakvička*; *kov* – *železo, hliník,*

zlato, stříbro; slovní druh – *zájmeno, číslovka, předložka, spojka*; dřevina – *strom, keř*; smyslový orgán – *oko, ucho, nos*; mléčný výrobek – *jogurt, sýr, máslo, tvaroh*; planeta – *Jupiter, Saturn, Neptun*; léčivá bylina – *břečťan, kopřiva, rozmarýn, mateřídouška*; vodní tok – *řeka, bystřina, potok*; ryba – *kapr, losos, žralok, candát*; chemický prvek – *měď, síra, olovo, uran*.

Slovům uvedeným ve **cvičení 5. a)** je nadřazené slovo *poplatek*. Uvedené názvy pojmenovávají různé druhy placených služeb.

b) Názvy odvozené od sloves: *odškodné, stočné, vstupné, výkupné, jízdné*; od podstatných jmen: *mýtné, popelné, vodné*.

■ SLOVA JEDNOZNAČNÁ A MNOHOZNAČNÁ

Tato část učebnice se zaměřuje na rozlišování slov, která mají pouze jeden věcný význam, od slov nesoucích více významů. Stručný a přehledný výklad na str. 30 navazuje na seznámení s tímto tématem (včetně typů přenesení významu) v učebnici Český jazyk 7, 2008, str. 61–62.

Ve **cvičení 1** vedeme žáky k vnímání a vysvětlování slovního významu na základě zapojení slov v textu a jeho srovnávání s významem týchž slov v jiných spojeních. Připomeneme a ilustrujeme, že význam slov je třeba posuzovat právě v závislosti na užití, protože se v různých kontextech může měnit. V úryvku jsou užitá ve svém základním, přímém významu následující z vyznačených slov: *příhoda, skládat, poznámka, škola, okolí, štola*. Tato slova jsou ve spojeních ve cvičení ve významech přenesených, obrazných (*příhoda* = onemocnění, *skládat* = dělat, absolvovat, *poznámka* = zápis, *škola* = budova, *okolí* = lidé žijící v okolí, *štola* = pečivo). Obrazně jsou v úryvku užitá slova *žila* (rudná), *pěkný* (pořádný), *řádka* (mnoho, množství), *list* (stránka), *odejít* (ukončit, opustit), *vryt* (pořádně uložit), *východ* (místo), *nekápnout* (nenarazit, nenajít), *vteřina* (okamžik). Ta jsou ve cvičení užitá v přímých významech (*žila* = céva, *pěkný* = krásný, *řádka* = linka, *list* = část stromu, *odejít* = odkráčet, *vryt* = rytím vyhloubit nebo vytvořit, *východ* = vycházení, *nekápnout* = nepršet, *vteřina* = sekunda).

Cvičení 2 je zaměřeno na slova, u kterých dochází ke změně věcného významu se změnou mluvnického čísla (jejich věcný význam se liší, znamenají něco jiného v jednotném a množném čísle). V uvedených příkladech mají slova následující významy: *list papíru* = stránka, *milostné/hudební listy* = výtvar, dílo, *list papíru* = materiál, *úřední papíry* = dokumenty; (*dobrá paměť* = mysl, *čistá paměti* = memoáry, životopis, vzpomínky; *základ pátrání* = začátek, podstata, *betonové základy domu* = části).

Cvičení 3 je zaměřeno na celkový význam ustálených pojmenování, která mají frazeologickou povahu. To znamená, že jejich celkový význam nelze odvodit, zakládat na věcných významech jednotlivých slov, ze kterých jsou utvořena. Význam frazeologického celku je jiný. Žáci pravděpodobně uvedené frazeologismy znají, protože se užívají celkem běžně. Vyjadřujeme jimi následující významy: *modré z nebe* = všechno, každé přání; *rodinné stříbro* = nejcennější majetek, vzácnosti; *škola života* = nejdůležitější zkušenosti; *na-*

vždy se odmlčet = zemřít. Povahu a podstatu frazeologismů přiblížíme žákům tím, že je necháme porovnat významy jednotlivých slov ve frazeologismu s jeho celkovým významem. Srov. např.: *modrý* = barva, *nebe* = obloha × *modrý z nebe* = přání atd.

Ve **cvičení 4** jsou jednoznačná slova: *zájmeno*, *květináč*, *dveře*, *násobit*, *ubrus*, *Úpice*, *vitaminový*, *přízemí*, *síra*; ostatní slova jsou víceznačná: *světlo*, *léto*, *lopatka*, *měsíc*, *noha*, *tábor*, *kmen*, *kůň*, *branka*. Jednoznačnost a víceznačnost těchto slov objasníme jejich užitím v různých spojeních nebo větách. Žáci si také mohou všimnout toho, že jednoznačné jsou zejména termíny (*zájmeno*, *síra*) a vlastní názvy (*Úpice*).

Cvičení 5 dává možnost procvičovat vysvětlování věcného významu slov, dbáme na co nejpresnější vystižení významu. Podle potřeby k tomu můžeme použít Slovník spisovné češtiny, kde jsou významy slov uvedeny. Po objasnění základních významů uvedených slov v části **a)** posuzujeme význam týchž slov ve větách v části **b)**. Z těchto vět vyvozujeme významy slov, srovnáváme je s vymezením v části **a)** a na základě smyslu vět rozlišujeme významy přímé a obrazné.

a) nehet – plochý rohovitý útvar kryjící svrchní stranu konce prstu (*ostříhat si nehty*); **podnik** – 1. organizační a správní jednotka zajišťující jistý hospodářský, zvláště výrobní úsek (*výrobní, průmyslový, zemědělský, dopravní podnik*), 2. veřejné pohostinské zařízení (*rekreační, zábavní, ubytovací podnik*); **mládí** – první období lidského života, mladost (*radostné mládí*); **dálnice** – dálnková silnice pro několik proudů motorových vozidel, součást mezinárodní silniční sítě, autostráda; **vláda** – 1. řízení státu, země, moc (*ujmout se vlády, za vlády Karla IV.*), 2. rozhodující postavení, vliv (*skončila vláda jedné strany*), 3. možnost, schopnost pohybu (*držet ruku bez vlády*); **lístek** – zdobnělina k list (*lístky borůvky, korunní lístky květu*); **jízda** – jetí, ježdění (*jízda na koni, autem*); **vlaštovka** – pták se štíhlými křídly a s hluboce vykrojeným ocáskem; **samota** – stav, kdy je někdo sám, daleko od ostatních, odloučenost, osamělost (*bát se samoty*); **pata** – 1. zadní část chodidla (*odřít si patu*), 2. část punčochy nebo boty přiléhající k patě (*mít na patě díru*); **kroužek** – zdobnělina ke kruh: geometrická plocha omezená kružnicí (*obsah kruhu*), 2. tvar kruhu nebo kružnice (*kreslit kroužky, písmeno u s kroužkem*); **malba** – malování (*malování/malovat na sklo*)

b) zuby nehty = vši silou; *sportovní podnik* = akce, *podnik litoval* = členové; *mládí* = mladí lidé; *informační dálnice* = systém počítačových sítí k přenosu dat; *vláda* = členové vlády; *lístek zlata* = plátek, *lístek z prázdnin* = pohled; *jízda* = jezdcí; *vlaštovka* = předmět z papíru, *první vlaštovka* = předzvěst něčeho (hromadného jevu); *samota* = osamělé místo položené v ústraní, dům nebo skupina domů stojících daleko od obce, osamocené místo; *vytrhnout trn z paty* = pomoci z tísně; *v užším přátelském kroužku* = členové, skupina lidí spojených určitými zájmy (pěvecký kroužek); *malba* = malovaný obraz

Ve větách ve **cvičení 6** jsou metaforická následující vyjádření a vyjadřují tyto významy: *Nevidím na tom nic špatného* = nepokládám to za nic špat-

ného; *Viděl, že tenkrát neměl pravdu* = poznal, že tenkrát neměl pravdu; *Dneska to vidím černě* = očekávám, předvídám špatný výsledek.

Má tenké uši = všechno slyší, špatně spí; *Slyšeli trávu růst* = byli zbytečně a přehnaně podezíraví nebo ustrašení, zveličovali nejistotu nebo hrozící nebezpečí; *Má čich na dobré lidi* = předvídá, rozpoznává dobré lidi; *Prohru jsme pocítili na vlastní kůži* = prožili jsme, okusili jsme prohru; *Ani to nové zaměstnání mu příliš nevoní* = nevyhovuje mu; *Po vysilujícím pochodu všem vydatný spánek velmi zachutnal* = přišel vhod; *Vždycky jsme tu práci dělali s chutí* = rádi; *Dotklo se jí, že ji také nepozvali* = urazilo ji to. V ostatních větách jde o vyjádření přímého významu smyslového vnímání.

Pro bystré hlavy

Uvedené názvy vznikly z vlastních zeměpisných jmen konkrétních oblastí či měst pro pojmenování jiných oblastí nebo měst. Důvodem přenesení původních jmen je zpravidla podobnost obou lokalit v nějaké vlastnosti. Protože je pro původní místo typická, charakteristická (a obvykle všeobecně známá), zpravidla si ji u nových názvů snadno vybavíme.

Posázavský pacifik pojmenovává legendární železniční trať podél Sázavy vybudovanou na konci 19. století. Už ve 20.–30. letech 20. století byla velmi frekventovaná, dlouhé soupravy v ní často stály částečně i v přilehlých tunelech a tehdy dostala od trampů své jméno – podle podobnosti se železnicemi vedoucími podél Pacifiku (Tichého oceánu). *Pražský Semmering* je lidový název pro trať z Prahy-Smíchova přes Prahu-Žvanov do Prahy-Jinonic. Říká se jí tak podle dráhy Semmering v Rakousku mezi Vídní a Štýrským Hradcem, a to hlavně pro její prudké stoupání a dvojici viaduktů. *Hanácké Athény* je přezdívka pro moravské město Kroměříž, vznikla podle velkého množství škol a s tím spojené vysoké míry vzdělanosti. *Česká Sibiř* je označení pro oblast na pomezí středních Čech a Jihočeského kraje (zhruba mezi obcemi Miličín a Votice), motivované tamními nízkými průměrnými ročními teplotami. *Česká Kanada* je žitý název pro území ležící v Jihočeském kraji na pomezí historických zemí Čech a Moravy (zhruba mezi městy Nová Bystřice a Slavonice a obcí Kunžak). Označení dostala pro přírodní charakter krajiny, v níž se nacházejí početné vodní hladiny a rozsáhlé lesní komplexy, a také pro poněkud sychravější podnebný ráz.

SYNONYMA, ANTONYMA, HOMONYMA

V této části opakujeme, procvičujeme a prohlubujeme poznatky o slovech se stejným nebo opačným významem (synonyma, antonyma) a o homonymech. Využíváme znalostí žáků z předchozích ročníků a navazujeme na výklady v učebnici Český jazyk 7, 2008, str. 63–67.

Ve cvičení 1. a) na základě porovnání významu vyznačených sloves opakujeme a dokazujeme, že se celkový význam synonymem ne vždy zcela shoduje, a ilustrujeme jejich stylistické využití v uměleckém textu. Pro přesné odlišení významových odstínů sloves pojmenovávajících zvuky, které vydává voda, když už není němá, je vhodné využít Slovník spisovné češtiny (příp.

podrobnější Slovník spisovného jazyka českého). Zjistíme, že jde o zvuky velmi různé. Podle kvality, odstínu a intenzity zvuku (v úryvku stoupající) je lze rozlišit na zvuky: 1. zvonivé: *zvonit* (= vydávat zvuky podobné zvonu, zvučně znít), *cinkat* (= vydávat jasné, zvonivé zvuky), 2. tiché: *ševelit* (= kniž. tiše šumět, např. rákosí, déšť), *šeptat* (= zcela tiše, nehlučně mluvit nebo něco říkat), 3. bublavé: *zurčēt* (= kniž. bublat, např. potůček), *bublat* (= vydávat zvuk jako vařící nebo tekoucí voda), 4. pleskavé: *šplounat* (= kniž. a básn. SSJČ, mírně, tiše šplouchat) / *šplouchat* = vydávat pleskavý zvuk (voda v kašně), 5. temné (tmavé): *šumět* (= vydávat šum, např. lesy), *hučet* (= vydávat silný a temný jednotvárný zvuk, temně šumět), 6. silné (intenzivní): *ropotat* (= kniž. SSJČ, hřmotit, lomozit, rachotit, hluchet), 7. bolestivé a žalostné: *úpět* (= kniž. naříkat, bédovat, sténat), *kvílet* (= žalostně, bolestivě naříkat, úpět, sténat), 8. hlasité a bouřlivé: *burácet* (= bouřlivě se ozývat, působit velký hluk, bouřit), *řvát* (= vydávat řev, expr. hlasitě mluvit, naříkat), *ječēt* (= vydávat pronikavý vysoký nepříjemný zvuk), *hřmět* (= vydávat ohlušující zvuk připomínající rachot hromu, burácet), 9. stěžující si (naříkavé): *sténat* (= projevovat hlasitě bolest, naříkat), *vzdychat* (= vydávat vzdechy), 10. radostné: *smát se* (= projevovat veselí smíchem). – Slovesa v těchto skupinách jsou významově blízkoznačná, některá lze chápat jako (částečná) synonyma.

b) Uvedená vyjádření jsou přirovnání. Zvuky vody se přirovnávají ke zvukům, které vydávají uvedené nástroje (*harfa, balalajka, varhany, lesní roh*), když na ně hrajeme. Názvy *harfa, balalajka, varhany, lesní roh* jsou navzájem významově souřadné. Společné nadřazené pojmenování k výrazům pro tyto nástroje je *hudební nástroj*.

c) Obsah uvedených vět je totožný, synonymní. Vyplývá to z toho, že pojmenování v jejich podmínkách a přísudcích jsou synonymní, viz: *krůpějka* = kniž. kapička (*kapička* = malé množství tekutiny, troška), *uvážnout* = zůstat vžet, *zachytit se* = uvážnout.

d) Tato slovesa se týkají mluvení, nejsou však zcela synonymní, tedy nejsou vždy zaměnitelná, srov. jejich významy: *hovořit* = vést hovor, rozmlouvat, mluvit 2; *mluvit* = 1. vyjadřovat myšlenky řečí, dorozumívat se jazykem, 2. vést hovor, hovořit, povídat, 3. mít projev; *povídat* = řečí sdělovat, říkat. V uvedených větách lze zaměnit pouze: *Hovořil/mluvil/povídal* o svých zkušenostech a zážitcích ze zahraničních cest. *Mluví/hovoří* česky už docela dobře. *Ráda mluví/povídá*, zato nerada píše. *Předseda hovořil/mluvil* zřetelně, ale potichu.

e) V úryvku jsou následující dvojice antonym: *nejvíc – nejméně, naříkat – smát se, ošklivý – krásný, šeptat – řvát, radost – žal*.

f) Ke slovlům z úkolu **e)** existují následující synonyma: *nejvíc* = maximálně; *nejméně* = minimálně; *naříkat* = sténat; *smát se* = projevovat radost, radovat se; *ošklivý* = nehezký, nepěkný, ohyzdný; *krásný* = hezký, pěkný, půvabný; *šeptat* = nehlučně mluvit, nehluchet; *řvát* = křičet; *radost* = veselí, veselost; *žal* = smutek.

g) V úryvku je slovo *podle* užito jako předložka vyjadřující např. směřování nebo umístění po délce něčeho: *podle* = podél. Homonymní s ním je příslovce odvozené od přídavného jména *podlý*: *podle* = ničemně, bezcharakterně (*zachovat se, jednat podle*).

Ve **cvičení 2** rozlišujeme úplnou a částečnou synonymii slov. Srovnáním věcného významu slov v uvedených dvojicích zjistíme, že zcela synonymní jsou slova: *uskutečnit* – *realizovat*, *hoši* – *chlapci*, *mluvnice* – *gramatika*, *opět* – *zase*, *hovořit* – *mluvit*; ve zbývajících dvojicích se slova liší citovým příznakem nebo slohovým zabarvením: *nosánek*, *hafan* jsou slova expresivní, *špagát* je obecněčeské slovo.

Cvičením 3 ilustrujeme to, že se jako synonyma mnohdy uplatňují dvojice slov domácího a cizího původu a dvojice pojmenování jednoslovných a víceslovných: *myšlenka* – *idea*, *košíková* – *basketbal*, *jít* – *kráčet*, *veselý* – *radostný*, *rozhlas* – *rádio*, *velký* – *prostorný*, *rozsáhlý*, *obrovský*, *budova* – *stavení*, *metro* – *podzemní dráha*, *počítač* – *kompiútr*, *nelítostný* – *bezcitný*, *krutý*, *drsný*, *pokus* – *snaha*, *úsilí*, *chvilka* – *okamžik*, *moment*, *premiér* – *předseda vlády*.

Také **cvičení 4** je zaměřeno na slova cizího původu, má ověřit porozumění jejich významu a na základě toho schopnost přiřadit české synonymum: *expert* – *odborník*, *korupce* – *úplatkářství*, *areál* – *prostor*, *oblast*, *sezona* – *období*, *lokalita* – *oblast*, *místo*, *metropole* – *hlavní město státu*, *dominovat* – *vládnout*, *panovat*, *vynikat*, *nostalgie* – *smutek*, *rekultivace* – *opětovné obdělávání půdy*, *pěstění*, *zušlechtování*, *stabilní* – *pevný*, *stálý*, *ustálený*, *terapie* – *léčení*, *deficit* – *ztráta*, *schodek*, *éra* – *období*, *rekordman* – *držitel rekordu*, *originální* – *původní*, *dialekt* – *nářečí*, *premiér* – *předseda vlády*, *zóna* – *pásmo*. Nad rámec úkolu se můžeme se žáky zamyslet nad tím, kdy dáváme přednost českému slovu (hlavně v běžném dorozumívání) a kdy cizímu (v odborném a oficiálním vyjadřování).

Ve **cvičení 5** procvičujeme částečná synonyma – rozlišujeme jejich příznaky a podle nich synonyma užíváme ve větách/textech různých stylů. V uvedených dvojicích jsou příznaková synonyma: *jeseň*: *knižní*, *vecpat se*: *expresivní*, *brečet*: *expresivní*, *furt*: *nespisovné (obecněčeské)*, *luna*: *básnické*, *švindlovat*: *nespisovné (obecněčeské)*, *čokl*: *expresivní*, *hanlivé*, *dřina*: *expresivní*, *fintit se*: *expresivní*, *hanlivé*, *zádrhel*: *hovorové*, *expresivní*, *papírovat*: *hanlivé*. Zbýající členy ve dvojicích jsou neutrální, bezpříznakové, můžeme je tedy použít ve všech stylových oblastech.

Ve **cvičení 6** vybíráme z nabídky synonyma do daných vět, pozorujeme přitom významové rozdíly mezi nimi. Zároveň opakujeme mluvnicki (skloňování přídavných jmen).

Všichni členové týmu absolvovali náročnou vysokohorskou výpravu úspěšně. Vrátili jsme se z dvoudenního školního výletu. O prázdninách se rád vydával na *toulky* letní přírodou. Historické *domy* v centru města lákají stovky turistů. Lidé z velkých měst často tráví volný čas ve vesnických *chalupách/domech/staveních*. Jako syn bohatého sedláka vyrůstal na velkém

statku. Některým *stavením/domům* ještě chyběla střecha. V které *čtvrti/části* města bydlíš? Při minulé návštěvě jsme zhlédli jen *část* historického objektu. Jediná *lokalita* výskytu rostliny kandík psí zub v Česku je na vrchu Medník v Posázaví. Vždycky se ráda vracím do *míst* svého dětství. Geologové objevili další rozsáhlé *naleziště* železné rudy.

Ve **cvičení 7** porovnáváme spisovná a nespisovná synonyma. Žáci by měli vědět, v kterých (různých) typech komunikace je vhodně a funkčně používat. šlajсна – *propust'*, facka – *poliček, pohlavek*, akorát – *zrovna, právě, přesně*, fuška – *dřina*, čumět – *civět, dívat se*, kšeft – *obchod*, noťas – *notes, zápisník*, fofr – *spěch*, plac – *místo*, kilák – *kilometr*, uklohnit – *uvařit*, ajťák – výpočetní technik, šraňky – (železniční) *závory*, šutr – *kámen*, odfláknout – *odbyt' (práci)*, fáro – *auto*.

Cvičení 8: K uvedeným slovům lze přiřadit následující antonyma: mělčina – *hloubka*, pravdivý – *lživý*, mlčet – *mluvit*, ticho – *hluk*, brát – *dávat*, bázlivý – *statečný*, rozednívat se – *stmívat se*, hladký – *hrubý*, tam – *tady*, srdnatý – *zbabělý*, vlhko – *sucho*, nerudný – *bodrý*, zarmoutit – *rozveselit*, bojechtivý – *mírumilovný*.

Obdobně hledáme slova opačného významu ve **cvičení 9**: ledový – *horký*, nadějný – *beznadějný*, pochopitelný – *nepochopitelný*, dlouhý – *krátký*, charakterní – *bezcharakterní*, hladový – *sytý*, usnout – *probudit se*, urychlit – *zpomalit*, zlepšovat – *zhoršovat*, zapomenout – *vzpomenout (si)*. Nad rámec úkolu můžeme pro ověření správné znalosti jejich významu tvořit věty.

Cvičení 10 dokumentuje existenci homonym na úryvcích ze skutečných písňových textů (které mohou žáci znát). Nad rámec úkolu pak můžeme zadat (např. za domácí úkol), aby žáci sami vyhledali podobné příklady. Další významy uvedených homonym: *má* – moje (maminka), *moc* – hodně (peněz), *zámek* – na dveřích, *raketa* – tenisová, *pouští* – barva pouští, *klobouk* – klobouk lampy, houby, *kolej* – ubytovna, *ty* – tobě, *stát* – území, *tři* – rozkazovací způsob slovesa třít, *hledí* – přítomný čas slovesa hledět, *výraz* – jazykový prostředek, vyjádření, slovo, *srdce* – mít lví srdce (odvahu), srdce Evropy (střed), *láska* – láska k hudbě (záliba), potkat první lásku, *duše* – dobrá duše (člověk), duše pneumatiky.

Také **cvičení 11** je věnováno homonymii, žáci při řešení úkolu opět procvičují vymezování (vysvětlování) věcného významu slov. Navíc si připomenou rozdíl mezi slovem a slovním tvarem. Významy uvedených homonymních tvarů jsou následující: sním – *sloveso snít a jíst*: 1. osoba jednotného čísla přítomného času; let – *podstatné jméno let* (= létání) 1. pád jednotného čísla; léto: 2. pád množného čísla; klečí – *podstatné jméno kleč, sloveso klečat*: 2. osoba jednotného čísla rozkazovacího způsobu; září – *podstatné jméno* (měsíc), *sloveso zářit*: 3. osoba jednotného nebo množného čísla přítomného času; dna – *podstatné jméno dna* (= choroba kloubů) 1. pád jednotného čísla rodu ženského a *dno*: 2. pád jednotného čísla rodu středního; jí – *osobní zájmeno* ona: 2., 3., 6. 7. pád jednotného čísla, *sloveso jíst*: 3. osoba jednotného čísla přítomného času; již – *příslovce (už)*, *zájmeno jenž*: 1. pád čísla množného

rodu mužského životného, 4. pád čísla jednotného rodu ženského; rána – *podstatné jméno rána* (rod ženský) a *ráno*: 2. pád jednotného čísla nebo 1., 4. pád množné ho čísla rodu středního, *step* – podstatné jméno rodu ženského (= rovinatá krajina, 2. pád: *stepi*), rodu mužského neživotného (= tanec, 2. pád *stepu*).

Pro bystré hlavy

Shodné tvary v uvedených spojeních homonymní nejsou, mezi věcným významem základním a přeneseným je v těchto slovech souvislost, příbuznost. Srov.: *zaražený pohled* – náraz, prudce překvapený (podobný náraz jako při zaražení do země); *srdečně zdraví Jan* – sloveso *zdravit* původně znamenalo přát dobré zdraví.

■ ODBORNÉ NÁZVY

Poslední část učiva o významu slov je věnována odborným názvům neboli termínům. I s nimi se žáci již setkali v předchozí jazykové výuce (viz např. výklady v učebnici Český jazyk 7, 2008, str. 68–69). Osvojování termínů stejně jako porozumění jejich podstatě a funkci je však důležité i pro vyjadřování žáků v ostatních učebních předmětech a pro porozumění naučným (naučně-popularizačním), příp. odborným a částečně i publicistickým textům. – Proto také vzhledem ke specifické funkci termínů vycházíme ve cvičeních z úryvků odborných textů.

Cvičení 1. a) ilustruje používání termínů v odborné komunikaci – potvrzená slova jsou odborné názvy z oboru nauky o podnebí (tzv. klimatologie).

b) V úryvku jsou následující slova (termíny) cizího původu: *metan, atmosféra, stabilní, oxid uhličitý, globální, ozon, klimatolog*.

c) Neslovní vyjádření NH_3 , CO_2 , O_3 mají symbolickou platnost, jsou to (chemické) značky.

Cvičení 2 ilustruje zajímavý rys termínů: mnohé z nich se tvoří obrazně. Uvedené odborné názvy hub vznikly na základě různého přenášení významu: *kuřátka květáková* – pojmenování podle tvaru (podobného kvěťáku) a barvy (žluté jako kuřátka); metafora, *hřib dubový* – podle místa, kde roste (dubový les); metonymie, *závojenka olovová* – podle tvaru (závoj) a barvy (olověná); metafora, *křemenáč osikový* – podle místa, kde roste (osikový les); metonymie, *špička obecná* – podle tvaru (špičatý); metafora, *václavka obecná* – podle období, kdy roste (září, 28. září má svátek Václav); metonymie.

Pro bystré hlavy

Přenesený význam v uvedených termínech a jeho typ: *jablečník obecný* – voní po jablkách; metonymie, *Jehlice trnitá* – tvar připomínající jehlici; metafora, *kostival lékařský* – užívá se při bolestech kloubů, zlomeninách apod.; metonymie, *trnovník bílý* – vzhled a barva, má trny; metafora, *zeměžluč hořká* – hořké listy; metonymie, *topolovka černá* – tvar připomínající topol, barva; metafora, *kýchavice bílá* – dráždí ke kýchání; metonymie.

Ve **cvičení 3. a)** žáci vyhledávají v odborném (jazykovědném) textu termíny a charakterizují je podle jazykového původu a struktury. Jsou to následující odborné názvy: *slovní zásoba* – víceslovný termín: domácí;

anglicismus – jednoslovný termín: cizí; *psaný, mluvený projev* – víceslovný termín: domáci; *komunikační oblast* – víceslovný termín: cizí + domáci; *stylová platnost* – víceslovný termín: cizí + domáci; *lingvistika* – jednoslovný termín: cizí; *cizí slovo* – víceslovný termín: domáci; *hromadné sdělovací prostředky* – víceslovný termín: domáci; *přejaté slovo* – víceslovný termín: domáci; *spisovný jazyk* – víceslovný termín: domáci.

Část **b)** můžeme provést formou soutěže přímo při hodině ve třídě nebo jako domácí úkol (žáci mohou hledat slova přejatá do češtiny z angličtiny např. v denním tisku, na internetu). Příkladů lze uvádět velmi mnoho, např. z oblasti elektroniky, výpočetní techniky, publicistiky, reklamy, zábavy, sportu atd., viz např. *webhosting, IT-technik, homebanking, internetbanking, software developer, HD LCD televizor, come-back, supermarket, shopping centrum, all inclusive, showroom, fashion arena, hobby časopis, bowling room* atd.

Část úkolu **c)** zadáme k domácí přípravě. Po ní žáci mohou vlastní vybrané texty z denního tisku např. prezentovat ve skupinách. Můžeme vyhlásit soutěž o nejrychlejší vyhledání cizích slov, příp. zadat připravené jednoduché úkoly týkající se jejich významu, formy, užívání, funkce apod. Tím vedeme žáky k pozorování jazykové stránky autentických textů publicistického stylu i ke kritickému posuzování jejich jazykové úrovně.

► Ověřte si, jak jste zvládli látku v této kapitole

- rozcestí: *cesta, cest-, cest-, podzemní: pod zemí, podzem-, zem-, zahrádka: zahradit, zahrad/zahrád-, hrad-*
- a)** Koncovka *-í (veselí)*: 1. p., č. mn., r. m. živ.; 5. p., č. mn., r. m. živ.; koncovka *-ý (veselý)*: 1. p., č. j., r. m. živ.; 1. p., č. j., r. m. než.; 4. p., č. j., r. m. než.; 5. p., č. j., r. m. neživ.
- b)** Tvary přídavných jmen přivlastňovacích s koncovkou *-ovi*: 1. p., č. mn., r. m. živ. (*bratrovi kamarádi*); 5. p., č. mn., r. m. živ. (*bratrovi synové!*)); tvary s koncovkou *-ovy* (*bratrový*): 4. p., č. mn., r. m. živ. (*bratrový sousedy*); 1. p., č. mn., r. m. než. (*bratrový sny*); 4. p., č. mn., r. m. neživ. (*na bratrový nápady*); 5. p., č. mn., r. m. neživ. (*bratrový ideály!*); 2. p., č. j., r. ž. (*z bratrový rodiny*); 1. p., č. mn., r. ž. (*bratrový knihy*); 4. p., č. mn., r. ž. (*pro bratrový dcery*); 5. p., č. mn., r. ž. (*bratrový sestry!*)
- Ano, všechny podoby jsou správné: *raný salát, ranní čaj, raní (někoho) mečem*.
- Slova *papír, pero, tužka, guma* jsou významově souřadná, společné významově nadřazené pojmenování: *kancelářské/psací potřeby*.
- Slovo *hnízd* je víceznačné: *ptačí hnízdo, slovotvorné hnízdo*.
- V uvedených spojeních má slovo *příchod* následující významy: 1. počátek, začátek; 2. přijetí, dostavení se na místo; 3. místo, kudy se přichází. Významy se liší, 1 a 3 jsou metonymické.
- Synonyma ke slovu *legrační*: *zábavný, žertovný, humorný, směšný, komický, srandovní*.

8. Antonyma: *prohra* – *výhra*, *vítězství*, *pěkný* – *ošklivý*, *nenávisť* – *láska*, *levice* – *pravice*.
9. Termíny *spinning*: sport, cizí; *záporné číslo*: matematika, domácí.
-

Pracovní sešit s. 8–13

Význam slova

Slova nadřazená, podřazená, souřadná

Cvičení 1: vodní ptáci: *potápka roháč*, *potápka rudokrká*, *husa běločelá*; dravci: *orel říční*, *sokol stěhovavý*, *ostrůž lesní*; pěvci: *sedmihlasek hajní*, *konipas luční*, *červenka obecná*. Všichni ptáci na obrázcích na str. 8 patří mezi dravce. Další potřebné věcné informace mohou žáci čerpat v encyklopedických příručkách nebo na internetu. Příklady dalších ptáků podle druhů: vodní ptáci – *volavka popelavá*, *čáp černý*, *kachna měkkozobá*; dravci – *orel skalní*, *krahujec lesní*, *luňák hnědý*; pěvci – *kos černý*, *drozd zpěvavý*, *pěnkava obecná*

Cvičení 2: NADŘAZENÉ: vnější znaky, PODŘAZENÉ: špičatý zahnutý zobák, silné nohy a ostré drápy

Cvičení 3: *Šumava* – *Krušné hory*, *modrý* – *zelený*, *zlato* – *stříbro*, *matematika* – *fyzika*

Cvičení 4: *tučňák*, *tygr*, *velryba*, *hroch*, *pes* (*kočka*, *lev*) – savci; *předložky*, *spojky*, *číslovky*, *částice*, *citoslovce* (*příslovce*) – neohebné slovní druhy; *choroš šupinatý*, *lýkovec jedovatý*, *smrž jedlý*, *pečárka ovčí*, *hřib koloděj* (*bedla vysoká*, *čirůvka fialová*) – jedlé houby; *cin*, *fosfor*, *měď*, *platina*, *olovo* (*hliník*, *kobalt*) – kovy; *jírovec*, *olše*, *tis*, *javor*, *bříza* (*lípa*, *jasan*) – listnaté stromy

Slova jednoznačná a mnohoznačná

Cvičení 1: *vlna* = velké množství (síla) – metonymie; *zavináč* = grafický znak – metafora; *brzda* = zdržování (zpomalování výstupu) – metonymie; *lopatka* = plochá zářadová kost – metafora; *hudba* = něco krásného, ale neuskutečnitelného – metonymie

Cvičení 2: *kůň* – 1. velký lichokopytník, 2. houpací kůň, *koník* – 1. malý kůň, 2. saranče, 3. dřevěná figura na kolotoči podobná koni; *Chlapci chytali do rukou luční koníky a brouky*. *Kůň domácí patří mezi lichokopytníky*.

trubka – 1. žesťový dechový hudební nástroj, 2. malá trouba, *trubice*, *trubička* – 1. malá trubka, *trubice*, 2. duté pečivo, plněné krémem; *Patřil k nejlepším hráčům na trubku v kraji*. *Ze všech dezertů mám nejraději maminčiny krémové trubičky*.

kladivo – 1. nástroj k tlucení, bití do něčeho, 2. (sport.) železná koule na laně užívaná jako náčiní na házení, *kladívko* – 1. malé kladivo, 2. kůstka ve sluchovém ústrojí, 3. (hud.) část klavírní mechaniky; *Zvítězila na olympiádě v hodu kladivem*. *Kladívko přenáší chvění bubínku na kovačlinku*.

bota – 1. pevná (vyšší) obuv, 2. *expr.* hloupost, nesmysl (*napsat botu*), *botička* – 1. malá bota (*dětské botičky*), 2. *dopr.* zámek na auta používaný při nesprávném parkování (*dostat botičku*); *V tom obchodním domě prodávají boty pro každého. Po návratu našel na svém nesprávně zaparkovaném autě botičku.*

Nad rámec cvičení, např. jako samostatný domácí úkol, můžeme žákům zadat, aby sami uvedli další obdobné dvojice slov, viz např. *rameno* – *ramínko* (*rameno*: 1. část horní končetiny: *pravé rameno*, 2. část něčeho, co vybíhá do stran a připomíná lidské rameno: *rameno řeky*; *ramínko*: 1. malé rameno: *dětské ramínko*, 2. pomůcka k zavěšení oděvu: *věšet kabát na ramínko*, 3. úzký pásek látky, často držící na ramenou: *ramínko u košile*), *ledvina* – *ledvinka* (*ledvina*: párová žláza vejčitého tvaru, uložená po stranách bederní páteře, vyměšující moč, *ledvinka*: 1. kuch. pokrm: *pečené, dušené ledvinky*, 2. slang. malý podlouhlý plátěný vak na pásku, 3. zeměd. druh brambor: *žlutomasé ledvinky*, 4. nář. druh fazolí: *modrolesklé ledvinky*) apod.

Cvičení 3: *Slova jednoznačná:* Lenka, bum, Děčín, chřipka, kopretina, automobil, příslovce; *slova mnohoznačná:* klíček – *Našla jsem dávno ztracený kovový klíček k truhličce. K jaru se na uskladněných bramborách objevují klíčky.*; vzor – *Byla vzorem lidské obětavosti. Slovo mašle se skloňuje podle vzoru růže. Měla na sobě svetr s norským vzorem.*; kořen – *Trhali rostliny i s kořenem. To bylo kořenem všech nedostatků. Mám bolavý kořen zubu. Najděte kořen slova zázrak! Určete kořen rovnice.*; bubínek – *Učil se hrát na bubínek. Řvali, až nám zaléhaly bubínky. Můj dědeček vzpomínal, jak jeho maminka vařila na bubínku. Nabil bubínek revolveru a zamířil.*; tyčinka – *Čiňané a mnohé další národy jedí tyčinkami. Mám ráda čokoládové tyčinky s ořechovou náplní. V botanice jsme se učili o okvětních tyčinkách.*; branka – *Prošel neslyšně zadní brankou do zahrady. Zápas zakončili úspěšným útokem na branku.*

Synonyma, antonyma, homonyma

Cvičení 1: *soukromý* = *privátní*, *spousta* = *hodně (mnoho, fůra)*, *obyčejný* = *normální (prostý)*, *spatřit* = *(u)vidět*, *škarpa* = *příkop*, *zaklepat* = *zatlukat*, *přimět* = *přinutit (donutit)*, *branže* = *odvětví (obor)*, *nadobro* = *úplně (zcela)*, *tucet* = *dvanáct*, *nachystaný* = *připravený*, *opravdický* = *skutečný*, *zvrtnout se* = *zkazit (zmařit)*, *zásada* = *princip (pravidlo)*. Nad rámec cvičení můžeme žáky nechat číst text s nahrazenými synonymy a porovnat jej s textem původním.

Cvičení 2: *koule*: dělová; *oko*: dřevěné, mastné; *země*: česká (cizí), jílovitá, nikoho; *měsíc*: říjen; *případ*: v nejlepším/každém případě (= možnost, eventualita); *zvrtnout se*: noha v kotníku

Cvičení 3. a): *nikdo neuvidí*; *vyskytl se, objevil se, nastal*; *měl jsem za sebou, absolvoval jsem, vyřešil jsem*

b) Jsou to *obrazná pojmenování* – *metonymie*.

Cvičení 4. a): slova synonymní: *vidět – spatřit, domnívat se – myslet, tucet – dvanáct, dílek – součást*

b) slova příbuzná: *činný – zločin, detektiv – detektivní, vidět – neviditelný, přimět – mít, nadobro – dobrý, pravda – opravdický, skládat – skládačka*

Cvičení 5: antonyma: *líný, málo (trochu, nedostatek), zvláštní (neobyčejný, speciální), odepínat, pozitivní (kladný), pasivní, prodat, prohrávat (ztrácet, být neúspěšný), nárůst, viditelný (spatřitelný), rozkládat (rozebírat), přivrácený*

Cvičení 6: *popřel, haněla (pomlouvala), komický, zvýšení (nárůst), lehký (jednoduchý, snadný), následující, zestárla*

Cvičení 7: předmět: *Našla zajímavý předmět z neznámého kovu. Najděte v těchto větech předmět.; stát: Navštívil všechny okolní státy. Dítě už umí samo stát.; půda: Vyklidili jsme nepotřebné věci z půdy domu. V tom kraji je úrodná půda.*

Cvičení 8. a): *dábel (dáblice), ďas, démon, satanáš, pekelník*

b) *anděl, andílek, cherubin, serafín, strážný duch*

c) *vodník, víla, ježibaba, jezinka, čaroděj, loupežník, hejkal*

d) *čertík, čertice, čertovina, čertovství, čertiroh, čertovský, čertí, čertvíco, čertvíjaký, čertit se, čertvikam, čertvíproč, čertkus luční*

Odborné názvy

Cvičení 1. a): Pravopis se týká psaného projevu, příslovce *pravopisně* je užito nevhodně místo správného *mluvím spisovně*.

b) *spojky (souřadící)*

Cvičení 2. a): *souhlásky, samohlásky; pomnožná; jmenné; synonyma, antonyma; předpon; příslovce, předložky, spojky, částice, citoslovce; základní, rozvíjející; souřadné*

b) *synonyma, antonyma*

Cvičení 3: *bronchitida – zánět průdušek, tykev – dýně, technologie – postup, obezita – tloušťka, premiér – předseda, expozice – výstava*

Cvičení 4: *symfonická báseň – hudba, přimykání – mluvnice (skladba), synoptická mapa – meteorologie, fyzická mapa – zeměpis (kartografie), hrubý domácí produkt – ekonomie, appendix – lékařství, litosférická deska – geografie, závojenka olovová – botanika, polypeptidové řetězce – chemie, sériové zapojení – fyzika (elektrotechnika), kvadratická funkce – matematika, lyrická báseň – literatura, zvukomalba – sloh, infinitiv – mluvnice (tvarosloví).*

Nad rámec úkolu můžeme žákům zadat, aby vysvětlili termíny z mluvnice, slohu a literatury.

Cvičení 5. a): *potrhaný papír, koš na papíry, zralé jablko, červivé jablko, dřevěná kostka, kostka ledu, křivá čára, tenká čára*

b): odborná pojmenování: *cenné papíry, recyklovaný papír, granátová jablka, rajská jablka, Rubikova kostka, zlomková čára, startovací čára*

obrazná pojmenování: *mít na něco papíry, kousnout do kyselého jablka, říct něco v kostce, kostky jsou vrženy, udělat někomu čaru přes rozpočet*

Navíc můžeme žákům zadat, aby (obdobně jako v předchozím cvičení) určili vědní obory, ve kterých se užívají vypsaná odborná pojmenování. Obrazná pojmenování se mohou pokusit nahradit přímým vyjádřením.

Cvičení 6

	DOMÁCÍ	CIZÍ	CIZÍ + DOMÁCÍ
JEDNOSLOVNÉ	<i>počítače</i>	<i>autorádia, kamkordéry, playstationy, videokamery</i>	
VÍCESLOVNÉ	<i>jehličkové tiskárny</i>	<i>digitální fotoaparáty, call centra</i>	<i>přenosná audia</i>
ZKRATKY		<i>LCD TV, DVD</i>	

Cvičení 7: nominativ – 1. pád, genitiv – 2. pád, dativ – 3. pád, akuzativ – 4. pád, vokativ – 5. pád, lokál – 6. pád, instrumentál – 7. pád, substantivum – podstatné jméno, singulár – jednotné číslo, plurál – množné číslo, adjektivum – přídavné jméno, syntax – skladba, gramatika – mluvnice, antonymum – slovo opačného významu

V tomto oddíle se zaměřujeme především na opakování probraného učiva. Nově probíráme skloňování cizích vlastních jmen, zařazování sloves do slovesných tříd a k jednotlivým vzorům a přechodníky.

Do opakovacích cvičení jsou zařazeny především ty jevy, jež i dospělým uživatelům češtiny činí potíže. Navíc bývají některé z nich i v přijímacích testech na střední školy.

Slovní druhy

Žáci se v průběhu výuky seznámili se všemi slovními druhy. Pokud jde o ohebná slova, určení slovnědruhovité charakteristiky jim nečiní většinou potíže (občas si někteří pouze neuvědomí, že není důležitá jen forma, ale i význam, a proto např. mezi adjektiva řadí slova *který, jaký...*, mezi substantiva *sto, milion...* apod.). Složitější je situace u slov neohebných. Ne vždy je jednoduché rozpoznat, zda náležitý výraz je příslovce, nebo částice. Přitom jde často o výrazy velmi frekventované, o výrazy, jež bývají pravidelně součástí mnohých textů (*snad, asi, možná, jistě, samozřejmě...*). Pokud se v textech jednotlivých cvičení vyskytují, je to proto, že jde o texty autentické. Žáci mohou u jednotlivých výrazů přemýšlet o tom, zda daný výraz vyjadřuje slovesný příznak (= příslovce), např. *mluvil jistě*, nebo má jen funkci vytýkací, zdůrazňovací či hodnotící (= částice), např. *to je jistě on*. Tyto výrazy by neměly být zařazovány do klasifikovaných prací, a jestliže by v nich byly přítomny (proto, že byl vybrán původní, neupravený text), je nutné připustit dvojí řešení.

Cvičení 1. a): *třetí* – číslovka, *den* – podst. jm., *dopoledne* – příslovce, *spatřili* – sloveso, *hoši* – podst. jm., *Sluneční* – příd. jm., *zátoku* – podst. jm., *poslední* – příd. jm., *hodiny* – podst. jm., *byli* – sloveso, *všichni* – zájmeno, *tak* – příslovce, *unavení* – příd. jm., *že* – spojka, *ani* – částice, *přiliš* – příslovce, *nemluvili* – sloveso, *po* – předložka, *třídním* – příd. jm., *putování* – podst. jm., *byla* – sloveso, *únava* – podst. jm., *pochoptelná* – příd. jm., *cestou* – podst. jm., *je* – zájmeno, *trápily* – sloveso, *obavy* – podst. jm., *v* – předložka, *jakém* – zájmeno, *stavu* – podst. jm., *svou* – zájmeno, *Sluneční* – příd. jm., *zátoku* – podst. jm., *naleznou* – sloveso, *nebude* – sloveso, *rozrytá* – příd. jm., *třeba* – částice, *jarními* – příd. jm., *ledy* – podst. jm., *které* – zájmeno, *zde* – příslovce, *jistě* – příslovce, *vystupují* – sloveso, *s* – předložka, *dmoucí se* – příd. jm., *vodou* – podst. jm., *z* – předložka, *řečiště* – podst. jm., *nenajdou* – sloveso, *tady* – příslovce, *spáleniště* – podst. jm., *nepokácely* – sloveso, *vichřice* – podst. jm., *stromy* – podst. jm., *kolem* – předložka, *louky* – podst. jm.

Žákům může činit potíže určit slovní druhy u výrazů *třeba* – ve významu libovolnosti jde o částici, příslovcem je *třeba* ve spojení *je (bylo, bude) třeba*

(např. ve větě *Je třeba si pospíšet*); *ani* – zde tento výraz nespojuje ani věty, ani větné členy, proto nemůže být spojkou; *se* ve spojení *dmoucí se* – protože je toto příd. jm. odvozeno od zvratného slovesa *dmout se*, považujeme *se* za součást příd. jm. Pokud by však žáci tento výraz považovali za zájmeno, nelze to hodnotit jako chybu.

b) Vedle výrazů *je* a *kolem*, které patrně najde většina žáků, mohou být – na základě výkladu k předchozímu cvičení – jiným slovním druhem i slova *třeba* (příslovce), *ani* (spojka), *se* (zájmeno) a také slova *tak* (jednak spojka, např. ve větách *Neměli jsme mapu, a tak jsme zabloudili*, *Jak bratr, tak sestra studují na střední škole*, jednak částice, např. *Tak příště.*) a *jistě* (částice, např. ve větě *Všichni byli jistě nadšení.*).

c) *mlází, kvítí, houština*

d) *hurrá*

Pro bystré hlavy

Slovo *přístavek* je mnohoznačné. Označuje 1. něco, co je dodatečně k něčemu přistavěno n. přistaveno (*Oheň poškodil střešní konstrukci přístavku*); 2. (starší) jazykový termín pro přístavkový vztah.

Cvičení 2. a): *ráno* – podst. jm., *blízko* – příslovce, *uprostřed* – předložka, *ji* – zájmeno, *domácím* – podst. jm., *lež* – podst. jm., *vaši* – podst. jm., *má* – sloveso, *uzené* – podst. jm., *pomocí* – podst. jm., *dolů* – příslovce, *Karlovi* – podst. jm.

b) *Vrátili se až ráno* (příslovce), *Blízko nás je nádraží* (předložka), *Stáli jsme uprostřed* (příslovce), *Ji každé tři hodiny* (sloveso), *Domácím hráčům se zápas nezdařil* (příd. jm.), *Lež tiše* (sloveso), *Vaši rodiče už přijeli* (zájmeno), *Má kamarádka je nemocná* (zájmeno), *K obědu jsme měli uzené maso s bramborovou kaší* (příd. jm.), *Musel dýchat pomocí přístroje* (předložka), *V této oblasti není mnoho dolů* (podst. jm.), *Karlovi bratři zůstali doma* (příd. jm.)

Cvičení 3. a): *v celku* (předložka + podst. jm.), *nato* (příslovce), *v pořádku* (předložka + podst. jm.), *do konce* (předložka + podst. jm.), *nahoře* (příslovce), *v poledne* (předložka + podst. jm.), *vpředu* (příslovce), *zato* (příslovce s významem spojky odporovací), *předtím* (příslovce), *zpátky* (příslovce), *potom* (příslovce), *v čele* (předložka + podst. jm.), *vtom* (příslovce), *na víc* (předložka + číslovka)

b) *v celku* – *vcelku* (příslovce s významem ‚v podstatě, zhruba, celkem‘: *Hra se nám vcelku líbila*); *nato* – *na to* (předložka + zájmeno: *Nemysli už na to*); *do konce* – *dokonce* (částice zdůrazňovací, např. *Možná se dočkáme dokonce teplotního rekordu*); *nahoře* – *na hoře* (předložka + podst. jm.: *Všichni se sešli na hoře Říp*); *zato* – *za to* (předložka + zájmeno: *Máme za to, že uspějeme*); *předtím* – *před tím* (předložka + zájmeno: *Právě před tím nás varovali*); *potom* – *po tom* (předložka + zájmeno: *Po tom už dlouho toužíme*); *vtom* – *v tom* (předložka + zájmeno: *V tom vám nepomůžeme*); *na víc* – *navíc* (příslovce: *Dostal něco navíc*)

Z uvedených výrazů se v praxi často chybuje ve dvojicích *v celku* – *vcelku*, *na to* – *nato*, *za to* – *zato*.

Cvičení 4: *to* – zájmeno, *opravdu* – příslovce, *tak* – částice, *ať* – spojka, *že* – částice, *vždyt'* – částice, *všechno* – zájmeno, *ale* – spojka, *jistě* – příslovce, *jasně* – částice, *úplně* – příslovce, *prosím* – částice, *co* – spojka, *hezky* – příslovce, *i* – částice, *velmi* – příslovce, *spokojeni* – příd. jm.

Pro bystré hlavy

Nejvíce příslovci je ve větě *Dnes bylo venku hezky*.

Pracovní sešit s. 14–16

Slovní druhy

Cvičení 1. a):

Chrup o vás hodně prozradí

Zdravé a bílé zuby jsou naší vizitkou stejně jako pěstěné ruce a nehty. Základ péče o ně spočívá v pravidelném čištění několikrát za den.

I přes dodržování této zásady ale postihuje řadu dospělých problém v podobě plaku, který se na zubech usazuje. Proto je důležité užívat i další prostředky zubní hygieny, jako například ústní vodu, která poslouží také jako prevence proti zánětu dásní.

Pokud nepečujeme o své zuby správně a pravidelně, hrozí nám kromě jejich zkažení také řada dalších nemocí způsobených bakteriemi. Pokud se tyto bakterie v dutině ústní rozmnoží, mohou podnítit hnilobné procesy narušující celý imunitní systém. Jak tedy postupovat, abychom udržovali svůj chrup čistý a zároveň dbali o jeho zdraví?

1. zásada: Zuby si čistíte alespoň dvakrát denně po dobu dvou minut. Se správnou technikou vám poradí zubní lékař. Kartáček měňte jednou za dva měsíce, případně dříve, pokud štětiny již nedrží správný tvar. Samozřejmostí je mít svůj kartáček pro sebe a nikomu ho nepůjčovat.

2. zásada: Dbejte také o mezizubní prostory, tam se totiž bakterie tvoří nejvíce. K čištění těchto prostor používejte speciální kartáček nebo mezizubní nit. Na závěr si ústa vypláchněte mentolovou antibakteriální ústní vodou.

b) Podstatná jména: *péče, čištění, dospělých, podobě, prevence, zdraví, samozřejmosti*

Přídavná jména: *důležité, další, ústní, dalších, způsobených, narušující, správnou, mentolovou*

Zájmena: *naší, ně, této, který, jejich, sebe, nikomu*

Číslovky: *několikrát, dvakrát, jednou, dva*

Slovesa: *rozmnoží, postupovat, měňte, je, mít, dbejte*

Príslovce: *správně, pravidelně, jak, zároveň, denně, dříve, tam, nejvíce*

Předložky: *přes, kromě*

Spojky: *i, jako, pokud, nebo*

Částice: *také, alespoň*

c) *jé, fuj, au, hm, prásk, bum...*

Cvičení 2: *dospělých* – podst. jm. (*Nikdo z dospělých nepřišel*), příd. jm. (*Hmotnost dospělých jedinců je pět kilogramů*); *osel* – podst. jm. (*Poblíž*

hýkal osel), sloveso (*Farmář již osel polovinu polí*); *je* – zájmeno (*Už jsme je dlouho neviděli*), sloveso (*Dneska je hezky*); *Matoušovi* – podst. jm. (*Pošli to Matoušovi. Matoušovi odjeli na dovolenou.*), příd. jm. (*Matoušovi bratři studují v Brně*); *zdraví* – podst. jm. (*Čistota je půl zdraví*), příd. jm. (*Zdraví jedinci snáší vysoké teploty celkem dobře*), sloveso (*Usmívá se a zdraví mě*); *na* – předložka (*Na stole ležely noviny*), citoslovce (*Na, jez!*); *i* – spojka (*Této akce se zúčastnili i žáci z 9.B*), částice (*I hledme, kdo k nám přišel*); *má* – zájm. (*Má zkouška dopadla dobře*), sloveso (*Věra má nový svetr*); *kosí* – příd. jm. (*Bylo slyšet kosí zpěv*), sloveso (*Chřipková epidemie kosí zejména školáky*)

Cvičení 3: *mohutné* (syn. *mocné, obrovské, nesmírné*) – příd. jm., *nebo* (syn. *či*) – spojka, *možná* (syn. *asi, pravděpodobně*) – částice (za chybu nelze považovat ani, pokud žáci napíší příslovce), *nutné* (syn. *třeba, zapotřebí*) – příd. jm., *zcela* – příslovce (syn. *úplně, naprosto*), *odmítavý* (syn. *nepříznivý, záporný*) – příd. jm., *postoj* (syn. *stanovisko*) – podst. jm., *která* (syn. *jež*) – zájm., *byť* (syn. *přestože, třebaže, ač, ačkoli(v), i když*) – spojka, *znovu* (syn. *opět, zase*) – příslovce, *jen* (syn. *pouze*) – příslovce (za chybu nelze považovat určení jako částice), *alternativou* (syn. *volba, výběr, možnost*) – podst. jm., *rozčílí* (syn. *rozzlobí, rozhněvá, rozzuří*) – sloveso, *snad* (syn. *pravděpodobně, asi*) – částice (za chybu nelze považovat určení jako příslovce), *každého* (syn. *všichni*) – zájmeno, *se zřetelem k* (syn. *vzhledem k*) – předložka, *nedokáží* (syn. *neumím*) – sloveso; *rozvaliny* (syn. *trosky, ruiny*) – podst. jm., *pyšně* (syn. *hrdě, honosně, vznešeně*) – příslovce, *vypínají se* (syn. *zvedají se, zdvihají se, tyčí se*) – sloveso

Cvičení 4: *rovně* – způsobu, *šikmo* – způsobu, *ještě* – míry (určení jako částice nelze považovat za chybu), *vzhůru* – místa, *ted'* – času, *přímo* – způsobu, *uprostřed* – místa, *nehybně* – způsobu, *jasně* – způsobu, *vzápětí* – času, *dost* – míry, *daleko* – místa, *náhle* – způsobu, *doprava* – místa, *zcela* – míry, *dál* – místa, *jakkoli* – způsobu, *brzy* – času, *strašně* – míry, *těžce* – způsobu, *ted'* – času, *rychle* – způsobu, *už* – času, *velmi* – míry, *silně* – způsobu, *pryč* – místa, *pak* – času, *pohodlně* – způsobu, *tiše* – způsobu, *sem* – místa, *nahoru* – místa, *dlouho* – způsobu, *potom* – času, *zpátky* – času, *vysoko* – místa, *nahore* – místa, *pečlivě* – způsobu, *hlasitě* – způsobu

b) *po* – 6. p., *podél* – 2. p., *proti* – 3. p., *za* – 7. p., *pod* – 7. p., *pro* – 4. p., *ke* – 3. p., *na* – 4. p., *o* – 4. p., *o* – 4. p., *po* – 6. p., *z* – 2. p., *napříč* – 7. p., *za* – 7. p., *na* – 6. p.

c) spojky souřadící: *a* (10krát, jednou ve spojení *a tak*), *ale* (3krát); spojky podřadící: *že* (2krát), *ať, protože, aby, jak*

d) *kéž, jistě*

e) *hvízd, prrrásk*

Podstatná jména

■ PROCVIČOVÁNÍ PROBRANÉHO UČIVA

Cvičení 1. a): škole – 6. p., č. j., r. ž., vzor žena; konec – 1. p., č. j., r. m. neživ., vzor stroj; roku – 2. p., č. j., r. m. neživ., vzor hrad; dveřmi – 7. p., č. mn., r. ž., vzor růže; měsíce – 1. p., č. mn., r. m. neživ., vzor stroj; volna – 2. p., č. j., r. stř., vzor město; den – 1. p., č. j., r. m. neživ., vzor stroj; škole – 6. p., č. j., r. ž., vzor žena; můra – 1. p., č. j., r. ž., vzor žena; chvíle – 4. p., č. mn., r. ž., vzor růže; myšlenky – 4. p., č. mn., r. ž., vzor žena; většinu – 4. p., č. j., r. ž., vzor žena; žáčků – 2. p., č. mn., r. m. živ., vzor pán; tříd – 2. p., č. mn., r. ž., vzor žena; hlavách – 6. p., č. mn., r. ž., vzor žena; den – 4. p., č. j., r. m. neživ., vzor stroj; škole – 6. p., č. j., r. ž., vzor žena; prostředí – 1. p., č. j., r. stř., vzor stavení; učitelé – 1. p., r. m. živ., vzor muž; spolužáci – 1. p., r. m. živ., vzor pán; starosti – 1. p., č. mn., r. ž., vzor kost; kolektivu – 2. p., č. j., r. m. neživ., vzor hrad; ostudu – 4. p., č. j., r. ž., vzor žena; spolužákům – 3. p., č. mn., r. m. živ., vzor pán; začátku – 6. p., č. j., r. m. neživ., vzor hrad; trapas – 1. p., č. j., r. m. neživ., vzor hrad; světle – 6. p., č. j., r. stř., vzor město; roky – 4. p., č. mn., r. m. neživ., vzor hrad; okolí – 4. p., č. j., r. stř., vzor stavení; domnění – 2. p., č. j., r. stř., vzor stavení

U pomnožného podst. jm. *dveře* nelze vzor zcela jednoznačně určit; ve 2., 3. a 6. p. má tvary podle vzoru *růže* i *píseň*, v 7. p. podle vzoru *kost*.

b) Podstatná jména nemají zastoupení od těchto vzorů: *předseda*, *soudce*, *moře*, *kuře*.

Cvičení 2. a): Žákům připomeneme, že pokud podle tvaru pád daného podst. jména s jistotou nedokážou poznat, je třeba, aby si ho nahradili podst. jménem tvarově bohatším, např. *každý rok* – *každou sobotu*.

v *poli* – 6. p., č. j.; mezi *poli* – 7. p., č. mn.; k *poli* – 3. p., č. j.; na *znamení* – 4. p., č. j.; *znamení* – 1. p., č. j.; tajemných *znamení* – 2. p., č. mn.; *znamení* – 3. p., č. j.; *noc* – 4. p., č. j.; *nádraží* – 6. p., č. j.; *kamarádky* – 5. p., č. mn.; *kamarádi* – 5. p., č. mn.; *rok* – 4. p., č. j., na *podzim* – 4. p., č. j.; *znamení* – 6. p., č. j.

b) Tvarově nejbohatší je vzor žena (10 různých tvarů), nejchudší vzor stavení (5 různých tvarů).

c) *Cesta vedla mezi poli*. Došli jsme k *poli slunečnic*. – podstatné jméno konkrétní; *Závodník skončil v poli poražených*. – podst. jm. abstraktní.

Cvičení 3. a): Podstatná jména hromadná – *dobytek*, *křoví*, *obecenstvo*, *skot* látková – *písek*, *čaj*, *sůl*, *tráva*
pomnožná – *vrata*, *těstoviny*, *kalhoty*

Výraz *špagety* se většinou užívá v množném čísle, ale pomnožným není. Slovo *káva* v této větě označuje počet šálků tohoto nápoje, a nepatří tedy mezi podst. jm. látková.

b) *písek* – vzor hrad, *zámek* – vzor hrad, *zbytky* – vzor hrad, *předměty* – vzor hrad, *chov* – vzor hrad, *dobytek* – vzor hrad, *čaj* – vzor stroj, *omyl* – vzor hrad, *pomník* – vzor hrad, *výkon* – vzor hrad, *skot* – vzor hrad

Cvičení 4. a): *Přišly sem matky s dětmi. Na jevištích se objevili papíroví sněhuláci. Hráčovy oči jsou už vyléčené. Atomové ledoborce prorazily lodím cesty zamrzlými oceány nebo Atomoví ledoborci prorazili lodím... Na ulicích stály cisterny se suchými maltovými směsmi. Pytláci chytili srny do nastražených ok. Poslední dny nebo dni pobytů na horách se mi líbily. Nalezené nádoby měly poškozená ucha. Na rozcestích stály nové ukazatele nebo Na rozcestích stáli noví ukazatelé.*

U věty *Kníže Břetislav I. vládl v letech 1034–1055* by měli žáci dospět k tomu, že věta se do mn. č. převést nedá; učitel je může vyzvat ke zdůvodnění (je zde uvedena jedna, konkrétní osoba a letopočet) a k tomu, aby vytvořili větu, v níž slovo *kníže* do tvaru mn. č. převést lze (*knížata*).

b) ledoborec, ukazatel – v praxi je však běžnější užití v rodě mužském neživotném

Cvičení 5. a): *svýma oběma rukama, celými pažemi / celých paží, ope- rovanými koleny, nastavitelnými nohami, vlastníma rukama, kotníky, roz- taženými předními nohama, pevnými oky, odřenými ušima*

b) vašich vysvědčeních, všech zemí, případů, dvou vyhotoveních, před- stavení, soli, nocích, takovými řečmi, písemných pracích

Cvičení 6: *úmyslech, cílech, březích, površích, kolech, pytlích, měřítkách, dialozích, víčkách, lesích, loukách*

Pro bystré hlavy

Třebaže většina podstatných jmen rodu mužského neživotného zakonče- ných na *-ch* má v 6. p. mn. č. tvar s koncovkou *-ích*, slovo *plech* má tvar *plechách*, a to proto, aby se odlišily výrazy *plech* a *pleš* (*plechách* × *pleších*).

Cvičení 7 je zaměřeno na zopakování a procvičení skloňování obecných přejatých slov, tedy učiva probíraného v 8. ročníku. Vhodné by proto bylo nejprve s žáky společně zopakovat obecné zásady i jednotlivé typy, zvláště jména zakončená na *-eum*, *-ium* a slovo *idea*.

a) tetanem, tempu, rytmu, muzeu, dinosaura (dinosaurů), data, gymnázii, dramat, ideji, center, klimatu, alby, kupé, glóbusu i glóbu

b) idejích i ideách, rébusy, schématy, génii, magmatu, kosmu, pódiích, finále, eur, chaosu, safari

Cvičení 8 je nejen opakováním probraného učiva, ale východiskem i pro následující kapitolu. Připomínáme, že rodná jména zakončená na *-o* mohou zůstat ve spojení s přijmením neskloňná.

Stanislavu Kostkovi Neumannovi, Fráňovi Šrámkovi, Karlu Tomanovi, Jaromíra Nohavici, Josefa Váni, Otty i Otto Wichterleho, Karlu i Karlovi Poborskému, Josefa Mánesa, Iva i Ivo Pelanta, Zdeňku Dítětovi i Dítěti i Dítěti, Ludvika Aškenázyho

■ SKLOŇOVÁNÍ CIZÍCH VLASTNÍCH JMEN

Skloňování mnoha cizích vlastních jmen, osobních i zeměpisných, proble- matické není, lze je dobře přiřadit k jednotlivým vzorům a podle nich tvořit správné tvary. Tato kapitola zahrnuje především ta jména, jejichž skloňování

se od skloňování domácích jmen liší. Je třeba žákům zdůraznit, že při zařazování ke skloňovacímu typu je velmi často rozhodující výslovnost v 1. pádě. Výjimku tvoří osobní francouzská jména. Důvodem je to, že kdyby se při skloňování vycházelo z výslovnosti, vzdálily by se od sebe tvar 1. pádu a tvary ostatních pádů (např. *Dumas* [dyma] – 2. p. *Dumy*), proto je východiskem psaná podoba (2. p. *Dumase*).

OSOBNÍ VLASTNÍ JMÉNA

Přehled skloňování není zcela vyčerpávající; chybějí např. jména zakončená na tzv. němě *-e*, zvl. anglická a francouzská, např. *Updike* [abdjak], *Lesage* [lsáš], v nichž má nevyslovované *-e* vliv na výslovnost předchozích hlásek, a proto musí být při skloňování zachováno (2. p. *Updikea*, *Lesage*, 3. p. *Updikeovi*, *Lesageovi*). Dále chybí skloňování jmen zakončených na *-u*, přehled skloňování jmen čínských, vietnamských, arabských atd. Podrobnější poučení by měli žáci získat na střední škole. V dnešní době navštěvují základní školy i děti vietnamské, ruské aj. národnosti. V případě pochybností, jak tato jména skloňovat, doporučujeme nahlédnout do Internetové jazykové příručky (<http://prirucka.ujc.cas.cz/>). Totéž může učitel učinit, pokud se na něj žák obrátí s dotazem na skloňování konkrétního jména, a on může být na pochybách, jak je skloňovat.

Pozornost je věnována i jménům antickým zakončeným na *-as*, *-es*, *-os*, *-us*, u nichž se při skloňování uvedená zakončení tradičně odsouvají. Jestliže je však nositelem takto zakončeného jména neantická osobnost, je možné koncovky připojovat za celé jméno (*Oliverius* – 2. p. *Oliveria* i *Oliveriuse*).

Při prověřování znalostí této látky, zejména v klasifikovaných pracích, je třeba zadávat jen ta jména, jež žáci znají nebo u nichž je zařazení ke skloňovacímu typu zcela jednoznačné.

U každého cvičení může učitel žákům uložit za domácí úkol, aby si vybrali jednu osobnost a našli o ní co nejvíce informací (v encyklopediích či na internetu).

Cvičení 1: Na základě tohoto cvičení by si žáci měli uvědomit, že pro skloňování je skutečně důležitá výslovnost jména v 1. p. (*Presley*, *Disney* × *Hemingway*).

Elvise Presleyho, *Walta Disneyho*, *Ernesta Hemingwaye*, *Marcella* i *Marcello Mastroianniho*, *Giacoma* i *Giacomo Pucciniho*, *Heinrichu Heinemu* i *Heinovi*, *Paula Valéryho*, *Pelém*, *Vinenta van Gogha*

Cvičení 2 je zaměřeno především na skloňování jmen slovanského původu. Jak je ve výkladu uvedeno, jde původem o přídavná jména, a to tvrdá (cizímu zakončení *-ij*, *-oj*, *-i* odpovídá české *-ý*). U jmen na *-i* je třeba rozlišit ta, která patří do výše uvedené skupiny, a ta, která mají zájmenné skloňování (např. *Jankulowski* × *Ujřaluši*).

Orlowským, *Petra Iljiče Čajkovského*, *Antonia* i *Antonio Vivaldiho*, *Vasiliji Kandinskému*, *Maxima Gorkého*, *Marka Jankulovského*, *Tomáše Ujřalušiho*, *Trubeckého*

Cvičení 3 má žáky vést k tomu, aby si zapamatovali, že u antických jmen se zakončení *-as*, *-es*, *-os*, *-us* odsouvají.

Sokratovi, Aischylem, Euripidem, Ikarovi, Romulovi a Removi, Daidalovi, Leonida, Brute, Aristotela, Dionýsovi

Cvičení 4 je souhrnné, zahrnuje všechny probírané typy skloňování osobních jmen.

Antonia i Antonio Salieriho, Wolfganga Amadea Mozarta, Paula Cézanna, Johna Lennona, Paula McCartneyho, Igora Stravinského, Hippokrata, Julesem Vernem

ZEMĚPISNÁ JMÉNA

Přehled o skloňování zeměpisných jmen není, podobně jako u skloňování osobních jmen, úplný (podrobné poučení lze též nalézt v Internetové jazykové příručce).

Na rozdíl od osobních jmen je u zeměpisných jmen zapotřebí nejprve zjistit rod. Vychází se z vyslovované podoby, není tedy rozhodující rod ve výchozím jazyce. Problematickou skupinu tvoří jména ve výslovnosti zakončená na měkkou souhlásku, zejména na [j], např. *Uruguay, Hanoj, Himálaj*. Převážná většina z nich je rodu ženského. V případě pochybností je třeba nahlédnout do jazykových příruček (méně známá jména tam však bohužel nejsou; pak nezbyvá než se opřít o úzus). Naprostá většina jmen zakončených ve výslovnosti na [i], [í], [é], [ó], [u], [ú] a většina jmen na [e] se řadí k rodu střednímu a zůstávají nesklonná. K nesklonným se řadí i mnohá jména ve výslovnosti zakončená na souhlásku (pak jsou rodu středního), např. *Cannes* [kan], *Lille* [lil]. Některá se řadí k rodu střednímu a zůstávají nesklonná nebo se skloňují, a pak se řadí k rodu mužskému, např. *(ten) Melbourne* [melbern], 2. p. *Melbournu* nebo *(to) Melbourne* – nesklonné, *(ten) Albertville* [albertvil], 2. p. *Albertvillu* nebo *(to) Albertville* – nesklonné.

Do přehledu o skloňování zeměpisných jmen jsme zařadili i jména zakončená na *-ea*, *-ua*, *-oa*. Zejména výrazy *Korea* a *Nikaragua* patří ke slovům poměrně frekventovaným, a proto považujeme za vhodné, aby žáci jejich skloňování znali.

Za užitečné pokládáme seznámit žáky s tím, že v případě pochybností o rodu či o způsobu skloňování lze použít nominativ jmenovací, tj. spojení apelativa a zeměpisného jména (skloňuje se pouze apelativum, vlastní jméno zůstává nesklonné), např. *v městě Dubaj, do města Bordeaux*.

Při prověřování znalostí tohoto učiva, zejména v klasifikovaných pracích, je třeba zadávat jen ta jména, jež žáci znají nebo u nichž je zařazení k rodu a ke skloňovacímu typu zcela jednoznačné.

Cvičení 1. a), b): Zařazení jsou pouze názvy neproblematické. Většinu by měli žáci znát ze zeměpisu nebo je k určení rodu dovede zakončení.

Amsterdam – rod mužský, město v Nizozemsku; *Uruguay* – rod ženský, stát v Jižní Americe; *Tunis* – rod mužský, město (neoficiálně i stát) v Africe; *Ohio* – rod střední, řeka, stát v USA; *Manila* – rod ženský, město na Filipí-

nách; *Korfu* – rod střední, řecký ostrov; *Jenisej* – rod mužský, řeka v Rusku; *Oslo* – rod střední, město v Norsku; *Dallas* – rod mužský, město v USA; *Innsbruck* – rod mužský, město v Rakousku; *Kalifornie* – rod ženský, stát v USA; *Nagasaki* – rod střední, město v Japonsku; *Chile* – rod střední, stát v Jižní Americe; *Otawa* – rod ženský, město, řeka v Kanadě

Cvičení 2: Žáci by si měli ověřit, zda dokážou rozlišit jména sklonná a nesklonná a zda první skupinu umějí správně vysklonovat (včetně změn kořenových souhlásek).

a) *Malaze, Koreji, Soči, Cincinnati* [sinsinety], *Ohia, Puly, Tampere, Rijece, Libyi, Bolívií, Paraguayí, Peru, Ekvádorem*

b) *Západní Samoi, Tahiti, Saint-Tropez, Managui, Nikaraguy, Rize, Bilbau, Nové Guiney, Haiti*

■ PSANÍ VELKÝCH PÍSMEN VE VLASTNÍCH JMÉNECH A NÁZVECH

Opět připomínáme, že tato pravopisná oblast je nejsložitější a že do diktátů či cvičení, jež budou známkovány, je třeba zařazovat jen ty názvy, jejichž způsob psaní si žák dokáže bezpečně odvodit nebo s nimiž byl předem seznámen.

Velmi problematické je psaní názvů institucí. Do cvičení bývají s oblibou zařazovány názvy škol. Je třeba si uvědomit, že velké písmeno je namístě pouze tehdy, pokud je uveden oficiální název. Dnes už jím je málokdy spojení s předložkou *v(e)*, proto nedoporučujeme do cvičení zařazovat věty typu *Navštívili jsme g/Gymnázium ve Strakonících*. Už vůbec by neměly být do nich zařazovány názvy divadel, galerií atp. ve spojení s dalším jménem (*Divadlo Semafor, Divadlo Archa*) či názvy ministerstev.

Žáci se bezesporu setkávají s tím, že v praxi nejsou obecné pravopisné zásady psaní velkých písmen dodržovány. Stále častěji se volí velké písmeno pro zdůraznění pojmu nebo se ve víceslovných názvech píše všechna slova s velkým písmenem. Je zde patrný vliv angličtiny. Proto je třeba žáky vést k tomu, aby si uvědomili, že každý jazyk má svá specifická pravidla pro psaní velkých písmen.

Tato kapitola přináší jednak souhrnné obecné poučení o psaní velkých písmen (psaní některých typů znají žáci z nižších ročníků), zejména u víceslovných pojmenování, jednak přehled některých pojmenovacích typů s četnými příklady. Nejde o výčet vyčerpávající, a i z toho důvodu je vždy zapotřebí pečlivý výběr pojmenování do klasifikovaných prací a také obezřetnost při opravě slohových prací. (Podrobný výklad o psaní velkých písmen naleznete v Internetové jazykové příručce.)

Žádné z následujících cvičení nedoporučujeme klasifikovat, pokud není s žáky předem probíráno.

Cvičení 2. a): *Otu Braniborského, Rudolfa Habsburského, slávisté, jezuité, jihoamerické, druhé, kůň, Železník, Velkou, protestanty, katolíky, Severním Irsku, Jihočešky*

b) *Biskajského, jižní Francii, Alpy, střední Evropy, Severnímu, Černému, Bílé Karpaty, Javorníky, Moravskoslezské Beskydy, Povltaví, Posázaví, Křivoklátsku, Českých Budějovic, Českého Krumlova, Černé hory, Jeleního vrchu, Liščí hory, Studniční hory, Sněžky*

c) *Hora Svatého Václava, Domažlice, Plzeňském, Liberce, Rychnova u Jablonce nad Nisou, Holé Vrchy, Mladé Boleslavi, Lhota pod Horami, TáborSKU, Hradce Králové, Slezské Předměstí, pražské, Malá Strana, Ostravy, Krásné Pole, brněnské, Starý Liskovec*

d) *Janáčkova nábreží, Kořenského, brněnském náměstí Svobody, náměstí Krále Jiřího, Na Kavčí skále, U Železné lávky, Pod Vodárenskou věží, most Legii, Pátého května, Masarykovou třídou, Lidových sadů, Pražského povstání, ulice Kapitána Nálepky*

e) *Vánocích, Podkrkonoší, Jihoafrické republiky, západní Afriky, Pobřeží slonoviny, Brně, Nejvyšší soud České republiky, obvodním soudu, Policie ČR, benešovská policie, Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, Gymnáziu Jana Keplera*

f) *mistrovství světa v hokeji, 21. zimní olympijské hry, Kanadě, Pražské jaro, Smetanův, Má vlast, Moderní bydlení, Svět psů, Boženy Němcové, V zámku a podzámčí, třicetileté, švédská, Čech, Den matek, Vám (v úřední korespondenci, v soukromé je možné i vám), vánočních, nový rok, Nový rok*

Pro bystré hlavy

Názvy kopců, pohoří: *Bílá hora (bitva na Bílé hoře), Kraví hora, Liščí hora, Lysá hora, Jizerské hory, Orlické hory* atd.

Názvy obcí (jejich částí): *Bílá Hora (část Prahy pojmenované podle kopce Bílá hora), Hora Svaté Kateřiny, Hora Svatého Šebestiána, Kašperské Hory*

Cvičení 3: *Janáčkovy, Příhody lišky Bystroušky, brněnském národním divadle (protože oficiální název je Národní divadlo Brno; pokud žáci zvolí variantu Brněnské národní divadlo nebo brněnské Národní divadlo, nelze to hodnotit jako chybu), Baleárských ostrovech, Blízkém východě, Saúdské Arábie, středočeských (přídavné jméno není součástí vlastního jména) Hrusicích, Ladovo muzeum, Hora Svaté Kateřiny, Brandov, Nová Ves v Horách, Šumavě, Pošumaví, Vánoce, ladovskou, Ondřejovská (nutno připustit i ondřejovská) hvězdárna Astronomického ústavu Akademie věd České republiky, Slunce, slunce, Bílé hoře, Kašperské Hory, Šumava, Labské pískovce, Pravčická brána*

Pracovní sešit s. 17–22

Podstatná jména

Cvičení 1. a): *dobrodružstvím, sbírání, srdcem, světě, sběratele, štiští, známky, krámku, průchodu, pytel, krejcarem, v kapse, paní, pultem, pytle, čepice, dlaň, krejcar, sešitem, zimě, sníh, okno*

b) *podst. jm. látkové: snih*
podst. jm. pomnožné: dveře

Cvičení 2: slovo *přátelství* se užívá především v j. č., méně často v č. mn. (*Všechna přátelství vydržela i po návratu domů.*)

Cvičení 3: *děti* – r. ž., vzor *kost*, *Lovosice* – r. ž., vzor *růže*, *kníže* – r. stf., vzor *kuře*, *ucha* – r. stf., vzor *město*, *oči* – r. žen., zvl. skloňování, tvary 2., 3., 6. p. shodné se vzory *růže* a *pišeň*, *hmyzem* – r. m. neživ., vzor *hrad*, *džiny* – r. m. neživ. / r. ž., vzor *hrad/žena*, *úterý* – r. stf., vzor *stavení*, *draci* – r. m. živ., vzor *pán*, *dobytěk* – r. m. neživ., vzor *hrad*

Cvičení 4: *Cvičení s kuželi se nám líbilo. Vyřešte cvičení na s. 15. – Cesta byla zavátá sněhem. Cesta vlakem byla úmorná. – Tato stavba je krásná. Stavba domu trvá už tři roky. – Obdržel nejvyšší státní vyznamenání. Ukončil studium s vyznamenáním. – Poslali mě s písemným vzkazem do vedlejší třídy. Zapomněla jsem mu vyřídit vzkaz. – Na stole byly samé dobroty. Vyzařovala z něho dobrota.*

Cvičení 5. a) 4. řádek

b) 1., 2., 4. řádek

Cvičení 6: *pažemi, pracím, správce, uchy, poli*

Cvičení 7: *raky* – 4., 7. p. mn. č., *počítače* – 2. p. j. č., 1., 4., 5. mn. č., *soudce* – 1., 5. j. č., 4. p. mn. č., *zábradlí* – 1., 2., 3., 4., 5., 6. p. j. č., 1., 2., 4., 5. p. mn. č., *úhoři* – 3., 5., 6. p. j. č., 1., 5., 7. p. mn. č., *větví* – 7. p. j. č., 2. p. mn. č., *dlaně* – 2. p. j. č., 1., 4., 5. mn. č., *tenisty* – 2. p. j. č., 4., 7. p. mn. č., *lvy* – 4., 7. p. mn. č., *šitky* – 2. p. j. č., 1., 4., 5. mn. č.

Cvičení 8: Jde především o názvy věcí (dějů) zakončených na *-e*, *-i(y)*, *-u* a na dlouhé samohlásky, a to ve vyslovované podobě (*software* sice končí na *-e*, ale protože ve výslovnosti končí na souhlásku *-r*, skloňuje se: *softwaru, softwarem, softwaru* atp.), např. *finále, parte, garde, alibi, cunami/tsunami, graffiti, taxi, sci-fi, derby, hobby, lobby, rugby, menu [meny], tabu, apartmá, angažmá, klišé, žervé*

Cvičení 9: 1., 4., 5. p. j. č. *muzeum*, 2., 3., 6. p. j. č. *muzeu*, 7. p. j. č. *muzeem* (pokud by žáci podtrhli i tento tvar, nelze to hodnotit jako chybu), 1., 4., 5. p. mn. č. *muzea*, 2. p. mn. č. *muzeí*, 3. p. mn. č. *muzeím*, 6. p. mn. č. *muzeích*, 7. p. mn. č. *muzei*

Cvičení 10: *privilegium* (výhoda, výsada): *Neoplýval žádnými privilegii; adjektivum* (přídavné jméno): *Od adjektiv se tvoří i podstatná jména; kritérium* (hledisko, měřítko): *Jedno z kritérií byla i znalost angličtiny; minimum* (nejmenší množství): *Vyplnil test s minimem chyb; maximum* (největší množství): *Maximem bylo získání 90 bodů; referendum* (přímé hlasování): *Referenda se účastnila jen čtvrtina obyvatel*

Cvičení 11: *v centru, data, studiu, gymnáziu, akváriích, planetária, terárii, albech, tématu, stadiu*

Cvičení 12: při skloňování se koncové *-us* vždy odsouvá: *feminismus – feminismu, humanismus – humanismu, mechanismus – mechanismu, populismus – populismu, romantismus – romantismu, realismus – realismu*

Cvičení 13: *fikusem, virům, cyklu, v rytmu, v kosmu, krokusy, tyfem, génia, glóbu/glóbusu, citrusů, cirkusu, papyru/papyrusu*

Cvičení 14: *schémat, tématem, klimatu, dramatu, astmatu, traumat, plazmatu, studia, sympozii*

Cvičení 15: j. č.: 2. p. *idey, ideje*, 3., 6. p. *ideji*, 4. p. *ideu, ideji*, 5. p. *ideo*, 7. p. *ideou, idejí*; mn. č.: 1., 4., 5. p. *idey, ideje*, 2. p. *idejí*, 3. p. *ideám, idejím*, 6. p. *ideách, idejích*, 7. p. *ideami, idejemi*

Skloňování cizích vlastních jmen

Cvičení 1: *Johanna Wolfganga Goetha/Goetheho, od Edgara Alana Poea, Daniela Defoea, Williama Shakespeara, Giussepa/Giuseppeho/Giussepe Verdiho, Clauda Debussyho, Antonia/Antonio Vivaldiho, Petra Iljiče Čajkovského, Modesta Petroviče Musorgského, Sandra/Sandro Botticelliho, Vasilije Kandinského, Edgara Degase, Alexandra Dumase*

Cvičení 5: *Prométheem, Diovi, Prométhea, Pyrrhou, Diovi, Heliovi, Há-dovi, Dionýse, Artemidy, Poseidonovi, Hefaistovi, Hermovi, Achilla, Odyssea*

Cvičení 6: *Arménii, Macau, Samoy, Idahu, Mississippi, Coloradu, Západní Virginii, Nikaragui, Galapágách, Uruguayí, Argentinou, Brazílii, Paraguayi, Libyi, Eritreji, Guiney/Guineje*

Přídavná jména

■ PROCVIČOVÁNÍ PROBRANÉHO UČIVA

Tato kapitola je pouze opakovací. Jsou do ní zařazeny především ty jevy, které žákům opakovaně činí potíže.

Cvičení 1. a): *Husovi* – přív. l., 1. p., č. mn., vzor *otcův*; *autentických* – tvrdé, 2. p., č. mn., vzor *mladý*; *Husových* – přív. l., 2. p., č. mn., vzor *otcův*; *dramatickou* – tvrdé, 4. p., č. j., vzor *mladý*; *mistrovy* – přív. l., 4. p., č. j., vzor *otcův*; *celém* – tvrdé, 6. p., č. j., vzor *mladý*; *jediným* – tvrdé, 7. p., č. j., vzor *mladý*; *zevrubnějším* – měkké, 7. p., j. č., vzor *jarní*; *poslední* – měkké, 4. p., č. j., vzor *jarní*; *betlémského* – tvrdé, 2. p., č. j., vzor *mladý*; *cenné* – tvrdé, 1. p., č. j., vzor *mladý*; *nedostatečné* – tvrdé, 1. p., č. j., vzor *mladý*; *Husově* – přív. l., č. j., 3. p., vzor *otcův*; *tragické* – tvrdé, 3. p., č. j., vzor *mladý*; *útržkovitých* – tvrdé, 2. p., č. mn., vzor *mladý*; *sporných* – tvrdé, 2. p., č. mn., vzor *mladý*; *pravdivostní* – měkké, 7. p., č. j., vzor *jarní*; *postačujících* – měkké, 2. p., č. mn., vzor *jarní*; *plastičtější* – měkké, 3. p., č. j., vzor *jarní*; *Husova* – přív. l., 2. p., č. j., vzor *otcův*; *nejstarší* – měkké, 4. p., č. j., vzor *jarní*; *Husovy* – přív. l., 2. p., č. j., vzor *otcův*; *životní* – měkké, 2. p., č. j., vzor *jarní*; *izolovaných* – tvrdé, 2. p., č. mn., vzor *mladý*; *vlastním* – měkké, 6. p., č. j., vzor *jarní*; *rozsáhlém* – tvrdé, 6. p., č. j., vzor *mladý*; *roztroušených* – tvrdé, 2. p., č. mn., vzor *mladý*; *dílčích* – měkké, 2. p., č. mn., vzor *jarní*; *jiných* – tvrdé, 6. p., č. mn., vzor *mladý*

b) *První, kdo stručně zaznamenal, co vše se o Husovi vyprávělo, byl farář Jan Heremita.* – podstatné jméno *Všichni Husovi životopisci narazili na bariéru neexistence autentických svědectví.* – přídavné jméno

c) Žáky je třeba vést k tomu, aby nejprve vycházeli z pádu. Jakmile zjistí, že nejde o 1. p. č. mn., nemusí přemýšlet o rodu a rovnou mohou psát *y/ý*. Rod je tedy důležitý pouze v 1. p. č. mn. Měkké *-i* se píše pouze, je-li před. jm. r. muž. životného. V článku je to jen ve spojení *Husovi životopisci*.

d) *autentický* – původní, pravý, hodnověrný; *zevrubný* – podrobný, důkladný, obšírný (patrně více žáků uvede význam opačný, tj. povrchní, zběžný; tento význam, třebaže se v úzu vyskytuje stále častěji, slovníky zatím nezachycují); *sporný* – nejistý, nezaručení, pochybný, problematický; *izolovaný* – osamocený, jednotlivý

Pro bystré hlavy

Slovo *mistr* má více významů: 1. kvalifikovaný pracovník vedoucí dílnu, pracovní skupinu apod., např. *mistr v továrně, na stavbě*; 2. samostatný řemeslník (provozující živnost), např. *kovářský mistr, proslulý mistr houslař*; 3. dokonalý odborník, např. *mistr ve vyprávění, taneční mistr*; 4. vítěz vrcholné sport. soutěže, mistrovství, např. *mistr ligy, mistr světa*; 5. někdejší akademická hodnost; 6. vynikající umělec, např. *skladby starých mistrů*. Ve stejném významu se používá i podoba *Mistr*, a to ve spojení s vlastním jménem (*Mistr Štěpánek, Mistr Gott*) nebo v oslovení (*vážený Mistře*).

Cvičení 2: Je zaměřeno především na volbu náležitých tvarů před. jmen přivlastňovacích. Učitel může žáky vyzvat, aby volili přídavná jména skloňující se podle vzoru *otcův*. Např. v *dědečkově malované mise, Martinovy mladší sestry, na houslistově včerejším koncertu, v tatínkově umělecké sbírce, mezi Honzovy věrné přátele, Jirkova vánoční přání, letošní Petrovy narozeniny, architektovy zajímavé návrhy, v kamarádově novém autě, Pavlovými prázdninovými fotografiemi, k Alešově nemístné poznámce*

Cvičení 3: Věnuje se tvarům 1. p. mn. č. rodu mužského životného, neboť se ukazuje, že mnozí žáci tyto tvary nezvládají, zejména pokud kořen základového substantiva končí na *s, š* a *ch*. Doporučujeme proto nejprve zásady psaní těchto tvarů zopakovat.

krkonošští, třebičští, dobříšští, městští, ašští, ruští, valašští, písečtí, lotyšští, černošští, saští, pařížští

Cvičení 4: *nejřidší, nejsušší, nejvlhčí, vyšší, nižší, jemnější, hebčí i hebcější, trpčí i trpčejší, nejstřednější, nejtvrdší, nejužší, nejjednodušší, nejvýkonnější, levnější, účinnější, hladší, kvalitnější, hustší i hustější, temnější, zřejmější, dražší, nejkratším*

Pro bystré hlavy

Obě přídavná jména vyjadřují již svým významem nejvyšší míru vlastnosti, proto je už není zapotřebí stupňovat. Ne všichni uživatelé češtiny si to však uvědomují, a proto se v praxi stupňované tvary vyskytují. Podrobněji viz *Internetová jazyková příručka*.

Cvičení 5: Procvičuje psaní koncovek u jmenných tvarů a přičestí trpného v množném čísle. Učitel by měl žákům připomenout, že u jmenných tvarů a přičestí trpných jde o stejnou shodu s podmětem jako u přičestí minulých, tj. že při volbě koncovky je východiskem rod podmětu.

Za týden musí být instalatéri přinejmenším s polovinou prací hotovi. U soudu jsou všichni občané povinni vypovídat pravdu. Buďte tak laskaví a pojdte s námi. Okna byla zavřena. Dívky se cítily nevinny. Děti mají chodit bosy po trávě, písku, kamínkách, ale ne doma po umělé podlaze. Snad se vrátí živi a zdraví. Výrobky byly z prodeje staženy.

Pracovní sešit s. 23

Přídavná jména

Cvičení 1: přídavná jména tvrdá: *řidkého* – 2. p., *jiným* – 3. p., *hluboký* – 1. p., *divoký* – 1. p., *strnými* – 7. p., *příkrý* – 1. p., *nesmírné* – 6. p., *holými* – 7. p., *ježatý* – 1. p., *stejně* – 1. p., *ledová* – 1. p., *těžký* – 1. p., *ostré* – 1. p., *bledou* – 7. p., *selskými* – 7. p., *bělavý* – 1. p.

přídavná jména měkká: *další* – 1. p., *náležící* – 1. p., *čistoskvoucí* – 1. p., *letní* – 4. p., *losí* – 1. p., *podzimní* – 7. p., *sluneční* – 1. p.

přídavná jména přivlastňovací: *baronova* – 2. p., *Dagovi* – 1. p., *Torgeirově* – 6. p., *panovníkovými* – 7. p.

Cvičení 2. a): *řidič vinný tímto neštěstím, o čapích mláďatech, Petrovy záliby, rozhodli bez ohledu na tamější obyvatele, s hloupým člověkem, jsem nevinen, všichni buďme pamětlivi této události, Matějovi rodiče (bez kontextu i Matějovy rodiče), s veselými kamarády, holubi křídla, sousedovy slepice, mnoho známých herců, děda i babička jsou zdraví, vědomý přečin, lidé žádostivi majetku, nejjednodušší řešení, žabí vajíčka, pobouřil nás drzími poznámkami, tunišť hoteliéři, na dřevěném okenním rámu, lotyšští politici, několik bílých mráček, Chotkovy sady, kozí sýry, Čapkovy hry, hovězí maso, kosým úhlem, hněvivý hlas*

b) *březi samice, dychtívi čtenáři, francouzští režiséři, čeští hokejisté, vlašští malíři, s němým pohledem, v rovnoramenném trojúhelníku, plátěné bundy, v kosím hnízdě, s kamennými vázami, tito (v pracovním sešitě došlo k tiskové chybě) koně jsou vytrvalí a velmi rychlí, v syslím pelíšku, nejsušší léta, plaší (1. stupeň) i plašší (2. stupeň) zajáci, Pittovy fanynky, rockoví zpěváci, naši noví přátelé, krkonošští ochránci přírody, jsou hluší k našim prosbám, psi granule, turisté dychtívi nových zážitků, šavlozubí tygři, zahrada se včelími úly, nejvyšší vrcholy, to jsou Karlovy povinnosti, jsem povinen ti to říct, matky jsou povinny nechat děti očkovat, aššti podnikatelé*

Zájmena

■ PROCVIČOVÁNÍ PROBRANÉHO UČIVA

I toto učivo slouží k opakování a upevnění vědomostí.

Cvičení 1. a): výraz *ono* je částicí, prvním zájmenem je tvar *je* – osobní, *ty* – ukazovací, *tu* – ukazovací, *některým* – neurčité, *něho* – osobní, *každěmu* – neurčité, *to* – ukazovací, *jí* – osobní, *její* – přivlastňovací, *ta* – ukazovací,

to – ukazovací, *tím* – ukazovací, *to* – ukazovací, *si* – osobní zvrtné, *její* – přivlastňovací, *některým* – neurčité, *ten* – ukazovací, *ten* – ukazovací, *toho* – ukazovací, *co* – vztažné, *mu* – osobní, *každý* – neurčité, *ono* – osobní, *sám* – ukazovací, *něco* – neurčité

b) Užití uvedených zájmen je typické pro mluvené projevy, tvary *ty*, *tu* i tvar *ono* v druhé větě lze vynechat. Autor je zvolil patrně proto, aby psaný text působil jako mluvený. V prvním užití je *ono* částicí, v druhém (v závěru textu) zájmenem.

c) *vedle*

d) *neshoda, roztržka, pře*

e) *sousedovo*

f) *Kdyby se něco stalo (dělo), lze se obrátit na souseda.*

Cvičení 2. a): *každý* – neurčité, *vás* – osobní, *všichni* – neurčité, *já* – osobní, *vás* – osobní, *tím* – ukazovací, *lecco* – neurčité, *ten* – ukazovací, *mi* – osobní, *všechno* – neurčité, *to* – ukazovací, *co* – vztažné, *vám* – osobní, *já* – osobní, *ho* – osobní, *tím* – ukazovací, *vším* – neurčité, *jeho* – přivlastňovací, *ním* – osobní, *náš* – přivlastňovací, *jeho* – přivlastňovací, *vši* – neurčité, *které* – vztažné, *touto* – ukazovací, *jeho* – přivlastňovací, *mi* – osobní, *každá* – neurčité, *jeho* – přivlastňovací, *mi* – osobní, *tohoto* – ukazovací, *všichni* – neurčité, *kdo* – vztažné, *kdo* – vztažné, *tohoto* – ukazovací, *to* – ukazovací, *co* – vztažné, *on* – osobní, *sám* – ukazovací, *si* – osobní zvrtné, *každý* – neurčité, *vás* – osobní

Cvičení 3: Tvary 3. pádu osobních zájmen *ty*, *vy*, *my* se v některých výpovědích používají, aniž jsou pro smysl sdělení nutné. Jde o tzv. dativ sdílnosti (etický). Zájmenem se vyjadřuje osoba, u níž se předpokládá nějaký zájem na výpovědi. Dativ sdílnosti je stylově omezen: bývá typický pro každodenní mluvené projevy.

Zájmeno je možné vynechat v těchto větách: *To (ti) byla zvláštní chuť. Není to nic příjemného, to ti řeknu* (zde je třeba vynechat celou druhou větu). *Ta výstava, ta (ti) byla krásná. To mě tedy našťvalo, to vám povím* (zde je třeba vynechat celou druhou větu). *Běží (nám) poslední minuta utkání. Závodník (nám) těsně před cílem upadl.*

Cvičení 4: *mně, mě, mně, mně, mě, mně, mně, mě, mě, mě, mě, mě, mně, mě, mně*

Pro bystré hlavy

Výraz *strašný*, *strašně*, stejně tak *hrozný*, *hrozně* ve svém původním významu vyjadřují negativní vlastnost nebo příznak. Dnes se v běžných projevech užívají pro vyjádření vysoké míry, jsou tedy synonymy slov *ohromný*, *náramný*; *ohromně*, *náramně*, *velmi*. Ve spisovných projevech bychom se jim měli vyhnout a nahradit je uvedenými výrazy.

Cvičení 5: *ji, ní, ní, ji, ji, ní, ní, ji, ní, ni*

Cvičení 6: *ním, jejich, naším, našim, my, vaši, jejich, naši, mi (mně), naši, našim, jejím, vaší, naši, moji*

Cvičení 7: *jejíž, jejíhož, jejíchž, jejímiž, jejímuž, jejíž*

Cvičení 8: Protože skloňování zájmena *jenž* působí žákům opakovaně potíže, zejména pokud jde o 1. a 4. p. všech rodů v obou číslech, považujeme za užitečné, aby byly tyto tvary nejprve zopakovány, event. napsány na tabuli, a teprve potom žáci cvičení řešili.

jež, jenž, již (vhodnější *kterí*), *již* (vhodnější *kterí*), *k níž, již* (vhodnější *kterou*), *již* (vhodnější *kterí*), *jež, jež, jenž, jež, již* (vhodnější *kterou*)

Cvičení 9: Jde o učivo z předchozího ročníku. Bude dobré zadat žákům toto cvičení za domácí úkol a vyzvat je, aby si skloňování zájmena *týž/tentýž* nejprve zopakovali a teprve pak doplnili správné tvary.

týž/tentýž, témuž, témž(e)/tomtéz, touž/toutéz, týmž/tímtéz, touž/tutéž, téže, téhož, týmž, týchž, tiž/titíž, táž/tatáž, týmiž, týchž

Pracovní sešit s. 24–25

Zájmena

Cvičení 1: *jaké* – vztažné, *to* – ukazovací, *všechno* – neurčité, *někoho* – neurčité, *tento* – ukazovací, *ho* – osobní, *vás* – osobní, *jeho* – přivlastňovací, *vaši* – přivlastňovací, *kdo* – tážací, *jakoukoliv* – neurčité, *vám* – osobní, *nic* – záporné, *svému* – přivlastňovací, *každý* – neurčité, *jakési* – neurčité, *někteří* – neurčité, *sami* – ukazovací, *co* – tážací, *našem* – přivlastňovací, *takovéto* – ukazovací, *si* – osobní zvrtné

Cvičení 2. a): *přítom* – příslovce, synonymum *zároveň, současně*

b) *Odpověď na otázku, zda budou kamery při tom, je celkem jasná. Sledoval provoz vpravo a při tom přehlédl před ním stojící vozidlo. Cyklistka spadla na zem a při tom utrpěla zranění.* Je třeba poznamenat, že ne vždy je však zcela jednoduché rozhodnout, zda je v daném kontextu náležité *přítom*, nebo *při tom*, mnohdy je nutné přijmout obě řešení: *Musela v rodině se vším pomáhat, ale při tom (i přítom) nezanedbávala vzdělání. Dvakrát projel depem, aniž by při tom (i přítom) měnil kolo.*

Cvičení 3: *ho* – on/ono, *jich* – oni/ony/ona, *nám* – my, *jí* – ona, *tobě* – ty, *nás* – my, *(pro) ně* – ono/oni/ony/ona, *mně* – já

Cvičení 4: Ukazovací zájmeno není ve třetí čtveřici.

Cvičení 5: *s týmiž problémy, o týchž lidech; s týmž/tímtéz hercem, o témž(e)/tomtéz filmu, k témuž lékaři; k téže věci, s touž/toutéz ženou; těmahle rukama, bez těchhle kamarádek, těmihle otázkami; pro mě/mne za mě/mne, mně/mi, mně, beze mě/mne; jí, pro ni, jí, ji; její sestru, s jejím bratrem, o jejích zálibách, s jejími názory; našim otázkám, s našimi přáteli, s naším psem; vaši tetě, vaši známou, s vaší pomocí, pro vaši mikinu; pro mého bratra, s mým notebookem; na nějž, bez jehož pomoci, k němuž, s nímž; již, pro niž, s níž*

Číslovky

■ PROCVIČOVÁNÍ PROBRANÉHO UČIVA

Tato kapitola přináší též pouze opakovací cvičení.

Cvičení 1. a): *první* – řadová, 10. – řadová, 1060 – základní, *třetí* – řadová, IV. – řadová, 1344 – základní, 19. – řadová, 1929 – základní, IV. – řadová, 1618 – základní, *druhé* – řadová, 18. – řadová

b) násobné a druhové

c) *první*, 10., *třetí*, IV., 19., *druhé*, 18.

Cvičení 2. a): čtvrtý řádek

b) pomnožná – *dveře*, *kalhoty*, *játra*, *housle*, *vrata*, *narozeniny*

hromadná – *uhlí*, *hmyz*, *skot*, *kamení*

Cvičení 3: Žákům připomeneme, že při zápisu základních číslovek se za číslice nepřipojuje *ti/mi*, že zápisy *5ti*, *5-ti*, *5 ti*, též *8mi*, *8-mi*, *8 mi*, které lze velmi často vidět v nejrůznějších druzích textů, jsou tedy nesprávné.

5000, 200., 1956., 535, 2, 23, 8, 18, 3.

Cvičení 4: *dva tisíce deset* (i *dvoutisícím desátém*), *dvousté*, *osmnáct set deset* (i *tisíc osm set deset* i *tisícím osmistém desátém*), *třemi tisíci pěti sty* (i *tři tisíce pěti sty*), *milióny*, *stém padesátém* (i *stopadesátém*)

Cvičení 5: *dvěma podélnými dubovými lavicemi*, *čtyř* (i *čtyřech*) *rozsáhlých kapitol*, *oběma bércovými kostmi*, *tří* (i *třech*) *malých místností*, *obou zmiňovaných pracích*, *čtyřmi různými postupy*, *dvěma závažným poruchám*, *obou víkendových dnů*, *třemi povyrostlými štěňaty*, *oběma obžalovaným mladíkům*

Pracovní sešit s. 26

Číslovky

Cvičení 1. a): *Astronomové určili hmotnost a hustotu exoplanety CoRoT-7b. Její hmotnost je ve srovnání se Zemí asi pětínásobná. Při průměru, který je dvakrát menší než průměr naší planety, můžeme tedy očekávat kamenné těleso. Její věk se odhaduje na 1,5 miliardy roků. Kolem mateřské hvězdy oběhne jednou za 20,4 hodiny ve vzdálenosti pouhých 2,5 milionu km.*

Zmíněná exoplaneta patří do skupiny planet označovaných jako „super-Země“. Takových těles bylo zatím identifikováno jen několik. S povrchovou teplotou kolem 2000 °C na straně přivrácené ke hvězdě může být její povrch pokryt oceánem lávy. Ve vzdálenosti o málo větší obíhá druhá exoplaneta. Hvězdu oběhne za 3 dny 17 hodin a její hmotnost je ve srovnání se Zemí devítinásobná.

b) základní: 1,5 miliardy, 20,4, 2,5 milionu, několik, 2000, 3, 17

řadové: *druhá*

násobné: *pětínásobná*, *dvakrát*, *devítinásobná*

c) druhové (*troje šaty*, *patery boty*, *několikery dveře*)

Cvičení 2: *s jejími dvěma nejlepšími kamarádkami, s oběma problémy, s těmi dvěma, oběma pažemi, sto třicet šest děleno dvěma, mezi čtyřma očima, s těmi dvěma těžkými příklady, s pěti sty korun, dvěma způsoby, s dvěma tisíci devíti sty korun (s dva tisíce devíti sty korun), dvacátého devátého listopadu třináct set sedmdesát osm (i tisíc tři sta sedmdesát osm i tisícím třístém sedmdesátém osmém)*

Slovesa

PROCVIČOVÁNÍ PROBRANÉHO UČIVA

Cvičení 1. a), b) je i východiskem pro nově probírané učivo, protože zařazování sloves do jednotlivých tříd vychází právě ze zakončení ve 3. os. přít. tvaru. Na základě něho se určuje i vid. Protože ten se probíral v 8. ročníku, měli by žáci nejprve vysvětlit rozdíl mezi oběma vidy.

chtěl jsem – *chce*, čas min., nedok.; *být* – *je* (infinitiv – čas se neurčuje), nedok.; *nedovedu* – *nedovede*, čas přít., nedok.; *vymezit* – *vymezí*, dok.; *přitahovalo* – *přitahuje*, čas min., nedok.; *vládnout* – *vládne*, nedok.; *vydržel jsem* – *vydrží*, čas min., dok.; *stát* – *stojí*, nedok.; *vyhlížet* – *vyhlíží*, nedok.; *čekat* – *čeká*, nedok.; *neobjeví* – čas bud., dok.; *zaslechl jsem* – *zaslechne*, čas min., dok.; *zahlédl (jsem)* – *zahlédne*, čas min., dok.; *rozžihaly se* – *rozžihá se*, čas min., nedok.; *hasly* – *hasne*, čas min., nedok.; *rozechvělo* – *rozechvěje*, čas min., dok.; *měl bych* – *má* (jde o podm. zp. přítomný, čas se neurčuje), nedok.; *odjíždět* – *odjíždí*, nedok., *očekával bych* – *očekává*, nedok.; *navštíví* – čas bud., dok.; *vynořoval* – *vynořuje*, čas min., nedok.

c) *dlouhý* – *delší*, *mohutný* – *mohutnější*, *podobný* – *podobnější*, *blažený* – *blaženější*;

přesně – *přesněji*

Pro bystré hlavy

Homonymum *stát* znamená 1. mít (peněžitou) cenu, např. *kolik to stojí?*, 2. vyžadovat vynaložení (něj. úsilí, času aj.), např. *stálo ho to hodně námahy*, 3. rovnat se něčemu cenou, hodnotou, být hoden něčeho, např. *za pokus to stojí*. Z příkladů je zřejmé, že tvary má stejné.

Cvičení 2: *sněží* – činný, *potýká se* – činný, *jsou postiženy* – trpný, složený, *je uzavřena* – trpný, složený, *projet* – infinitiv, *musí* – činný, *čelit* – infinitiv, *byly zrušeny* – trpný, složený, *nekonaly se* – trpný, zvrtný, *dotkly se* – činný, *strávily* – činný, *musely* – činný, *být odkloněny* – trpný infinitiv, *zpozdíly se* – lze chápat jako činný i trpný, zvrtný, *trápí* – činný, *komplikuje* – činný, *jsou pokryty* – trpný, složený, *musely* – činný, *být uzavřeny* – trpný infinitiv

Cvičení 3: Vhodnější by bylo užít zvrtnou podobu v těchto větách: *Čištění zásobníku je prováděno* (→ se provádí) *opakovaně*. *V hranatých závorkách je uváděna* (→ se uvádí) *výslovnost*. *Program je vytvářen* (→ se vytváří) *průběžně*.

Cvičení 4: Učitel může žáky vyzvat, aby výběr vět zdůvodnili (ve všech je původcem děje podst. jm. pojmenovávající osobu užito v 7. p.). Rod činný

je vhodnější (přirozenější) v těchto větách: *Všechny tragické momenty byly hercem vyjadřovány výraznou mimikou.* (→ *Všechny tragické momenty herec vyjadřoval výraznou mimikou*). *Vítězný gól byl vstřelen těsně před koncem Valášek.* (→ *Vítězný gól vstřelil těsně před koncem Valášek*). *Byt by měl být vyklizen majiteli do patnácti dnů od doručení rozsudku.* (→ *Byt by měli majitelé vyklidit do patnácti dnů od doručení rozsudku*). *Panem starostou byla vyslovena domněnka, že nikdo z této akce nebude mít prospěch.* (→ *Pan starosta vyslovil domněnku, že nikdo z této akce nebude mít prospěch.*)

■ SLOVESA A JEJICH TVARY

TVOŘENÍ SLOVESNÝCH TVARŮ

Z KMENE PŘÍTOMNÉHO A MINULÉHO

Tato kapitola seznamuje žáky se slovesnými kmeny a tvary, které se od nich tvoří. Doporučujeme, aby určování obou kmenů u několika sloves nejprve prováděli žáci společně, než si uvědomí a zažijí náležitý postup, tzn. že pro správné určení přítomného kmene musí převést sloveso do přítomného tvaru, pro určení kmene minulého vytvořit přičestí činné.

Cvičení 1. a): *ber, trp, kryj, vol, peč, maluj, tř, kresl, min*

b) *dovol, máv, dokazuj, sp, ved, zpív, dojm, pomůž, prostř*

Cvičení 2. a) obsahuje i dvojice sloves, od nichž někteří žáci (opětovně) nedokáží správné přítomné tvary odvodit (od infinitivu *dostat* často uvádějí *dostává*). Toto cvičení a cvičení **3. a)** obsahují stejná slovesa.

dostan, dostáv, hod, ház, nabij, nabíj, řež, mlč, listuj, zaraz

b) *dostaň, dostávej, hodě, házej, nabij, nabíjej, řež, mlč, listuj, zaraz*

c) *dostat, hodit, nabít, zarazit*

Cvičení 3. a): *dosta, dostáva, hodi, háze, nabi, nabíje, řeza, mlče, listova, zarazi*

b) Učitel může žákům zadat úkol, aby přítomné tvary převedli na infinitivy a našli sloveso, jehož minulý kmen se shoduje s přítomným (*vést – ved*).

dovoli, máva, dokazova, spa, ved, zpíva, doja, pomoh, prostře

Cvičení 4: *zaslal, zaslan, vyryl, vybral, vybrán, zatloukl, zatlučen, usmažil, usmažen, přibíl, přibítl, předával, předáván, porazil, poražen, zamkl, zamčen i zamknut*

PŘEHLED TŘÍD A VZORŮ SLOVES

Stejně jako si žáci v nižších ročnících museli zapamatovat (naučit se nazpaměť) vyjmenovaná slova, poté vzory podstatných a přídavných jmen, musí si zapamatovat i slovesné třídy a vzory. Jde tedy o paměťovou záležitost. U naprosté většiny sloves jsou ke správnému zařazení ke třídě a vzoru nutné pouze dva kroky (u vzoru *dělá* pouze jeden). Na základě přítomného kmene (přítomného tvaru 3. os. j. č.) se pozná třída a na základě kmene minulého, resp. přičestí činného, vzor.

U sloves vzorů *nese* – *peče*, v nichž jsou minulé kmeny (přičestí činná) shodné, je třeba vycházet z kmene přítomného (přítomného tvaru). Ke vzoru *nese* patří slovesa s kmenem zakončeným na tvrdou nebo obojetnou souhlásku (*ved(e)*, *čít(e)*, *vez(e)*...), ke vzoru *peče* slovesa, jejichž přítomný kmen je zakončen na měkkou souhlásku (*teč(e)*, *můž(e)*, *vleč(e)*...). Totéž platí i o dvojici *bere* a *maže*: ke vzoru *bere* náleží slovesa s kmenem zakončeným na tvrdou nebo obojetnou souhlásku (*per(e)*, *zv(e)*, *klam(e)*...), ke vzoru *maže* slovesa, jejichž přítomný kmen je zakončen na měkkou souhlásku (*píš(e)*, *plác(e)*, *řež(e)*...).

Při zařazování sloves ke vzoru *tiskne* a *mine* doporučujeme vyjít pouze z tvaru přítomného a v něm odepnout *-ne*. Pokud je tvarotvorný základ zakončen na souhlásku, náleží sloveso ke vzoru *tisk-ne* (*odhad-ne*, *stár-ne*, *vlád-ne*...), je-li zakončen na samohlásku nebo slabikotvorné *r*, *ž*řídka *l*, náleží ke vzoru *mi-ne* (*va-ne*, *hy-ne*, *hr-ne*, *přil-ne*...). K tomuto vzoru patří též slovesa, jejichž kořen má jedinou souhlásku, a předponová slovesa od nich odvozená (*(při)l-ne*, *(za)h-ne*, *(u)s-ne*). Zařazování sloves podle minulého kmene může být zrádné: spousta sloves vzoru *tisknout* má totiž v přičestí minulém dvojí tvary (*zlátl* i *zlátnul*, *cinkl* i *cinknul*, *polkl* i *polknul*).

Vzor *začne* se vyznačuje tím, že minulý kmen končí na *-a* (*začal*). Spousta sloves však vedle původního tvaru má i tvary s *-nu-* (*odepjal* i *odepnul*, *najal* i *najmul*, *zaťal* i *zatnul*). Zařazování těchto sloves ke vzoru *začne* může být pro žáky těžké.

Tři kroky jsou zapotřebí při rozhodování, zda sloveso patří ke vzoru *trpí* a *sází*. Ta mají kmen minulý stejný, liší se pouze rozkazovacím způsobem (*trp × sázej*). Imperativní tvary jsou mnohdy hypotetické, v praxi nedoložené (viz např. slovesa *šumět*, *otupět*, *bolet*). Navíc existuje poměrně početná skupina sloves, která kolísají mezi oběma vzory. Z těch frekventovaných jmenujme *bolet*, *náležet*, *záviset*. Do klasifikovaných prací by proto měla být vybrána jen ta slovesa, u nichž se imperativ opravdu užívá, u některých jen v záporné podobě, a jehož vytvoření nečiní potíže (*lež*, *sed'*, *vrť se*, *vyprávěj*, *předjízď*, *rozvážej*).

Cvičení 1. a): *mává* – 5. tř., vzor *dělá*, *křičí* – 4. tř., vzor *prosí*, *přeje* – 3. tř., vzor *kryje*, *vadne* – 2. tř., vzor *tiskne*, *utře* – 1. tř., vzor *umře*, *řeže* – 1. tř., vzor *maže*, *může* – 1. tř., vzor *peče*, *vypráví* – 4. tř., vzor *sází*, *maluje* – 3. tř., vzor *kupuje*, *pobídně* – 2. tř., vzor *tiskne*, *leze* – 1. tř., vzor *nese*, *mluví* – 4. tř., vzor *prosí*, *čte* – 1. tř., vzor *nese*, *ujme se* – 2. tř., vzor *začne*, *drží* – 4. tř., vzor *trpí*, *hledá* – 5. tř., vzor *dělá*, *hřeje* – 3. tř., vzor *kryje*, *předjízď* – 4. tř., vzor *sází*, *kvete* – 1. tř., vzor *nese*, *počne* – 2. tř., vzor *začne*, *zve* – 1. tř., vzor *bere*, *váhá* – 5. tř., vzor *dělá*, *uhyne* – 2. tř., vzor *mine*, *zakáže* – 1. tř., vzor *maže*, *zdržuje* – 1. tř., vzor *kupuje*, *rozpouští* – 4. tř., vzor *sází*, *přepne* – 2. tř., vzor *začne*, *veze* – 1. tř., vzor *nese*, *klečí* – 4. tř., vzor *trpí*, *zatluče* – 1. tř., vzor *peče*

b) *kreslit* – 4. tř., vzor *prosí*, *přeběhnout* – 2. tř., vzor *tiskne*, *rozvíjet* – 4. tř., vzor *sází*, *utéct* – 1. tř., vzor *peče*, *vyrůstá* – 4. tř., vzor *dělá*, *mýt* –

3. tř., vzor *kryje*, *zahrnout* – 2. tř., vzor *mine*, *ustlat* – 1. tř., vzor *bere*, *běžet* – 4. tř., vzor *trpí*, *přivést* – 1. tř., vzor *nese*, *uplynout* – 2. tř., vzor *mine*, *jednat* – 5. tř., vzor *dělá*, *křičet* – 4. tř., vzor *trpí*, *třást* – 1. tř., vzor *nese*, *trnout* – 2. tř., vzor *mine*, *lhát* – 1. tř., vzor *maže*, *provázet* – 4. tř., vzor *sází*, *kypřit* – 4. tř., vzor *prosí*, *rvát* – 1. tř., vzor *nese*, *slábnout* – 2. tř., vzor *tiskne*, *opřít* – 1. tř., vzor *umře*, *lézt* – 1. tř., vzor *nese*, *vléct* – 1. tř., vzor *peče*, *vydržet* – 3. tř., vzor *trpí*, *zrát* – 3. tř., vzor *kryje*, *zatnout* – 2. tř., vzor *začne*, *zatknout* – 2. tř., vzor *tiskne*, *důvěřovat* – 3. tř., vzor *kupuje*, *plakat* – 1. tř., vzor *maže*, *krájet* – 4. tř., vzor *sází*

Cvičení 2: *vynosit* – dok., 4. tř., vzor *prosí*, *vynášet* – nedok., 4. tř., vzor *sází*, *ulehnout* – dok., 2. tř., vzor *tiskne*, *uléhat* – nedok., 5. tř., vzor *dělá*, *rozbít* – dok., 3. tř., vzor *kryje*, *rozbíjet* – nedok., 4. tř., vzor *sází*, *dokázat* – dok., 1. tř., vzor *maže*, *dokazovat* – nedok., 3. tř., vzor *kupuje*, *utéct* – dok., 1. tř., vzor *péct*, *utíkat* – nedok., 5. tř., vzor *dělá*, *zavřít* – dok., 1. tř., vzor *tře*, *zavírat* – nedok., 5. tř., vzor *dělá*, *ujistit* – dok., 4. tř., vzor *prosí*, *ujišťovat* – nedok., 3. tř., vzor *kupuje*, *dozrát* – dok., 3. tř., vzor *kryje*, *dozrávat* – nedok., 5. tř., vzor *dělá*, *narazit* – dok., 4. tř., vzor *prosí*, *narážet* – nedok., 4. tř., vzor *sází*, *splýnout* – dok., 2. tř., vzor *mine*, *splývat* – nedok., 5. tř., vzor *dělá*, *osmahnout* – dok., 2. tř., vzor *tiskne*, *osmažit* – dok., 4. tř., vzor *prosí*, *rozhodit* – dok., 4. tř., vzor *prosí*, *rozházet* – dok., 4. tř., vzor *sází*, *rozhazovat* – nedok., 3. tř., vzor *kupuje*

Cvičení 3. a), b): *abych se posadil* – 4. tř., vzor *prosí*, *abychom uspěli* – 3. tř., vzor *kryje*, *abys napsal(a)* – 1. tř., vzor *maže*, *abyste se uzdravila* – 4. tř., vzor *prosí*, *aby sis myslel(a)* – 4. tř., vzor *prosí/sází*, *aby ses zahřál(a)* – 4. tř., vzor *kryje*

c) Rodné jméno je užito v 5. pádě a vokativy se od okolního textu oddělují čárkou.

Cvičení 4. a): *nejezte, neváhejte, přihlaste, poproste, přivez, zkuste, vyrazte, najdi/najděte, nahrad'(te), protáhni/protáhněte, zavěs(te), přijď, pověz, pomoz*

b) Předložka *s* se píše ve spojeních jako *brát s sebou*, *vzít s sebou*, *nést s sebou*, *vést s sebou* atp. Prosté *sebou* bývá po slovesech, jimiž se označují pohyby, které dělá původce děje svým tělem: *mrskat (mrsknout) sebou*, *škubat (škubnout) sebou*, *hýbat (pohnout) sebou*.

Cvičení 5: *doporučí, hradí, myslí/myslejí, vědí, běží, pošeptají, sedí, mlčí, začnou, omezí, nařezou, zatopí, namažou, spoléhají, leží, jedí, konzumují, netrpí, nabude* (hov. *nabyde*)

Cvičení 6: Toto cvičení obsahuje i slovesa, jež různou měrou kolísají mezi vzory *brát/mazat* a *dělat*, a mohou mít tudíž v přítomnosti dvojí tvary. Doporučujeme proto, aby si žáci jednotlivé tvary ověřili v uvedených příručkách.

posype/posypá, hýbe/hýbá, září, proměňuje, vykopou/vykopají, dopíši/dopíšu, vymaže, kouše/kousá, dosáhne, loupe/loupá, vyhrabou, vydlabou/vydlabají, smíchají, houpe/houpá

Cvičení 7. a): *připadl, nabídl, odemkla, vešla, zahnuli jsme, zahlédl, vyběhly, ocitly se, vystihl, spolkli jsme, klesli jsme, jsme usnuli, začetla/začtla, zapomenula/zapomněla, napomenula, sprchlo, hrozily, podtrhla, zapnuli*

b) Sloveso *podtrhnout* je užito ve významu ‚zvýraznit‘, sloveso *zapnout* v poslední větě znamená ‚začít intenzivně hrát‘.

Cvičení 8: Všechny tvary spisovné jsou v bodě d).

Přechodníky

Tato kapitola má žáky seznámit se slovesnými tvary, které většina z nich aktivně patrně užívat nebude, ale může se s nimi přece jen v některých textech setkat. Proto jde především o to, aby jim porozuměli a pochopili smysl sdělovaného obsahu. Do pracovního sešitu jsou zařazena i cvičení na jejich tvoření a volbu správných tvarů. Doporučujeme, aby tato cvičení byla vypracovávána v hodině, nebyla tedy zadávána jako domácí úkol. Žáci si nejprve mohou zkusit sami náležité tvary vytvořit (**cvičení 7**) a správné tvary podtrhnout (**cvičení 8**). Poté společně s učitelem všechny tvary zkontrolují a opraví.

Cvičení 1: *Seděli jsme na balkonu a vyprávěli si zážitky z prázdnin, když se ozval zvonek. Když si znovu prohlížel fotografii, usoudil, že je zdařilá. Maminka utíká k plačícímu dítěti, tiskne ho k hrudi a odnáší jej do bezpečí. Za zpěvu válečné písně zahnali husité křížáky na útěk. Vánoce začínají mnohem dřív, pomyslela jsem si, když jsem hleděla na stůl plný cukroví. nebo Vánoce začínají mnohem dřív, pomyslela jsem si při pohledu na stůl plný cukroví. Když jsme zkoumali složení pobřežní půdy, zjistili jsme bílý mramor krystalického rázu a vrstvy rulové. nebo Při zkoumání pobřežní půdy jsme zjistili bílý mramor krystalického rázu a vrstvy rulové. Když to vykonal, vstal a řekl vojákům: „Vývedte Markétu Lazarovou z vězení.“ Když uložil housle s notami do skříně, spěchal domů. nebo Poté, co uložil housle s notami do skříně, spěchal domů. nebo Po uložení houslí s notami do skříně spěchal domů.*

Cvičení 2. a): *stoje, jsa, vzkřiknuv, učiniv, zaslechnuv, drže, pozoruje, uchopiv*

b) *pozorovati, rámě* = rameno, *byla zasáhla* = předminulý čas, *byl klečel* = předminulý čas

c) Ve všech větách je přívlastek shodný umístěný až za řídící substantivum. Tento slovosled byl v minulosti častý. Učitel může žáky vyzvat, aby se zamysleli, zda se inverzní slovosled užívá ještě dnes, a pokud ano, kdy. Dnes je charakteristický pro termíny: *kyselina sírová, violka vonná. Hned nato však sebou nápadným způsobem pohnul a v pravici jeho, ... → ... v jeho pravici... V mžiknutí oka vyrazil jsem dvířka u zповědnice, a vzkřiknuv tak mocným hlasem, že výkřik v několikerém ohlasu odrazil se od klenby chrámové, ... → ... od chrámové klenby... Přizhloutlá jeho tvář zbrunátněla, ... → Jeho přizhloutlá tvář zbrunátněla...*

Slovesa

Cvičení 1: přichází, rozmysli si, staneme se, poprchává, půjdu, pootevřou, vykouzlí, rozsvěcuješ, porostete, odstupujeme, pootvírám, stane se, rozmýšlejí se, chodí, poneseš, popírají, pokvete, poskakují, poskočí, nadepíšu, koupíme si, poodsedává si, poposednu si, rozejdeme se

Cvičení 2. a): pouze nedokonavá slovesa jsou na druhém řádku

b) dokonavá slovesa: *byli bychom koupili, rozhodni se, zavzpomínali jsme si, popře, najdu, ukázali bychom, byl bych si nepomyslíl*

Cvičení 3: žádné nedokonavé sloveso není na 2., 3. a 4. řádku

Cvičení 4. a): *odejdeme, řekněme*

b) *rozmýšlel by ses, vzpomněl by sis*

Cvičení 5. a, b): *Naše kosmetické přípravky se přísně testují, aby vyhovovaly různým typům ženské pleti. Po letech se roboti začali zabydlovat v mnoha oblastech vyhrazených až donedávna pouze člověku. Už před několika desítkami let se laboratorně dokázalo, že meditování je výbornou zbraní proti stresu. V létě se jí narodila dvojčata. Už se nadělalo příliš mnoho chyb. To se mi asi jen zdálo. Když se chystalo vylovení v Normandii, trval Churchill na tom, že se ho osobně zúčastní, dokud ho od tohoto úmyslu neodradil britský král. Nedaleko chaty se nacházely terény s lyžařskými školami a vlekem. V této lokalitě se bez rozmyslu stavělo. Nepodařilo se mi ho přesvědčit. Sjezdovky se ještě nezačaly uměle zasněžovat. Skupiny turistů se procházely starobylými čtvrtěmi a malebnými zákoutími historického městečka. Drahé suroviny se v průmyslové výrobě často nahrazují umělými hmotami. Obědy se vydávají mezi 12. až 14. hodinou. V Karlových Varech se léčí především nemoci trávicího ústrojí (vzhledem k tomu, že dějová a účelová adjektiva se v jazykové výchově na základní škole neprobírají, nelze hodnotit jako chybu podobu trávicího).*

Cvičení 6: *vypravovala – 3. os., č. j., zp. oznam., čas min., rod činný, vid nedok., 3. tř., vzor kupuje; kladla – 3. os., č. j., zp. oznam., čas min., rod činný, vid nedok., 1. tř., vzor nese; rozhlédl bych se – 1. os., č. j., zp. podm. přítomný, rod činný, vid dok., 2. tř., vzor tiskne; přešel bych – 1. os., č. j., zp. podm. přít., rod činný, vid dok., 1. tř., vzor nese (tento vzor se uvádí v příručkách, ale podle přičestí minulého vzor jednoznačně určit nelze); žili jsme – 1. os., č. mn., zp. oznam., čas min., rod činný, vid nedok., 3. tř., vzor kryje; dostával jsem – 1 os., č. j., zp. oznam., čas min., rod činný, vid nedok., 5. tř., vzor dělá; neslyšely by – 1. os., č. mn., zp. podm. přít., rod činný, vid nedok., 4. tř., vzor trpí; začíná – 3. os., č. j., zp. oznam., čas přít., rod činný, vid nedok., 5. tř., vzor dělá; neboj se – 2. os., č. j., zp. rozk., rod činný, vid nedok., 3. tř., vzor trpí (tento vzor se uvádí v příručkách, ale podle přičestí minulého vzor jednoznačně určit nelze); vycházejí – 3. os., č. mn., zp. oznam., rod činný, čas přít., vid nedok., 4. tř., vzor sází; narazil bych – 1. os., č. j.,*

zp. podm. přít., rod činný, vid dok., 4. tř., vzor *prosí*; *stoupnu* – 1. os., č. j., zp. oznam., čas bud., vid dok., rod činný, 2. tř., vzor *tiskne*; *vylezu* – 1. os., č. j., zp. oznam., čas bud., rod činný, vid dok., 1. tř., vzor *nese*; *bylo naka-zováno* – 3. os., č. j., zp. oznam., čas. min., rod trp., vid nedok., 3. tř., vzor *kupuje*; *viděl bych* – 1. os., č. j., zp. podm. přít., rod činný, vid nedok., 4. tř., vzor *trpět*; *nenapadne* – 3 os., č. j., zp. oznam., čas bud., rod činný, vid dok., 2. tř., vzor *tiskne*; *hrnout* – vid nedok., 2. tř., vzor *mine*; *hladit* – vid nedok., 4. tř., vzor *prosí*; *válí (se)* – 3. os., č. j., zp. oznam., čas přít., rod činný, vid nedok., 4. tř., vzor *sází*; *vykřikla by* – 3. os., č. mn., zp. podm. přít., rod činný, vid dok., 2. tř., vzor *tiskne*; *nechala by* – 3. os., č. j., zp. podm. přít., rod činný, vid dok., 5. tř., vzor *dělá*; *zrychtovala by* – 3. os., č. mn., zp. podm. přít., rod činný, vid dok., 3. tř., vzor *kupuje*

Cvičení 7: *přemýšleje, přemýšlejí, přemýšlejíce; zpívaje, zpívajíc, zpíva-jíce; leže, ležíc, ležíce; bloudě, bloudíc, bloudíce; veda, vedouc, vedouce; jda, jdouc, jdouce; usednuv, usednuvši, usednuvše; posadiv se, posadivši se, posadivše se*

Cvičení 8: *zvedaje, rozhlížeje se, vyprávějice, chvějíc, plačíc, maje, pohrávaje, rozzářivši, vstoupiv, posadivše, zastavivši, ulehnuvši, ochutnavše, nakoupivše*

Pravopis koncovek jmen a sloves

Cvičení 1. a): Po roce 1995 osídlili losi i okolí Lipna a další skupina žije na Nymbursku. Výběhy pro lvy byly prázdné. Časopis přinesl rozhovor s vítězi jednotlivých disciplín. Publikace seznamuje s cíli a zásadami ochránců přírody. Na dovolené jsme bydleli společně s Francouzi, Španěly a Rusy. První pochvaly patřily režisérovi. Klub chce pořádat pravidelná setkání se spisovateli. V dále se objevily oba vrcholy Kilimandžára. Při povodni se obyvatelé ohrožených vsí snažili chránit své přibytky pytli pisku. Skupiny záchranářů se speciálně vycvičenými psy pokračovaly v nepřetržitém pátrání po lidech zasypaných v rozvalinách domů. Antilopy obývají travnaté stepi a polopouště v Africe a Asii. Pro průmyslové účely se některé drahokamy vyrábějí synteticky. Získané zkušenosti se nedaly penězi vyčíslit.

b) Podobnost mezi šimpanzi a lidmi zkoumají odborníci od počátku 20. století. Velké škody nadělali divoáci v obilí a jeteli. Nejnápadnějšími obyvateli tundry jsou vlci a sobi polární. Pávi se stali symbolem pýchy. Stovky lidí sledovaly průvod Mikuláše s čerty a anděly. Uměle vysazení sokoli pomáhali postupně vytlačovat holuby z města. Všechny trasy jsou perfektně značeny vínově červenými ukazateli. Přírodní živly způsobily rozsáhlé škody. Zbývající dva koráby pocházejí z minulého století. Listnaté stromy působí v této větrné oblasti jako větrolamy. Sliz obsažený v jitroceli má příznivý účinek na celé tělo. Aby se uzly nerozvázaly, zajistíme je vteřinovým lepidlem. Pilíře původního mostu na obou březích zůstaly zachovány.

Cvičení 2: Výprava zažila v asijských stepích podivuhodná dobrodružství. Mezi dlouhověké stromy patří lípy, duby a tisy. Pitnou vodu nosíme v konvích ze studánky. Prudký pokles výroby obuvi se již zastavil. Hlízy v zemi shnily. Obecní úřad sídlí na návsi. Myslivci tvrdili, že ryši se na Šumavě a v Pošumaví přemnožili. Vývojově nejstaršími plazy jsou želvy. Pokud se počasí nezmění, vydrží zásoby soli silničářům jen do čtvrtka. Dodnes chodí o holi a trpí bolestmi poraněné páteře. Na hřišti je jen udusaná hlína s malými zbytky trávy. Píchnutí vosy nebo včely do jazyka je velmi nebezpečné. Na schodech zůstaly stopy po krvi. V džunglích kopřiv se bělaly pýchavky velké jako lidské hlavy. Na břehu rostly vrby a břízy se svěže zelenými listky a jehnědami.

Cvičení 3: I někteří výborní závodníci skončili v poli poražených. Lidé museli přecházet se zavazadly mezi vzdálenými nádražími. Letošní sklizeň obilí ovlivnilo špatné počasí. Hlavní silnice je zablokována parkujícími vozidly. Netopýři občas zalétnou i do lidských obydlí. Při práci s chemickými barvivy musíme být mimořádně opatrní. Umělecké výtvary jsou chráněny autorskými právy. Skateboardisté jezdí s oblibou i po zábradlích. S novými pravidly se musíme brzy seznámit. Koleje zarostly křovím a stromovím. Lodě byly tak blízko, že závodníci do sebe naráželi vesly. Zásoby uhlí i dříví se rychle ztenčily. Mezi hotovými jídly nechybí vepřová pečeně s knedlíky a zelím. Po chvíli začalo hořet i křoví v roklí. Rostlinné organismy jsou tvořeny pletivý. Vysoko na nebi zamáchala křídly volavka. Cvičení sokoli se po vypuštění vracejí ke svému chovateli. Mám čisté svědomí.

Cvičení 4. a): Cesta vedla rozkvetlými jabloňovými sady. V řece se zatím mohou koupat jen otužilí plavci. Na bezlesých místech se daří teplomilným rostlinám. Cizí zavínění bylo vyloučeno. Film zachycuje život mladistvých. Na Štědrý den míváme rybi polévku a kapra s bramborovým salátem. Na trzích se prodávají svíčky z včelího vosku. Víno bylo vyrobeno z vysoce vyzrálých plodů. V pořadu vystoupili známí zpěváci. Zdejší chráněné území tvoří soustava strmých roklí se skalisky z tmavé žulové vyvřeliny. Lampy byly znečištěny holubím trusem. Koupili jsme si housky posypané dýňovými a slunečnicovými semínky. Malé děti si na vodu zvykají rychleji než dospělí. Játra spolu s hovězím a vepřovým masem jemně umeleme.

b) Havlovy hry zůstanou trvalou součástí evropské kultury. Hrabalovy Ostře sledované vlaky posloužily Jiřímu Menzelovi jako předloha pro film. Lukášovi rodiče byli velmi milí. Petrovy výsledky motivují ostatní členy skupiny. Za vzor měla sestry Novákovy. Mladý cyklista navázal na otcovy úspěchy. Na rohu Sedláčkovy a Veleslavínovy ulice postávaly hloučky lidí. Tomáš a Věra Podzimkovi se seznámili na výletě. Klára a Eva Součkové byly do páté třídy mými spolužačkami. Tento dárek je určen pro Novákovy. Jirkovi postup unikl jen o vlasek. Štorkovi Lovci mamutů ho přivedli k zájmu o vzdálenou historii. Ladovi pohádkoví hrdinové děti často rozesmáli.

Cvičení 5. a): Vedle obvyklých vánočních koulí visely na větvích smrku ozdoby ze slámy, slaměnek, perníku a lýka. Myslivec byl celý od sněhu, jak se prodíral mlázím a shazoval z větví sníh. Sýr obalíme ve směsi čerstvých rozsekaných bylinek. Po bytě jsou umístěny vázy se živými květinami. Prach rozvířený koly ztěžoval cyklistům jízdu. Tyto parcely bylo potřeba scelit. Ozimé obiloviny vymrzly na více polích. V hlavních rolích se představí dva cizí pěvci. Dlouhé listy zkrátíme několika rovnými nebo šikmými řezy. Fotbalista si několik dní stěžuje na problémy s trísly. Mezi unikáty patřily ryzí krystaly stříbra z Příbrami. Domácí hračky se hrubými chybami připravily o vítězství. Tento cvrček žije na holých lávových polích, kde sbírá zbytky rostlin zaváté větrem. Cesta od silnice je vyznačena novými ukazateli.

b) Největší část rozpočtu spolýká cestovné na zápasy. Před domem stojí vývěsky s rozbitými skly a vybledlými reklamami. Obyvatelé Nerudovy ulice a jejího okolí si stěžují na hluk a prach ze stavby. Z bramborového těsta vytvarujeme malé oválné kuličky a zploštíme je vidličkou. Mohutné záplavy zpusťovaly v předešlých letech téměř třetinu České republiky. Na svazích nad řekou svištěla vichřice a v jejích poryvech se koruny stromů sblížovaly. Některé látky byly splývavé jako hedvábí, jiné třpytivé a nepoddajné jako brokát. Skály jsou ozdobené barevnými lišejníky a trsy světlého suchopýru. S masem můžeme umlít též cibuli. Hráči byli nabití sebevědomím a optimismem. Tapíři jsou lichokopytníci, kteří patří k vývojově nejstarším savcům. Pes je přivítal sipavým zaštěkáním. Na rozbité silnici míjíme auta, autobusy a povozy tažené osly nebo koňmi.

c) Smetanovy a Bezručovy sady spojuje visutá lávka. Při prvním dobití karty bude klientovi připočten bonus. Rorýsi se zabydlují například pod okapy či ve větracích šachtách panelových domů. Nejkrásnější skvosty hmyzí říše nalézáme mezi motýly. U dospělých se lišej objevuje nejčastěji na hrudi, příležitostně i na obličejí. Na Sibíři používali lidé doby kamenné losy k tahání nákladů. Po usmrcení lze klíště pinzetou opatrnými viklavými pohyby vytáhnout. Dvořákovy Slovanské tance v podání České filharmonie vyzněly velmi působivě. Čtyři dny/dni nám utekly až příliš rychle. Chovatelé krmí gekony moučnými červy, lučními kobyolkami, šváby a dalšími druhy hmyzu. Hlavními přírodními činiteli, kteří ovlivňují charakter zemědělské výroby, jsou půdy, klima a nadmořská výška. Jednotlivé kapitoly jsou nabitý informacemi nejružnějšího druhu.

Cvičení 6: Největší z kaktusů se nazývá saguaro. Dorůstá výšky 18 metrů i více a může se dožít až 250 let. Roste však velice pomalu, a to jenom v období dešťů. Po 15 letech doroste do výšky 30 cm a až po 75 letech života se utvoří první květ. Květy mají bílou barvu a jsou hodně velké. Otevírají se až po západu slunce a uvadají již druhý den v poledne. Obdivovat jejich krásu tak mohou jen netopyři, kteří květy v noci opylují. O dva měsíce později se z opylených květů utvoří sladké plody, které připomínají fíky. V každém plodu se skrývá přes dva tisíce černých semínek. Ale jenom z jednoho semínka z milionu vyrostе nová dospělá rostlina. Obrovské kaktusové kmeny využívají

i jiná zvířata žijící v poušti, hlavně ptáci (datli, poštolky, vlaštovky), kteří si do nich vydlabávají díry, v nichž si postaví hnízda nebo se tam schovávají před nepřáteli či před pálicím pouštním sluncem.

Cvičení 7: K nejznámějším stěhovavým ptákům patří vlaštovky, jiřičky a také rorýsi. Jejich švitoření slyšíme celé léto. Odlet těchto ptáčků splývá se začátkem školního roku. Od nás se vydávají do Afriky. Na jaře se k nám vracejí do stejných míst, a dokonce i na stejná hnízda, pokud jejich domovy z bláta vydrží přes zimu. Vlaštovky a jiřičky jsou i přes svou malou velikost velmi obratnými a vytrvalými letci, kteří se nezaleknou ani dlouhých přeletů přes obrovské plochy vody a pouští. Bylo zjištěno, že jiřičky překonají Saharu ve velké výšce bez jediné zastávky. Podmínkou pro úspěšné překonání takové dálky je dostatek síly, kterou získají během letního pobytu u nás nepřetržitým krmením. Jakmile se začne ochlazovat a hmyzu v ovzduší ubývá, je to signál, že je nejvyšší čas k odletu. Pokud se z nějakého důvodu množství hmyzu během léta sníží, hrozí při přeletu velké ztráty, zvláště mezi dorůstajícími mláděty.

Cvičení 8: Veronika pospíchala stezkou plnou kamení, kterou tu snad udělali jen pro osly a kozy, pasoucí se za zídkami, kolem nichž procházela. Táhl se téměř po celé délce stezky. Kozy na Veroniku drze civěly. Klopýtala dolů z kopce, pak zase šplhala vzhůru. Slunce nemilosrdně pálilo. Po cestě sebrala jakémusi strašákovi starý slaměný širák a narazila si ho na hlavu. Strašák pak tam zůstal stát opelichaný a s nepokrytou hlavou, z níž mu drží ptáci začali vytahovat slámu na vyspravení svých hnízd. Mezi křovím a olivami spatřila záliv, zalitý slunečním třpytem. Kolem dokola nebylo vidět ani človíčka, jenom cikády a cvrčci zběsile vrzali. V zálivu často zuřily bouře a otevřené moře nemilosrdně bilo o břeh, až se kámen drtil na malé oblázky.

► **Ověřte si, jak jste zvládli látku v této kapitole**

1. jez – podst. jm., sloveso; září – podst. jm., sloveso; Lukášovi – podst. jm., příd. jm.; jí – zájmeno, sloveso; at' – spojka, částice
2. strašáci, ledoborci, nebožtíci, motýl, živočich
3. cyklu, génie, muzeích, Lva Nikolajeviče Tolstého, Federica/Federico Felliniho
4. kdo – tázací, vás – osobní, ten – ukazovací, mě – osobní, kdo – vztažné, nich – osobní, takovým – ukazovací, já – osobní, ničemu – záporné, ty – osobní, všechno – neurčité
5. zavřít, skákat, chápat, vzkázat
6. koupit (dok.) – kupovat, ptát se (nedok.) – zeptat se, dávat (nedok.) – dát, spravit (dok.) – spravovat, žloutnout (nedok.) – zežloutnout, pozvat (dok.) – zvát
7. podáváje, uviděvši, lapajice
8. Dnes se hraje Rusalka.

Pravopis koncovek jmen a sloves

Cvičení 1. a): *Tato zařízení umožňovala pořizovat trojrozměrné snímky. Mohutné stroje zrychlily a brzy zmizely v zatáčkách. Jeho obratné ruce hnětlý z hlíny zvířata a ptáky, kteří se nám nesmírně líbili. Chudé osady se střídaly s bohatými vesnicemi, až se našim zrakům objevily městské hradby. Lyžařům zajišťovaly maximální pohodlí dvě sedačkové lanovky s koženými vyhrávanými sedátky. Tyto okolnosti mi nebyly známé/známy. Rozsvítla se zelená světla a auta se vyřítla vpřed na závodní dráhu. Dostihovi koně letěli s větrem o závod.*

b) *Propagačních akcí se zúčastnily i významné osobnosti. Žulovými horami byly proraženy dva tunely. Firmy, které tehdy začaly přepravovat zásilky dvěma nákladními automobily, měly vloni už desítky letadel. Tygrovi svítily oči zlostí. Tito lidé nebyli zvyklí na dlouhé pochody džunglí. Moji milí, tímto tempem byste si nevydělal ani na špetku soli. Hosté ztichli a pokračovali v hovoru šeptem. Po létech experimentů se roboti začali zabydlovat i v oblastech, které dříve byly vyhrazeny člověku.*

Cvičení 2. a): *Ministerský předseda i zbytek vlády s tím nesouhlasili. Vlaky a neustále houstnoucí železniční síť učinily dopravu zboží a osob cenově dostupnou pro všechny. Chlapci a dívky se rychle radili mezi sebou. Výrobci s pracovníky ve vývoji se připravovali na to, aby jejich výrobky příští rok pronikly na trh. Cestovatel i jeho doprovod se náhle ocitli uprostřed mnoha nebezpečí; ohrožovali je jedovatí hadi, štipaví mravenci, krokodýli i drolivé útesy a příkré srázy. Listí ovocných stromů ožírali/ožíraly housenky i další škůdci. Také Česko a Slovensko poslaly na kongres své pozorovatele. Dámy a pánové, prosíme vás, abyste během představení vypnuli své mobily. Eva s Filipem se rozběhli/rozběhla do kopce. Pěnkavy, sýkorky i kosi jako by večer závodili ve zpěvu. Na druhé straně řeky se zdvihaly zdi a zahrady královského paláce.*

b) *V přístavu přistály válečné lodi i vlečné čluny. Muži i ženy se oblékli do svátečních šatů, na náměstí doslova proudily davy lidí. Rozrůstání a expanze měst byly jevy obvyklými od té chvíle, kdy se začaly bourat hradby. Městská rada i její starosta tento projekt již schválili. Stovky lidí se shromáždily, aby uctily/uctili památku obětí. Dějiny naší planety i život na ní byly často ovlivňovány jednoduchými chemickými pochody. Do složitého světa vztahů mezi bakteriemi a fágů začali vědečtí pracovníci a jejich týmy pronikat teprve nedávno, a všechny další pokusy přinášely proto fascinující zjištění. Ptactvo ani volně žijící zvířata nebyly stavbou větrných elektráren nijak ohroženy. Dospěli i jejich děti za tyto omyly drazé zaplatili. V sítích rybářů uvízli/uvízly také mořské želvy a malí delfíni. Na rozích ulic byli rozestaveni policisté i vojáci, aby zajistili bezpečnost. Dni i noci rychle ubíhaly. Ve zprávách to slyšely tisíce lidí.*

Pravopis

Cvičení 1: *bytelný* – pevný, důkladný, trvanlivý; *vlys* – ozdobný pruh na stěně stavby; *babyka* – druh javoru; *mykat* – kývat, mávat, komihat; *slynout* – být proslulý, známý (něčím); *vyžle* – velmi hubené dítě; *plytký* – povrchní, bezvýznamný, mělký; *vyza* – obrovitá ryba (příbuzná jeseteru)

Cvičení 2. a): *Dveře od bytu zamykala maminka. Přikře nás odbyl. Všechno to jsou výmysly. Už mi nezbývá čas ti to vysvětlovat. Starým nábytkem zaplnil celé dvě místnosti. V čekárně jsme usedli na bílou lavici. Jsem na to zvyklá. Prohlíželi jsme si knihy vyložené ve vitrině. Naše úsilí bylo marné. Kamila mě ujistila, že se mýlím. Babička nedokáže zabít ani mouchu. Michal pokračoval v nadšeném líčení výletu, pro nějž mě získával. Zdálo se mi, že v předsíni slyším kroky. Děvčátko si rozmazává slzy po obličejí, ale ani nevzlykne. Malé Viktorce jsem koupila plyšáka. Na mýtince jsme si lehli do trávy. Pospícháš? Vyšli jsme ven do sychravého zimního rána. Soused mi ukázal sbírku mincí svého syna. Chlebiček se sýrem neodmítnu. Vy jste nás ale vylekali! My dva si nemusíme nic vymýšlet. Vytáhl malou cestovní lahvičku oplatenou lýkem. Bratr proti svému zvyku mlčel. Co vám můžeme nabídnout k pití? Od ledna se zvyšuje mýtné na dálnicích. Pes vyplazoval jazyk a polykal naprázdno.*

b) *Na malé vyvýšenině stála přepychová vila. Zamířili jsme po rozbité silnici k nejbližšímu obydlí. Stromy vykáceli, křoví zmizelo. Dej mi kus papíru, napíšu rodičům vzkaz. Obvykle stál u dveří věšák. Nesmíte nás odmítnout! Zajatecům svítla naděje na vysvobození. Chtěl si posvítit baterkou, ale byla vybitá. Oblékla si lyžařskou bundu. Zbytek je můj bývalý spolužák. Přivydělává si na živobytí jako hlídač. Mlha páchla kouřem a sírou. Obsah krabičky se vysypal. Panovalo tam nezvyklé ticho. Na něho nevyzraješ. Chtěl byste se vyjádřit k této otázce? Vedle okna visel obraz. Výjimečně mluvil pravdu. Naše společnost vyvíjí nové technologie. Z průzkumu vyplynulo, že ztráta je vyšší než milion. Rozhodnou se podle výsledku voleb. Podnik čelí krizi spuštěním nové rychlovypalovací pece a přemístěním výroby ze Švýcarska na Vysočinu. Zastupitelstvo ho překvapivě odvolalo z funkce.*

c) *Desítky linek nabíraly po celý den zpoždění kvůli požáru na letišti v Ruzyni. Mrazivé počasí průběh silvestrovských oslav neovlivní. Co se nabízených pokrmů týče, kromě klasického výběru pizz můžete ochutnat i tradiční těstoviny. Děti se těší na mikulášskou besídku. Akce zaměřená na novinky z oblasti plynového vytápění bude od zítřka probíhat na výstavišti. Hrozilo poškození blízkého mostu. Co se za uplynulý rok stalo významného? To je naše druhé vítězství. Rada Evropy vyzvala v r. 2008 členské státy, aby bití dětí zakázaly. Výherce získává 100 000 Kč. V tomto filmu zúročil nabyté zkušenosti. Ve výbavě vozu nechybí ani centrální zamykání. Využijete-li naši výhodnou nabídku, získáte sadu zimních pneumatik zdarma.*

3. a): Vichřice ustavičně sílila a zlověstně kvílela. Zdálo se mi, že v přestávkách mezi nárazy větru slyším jakýsi truchlivý tón. Někde venku vyl pes. Byla jsem ráda, když se přestal ozývat. Brzy jsem usnula. V podvědomí jsem pociťovala zvláštní lítost, jako by mě od okolí dělila nějaká vysoká zeď. Šla jsem po neznámé, klikaté stezce, celá skličená. Chtěla jsem na někoho zavolat, ale hlas mi selhával.

b) Pak jsem měla ještě jiný sen. Z našeho sídla zbyly jen smutné zříceniny, v nichž se usídlili netopýři a sovy. Bylo to v noci, měsíc svítil a já jsem bloudila mezi troskami zdi; tu jsem zakopla o bývalý mramorový krb, tu zase o kus zřícené římsy. V dálce na silnici jsem uslyšela koně a byla jsem si jista, že vy odjíždíte na dlouhá léta někam daleko. Pokoušela jsem se vylézt na zeď, abych vás alespoň zahlédla, ale kameny se mi řítily pod nohama a stonky břečťanu, kterých jsem se chytala, se lámaly. Když jsem se konečně dostala nahoru, uviděla jsem vás na silnici už jen jako bílou tečku.

Cvičení 4. a): Z neznámých důvodů začali v Británii mizet motýli. Vědci se záhadě podívali na zoubek a tajemství bylo brzy odhaleno – vinu na úbytku motýlů nese vysoká tráva. Bývaly doby, kdy se nad loukami na britských ostrovech vznášela hejna modrásků černoskvrných. Před několika desítkami let však z místní přírody zcela vymizela. Housenky modráska totiž v raném stadiu svého vývoje žijí v mateřidoušce, poté se z nich stanou žraví predátoři a vrhnou se na larvy rezavých mravenců.

b) Vývojový cyklus modráska ukazuje, jak dokáže být příroda vynalézavá. Poté, co motýlí larva opustí mateřidoušku, připraví malý podvod. Vydává zvláštní zvuky a vypouští chemikálie, které mravence přesvědčí, že patří k jejich druhu. Nic netušící mravenci ji s vypětím sil odnesou do mraveniště, a jakmile se larva ocitne mezi mravenčími larvami, začne je požírat. Pak se zakuklí, a tak se stane, že z mraveniště občas vyletí motýl. Jenže co pro člověka nic neznamená, může být pro hmyz katastrofální; rezaví mravenci potřebují ke svému životu nižší porost; stačí, když louku spase dobytek. Výška trávy je tedy pro modráska podmínkou bytí a nebytí. Modrásci nad Británií už zase vesele třepotají křídly. Biologové je dovezli ze Švédska a zatím se jim dobře daří.

Cvičení 5: Datel černý se vyskytuje v borových, bukových i smíšených lesích. Je velký přibližně jako vrána. Má štíhlé černé tělo se silným světlým zobákem. Samec má na hlavě červenou čepičku. Obývá dutiny, které si vytváří do dřeva usychajících stromů. Živí se především dřevokaznými škůdci. Zobákem vytrvale buší do kůry a dřeva a hledá tam hmyz. Na nabírání kořisti z těžko dostupných míst má dlouhý lepkavý jazyk se zoubky na konci. Datly málokdy uvidíme, spíš je uslyšíme, protože se ozývají zvučným hlasem. Také jejich bubnování do uschlých částí stromů bývá daleko slyšitelné. Datli jsou rozšířeni po celém našem území. Příznivá zpráva je, že se jejich počet zvyšuje.

Cvičení 6: Tento průzkum provedli analytici naší společnosti. Přibývá kritiků z řad opozičních politických stran. Budeme bilancovat naši práci

za uplynulý rok. Symbolem města se stali medvědi. Americký Senát se vyslovil pro zahájení debaty o historické reformě zdravotního systému. Finanční situace je špatná. Volby mají přispět ke zvýšení stability státu. Jako dítě byl často agresivní. V divadelní hře zaznívají nelogické dialogy. Naše firma připravila pro své zákazníky řadu exkluzivních pleťových krémů se vzácným kaviárem nebo perlami. Humanoidní roboti mají často sympatický obličej a ruce s jemnou motorikou. Lidé s negativním postojem ke světu více používají pravou mozkovou hemisféru, zatímco lidé s aktivnější levou hemisférou jsou optimističtější. To je snad definitivní konec. Elektromobily by mohly dobíjet akumulátory přímo u silnice. Kypr nabízí spoustu historických památek, z nichž řada figuruje na Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO a další na záznam aspirují. Poloha této vesnice byla na neolitické zvyklosti značně atypická, protože byla daleko od nejbližší řeky. Na talířích se objevují motivy květin. Dravého ptáka poznáme podle siluety. Je to nepraktický člověk. Zítra začíná konference o klimatu. Hydrometeorologové varovali před záplavami.

Cvičení 7: inventura, lázeňská kúra, pedikúra (pedikýra) a manikúra (manikýra), zúčastnit se soutěže, zemská kúra, film Den zúčtování, aparatura, horská túra, zúrodnit, omluvit neúčast, mnohoúhelník, procedura, drezura, fialový ocún, zůstat doma, zúžená vozovka, bravura, neúspěšný pokus

Cvičení 8: šestidenní závod, krocení maso, rovnocenný soupeř, týdenní dovolená, dřevěný svícen, tepenné krvácení, skleněná váza, bahenní zábal, kuní kožíšek, nástěnné hodiny, ranní vstávání, výměnný obchod, nadaný žák, ochranná známka, senná rýma, účinný prostředek, vápenná usazenina, nevinný člověk, jsem povinen, plynňý projev, souhrnná cvičení, plátěné šaty, suverénní stát, raný středověk, spontánní reakce, terénní vozidlo, rovnoramenný trojúhelník

Cvičení 9: skryš ve sklepe, shoda v názorech, zlevněné knihy, zboží prodávané se slevou, podat zprávu, televizní zpravodajství, obrátit se na správu hradu, shluk molekul, spadané ovoce, prázdniny strávené na chatě, zhasnuté světlo, zvážit všechny okolnosti, svázat dříví na hromadu, zprostit obžalovaného viny, zvlažit si rty, odpolední směna, stížnost na chování žáků, hlasitě zvolat, svolat schůzi, nezkušený lyžař, smontovat (zmontovat) nábytek, nespouštět někoho z očí

Cvičení 10: zřejmý – zřejmě; rozumný – rozumně; skromný – skromně; vědomý – vědomě; němý – němě; temný – temně; soukromý – soukromě; dojemný – dojemně

Cvičení 11: a) Všichni dobří rodáci; Tmavomodrý svět; Jak dostat tatínka do polepšovny

b) Smrt krásných srnců; Tajuplný ostrov; Obsluhoval jsem anglického krále

c) Mariánské Lázně; Dvůr Králové nad Labem; Nové Město na Moravě

d) Buenos Aires; Los Angeles; Mexico City

e) Sierra Nevada; Bílé Karpaty; Malá Fatra

f) *Teplá Vltava, Černá Ostravice, řeka Svatého Vavřince*

g) *Baltské moře, Atlantský oceán, Severní ledový oceán*

h) *Spojené království Velké Británie a Severního Irska, Spolková republika Německo, Dánské království*

Cvičení 12: *pražská šunka, plzeňské pivo, treboňský kapr, pardubický perník, chodská keramika, míšeňský porcelán, benátské sklo, bruselská krajka, čínské hedvábí, pařížská šlehačka, indické koření, italská zmrzlina, francouzské sýry*

Cvičení 13: *O poskytnutí půjčky na nový byt jednáme s Českou spořitelnou. Rádi bychom navštívili některé představení v pražském Národním divadle, např. Naše furianty českého dramatika Ladislava Stroupežnického nebo balet ruského skladatele Petra Iljiče Čajkovského. Okolí města Kašperské Hory patří k nejkrásnějším částem Šumavy. Kolem Nových Hradů, Benešova nad Černou a Dolního Dvořiště se rozprostírají Novohradské hory, které zasahují až za česko-rakouské státní hranice, téměř do údolí Dunaje. Nejvyšší z novohradských vrcholů na našem území je Kamenec, po něm následují Myslivna a Vysoká. S rodiči chodíme na výlety s Klubem českých turistů. Často jsme se stěhovali, z ulice Do Luk do ulice U Nové školy, potom jsme bydleli V Závětrí a nakonec jsme skončili na náměstí Bratří Synků. Hrad Pecka byl jeden z mála hradů, které husité nedobyli. Lodě vyplouvají z Atlantského oceánu do oceánu Tichého Panamským průplavem.*

Kapitola o skladbě má obdobně jako v předchozích ročnících dvě hlavní tematické části: jsou to stavba větná (věta jednoduchá a souvětí podřadné) a stavba textová (souvětí souřadné). V návaznosti na to, co již žáci znají, se přehledně opakuje a shrnuje učivo o větných členech (základních a rozvíjejících) a o vztazích mezi nimi – nově se v souvislosti se vztahy formálními uvádějí vztahy významové (přiřazování, prisuzování, určování a přístavkový vztah). Zařazen je dále samostatný a osamostatněný větný člen a elipsa. Nově se žáci soustavněji poučí také o hlavních zásadách českého slovosledu. Opakují se a procvičují druhy a funkce vět v souvětí. V učivu o stavbě textové se více pozornosti věnuje vsuvce a prostředkům návaznosti v jazykových projevech.

Cílem výuky o skladbě je vést žáky k pozorování, rozlišování a klasifikování různých větných členů a částí i celých vět, k upevňování znalostí a dovedností dosavadních a k získávání nových. Učebnice poskytuje hojně možností ověřovat si poznatky na textech z různých oblastí současné komunikace. Neméně důležitým záměrem je, aby tyto dovednosti žáci uměli využívat ve vlastní jazykové praxi.

STAVBA VĚTNÁ

VĚTA JEDNODUCHÁ

Vztahy mezi slovy ve větě

Úvodní **cvičení 1** je zaměřeno na rozlišování větných dvojic a větných vztahů mezi nimi. V části **a)** si žáci uvědomují, že se skladební dvojice zakládají na vztazích významových a ty mají příslušné formální vyjádření. Z nabídky vylučujeme ty dvojice, které jsou gramaticky nesprávné („nečeské“ – např. *společně analýze, analýze získaných*) a zároveň významově nesmyslné. Z vypsanych dvojic tedy jsou skladebními dvojicemi: *společně se věnovali, věnovali se analýze, analýze sedimentů, sedimentů získaných, získaných z vrstů*.

Obdobně postupujeme v části **b)** při rozlišování skladebních dvojic ve větě: *vše má, v přírodě má, má historii, svou historii*.

V části **c)** vedeme žáky k tomu, aby si uvědomili podstatu a typ vztahu mezi členy skladebních dvojic a všímali si souvislosti mezi slovním druhem (zejména řídícího členu) a typem větného vztahu ve skladební dvojici. Podle toho najdeme obdobné vztahy ve dvojicích: vznikají a zanikají (vztah souřadnosti) – *Amsterdamu a Liverpoolu; nejvodnatější a nejdelší; kontinenty, pohoří i oceány; nejen mezi lidmi, ale i v přírodě*; svou historii (vztah podřadnosti, shoda) – *jihoamerického veletoku; po důkladném rozboru; jede-*

nácti miliony; vědci zkoumali (vztah podřadnosti, shoda) – *druhy zanikají*; zkoumali stáří (vztah podřadnosti, řízenost) – *věnovali se analýze*

Ve **cvičení 2** nejprve v části **a**) opakujeme některé běžné pravopisné jevy, které žáci již znají, tj. vyjmenovaná slova, psaní *i/y* v koncovkách jmen, předpona *vy-*, souhláskové skupiny apod.:

problémy související s propíchováním, mívají, několik, komplikací, škvíru, vlasy, za ni, štěrbin, vyžaduje obvykle, nebezpečí, propíchnutí, vyšší, měkké, bylo, rozmyslete, propíchnutí, svěřte odborníkovi, zvyšují, vyvarujte se, propíchování, propíchnutí, signalizují, vyhledejte

Při řešení úkolu v části **b**) zopakujeme, že vztah souřadnosti je mezi slovy, která stojí ve stejné větěné pozici, vzájemně na sobě nezáviselí, ale jsou / mohou být stejným způsobem závislá na jiném větěném členu. Ve větách ověřujeme tyto syntaktické vztahy a zároveň si všímáme také významové stránky – souřadně spojené členy pojmenovávají významy týkající se stejné oblasti, např. podobné skutečnosti, vlastnosti, děje apod. V první uvedené větě je vztah souřadnosti mezi shodnými, postupně rozvíjejícími přívlastky *možných vážných*, ve druhé větě mezi několikanásobnými přívlastky *infekce a deformace*.

V části **c**) vyhledáme z dané věty dvojice shodný přívlastek + řídící jméno: *někteří pacienti, problémy související, určitých částí a základní skladební dvojici pacienti mají*.

Část **d**) je zaměřena na významové vztahy mezi větěnými členy – vztah přiřazování je mezi několikanásobnými větěnými členy: *muži i ženy; v uších a často i v nose; infekce a deformace; žloutenky a AIDS; otok nebo hojení*.

V úkolu **e**) určíme dvojí pojmenování stejného obsahu u dvojice členů s přístavkovým vztahem, ve které je významově obecnější slovo z první části názorně ilustrováno konkrétními příklady uvedenými v druhé části: *chorob, například žloutenky a AIDS*.

Jména podtržená ve cvičení **f**) můžeme rozvíjet shodnými i neshodnými přívlastky, např. *Bezpečné propíchnutí zvolených částí těla rozhodně svěřte zkušenému nebo doporučenému odborníkovi v tomto oboru*.

Pracovní sešit s. 35–36

Vztahy mezi slovy ve větě

Cvičení 1: *prototyp zařízení, prototyp obsahuje, obsahuje elektrody, dvě elektrody, elektrody s nábojem, opačným nábojem*

Cvičení 2: 1. vztahy formální: a) *souřadnost*, b) *shoda*, c) *slabá závislost* (přimykání), 2. vztahy významové: a) *přiřazování*, b) *přisuzování*, c) *určování*, d) *vztah přístavkový*

Cvičení 3: V sobotu *a/i* v *neděli* budeme celý den doma. Rodiči byl vychováván k samostatnosti *a zodpovědnosti*. Následující den, *30. ledna*, budu mít narozeniny. New York, *jedno z nejznámějších měst na světě*, leží na východě

USA. Pomalu jsme se vydali vzhůru *hustým* lesem. Obdivovali jsme výhled *na otevřeně moře*. Kristýna se *rozběhla* směrem ke kamarádce.

Cvičení 4. a) 1. *Vychutnejte si každý okamžik*. Žijte přítomnosti: *těšte se z ranního úsměvu svých blízkých*, *z možnosti někomu pomoci*, *z dobré knížky*. 2. *Staňte se pány svého času*. 3. *Snažte se, abyste viděli věci v pozitivním světle*. Přibývá důkazů, že záporné emoce *otevírají staré rány*, zatímco ty kladné *přispívají k jejich rychlejšímu hojení*. 4. *Pěstujte těsné vztahy se svým okolím*. Lidé, kteří mají *dobré přátele*, se *lépe vyrovnávají se stresovými situacemi*. 5. *Snažte se vypadat šťastně*. Pokusy dokazují, že lidé s *radostným výrazem ve tváři se skutečně cítí lépe*. Zdá se, že *pohyb obličejových svalů při úsměvu spouští v mozku pocit pohody*. 6. *Vyhýbejte se nečinnosti*. *Dělejte něco, k čemu využijete svých zkušeností a dovedností*. 7. *Hýbejte kostrou*. *Skvělým lékem na úzkostné stavy je sport*. 8. *Dopřejte si odpočinek a najděte si čas pro spánek a chvíli klidu o samotě*.

b) *každý okamžik, z ranního úsměvu, pokusy dokazují: shoda; vypadat šťastně, spouští v mozku, vidět v (pozitivním) světle: přimykání; přispívají k hojení, vyhýbejte se nečinnosti, pomoci někomu: řízenost*

c) *z úsměvu, z možnosti, z knížky; zkušeností a dovedností; dopřejte si a najděte; pro spánek a chvíli*

d) *skvělým lékem, chvilka klidu, lépe se vyrovnávají, svým okolím, vypadat šťastně*

Cvičení 5: *nečinně sedět, prodávat ceniny, střídme jist, psát si deník, upřímně se tvářit, čekat na povánoční slevy, přespát v seníku, shlédnout dolů, zhlédnout film, podat zprávu, správa budovy, odpovědět písemně, stěžovat si na správce, spontánně se smát, ztratit drahocennost*

Základní větné členy

Při určování přísudku ve cvičení **1. a)** hledáme ve větách určitý slovesný tvar (můžeme u něj určit především kategorii slovesné osoby) a zároveň posuzujeme, jakou formou je příslušný význam vyjádřen (jednoduchým určitým slovesným tvarem, nebo tvary složenými). Podle toho přísudek blíže charakterizujeme:

začíná padat – přísudek složený z fázového slovesa a infinitivu slovesa významového, *je vedoucí* – přísudek složený ze sponového slovesa a jmenné části, *je opálená* – přísudek složený ze sponového slovesa a jmenné části, *vrátila se* – přísudek vyjádřený jednoduchým tvarem slovesa (zvrtného), *bylo dohodnuto* – přísudek vyjádřený složeným tvarem slovesa, *začíná být horká* – přísudek složený z fázového slovesa, infinitivu sponového slovesa a jmenné části, *budou zkoumat* – přísudek vyjádřený složeným tvarem slovesa (budoucí čas), *jste* – přísudek vyjádřený jednoduchým tvarem slovesa, *je možné* – přísudek složený ze sponového slovesa a jmenné části, *odjeli* – přísudek vyjádřený jednoduchým tvarem slovesa, *hop* – přísudek vyjádřený citoslovcem, *fnrkl* – přísudek vyjádřený jednoduchým tvarem slovesa, *musel*

bych se vrátit – přísudek složený ze způsobového slovesa a infinitivu slovesa významového, *žebrači* – přísudek složený ze jmenné části (bez sponového slovesa), *čím je* – přísudek složený ze sponového slovesa a jmenné části, *nemluvilo se* – přísudek vyjádřený složeným tvarem slovesa (zvrtný trpný rod), *je kamarád* – přísudek složený ze sponového slovesa a jmenné části, *je v provozu* – přísudek složený ze sponového slovesa a jmenné části.

b) *byla bych řekla* – přísudek vyjádřený složeným tvarem slovesa, *bys byl zůstal* – přísudek vyjádřený složeným tvarem slovesa, *bydlíme* – přísudek vyjádřený jednoduchým tvarem slovesa, *byl postaven* – přísudek vyjádřený složeným tvarem slovesa, *nestůj, pojd'* – přísudky vyjádřené jednoduchým tvarem slovesa, *byl uklizen* – přísudek vyjádřený složeným tvarem slovesa, *byla* – přísudek vyjádřený jednoduchým tvarem slovesa, *zlato, stříbro* – přísudky složené ze jmenné části (bez sponového slovesa), *budeme muset jít* – přísudek složený ze způsobového slovesa ve složeném tvaru a infinitivu slovesa významového, *by nezavřeli* – přísudek vyjádřený složeným tvarem slovesa, *slíbili* – přísudek vyjádřený jednoduchým tvarem slovesa, *se budou mít rádi* – přísudek vyjádřený souslovím, *byla bych spokojená* – přísudek složený ze sponového slovesa ve složeném tvaru a jmenné části, *bych mohla jet* – přísudek složený ze způsobového slovesa ve složeném tvaru a infinitivu slovesa významového, *říká se* – přísudek vyjádřený složeným tvarem slovesa, *je přítel* – přísudek složený ze sponového slovesa a jmenné části, *je muž* – přísudek složený ze sponového slovesa a jmenné části, *přestávalo zajímat* – přísudek složený z fázového slovesa a infinitivu slovesa významového, *křáp* – přísudek vyjádřený citoslovcem

Ve **cvičení 2 a 3** procvičujeme a porovnáváme přísudky slovesné a přísudky jmenné se sponou. Čistě slovesné přísudky bývají kratší a příslušný význam u nich bývá vystižen dynamičtěji (děj je přímo pojmenován plnovýznamovým slovesem).

Marek je dobrý lyžař. Květiny ve váze byly zvadlé. Petr je dobrý hokejista. Jsem už tři roky odběratelem časopisu o cestování. Můj malý bratr je špatný počtář, ale dobrý čtenář. Nebudu z toho zoufalý. Ovoce na stromech je už zralé. Je překladatel (překladačem) z němčiny. Bud'me ochránci naší přírody!

Cvičení 3: Eva vášnivě čte detektivky. *Sbírám* poštovní známky. Listí na stromech už *zežloutlo*. Pavel dobře *studuje*. Les okolo vesnice *se* po celý rok krásně *zelená*. Ondřej *mluví* pravdu. Klára výborně *tančí*. Stále *se usmívá*.

Ve **cvičení 4** vedeme žáky k tomu, aby si uvědomili, kterými slovními druhy může být vyjádřen podmět (v uvedených větách jsou to vedle jmen také zpodstatnělé neohebné slovní druhy), a aby rozlišili podmět nevyjádřený (lze za něj doplnit osobní zájmeno) a všeobecný (neznáme přesně původce, týká se více lidí).

a) Podmět *proč* – zpodstatnělé příslovce, nevyjádřený podmět *ty* – zájmeno, *kdo* – zájmeno, nevyjádřený podmět – lze doplnit např. (*všichni tři*) *žáci*, *naši* – zpodstatnělé zájmeno, (budou dávat v televizi) – všeobecný podmět,

nevyjádřený podmět *my* – zájmeno, „*na*“ – zpodstatnělá předložka, nevyjádřený podmět *ty* – zájmeno, *architekt* – podstatné jméno, *hovězí* – zpodstatnělé přídavné jméno, *říct* – infinitiv, *budova* – podstatné jméno, „*ach*“ – zpodstatnělé citoslovce

b) Podměty *jedna*, *druhá*, *třetí* – číslovky (nebo: nevyjádřený podmět *ona* = květina), nevyjádřený podmět *my* – zájmeno, *Marcela* – podstatné jméno, nevyjádřený podmět *ona* – zájmeno, *krabičky* – podstatné jméno, *jedny*, *druhé* – číslovky (nebo: nevyjádřený podmět *olejovky*), *žáci* – podstatné jméno, *kteří* – (vztažné) zájmeno, *vázy* – podstatné jméno, nevyjádřený podmět *vy* – zájmeno, *město* – podstatné jméno

Pracovní sešit s. 37

Základní větné členy

Cvičení 1: *Haterie je poslední plaz, který pamatuje počátek éry dinosaurů. Tato ještěrka, dlouhá asi 50 centimetrů, obývá několik ostrůvků při pobřeží novozélandského Severního ostrova a v Cookově úžině. Haterie je tak výjimečná, že byla pro ni vytvořena samostatná čeleď. Má (ona) páteř jako ryba a pod šupinami vzadu na hlavě je skryté třetí oko. Živí se (ona) hmyzem a jinými bezobratlými živočichy. Na rozdíl od savců loví haterie tak, že zůstává (ona) nehybně stát a vyčkává (ona), až se k ní potrava sama přiblíží. Má (ona) totiž podobné plíce jako obojživelníci a ty nejsou schopné ji zásobit kyslíkem natolik, aby mohla (ona) svou kořist honit. V tlamě má (ona) dvě řady ostrých bílých zoubků, a když se jednou zahrhne (ona), nechce se (ona) jen tak pustit. Aktivní je (ona) především v noci. Domorodí Maori nazývají haterii jménem tuatara. Trojúhelníkovitou hlavou připomíná (ona) ještěrku. Bíle skvrnitá hnědá kůže vytváří pod krkem vrásčitý lalok. Pevný ocas se zužuje do špičky a nohy jsou opatřeny pěti ostrými drápkami. Nejpokročilejší je ale řada trnitých ostnů na hřbetě a krku. Haterie mohou vážit více než jeden kilogram a (mohou) dožít se sta let. Stejně jako ostatní plazi je i haterie studenokrevný živočich.*

Cvičení 2 můžeme provést jako soutěž v zadaném časovém limitu. Žáci tvoří obsahově libovolné věty nebo věty na zadané téma (např. na základě četby textu ve **cvičení 1** o hateriích). Ukázky požadovaných typů vět:

Venku se blýská. Brzy nás zase navštívte! V televizi odvysílali záznam přímého přenosu závodu. Koupím čerstvé ovoce. Zajíc hop do lesa. Prarodiče jsou důchodci. Vždycky byla upravená. On už je takový. Děti jsou čtyři.

Přehled rozvíjejících větných členů

Úkol ve **cvičení 1** můžeme např. zadat jako skupinovou práci, ve které postupně každý žák v roli učitele představí jeden rozvíjející větný člen. Motivujeme je, aby se soustředili na formu (srozumitelný přednes) i obsa-

hovou přesnost (odbornost) projevu. Ostatní žáci mohou klást otázky, pokud výklad správně nepochopí.

Cvičení 2 je v části **a)** zaměřeno na rozlišování předmětu a příslovečného určení, v části **b)** se žáci přesvědčí o správnosti řešení tím, že příslovečná určení vyjádří jinak (jejich tvar, pád jména lze změnit, protože na rozdíl od předmětu není přesně předepsán řídicím členem, nýbrž je k němu ve formálním vztahu slabé závislosti).

a) spoléhá se na bratra – řízenost, podívám se z okna – přimykání, jezdíme na koni – přimykání, o všem přemýšlí – řízenost, v okamžiku se rozhodneme – přimykání, myje si ruce – řízenost, myje se mýdlem – přimykání, krouží hlavou – řízenost, píše na stroji – přimykání, prochází se v lese – přimykání, věrný přítel – řízenost, neznalý poměrů – řízenost, napsaný za okamžik – přimykání

b) podívám se z okna – na ulici, ven, do dálky; jezdíme na koni – autem; v okamžiku se rozhodneme – za chvíli, hned, potom; myje se mýdlem – pod tekoucí vodou, ve sprše; píše na stroji – perem, rukou, ručně; prochází se v lese – parkem, po zahradě, kolem domu, za vesnicí, u jezera, venku; napsaný za okamžik – v tu chvíli, hned, po obědě, včera, před hodinou.

Také ve **cvičení 3** hledáme předměty a rozlišujeme slovní druh řídicího členu: *majetku a slávy* – závisejí na přídavných jménech (*chtivý, žádostivý*), podstatná jména v 2. pádě; *čím* – závisí na slovese, zájmeno v 7. pádě; *za pomoc* – závisí na přídavném jméně (*vděčná*), podstatné jméno v 4. pádě (s předložkou *za*); *oxid* (*uhličitý*) – závisí na slovese, podstatné jméno v 4. pádě; *od vzduchu* – závisí na slovese, podstatné jméno v 2. pádě (s předložkou *od*); *muže* – závisí na slovese, podstatné jméno v 4. pádě; *třetího* – závisí na slovese, číslovka v 4. pádě; *hladovému* – závisí na slovese, zpodstatnělé přídavné jméno v 3. pádě; *něco* – závisí na slovese, zájmeno v 4. pádě; *zásadám* – závisí na přídavném jméně (*věrný*), podstatné jméno v 3. pádě; *Věry* – závisí na slovese, podstatné jméno v 2. pádě; *na kamarádku* – závisí na slovese, podstatné jméno v 4. pádě (s předložkou *na*); *mi* – závisí na slovese, zájmeno (*já*) v 3. pádě; *nechat* – závisí na slovese, infinitiv slovesa; *co* – závisí na slovese, zájmeno v 4. pádě; *mu* – závisí na slovese, zájmeno v 3. pádě; *na otázku* – závisí na slovese, podstatné jméno v 4. pádě (s předložkou *na*); *rameny* – závisí na slovese, podstatné jméno v 7. pádě; *podmínkám* – závisí na slovese, podstatné jméno v 3. pádě.

Cvičení 4 dává možnost rozlišit přesněji významové odstíny, které mohou vyjadřovat příslovečná určení. Pomůckou jsou otázky (tázací příslovce), kterými se na jejich jednotlivé typy ptáme.

Príslovečná určení místa: *přes les, cestou* – na otázku kudy?; *na konci* – na otázku kde?; *doprava, do vesnice* – na otázku kam?; *u magistrály* – na otázku kde?; *kam* – na otázku kam?; *z Moravy* – na otázku odkud?; *ve vesnici* – na otázku kde?; *odtamtud, z domu* – na otázku odkud?; *do školy* – na otázku kam?; *dírou* – na otázku kudy?; *na střechu* – na otázku kam?; *naproti domu* – na otázku kde?; *ze židli, z gauče* – na otázku odkud?; *do skří-*

ně – na otázku kam?; *mezi křovisky* – na otázku kudy?; *na kraj* – na otázku kam?

Obdobně postupujeme také ve **cvičení 5**, kde rozlišujeme významové odstíny příslovečných určení času: *včera* – na otázku kdy?; *od tří hodin* – na otázku odkdy?; *do pěti hodin* – na otázku dokdy?; *okolo poledne* – na otázku kdy?; *v létě, brzy, ráno, před východem* – na otázku kdy?; *zítra, pak* – na otázku kdy?; *do šesti hodin* – na otázku dokdy?; *po zaplombování* – na otázku kdy?; *po dobu* – na otázku jak dlouho?; *kdy, dneska* – na otázku kdy?; *od včerejška* – na otázku odkdy?; *dodnes* – na otázku dokdy, jak dlouho?; *do pátku* – na otázku dokdy?; *ted'* – na otázku kdy?

Podle otázek rozlišujeme dále příslovečné určení způsobu (*jak?*) a míry (*do jaké míry?*) ve **cvičení 6**: *velice* – vyjadřuje míru na otázku do jaké míry?; *na dostřel* – vyjadřuje míru na otázku do jaké míry?; *tak* – vyjadřuje způsob na otázku jak?; *mile* – vyjadřuje způsob na otázku jak?; *stejně* (velcí) – vyjadřuje míru na otázku do jaké míry?; (mluvili) *stejně* – vyjadřuje způsob na otázku jak?; *o hlavu* (vyšší) – vyjadřuje míru na otázku do jaké míry?; *nejvíc* – vyjadřuje způsob na otázku jak?; *s napětím* – vyjadřuje způsob na otázku jak?; *jako slavík* – vyjadřuje způsob na otázku jak?; *až na kůži* – vyjadřuje míru na otázku do jaké míry?; *v rukavičkách* – vyjadřuje způsob na otázku jak?; *maličko* – vyjadřuje míru na otázku do jaké míry?; *značně* – vyjadřuje míru na otázku do jaké míry?; *ledově* – vyjadřuje způsob na otázku jak?

Podle významu rozlišujeme typy příslovečných určení i v následujících dvou cvičeních.

Cvičení 7: příslovečná určení prostředku: *krémem, na kole*; příslovečná určení původce děje: *vědci, národem, Poslaneckou sněmovnou*; příslovečná určení zřetele: *na (dešťové) srážky, pro ptactvo, vzhledem k vlastnostem*.

Cvičení 8: *za oblečení* – vyjadřuje příčinu (jev, který předchází před dějem věty a který ho vyvolává), ptáme se otázkou proč?

na návštěvu – vyjadřuje účel (jev, jehož má být dějem věty dosaženo), ptáme se na něj otázkou za jakým účelem?

za pomoc – vyjadřuje příčinu (jev, který předchází před dějem věty a který ho vyvolává), ptáme se otázkou proč?

kvůli rekonstrukci – vyjadřuje příčinu (jev, který předchází před dějem věty a který ho vyvolává), ptáme se otázkou proč?

na uvítanou – vyjadřuje účel (jev, jehož má být dějem věty dosaženo), ptáme se na něj otázkou za jakým účelem?

bez svolení – vyjadřuje podmínku (okolnost, která umožňuje, aby děj nastal), ptáme se otázkou za jakých podmínek?

na procházku – vyjadřuje účel (jev, jehož má být dějem věty dosaženo), ptáme se na něj otázkou za jakým účelem?

i za deště – vyjadřuje přípustku (okolnost, která je neplatná), ptáme se otázkou navzdory čemu?

při vší opatrnosti – vyjadřuje připustku (okolnost, která je neplatná), ptáme se otázkou navzdory čemu?

pro zpřístupnění – vyjadřuje účel (jev, jehož má být dějem věty dosaženo), ptáme se na něj otázkou za jakým účelem?

za příznivých podmínek – vyjadřuje podmínku (okolnost, která umožňuje, aby děj nastal), ptáme se otázkou za jakých podmínek?

přes obrovskou snahu – vyjadřuje připustku (okolnost, která je neplatná), ptáme se otázkou navzdory čemu?

kvůli nešetným manipulacím – vyjadřuje příčinu (jev, který předchází před dějem věty a který ho vyvolává), ptáme se otázkou proč?

Ve cvičeních 9 a 10 porovnáváme formální možnosti vyjadřování přívlastku shodného a neshodného, při jejich záměně a vzájemném nahrazování můžeme zároveň porovnat, zda jsou v daných případech významově rovnocenné či rozdílné, příp. posoudit jejich vhodnost a obvyklost (ustálenost).

Cvičení 9: *bouda pro psa (psy), metro v Praze, buchy a koláče od maminky, práce žáků, plán stavby, tabulky pro výstrahu, mňoukání kočky (koček), doprava nákladu, potřeby na psaní, výstroj na hokej.*

Cvičení 10: *obrázky od Jiřího Petráčka* – nelze nahradit, protože neshodný přívlastek je vyjádřený dvěma slovy (pouze: *Petráčkovy obrázky*); *liščí stopy; s přáteli mého bratra* – nelze nahradit, protože neshodný přívlastek je vyjádřený dvěma slovy (pouze: *s bratrovými přáteli*); *sestřin vzkaz; při miminkovském křiku; povídka od Boženy Němcové* – nelze nahradit, protože neshodný přívlastek je vyjádřený dvěma slovy (od příjmení Němcová, které má podobu tvrdého přídavného jména, nelze utvořit přívlastňovací přídavné jméno); *velitelovu rozkazu; kohoutí kokrhání; se sestřinou kamarádkou; rybářský prut*

Ve cvičení 11 si žáci uvědomují a procvičují, jak je pro interpunkci důležité odlišovat přívlastek postupně rozvíjející a několikanásobný: českého raného (středověku) – *přívlastek postupně rozvíjející*; ke krásnému, hlubokému, sluncem ozářenému (lesu) – *přívlastek několikanásobný*; za sychravého nedělního odpoledne – *přívlastek postupně rozvíjející*; mohutný, velkolepý (hrad) – *přívlastek několikanásobný*; tenký kovový drátek – *přívlastek postupně rozvíjející*; mladá a nezkušená, avšak (velmi) nadějná (atletka) – *přívlastek několikanásobný*; evropského, ba celosvětového (významu) – *přívlastek několikanásobný*; malý, nebo velký (byt) – *přívlastek několikanásobný*; vysoká, masivní (zeď) – *přívlastek několikanásobný*; masivní kamenná (zeď) – *přívlastek postupně rozvíjející*; v úrodné, líbezně (krajině) – *přívlastek několikanásobný*; útvarem nejen silným, bohatým, ale i (výborně) organizovaným a hájeným – *přívlastek několikanásobný*; nejrychlejší dopravní prostředek – *přívlastek postupně rozvíjející*; městské hromadné dopravy – *přívlastek postupně rozvíjející*.

Také v úkolu **Pro bystré hlavy** se přesvědčujeme o tom, že interpunkce (psaní čárky) může naznačit význam. Mezi oběma uvedenými větami je v důsledku různých typů shodných přívlastků následující významový rozdíl:

v druhém, přepracovaném vydání (= v druhém a zároveň přepracovaném vydání – *přívlastek několikanásobný*) – knížka vyšla celkem dvakrát (v prvním, původním vydání a v druhém, přepracovaném vydání); v druhém přepracovaném vydání (*přívlastek postupně rozvíjející*) – knížka vyšla celkem třikrát (poprvé v původním vydání, podruhé v prvním přepracovaném vydání, potřetí v druhém přepracovaném vydání).

Ve **cvičení 12** připomínáme funkci interpunkční čárky odlišovat přívlastek volný od těsného (čárkou neodděleného): chaty postavené v blízkosti Berounky – *přívlastek těsný*; Kopí, patřící údajně svatému Václavovi, zmizelo... – *přívlastek volný*; tvář, zkrivená bolestí – *přívlastek volný*; Postavy bohů a hrdinů vymalované na řeckých vázách v 5. a 4. století před n. l. ... – *přívlastek těsný*; rybníček, porostlý zeleným žabincem – *přívlastek volný*; dům, zařízení s veškerým pohodlím – *přívlastek volný*; Meče pocházející z poslední čtvrtiny 11. století... – *přívlastek těsný*; Starší chlapec, třináctiletý, se jmenuje... – *přívlastek volný*; Národní museum, největší a nejstarší v České republice, bylo založeno... – *přívlastky volné*; názorů týkajících se hmoty – *přívlastek těsný*; látka (dále chemicky) nedělitelná – *přívlastek těsný*; Procesy probíhající v lidském těle... – *přívlastek těsný*.

Ve větách textu ve **cvičení 13** se vyskytují různé typy přívlastků, žáci v nich souhrnně opakují pravidla pro psaní čárek v závislosti na rozlišení těchto typů: obytného stavení – *přívlastek shodný*; pohodlná jednopatrová vila – *přívlastek postupně rozvíjející*; vila s verandou – *přívlastek neshodný*; vila, napůl skrytá pod pěknými stromy – *přívlastek volný*; pěknými stromy – *přívlastek shodný*; jejichž kmeny – *přívlastek shodný*; popínavými mučenkami – *přívlastek shodný*; bromeliemi s (šarlatově rudými) květy – *přívlastek neshodný*; rudými květy – *přívlastek shodný*; ovíjejícími se liánami – *přívlastek shodný*; obrovitým živým plotem – *přívlastek postupně rozvíjející*; ve stínu (vysokých) stromů – *přívlastek neshodný*; vysokých stromů – *přívlastek shodný*; domky zaměstnanců – *přívlastek neshodný*; zaměstnanců velkostatku – *přívlastek neshodný*; hospodářská stavení – *přívlastek shodný*; chýše černochoů – *přívlastek neshodný*; chaloupky indiánů – *přívlastek neshodný*; břehu, lemovaného rákosinami a vodními rostlinami – *přívlastek volný*; vodními rostlinami – *přívlastek shodný*; lesní dům – *přívlastek shodný*.

Cvůčení 14 je zaměřeno na doplněk, pozorujeme, jakými slovními druhy může být vyjádřen: *řád*; *klepat*; *(jako) student*; *unavení*; *omyté* (studenou tekoucí vodou); *za* (slušného) člověka; *(jako velice) zdařilé*; *nerada*; *sama*; *kapitánem*; *darem*; *všichni*; *syrová*.

Ve **cvůčení 15** si žáci porovnáním dvojic v podobných větách ověřují, že doplněk rozvíjí zároveň dva větné členy: sloveso (příp. přídavné jméno) a jméno. Tím se liší od příslovečného určení, které určuje pouze jeden řídící člen.

Jeho tatínek pracuje *jako lékař*: *jako lékař* – doplněk (vyjadřuje vlastnost podmětu za děje)

Umí ošetřovat rány *jako lékař: jako lékař* – příslovečné určení způsobu (vyjadřuje způsob děje)

Chováš se *jako malé dítě: jako dítě* – příslovečné určení způsobu (vyjadřuje způsob děje)

Jako malé dítě jsem navštěvoval mateřskou školu: *jako dítě* – doplněk (vyjadřuje vlastnost podmětu za děje)

Přiběhl ke mně *udýchaný: udýchaný* – doplněk (vyjadřuje vlastnost podmětu za děje)

Udýchaně mi něco šeptal do ucha: *udýchaně* – příslovečné určení způsobu (vyjadřuje způsob děje)

Pochodovali po silnici *jako vojáci: jako vojáci* – příslovečné určení způsobu (vyjadřuje způsob děje)

Ti muži sloužili *jako vojáci* u pěchoty: *jako vojáci* – doplněk (vyjadřuje vlastnost podmětu za děje).

Ve **cvičení 16** souhrnně připomínáme a ilustrujeme, v jakých větných členech se může uplatňovat infinitiv – pomůckou pro rozlišení různých větněčlenských platností je možnost nahradit jej jiným tvarem (slovním druhem nebo vedlejší větou): *vyhřívát se* – podmět, *vyhřívání se*; *se učit* – součást složeného přísudku (se způsobovým slovesem v určitém tvaru *chci*); *hrát* – předmět, *hře* (na kytaru); *vrátit* – příslovečné určení účelu, *aby vrátil knížky*; *naučit se* – součást složeného přísudku (se způsobovým slovesem v určitém tvaru *chtěli bychom*); *napít se* – neshodný přívlástek, *chuť k pití*; *jít* – doplněk, *jak šla/jde*; *udělat* – součást složeného přísudku (se způsobovým slovesem v určitém tvaru *chtěl jsi*); *budeme chodit* – přísudek (složený slovesný tvar v budoucím čase); *si zaplavat* – příslovečné určení účelu, *abychom si zaplavali*; *dostat* – neshodný přívlástek, *přání, aby dostal kolo*; *zvonit* – doplněk, *jak někdo zvoní*; *se rozhodnout* – podmět, *rozhodnutí*.

Pracovní sešit s. 38–43

Rozvíjející větné členy

Cvičení 1. a): nakrájet chleba, nakrájet na plátky, vypít čaj, vypít naráz, hodinu naslouchat, naslouchat hudbě, darovaný Petrovi, darovaný k Vánocům, uvažující o příčinách, dlouho uvažující, schopný všeho, velmi schopný

b) *předmět*

c) *přímkykání*

d) *příslovečné určení*

Cvičení 2: *Vždycky zapomínal na děti. Po dlouholetém úsilí konečně docílil vítězství. Doufám ve zlepšení našeho vztahu. Dlouho toho večera diskutovali o politice. V tak silné konkurenci se spokojil s druhým místem. Petr daroval kamarádovi svou oblíbenou knihu. Nejraději se zaměstnával hrami na počítači.*

Cvičení 3: Rozhodně tam nepřijedu o víkendu. Navštěvoval jsem tu školu od svých šesti let. Přednáška skončí nejpozději do 20 hodin. Jízda vlakem trvá asi tři hodiny. Jezdili jsme na venkov ob týden.

Cvičení 4: Ty hodinky jsem asi zapomněla v šatně. Spěchal na nádraží. Pozdě večer se vrátili z hor. Trasa závodu vedla malebnou krajinou.

Cvičení 5 (přísluvečná určení místa jsou zde podtržena, přísluvečná určení času vyznačena tučným písmem): Už **od pradávna** využívali lidé síly větru. Vynálezce větrného kola není sice znám, ale archeologové dokázali, že se objevilo dávno **před naším letopočtem** v Orientě. Zřejmě šlo o jednoduchý způsob čerpání vody v místech, kde je dodnes sladké vody nedostatek. Největšího využití se vítr dočkal ve mlýnech. Nejstarší zmínka o nich pochází z **9. století**, počátkem **12. století** byl znám větrný mlýn ve Francii. V historických materiálech Strahovského kláštera z roku 1281 existuje zmínka, že „velký vítr zbořil mlýny na Petříně“. V **polovině 19. století** se v Anglii výrazně zdokonalila konstrukce větrných mlýnů tím, že se vylepšily lopatky. Tradiční plátěné oplachtění větrných mlýnů bylo nahrazeno pružinovými plachtami, odpovídajícími dnešním žaluziím, jejichž listy se mohly otevírat nebo uzavírat, aby vítr buď procházel, nebo aby vytvořily plochu, do které se vítr může opřít. Plachty se pochopitelně vyvíjely i **později**, avšak pod tlakem modernějších technologií využití větru **koncem 19. století** ustupovalo.

Cvičení 6: Tváří se mrzutě (škarohlidsky, pesimisticky). Chováte se ne-normálně (nerozumně, bláznivě). Šlo to bez problémů (jednoduše, hladce). Pamatuji si to dobře (přesně). Spal tvrdě (dobře). Jednali s námi opatrně (ohleduplně). Jel rychle. Příhnal se nečekaně. Hraje na housle výborně (skvěle, fantasticky). Měsíc svítil jasně. Všichni pracovali usilovně (pilně). Chodí rovně (prkenně). Mluvíš moudře (chytře).

Cvičení 7: Dostala jsem je od rodičů. – p. u. původce děje; Nejradyji jezdím na lyžích. – p. u. prostředku; Posílám je mobilem. – p. u. prostředku; Podobám se jim vzhledem. – p. u. zřetele; Dobrých výsledků dosahuju v tělocviku. – p. u. zřetele; Sláva byla předpovězena Libuší. – p. u. původce děje

Cvičení 8. a) Kvůli výjimečnému nadání ji přijali na konzervatoř. Stavba bude muset být přerušena pro nedostatek finančních prostředků. Od práce mě boli celé tělo. Přes velké úsilí se mu nepodařilo soutěž vyhrát. Toho zájezdu se můžete zúčastnit jen se souhlasem rodičů. Tyto bylinky přidáváme do omáčky pro zvýraznění chuti. Přes tisíciletou tradici užívání akupunktury při potlačování bolesti jsou mnozí lékaři nad ní stále na rozpacích. Cesta vedla přes několik potoků, kam chodili medvědi lovit ryby. Navzdory kvalitnímu oblečení jsme za chvíli všichni promokli až na kůži. Za slunečného počasí bychom určitě doma nezůstali. Kvůli výměně pneumatik musí dnes tatínek jet do servisu. Díky dlouhodobé rehabilitaci je dnes v naprostém pořádku. Při dobré vůli by sis na něho mohl čas udělat. Pro jeho veselost a upřímnost ho má každý rád. Moderní vzdělání by mělo na základě posledních vědeckých poznatků osvětlit, proč je nutné přírodu chránit. I přes intenzivně obdělávané

plochy zemědělské půdy se u nás najdou místa, kde jsou lesy, vodní plochy nebo louky ponechané přírodě. Kvůli silnému dešti stouply hladiny řek.

b) příslovečná určení příčiny: kvůli výjimečnému nadání; pro nedostatek finančních prostředků; od práce; díky dlouhodobé rehabilitaci; pro jeho veselost a upřímnost; proč; kvůli silnému dešti

príslovečná určení účelu: pro zvýraznění chuti; lovit ryby; kvůli výměně pneumatik

príslovečná určení podmínky: se souhlasem rodičů; za slunečného počasí; při dobré vůli

príslovečná určení přípustky: přes velké úsilí; přes tisíciletou tradici; navzdory kvalitnímu oblečení; i přes intenzivně obdělávané plochy zemědělské půdy

Cvičení 9. a), b): *Vnější sráz již skutečně nebyl svislý, ale trochu se bouřil ven. Vypadal jako veliké opevnění nebo mořská hráz, jejíž základy se pohnuly; byl zkrivený a nerovný, s velkými prasklinami a šikmými hranami, které byly místy široké téměř jako schodiště. Kouřový opar na horách na východě se ztratil v hustší černotě, která již natahovala dlouhé paže k západu. Zvedající se vítr přinášel z dále mumláni hromu. Frodo nabral vzduch a s pochybnostmi vzhledl k obloze. Zapjal si opasek přes plášť, srovnal si svůj lehký batoh na zádech a přikročil ke kraji.*

c) na horách; na východě; hromu

Cvičení 10 (přívlastky postupně rozvíjející jsou zde podtržené, přívlastky několikanásobně jsou zvýrazněny tučným písmem): *Přeběhl přes velké dlažební kameny a zamířil po schodech nahoru. Jeden ze svědků ho popisoval jako muže s vysokým čelem, šedivýma očima a světlými vlasy. V létě jsme podnikli dlouhou pěší túru po hřebenech Krkonoš. Tento plán sliboval bezpečný, nikoli však rychlý postup. Odpoledne chceme jít nakupovat do nově otevřeného obchodního domu. Turistická cesta se za chvíli změnila v úzkou, zarostlou pěšinu, která vedla příkrým skalnatým terénem. V tomto obchodě se prodávají různé italské speciality. Za zvuků polky, valčíku, potom i tanga a rokenrolu se společnost výborně bavila až pozdě do noci. Brambory si u nás brzy získaly oblibu nejen u nejvyšší vrstvy, ale i u chudých obyvatel. Hala jakožto společenské, obchodní i kulturní centrum obce už začíná oživat trhovci.*

Cvičení 11: *Vrhl se dolů a dlouhými, rychlými a lehkými skoky běžel po pěšině. Byla to po fyzické stránce těžká, namahavá práce. Náhle se objevili dva muži v teplých zimních bundách, vysokých botách a huňatých čepicích. Samotný rybolov se soustřeďuje do mělkých, čistých vod. Přitahuje mě divoká, neobydlená, tajemná příroda Jižní Ameriky. Rozbalili jsme krabici s čokoládovými dorty, zákusky a jinými sladkostmi. Tato slabá, nevýrazná vůně připomínala rozkvetlou louku. Koupila si levné, pohodlné a zároveň elegantní boty. Maminka přinesla čerstvé, šťavnaté jahody. Počítáme s kladnými i zápornými čísly. Čertík v pohádce byl malý, ale roztomilý neposed. Kamarád k nám přišel s novým, ustrašeným štěňátkem.*

Cvičení 12. a) 1. Tam si v tiché, chladné, předjitřní hodině krásně odpočinuli. 2. Do místnosti vstoupila mladá žena, štíhlá, v elegantním kostýmu, s pečlivě upraveným účesem. 3. Na sobě měl koženou bundu, poněkud těsnou pro jeho mohutnou postavu. 4. Vždycky si našla chvíli na několik cviků uvolňujících svaly šíje a ramen. 5. Krásné lastury srdcovek, úhledně vyzdobené vějířkem ryh a zakončené pilovitým okrajem, kontrastovaly s ostatními nezajímavými mušlemi. 6. Časopis zveřejnil zprávu o výsledcích výzkumu, ve kterém byli pacienti trávající chronickými bolestmi rozděleni do dvou skupin s různým režimem léčby. 7. Úspěchem je přece také vítězství nad vlastní nerozhodností, slabostmi a nedostatky. 8. Tato lyžařská chata, schoulená mezi štíty hor, nám poskytla bezpečné útočiště před nepohodou. 9. Který z těchto faktorů, uváděných jako největší hrozby životnímu prostředí na Zemi, je podle vás třeba řešit nejdříve? 10. Za poslední týden dvojnásobně vzrostl počet pacientů trpících chřipkou. 11. Bakterie hromadí se v plaku, na zubech a jazyku způsobují zápach z úst. 12. Gen nazvaný IKKE podle všeho ovlivňuje vznik onemocnění známého u lidí jako cukrovka druhého typu. 13. Na malého Pavlíka, spokojně spícího v křesle před televizorem, všichni zapomněli. 14. Vydali jsme se dál po špinavé, rozblácené hlavní ulici. 15. Tato místa v okolí jižního pólu Měsíce, stíněná vysoko se zvedajícími skálami, jsou velmi chladná; teplota se zde udržuje na konstantní hodnotě -240°C . 16. Halleyova kometa, periodicky se objevující každých 75–76 let, je snad ze všech komet nejznámější. 17. Vitr ho přitiskl k ledovému, kluzkému útesu. 18. Spojené státy vyšly z druhé světové války jako nejsilnější, nejmocnější stát na světě. 19. Místo pro stavbu pevnosti bylo bezpochyby zvoleno proto, že skýtalo strategický rozhled po planinách táhnoucích se až k Bristolskému zálivu. 20. Pravčická brána, známá jako největší útvar svého druhu v celé Evropě, je jedním z přírodních klenotů České republiky.

Přívlastek několikanásobný je ve větách č. 1, 2, 7, 11, 14, 17, 18

Přívlastek volný je ve větách č. 3, 5, 8, 9, 13, 15, 16, 20

b) Věta 7: úspěchem je – přísudek jmenný se sponou; vítězství – podmět; vlastní – přívlastek shodný; nad nerozhodností, slabostmi a nedostatky – několikanásobný přívlastek neshodný

Věta 14: (my) – nevyjádřený podmět; vydali jsme se – (slovesný) přísudek; dál, po ulici – příslovečná určení místa; špinavé, rozblácené hlavní – několikanásobný a postupně rozvíjející přívlastky shodné

Cvičení 13: *Polámané staré pahýly stromů stály roztroušené téměř až k okraji útesu. Déšť bil do oken, nemilosrdně studený a smíšený s kroupami. Kráčeli mlčky, hlavy sklopené k zemi. Sestra měla v úmyslu pracovat o prázdninách jako prodavačka zmrzliny. Protože nám celý týden na horách pršelo a bylo sychravo, vrátili jsme se domů narychlí. Lidé se tlačili za policejními zábranami, zvědaví, co se tam stalo. Naše družstvo se bohužel umístilo v tabulce jako poslední. Všude okolo jsme slyšeli stromy šumět v ostrém podzimním větru. Ani nevím, která dívka byla naposledy zvolena za Miss ČR. Rok šel svým navykklým během ke krátkým dnům a dlouhým nocím, netečný*

k trápení i radostem obyvatel městečka. Moje sestra se příští měsíc vdává a Zbyněk ji půjde za svědka. Pacienti v čekárně se stávali netrpělivými.

Cvičení 14: Např.: V soutěži skončili jako *druzí*. Už jako *malý chlapec* uměl plynne anglicky. Seděla u psacího stolu *shrbena*. Náhle jsme zaslechli Petra *úzkostlivě volat o pomoc*. Stále je považujeme za *své nejlepší kamarády*. Cítím se *unavený*. Seděl zády *opřen* o veliký strom. Spatřili jste někoho *odcházet hlavním vchodem*? Vedl je dál, *neklidný* a *zvědavý*. Lovce pátral *skloněn* k zemi po stopách jelena. *Odpočati* po celonočním spánku se ráno vydali na další cestu.

Cvičení 15: (*nemůže*) *ohrozit* – součást přísudku; *mluvit* – předmět; *vystupovat* – doplněk; *pracovat* – podmět; *připravit* – příslovečné určení účelu; *vysvětlit* – předmět; *jet* – přívlastek neshodný; *dělat si* – předmět; *rozvíjet* – podmět; *hlasovat* – přívlastek neshodný; *cvičit* – doplněk; (*chtějí*) *vytvořit* – součást přísudku; *povykovat* – doplněk

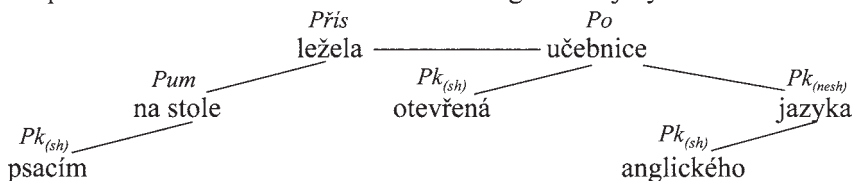
Výrazy, které nejsou větnými členy

V textu **cvičení 1** nejsou větnými členy: předložky: *o* (Benátkách, skvělosti, melancholii); *na* (náměstí) ; *před* (očima); spojky: *že*; *když*; *a*; *jako*; částice: *až*; *jenom*; *aspoň*; *asi*; citoslovce: *nuže*; prostředky navazující na předchozí text: *zato*.

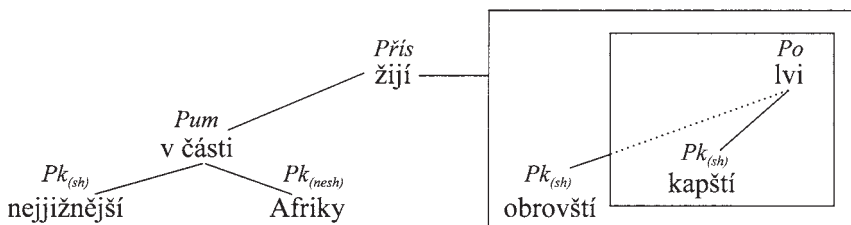
SOUHRNNÉ OPAKOVÁNÍ

Při souhrnném opakování všech větných členů ve **cvičení 1** poslouží pro lepší pochopení vztahů mezi nimi grafické znázornění stavby uvedených vět. (Zásady grafického znázornění stavby věty jednoduché jsou uvedeny v metodické příručce učebnice Český jazyk pro základní školy 8, 2011, str. 92.)

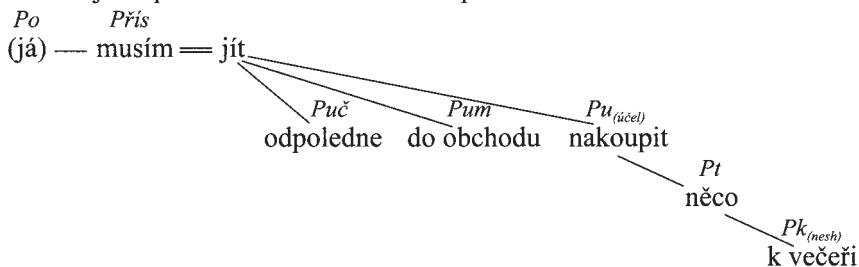
Na psacím stole ležela otevřená učebnice anglického jazyka.

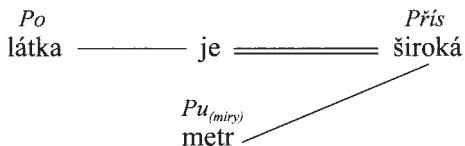
V nejjižnější části Afriky žijí obrovští kapšті lvi.

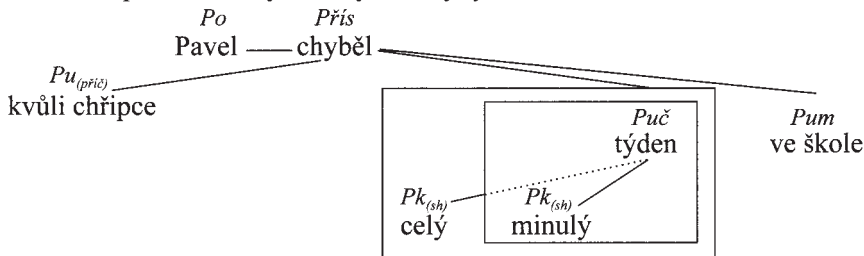
Musím jít odpoledne do obchodu nakoupit něco k večeři.

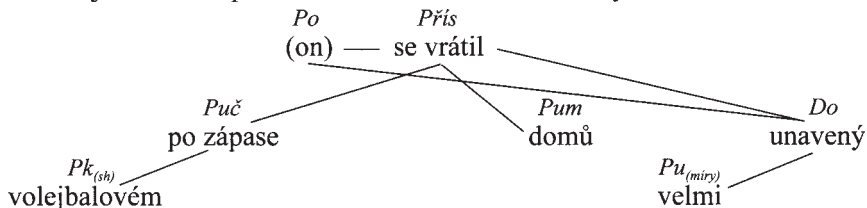
Látka je metr široká.

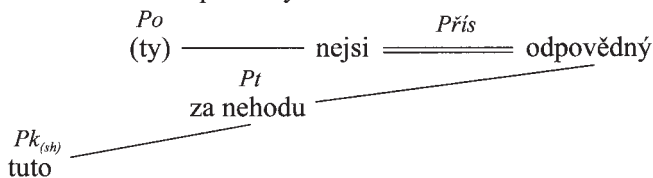
Kvůli chřipce Pavel chyběl celý minulý týden ve škole.

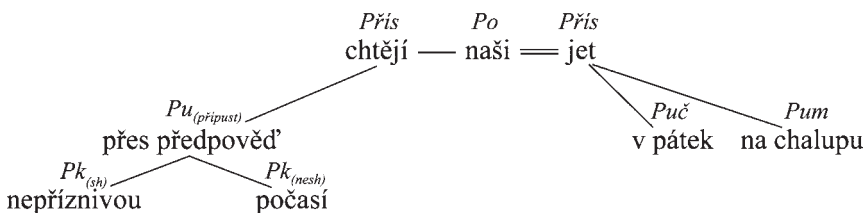
Po volejbalovém zápase se vrátil domů velmi unavený.

Nejsi za tuto nehodu odpovědný.

Přes nepříznivou předpověď počasí chtějí naši jet v pátek na chalupu.

Ve **cvičení 2** ověřujeme a procvičujeme formální projevy (vyjadřování) vztahů mezi větnými členy (mluvnická shoda v rodě a čísle mezi podmětem a přísudkem a mezi shodným přívlastkem a jeho řídícím jménem): *Sněhuláci, které v zahradě postavili sousedovi malí vnuci, už roztáli. Dni/dny se pomalu prodlužovaly. Od lesů pospíchaly prudké bystřiny a hrčivě se vlévaly do potůčků dole v údolích. Na jejich březích se zaběhaly bledule, pod lesními stráněmi se začaly nesměle modrat podléšky. Na olšínách se zimomřivě chvěly první malé lístky. Špačci přilétli z jihu a v sadech zahvízdali své jarní písničky. Zato havrani tiše zmizeli. Cesty do polí rychle osychaly a lesy prudce voněly. Vysoko, kam až oči nedohledly, se vznášeli skřívani a vesele všem ohlašovali, že kruté mrazy konečně skončily. Semínka, která zaseli pilní zahrádkáři, začala klíčit. K životu je probudily sluneční paprsky.*

Pracovní sešit s. 44

Výrazy, které nejsou větnými členy

Cvičení 1. a), b): 1. Vrcholky skalních stěn nad propastí se v syrově chladném vzduchu podzimního večera nejasně modraly a jejich obrysy se ztrácely. 2. Obloha za nimi jako by zteplala plameny a měla krvavý nádech. 3. Na vrcholu nejzaží skály stál medvěd, tmavý jako hora pod ním, a věřil. 4. Medvěd měl hranatou, ostře řezanou hlavu a dlouhý, hubený krk s prořídlovou, zježenou čupřinou. 5. Stávalo se mu za posledních let, že se dostal velmi pozdě k zimnímu spánku. 6. Nic nepomáhalo, ať ukořistil a žral sebevíc. 7. Bezpečná, sytá ospalá tíha se nyní nedostavovala. 8. Letos to bylo nadobro k zbláznění. 9. Kdesi v těle mu kručela bolest, a proto mu nechutnalo maso. 10. Zvířata, jež zabil, zůstávala z největší části ležet, zhlhl jen málo a byl sytý. 11. Nedokázal už ani pronásledovat po lesích losy. 12. Bolest hluboko uvnitř ho zle hryzla a tělo se mu rychle unavilo. 13. Proto aspoň roztrhá spoustu krav a ovcí. 14. Letos na podzim lidé přestěhovali dobytek domů velmi brzy. 15. Musí se tedy odvažovat za večerní tmy až k příbytům a vyrazit dveře chlěva, aby si sehnal jídlo. 16. Lidé se pak za ním s povykem ženou, ale ukroutil jednomu z nich pracku a od té doby ho už nepronásledují. 17. Tady dole v otevřeném kraji jsou lidé i psi jinačí než v lesích na severu. 18. Tam na severu měli psy, kteří na něho doráželi a zuřivě štěkali, chňapali po něm, jak stál celý vyděšený. 19. Zato lidé tam nepovykovali, nýbrž se tiše přiblí-

žili, že je nezpovozoval, dokud nebyli až u něho. 20. Pak třesla rána a ještě dlouho potom cítil medvěd zlou bolest. 21. Proto chtěl raději zůstat tady, a až zmizí světla, zajde si někde do chléva.

c) přísudek: *jsou jináci*, podmět: *lidé i psi*

d) *psy*; *na něho*; *po něm*; *bolest*

e) příslovečná určení způsobu: *syrově*; *nejasně*; *ostře*; *sytě*; *zle*; *rychle*; *zuřivě*; *tiše*; doplněk: *celý vyděšený*

Větné členy nerozvité, rozvité, souřadně spojené

V návaznosti na předchozí kapitoly určujeme a rozlišujeme ve **cvičení 1** větné členy podle různých hledisek a odlišujeme je od výrazů, které nemají větněčlenskou platnost.

a) *do kraje* – příslovečné určení místa, *jsme jezdili* – přísudek; *jsem nevěděl* – přísudek, *vím* – přísudek; *tatínek* – podmět, *pochopil* – přísudek, *můžu uvidět* – přísudek, *bulváry* – předmět, *nebudu moci bydlet* – přísudek, *v chalupě* – příslovečné určení místa, *voní* – přísudek, *u chalup* – příslovečné určení místa, *budou zastavovat* – přísudek, *budou blikat* – přísudek, *podají* – přísudek, *kávu* – předmět; *žili* – přísudek, *v kraji* – příslovečné určení místa, *lidé* – podmět; *nepracoval*, *chytal* – přísudky, *u skály* – příslovečné určení místa; *na den* – příslovečné určení času, *měl* – přísudek, *kostiček* – předmět, *z časů* – neshodný přívlastek, *pracoval* – přísudek; *uměl chytat* – přísudek, *způsoby* – příslovečné určení způsobu; *viděla*, *zkazí* – přísudky; *nepodařilo se* – přísudek.

b) *do*, *za*; *ale*; *už*, *že*, *ale*, *už*, *v*, *v*, *protože*, *u*, *a*, *jen*; *v*, *jako*; *od*, *do*, *u*; *na*, *ze*; *hlavně*; *s*, *že*; *bohužel*

c) Předložková spojení: *do toho kraje*, *za Křivoklátem*; *v chalupě*, *v peci*, *u těch chalup*; *v tom kraji*; *od jara*, *do zimy*, *u Čertovy skály*; *na každý den*, *ze zimních časů*; *s Bambasem*

d) Přísudky: *jsme jezdili*; *jsem nevěděl*; *vím*; *pochopil*; *můžu uvidět*; *nebudu moci bydlet*; *voní*; *budou zastavovat*; *budou blikat*; *podají*; *žili*; *nepracoval*; *chytal*; *měl*; *pracoval*; *uměl chytat*; *viděla*; *bála se*; *zkazí*; *nepodařilo se*. Přísudek není rozvit ve větě: *bála se*.

Ve **cvičení 2** hledáme několikanásobné větné členy, rozlišujeme významové vztahy mezi jejich složkami a všímáme si, jakou mají větněčlenskou funkci: *tichým*, *nevzrušeným* – shodné přívlastky v poměru slučovacím; *kosů*, *drozdů* – neshodné přívlastky v poměru slučovacím, *zpěv*, *ba i švi-toření* – předměty v poměru stupňovacím; *vzrušení a radost*, *(ale také) strach* – předměty v poměru slučovacím a stupňovacím; *ke smrkům a k chatě* – příslovečná určení místa v poměru slučovacím; *romantické*, *a tudíž příjemné* – shodné přívlastky v poměru důsledkovém; *(jednak) v prale-se*, *(jednak) v stepi (nebo) v tajze*, *(či dokonce) v oblastech* – příslovečná určení místa v poměru slučovacím a stupňovacím (poslední určení – *v oblastech*); *(nejen) toků*, *(nýbrž i) vyvýšenin* – předměty v poměru stupňova-

cím; (*bud'*) *rozšířenou*, (*nebo*) *prodlouženou* – shodné přívlastky v poměru vylučovacím (důrazné vyloučení); *jsou pokryty* (*nebo*) *plátovány* – přísudky v poměru slučovacím (různé možnosti), *stříbrem a zlatem* – příslovečná určení prostředku v poměru slučovacím.

Ve **cvičení 3** vedeme žáky k tomu, aby pomocí vhodných spojovacích prostředků co nejpřesněji vyjádřili dané významové vztahy mezi složkami několikanásobných větných členů: *dnes nebo zítra* – poměr slučovací (různé možnosti); *kufř ani batoh* – poměr slučovací; *ani hokej, ani kopanou* – poměr slučovací; *i dnes i zítra* – poměr slučovací; *chladně, až mrazivě* – poměr stupňovací; *mezi mnou a psem* – poměr slučovací; *velké a nerozlučné* – poměr slučovací; *kočka, ale kocour* – poměr odporovací; *ani sestra, ani rodiče* – poměr slučovací; *malý a silný* – poměr slučovací; *malý, ale silný* – poměr odporovací; *zajíc, nebo králík* – poměr vylučovací (důrazné vyloučení); *zajíc nebo králík* – poměr slučovací (různé možnosti); *bud' telefonem, nebo mailem* – poměr vylučovací (silné vyloučení); *ani dnes, ani zítra* – poměr slučovací; *vzácný a chráněný* – poměr slučovací; *vzácný, a tedy chráněný* – poměr důsledkový.

Pro bystré hlavy

V tomto úkolu žáci mohou porovnat, jakými různými formálními větnými vztahy a různými formálními prostředky (souřadnost – podřadnost, mluvnický pád) můžeme vyjádřit významový vztah přiřaďování mezi složkami několikanásobného podmětu a jak se to projeví na podobě slovesa v přísudku (mluvnické číslo, rod).

tatínek a maminka byli – vztah významový: přiřaďování, vztah formální: souřadnost – shoda mezi podmětem a přísudkem

tatínek s maminkou byli – vztah významový: přiřaďování, vztah formální: podřadnost – neshoda mezi celým podmětem a přísudkem, výraz v 1. pádě: *tatínek*

tatínek s maminkou byl – vztah významový: přiřaďování, vztah formální: podřadnost – neshoda mezi celým podmětem a přísudkem – ten je v jednotném čísle a v mužském rodě, výraz v 1. pádě: *tatínek*

maminka s tatínkem byli – vztah významový: přiřaďování, vztah formální: podřadnost – neshoda mezi celým podmětem a přísudkem, výraz v 1. pádě: *maminka*

maminka s tatínkem byla – vztah významový: přiřaďování, vztah formální: podřadnost – neshoda mezi celým podmětem a přísudkem – ten je v jednotném čísle a v ženském rodě, výraz v 1. pádě: *maminka*

Forma přísudku se řídí buď podle celkového významu podmětu (*byli* – tzn. *maminka a tatínek*), nebo podle výrazu v 1. pádě (*tatínek byl, maminka byla*).

■ SHODA PŘÍSUDKU S NĚKOLIKANÁSOBNÝM PODMĚTEM

Ve **cvičení 1** opakujeme koncovky (a pravopis) u sloves v přísudku podle shody s několikanásobným podmětem: *Všechny děti pospíchaly do školy,*

ale kluci i děvčata šli v oddělených skupinkách. Petr a Marek odešli do lesa na houby, doma zůstala/i jen Monika a Milan. Při výlovu rybníka uvízli v sítích nejen kapři, ale i hbité štiky. To je dobře, že si Ivana s Honzou tak dobře rozuměla/i. Z autobusu vystoupily/i děti se svými učiteli a rychle zamířili koupit si vstupenky na prohlídku hradu. Štěně i kotě se spolu vyhřívaly na sluníčku. Housata a káčata se pomalu batolila k vodě, za nimi se rozvážně kolébala/y kachna s husou. Jejich auto i všechna ostatní vozidla se pomalu rozjely. Vlády i obyvatelé evropských zemí protestovali proti dalšímu znečišťování životního prostředí. Orchester se svým dirigentem nám připravil/i nezapomenutelný zážitek. Hříbě a telata pobíhaly po pastvině. Včely a motýli poletovali nad rozkvetlou loukou. Nad rozkvetlou loukou poletovali/y včely a motýli. Nad rozkvetlou loukou poletovali motýli a včely. Kočička s pejskem pekla/i dort.

■ VZTAH PŘÍSTAVKOVÝ

V prvních dvou cvičeních vyhledáváme a tvoříme přístavkové konstrukce a sledujeme přitom, jakým větným členem jsou ve větě. Vycházíme z významu – členy v přístavkovém vztahu pojmenovávají totéž (stejný význam) různým způsobem. Procvičujeme také pravopis, přístavkové konstrukce oddělujeme čárkou.

Cvičení 1: (všichni,) *tatínek, maminka i já* – podmět; (tady,) *v této nepřehledné zátáčce* – příslovečné určení místa; (ves,) *všechny domky i domečky, zahrádky i rozlehlé sady* – předmět; (odamtud,) *po cestě od lesa* – příslovečné určení místa; (mladí i staří), *zkrátka všichni* – podmět; (bez Pavla,) *našeho nejlepšího přítele* – příslovečné určení; (houby,) *např. hlíva ústříčná nebo penízovka sametonohá* – podmět; (se rekultivují,) *tj. znovu zúrodňují* – přísudek; (dobře), *na výbornou* – příslovečné určení způsobu (příp. výsledku děje); (ovoce,) *zvláště jahody a meruňky* – předmět.

Cvičení 2: Vyhledej na mapě největší ostrov, *Grónsko*. – Ve Vatikáně, *nejmenším státě, měřícím pouhých 0,44 km²*, je mnoho uměleckých skvostů. V Číně, *nejlidnatějším státě*, žije daleko víc než miliarda lidí. – V kterém světadíle leží Kaspické moře, *největší jezero na světě?* – Amazonka, *nejdelší řeka nejen Jižní Ameriky, ale i celého světa*, měří 7025 km. – Na své plavbě musí loď obeplout celou Arábii, *největší poloostrov*. – Víš, že jeskyně Jean Bernard, *nejhlubší jeskyně na světě, která leží ve Francii*, dosahuje hloubky 1494 m?

Oddělování přístavkových konstrukcí, souřadně spojených několikanásobných větných členů a volných přívlastků čárkami je věnováno **cvičení 3:** *Andorra, malá země ležící v Pyreneích* (přístavková konstrukce), *má vzhledem k vysokohorské poloze podnebí chladné*, (souřadně spojené členy v poměru stupňovacím) *ba drsné. Na rozloze 453 km² zde žije okolo 22 000 obyvatel mluvících francouzsky, (souřadně spojené členy v poměru slučovacím) španělsky a katalánsky. Obživou obyvatelstva je převážně turistický ruch nebo těžba dřeva* (souřadně spojené členy v poměru slučovacím se spojkou

nebo – čárkou se neoddělují). *Na horských loukách je dále rozšířen chov dobytka_z* (přístavková konstrukce) *hlavně koz a ovcí*. *Z Andorrry se tedy vyváží především vlna_z* (souřadně spojené členy v poměru stupňovacím) *ale i tabák_z* pěstovaný *v údolích_z* (přívlastek volný) *a elektrická energie*. *Hlavní město Andorra la Vella_z* ležící *na silničním spojení mezi Francií a Španělskem_z* (přívlastek volný) *má kolem 13 000 obyvatel*. *S oběma sousedy_z Francií i Španělskem_z* (přístavková konstrukce) *je tento stát spojen unií*.

Pracovní sešit s.45–48

Větné členy nerozvité, rozvité, souřadně spojené

Cvičení 1: Čekáme ještě na Petra a Terezu. Soňa je *velmi milá* dívka. Druhý obtížný příklad vypočítal ještě rychleji než ten první. Bratr chce studovat *na Masarykově univerzitě*. *Bez pomoci rodičů* by se nám to určitě nepodařilo. Venku se už *rozsvítily* pouliční *lampy*. Vltava, nejznámější česká řeka, pramení na Šumavě. Doma i ve škole nás varovali *před nákazou žloutenkou*. Paní Nováková je *sice hodná, ale* hrozně upovídaná. Tady, v Sadové, bydlím od malíčka.

Cvičení 2. a) Dvouletá Elise Tan Robertsová dokázala vyjmenovat 35 hlavních měst, určit všechny druhy trojúhelníků nebo přerýkat abecedu a číst některá slova. Stala se nejmladší členkou britské Mensy, která jí udělila výjimku pro vstup v tak mladém věku. Elisina matka si výjimečnost své dcerky uvědomila prý hned po jejím narození. Elise se velmi zajímala o své nejbližší okolí, v pěti měsících řekla první slovo a chodit začala již v osmi měsících. Jejím největším darem je úžasná paměť, která do budoucna slibuje rychlé pokroky v učení. Také Georgia Brownová, nejmladší z pěti dětí manželů Brownových, ve svých dvou letech počítala do deseti, poznala všechny barvy a opakovala francouzská slova. V devíti měsících začala chodit a ve 14 měsících se uměla sama obléct a obout, aniž by si pletla pravou a levou botu. V roce a půl se normálně bavila s dospělými. Její matka popisuje, jak se jednoho dne vrátili z odpoledního divadelního představení a Georgia pronesla: „Gaston se mi nelíbil. Byl zlý a arogantní.“ Podobných komentářů slyšeli překvapení rodiče od svého batolete ještě mnoho. „Stále si musíte připomínat, že jí jsou teprve dva roky,“ říkala její matka.

b) v roce a půl – příslovečné určení času; s dospělými – předmět

c) své nejbližší; jejím největším; odpoledního divadelního

d) vyjmenovat, určit, přerýkat a číst; obléct a obout

e) pravou a levou

f) byl zlý a arogantní

g) Také Georgia Brownová, nejmladší z pěti dětí manželů Brownových, ve svých dvou letech počítala do deseti, poznala všechny barvy a opakovala francouzská slova. – přístavková konstrukce u podmětu; přísudek: počítala

Cvičení 3: Tymián, hřebíček nebo mátu peprou zná většina z nás jako chutné koření. *předměty* Nové přírodní pesticidy na základě bylinek představují zbrusu nový přístup nejen k ochraně životního prostředí, ale i k pěstování zdravotně naprosto nezávadných plodin. *přívlastky* neshodné Tyto bylinkové pesticidy, přátelské k životnímu prostředí a bezpečné při manipulaci, jsou běžně dostupné a jejich použití nevyžaduje žádná regulační opatření. *volné přívlastky* Klima může ovlivnit změna nebo dokonce zmenšení Golského proudu. *podměty* V konkurenci uvnitř Evropy mají naši mladí lidé šanci jen za předpokladu, že budou stejně dobří, ba spíš lepší, než jsou mladí Britové, Francouzi, Dánové, Italové, Němci, Norové nebo Finové či Švédové. *jmenné části přísudku; podměty* Náš plán počítá se zvýhodněným studijním spořením, půjčkami a stipendii. *předměty* Snížením odvodů chceme zvýhodnit ty podniky, které studenty zaměstnávají na brigádu nebo částečný pracovní úvazek. *příslovečná určení způsobu* Většina mladých lidí, rodičů i učitelů potvrdí, že pobyt v zahraničí, ať studijní, ať pracovní, má význam jak pro lidské, tak profesionální zrání. *přívlastky* neshodné, 2x přívlastky shodné Některé rostliny dosahují mezi živými organismy největších rozměrů, hmotnosti i stáří. *předměty* Po dlouhá staletí učenci bádali nad tím, zda jsou rostliny pasivní, nebo aktivní a dokážou se vůči okolí nějak projevat. *jmenné části přísudku* Nejen botanici, ale i jiní odborníci upozorňují na jistou podobnost rostlin se zvířaty i lidmi. *podměty; neshodné přívlastky* Základem chemických sloučenin, bez kterých nemůže rostlinný organismus existovat, jsou biogenní prvky, které se vyskytují nejen v zemské kůře, ale i na známých planetách. *příslovečná určení místa* Rostliny si mohou pomocí fyzikálních či chemických signálů vyměňovat informace se svým okolím. *shodné přívlastky* Proces, kdy květiny otevírají a zavírají květy vždy ve stejnou dobu, se nazývá „hodiny květin“. *přísudky* Někteří lidé, údajně nadaní schopností vnímat zvukové frekvence, tvrdí, že slyší umírající stromy naříkat, ba i bolesti plakat. *doplňky* Neexistují důkazy o tom, že by se rostliny uměly učit, a tudíž myslet. *předměty*

Cvičení 4: Japonští roboti již umějí ledacos – uklízet, hrát na hudební nástroje, nebo dokonce i vařit. Japonská kuchyně je proslulá po celém světě. Krevety v krepelcích vejcích, rizoto nebo sushi jsou její typičtí představitelé. Nyní už tato jídla dokážou připravit nejen lidé, ale i roboti. Tito novodobí kuchtíci byli poprvé ke spatření na jednom mezinárodním veletrhu v roce 2009. „Je nám všem jasné, že roboti mohou být velice užiteční“, prohlásil při této příležitosti Narito Hosomi, tehdejší prezident firmy Toyo Riki. Právě tato společnost roboty s bílou kuchařskou čepicí vyvinula. Roboti na veletrhu připravili i pokrm zvaný okonomijaki, jakousi japonskou pizzu, a mnoho dalších klasických japonských jídel. A jak se jednotlivé druhy robotů pojmenovávají? Nejjednodušší robot, manipulátor, je dálkově řízený stroj bez vlastní inteligence. Nezbytný pomocník v domácnosti, kuchyňský robot, je kombinace mixéru, hnětače a dalších kuchyňských strojů, obvykle provedený jako motorová jednotka s nástavci. Na veletrzích vždy vyvolá velkou

pozornost humanoid, robot podobný člověku. Pojmem droid se označuje jakýkoliv inteligentní a samočinný robot. Poslední dvě kategorie, android a kyborg, spadají zatím do literatury sci-fi. Androida, robotu podobného člověku i po biologické stránce, lze nalézt například v Čapkově hře R.U.R. nebo ve filmové sérii o vetřelcích. Do oblasti fantazie spadá zatím také kyborg, živá bytost obohacená o mechanické či elektronické součástky.

Cvičení 5: a) Obyvatelé Zobí ulice, kteří byli kvůli suchu ochuzeni o svou obvyklou zábavu, *mytí aut a stříhání trávy*, se uchýlili do stínu svých chladných domů.

b) Celá udýchaná se před ním objevila paní Figgová, *jejich potrhlá sousedka a velká milovnice koček*.

c) Mám špatné svědomí, protože jsem si vylila zlost na Elišce, *své nejlepší kamarádce*.

d) Manifestace se rozrostla na několik tisíc účastníků a policie dostala rozkaz rozehnat ji všemi prostředky, *například vodními děly, slzným plynem, obušky, a dokonce i psy*.

e) Opuštěná města, *přezdívaná města duchů*, v nichž nežijí žádní obyvatelé, jsou rozmístěna po celých Spojených státech.

Cvičení 6: Jedna, dvě nebo víc hodin zpoždění, to není nic neobvyklého. *A*, C Stalo se to tady, zrovna na tomto místě. *B* Naše loď křižovala proti větru přes Michiganské jezero, rozlévající se k severu mezi zalesněnými kopci. *D* Tady bydlí Alžběta, Eliška a Petra, moje nejlepší kamarádka. *A*, *B* Propánajána, co se to tady děje? *E* Opravili jsme si jeviště, loutky, a dokonce i kulisy. *A* V pramici seděli dva muži, jeden u vesel a druhý s rybářským prutem v ruce. *B* To mi připadalo téměř neuvěřitelné, ten tvůj příběh. *C* Tak mi, Tomáši, konečně všechno řekni. *F* Nebyl buď schopen, anebo ochoten se pohnout. *A* To mě opravdu rozzlobilo, takové drzé jednání. *C* Nejstarší ze čtveřice, Marek, mlčel. *B* Naše kočka, ta vyleze všude. *C* Dívali jsme se na naše obílené hospodářské stavení, položené vysoko v kopci na protějším břehu řeky. *D* Smetanovu Vltavu, tu snad pozná každý. *C* Michal, vtěsnaný na svém oblíbeném sedátku, byl zticha jako myška. *D* Pozoroval klidnou, hvězdami posetou noční oblohu. *A* Strávit celý den v tomto obrovském akvaparku, to by se mi líbilo. *C* Moniko, podej mi tu sklenici. *F* Začal mluvit tichým, avšak vzteky přeskakujícím hlasem. *A*

Cvičení 7: *Na mistrovství Evropy, velký svátek fotbalových fanoušků, jsem odjížděl jednak znechucen domácími korupčními aférami, jednak s obavami z vleklého onemocnění. Většina prvních zápasů mé obavy potvrdila: opatrná defenzíva, nohy plné únavy po náročném roce a také nesehranost našeho týmu. To zase bude! Nebylo. Parádní góly, útočné akce, žádné skandály. Tento šampionát, to bylo možná to nejlepší v naší fotbalové historii. Diváci sledovali skvělé zápasy. Strhující přestřelka Česko–Nizozemsko, to byl jistě jeden z nejkrásnějších fotbalových zážitků vůbec nejen pro mě, ale i pro stovky dalších Čechů na stadionu. A další tisíce vysílaly jak z domovů, tak z hospod nebo přeplněných náměstí po virtuálních frekven-*

cích mraky pozitivní energie. Zlato dobylo Řecko, tým s nejlepší defenzívou a „antihvězdným“ pojetím. Jako by si řekli „teď, nebo nikdy“, „všechno, nebo nic“. Na druhé straně jsem cítil bolest z potupení mocného Německa, Španělska, Itálie nebo Francie. Poznal jsem nejen záhumčivě krásnou pohostinnou zemi, ale i její přívětivé a skromné lidi. A k tomu jsem se vezl na vlně euforie vyvolané hrou českého týmu. Ještě nikdy naši fotbalisté tolik neuchvátili atraktivním, sebevědomým projevem. Děkuje ti, Milane Baroš, za tvoje kanonýrské střely.

Věty s podmětem a věty bez podmětu; větné ekvivalenty

Ve cvičení 1. a) opakujeme členění souvětí a textu na jednoduché věty – podle přísudku se slovesem v určitém slovesném tvaru, v části b) pak v nich hledáme podmět, a rozlišujeme tak věty dvojčlenné (s podmětem vyjádřeným, nevyjádřeným) a jednočlenné (bez podmětu). K vypracování úkolu v části c) můžeme využít mezipředmětové literární vztahy, příp. vyhledat informace na internetu nebo v encyklopediích spisovatelů.

a) (1) Můj povedený tatínek mě jednou vzal pokládat návnadu na úhoře. (2) Vypracoval skvělý, a hlavně smělý plán. (3) Položíme šňůry do tahu pod Palouk do větší hloubky. (4) Chytíme spoustu úhořů a (5) dáme je k řezníkovi vyudit.

(6) Čekali jsme na vhodnou dobu. (7) Mělo by být zataženo a (8) hvězdy by měly spát. (9) A také řeka by se měla trochu zakalit.

(10) Zatím jíme konali horečné přípravy. (11) Opatrovali jsme návnadu. (12) Zašli jsme na potok a (13) nachytali překrásné rybičky, střevle potoční. (14) V Luhu jíme strejdovi Proškoví zničili rýčem kvůli několika rousnicím málem celou zahrádku.

(15) Začalo hustě a vydatně pršet a (16) můj tatínek si mnul ruce. (17) Dešťová voda se na polích a lukách zakalila, (18) podle břehů tekly první tmavé vody. (19) Na přívoz přišla tehdy nějaká návštěva, (20) hřála se promoklá u kamen, (21) tatínek před ní nechtěl mluvit a (22) jenom na mě občas mrkal. (23) Zešefilo se a (24) my se vytratili ven...

b) Věty s podmětem vyjádřeným: (1), (16), (21) tatínek, (8) hvězdy, (9) řeka, (17) voda, (18) vody, (19) návštěva, (24) my.

Věty s podmětem nevyjádřeným: on (2), (22), my (3), (4), (5), (6), (10), (11), (12), (13), (14), ona (20).

Věty bez podmětu: (7), (15), (23).

Obdobně ve cvičení 2 rozlišujeme jednočlenné a dvojčlenné věty a porovnáváme je navzájem.

a) *Věty s podmětem:* Za studenou frontou bude do střední Evropy proudit studený vzduch od severu. V noci severovýchodní vítr 6 až 10 m/s se během dne bude stáčet na severní a (on) bude slábnout. Je nebezpečí, že se na silnicích místy budou vytvářet sněhové jazyky a závěje. V noci se bude teplota pohybovat od –5 °C do –2 °C, ve dne (ona) bude kolem 0 °C. Ve středu

a ve čtvrtek bude tlaková výše postupovat z Německa přes Alpy k jihovýchodu. ... přes den bude nejvyšší teplota 3–7 °C.

Věty bez podmětu: V úterý bude v ČR zataženo, místy oblačno. Na většině území bude pršet, ve vyšších polohách sněžit. Bude většinou polojasno, ve středu ojediněle oblačno se sněhovými přeháňkami. V noci bude mrznout.

b) *V úterý bude v ČR zatažené, místy oblačné počasí. Na většině území bude padat déšť, ve vyšších polohách bude padat sníh. Bude většinou polojasná obloha, ve středu ojediněle oblačné počasí se sněhovými přeháňkami. V noci přijde mráz.*

V tomto typu zpráv (meteorologická předpověď počasí) je většinou vhodnější vyjádření jednočlennou větou, bývá stručnější a obvyklé, ustálené. – Nad rámec úkolu mohou žáci zjistit a porovnat, jak znějí autentické věty z předpovědi počasí v médiích.

Také ve **cvičení 3** se zaměřujeme na srovnávání jednočlenných a dvoučlenných vět. Všimáme si toho, že ve větách jednočlenných se často charakterizují různé stavy – fyzický stav a pocity lidí, povětrnostní podmínky, stav počasí apod. Souvisí to s tím, že v nich nejde v pravém smyslu o děj, který má původce.

Udělal se mu před očima tma. Mám bolest v krku / bolavý krk. Za vozem se začalo z vyschlé polní cesty prášit. Chtěli jsme se všichni smát. Pavla pálí v očích. Už zvonil zvonek? V lese se před bouřkou smrákalo, na obloze blýskalo, v dálce se ozýval mohutný hrom. Z chodby kamenného stavení táhlo a zatuchalo. Na této trati se už jednou srazily vlaky. Pozdě večer si stýskal po rodičích. Každý den se bude snídat v sedm hodin.

Slovní druh slova, na kterém jsou založeny větné ekvivalenty ve **cvičení 4**, souvisí s obsahem jejich sdělení. Toho by si žáci měli všimnout, viz např. funkce rozkazu k ději a sloveso (*Vstávat!* = *Vstaň!*), pojmenování osob a podstatné jméno (*Těch lidí!*), pojmenování vlastnosti a přídavné jméno (*Ne zcela přesvědčivé!*) apod.

Vstávat! – sloveso, *Budíček!* – podstatné jméno, *Aha.* – částice, *Mít tak milion!* – sloveso, *Těch lidí!* – podstatné jméno, *Tak jo.* – částice, *Krucipísek!* – citoslovce, *Být tak mladší o deset let!* – sloveso, *Akademické gymnázium.* – podstatné jméno, *Díky.* – podstatné jméno, *Ahoj!* – částice, *Ne zcela přesvědčivé!* – přídavné jméno, *Prr!* – citoslovce, *Pane vrchní!* – podstatné jméno

Cvičení 5 slouží jako souhrnné k rozlišování různých typů větných struktur, jak jsou zastoupeny v autentickém (uměleckém) textu. Žáci se mohou zamýšlet, jak odlišně se jednotlivé struktury uplatňují, jakou funkci mají při vyprávění příběhu (děj a jeho původci, napětí, zaujetí, cit) apod.

Věty s podmětem: *Pipin a Smíšek zjistili, že je to dál, než mysleli. Půda pořád strmě stoupala. V kamenné stěně bylo cosi podobného schodišti. ... řekl radostně Smíšek. Drápali se po skále. Konečně dospěli na kraj římsy, rovnou k nohám starého pahýlu. Vyskočili nahoru a obrátili se zády ke skále. ... řekl Smíšek. ... odpověděl Pipin. „Bojím se, že sluníčko zase zapadne. Ten*

chundelatý les vypadal za sluníčka docela jinak. „To je od tebe laskavé,“ řekl neznámý hlas. Pak je do výšky zvedly dvě veliké paže. ... zabručel ten hluboký hlas. Neukvapujeme se. Kdybych vás ale viděl dřív, než jsem slyšel vaše hlasy... Něco mi připomínaly... Kdybych vás byl dřív viděl, než slyšel, byl bych vás prostě zašlápl jako skříťata a až potom zjistil, že jsem se spletl.“ ... byl ohromený. „Prosím vás,“ řekl, „kdo jste?“ Ve starých očích se objevila jakási ostražitost. ... odpověděl hlas, „jsem ent. Říkají mi také Stromovous.“

Věty bez podmětu: „Je tu nahoře chladno,“ ... Málem se mi tu libilo. Pipinovi nebylo do smíchu,...

Větné ekvivalenty: *Setkání se Stromovousem; „Honem!“ „Hm,“ ... „Hrum, hům,“ ... „Moc divné, na mou věru. Příjemné hlasy! „Hrum,“ ... Ano.*

■ FUNKCE VĚT A VĚTNÝCH EKVIVALENTŮ

Při řešení úkolu ve **cvičení 1 a 2** můžeme žákům pomoci tím, že blíže charakterizujeme typické nebo charakteristické situace, ve kterých se příslušné typy vět a větných ekvivalentů zpravidla používají.

Cvičení 1: Mohl by být v kině. – *oznamovací výpověď, podmiňovací způsob, tečka*; Proč jsi to udělal? – *tázací doplňovací výpověď, tázací příslovce proč na prvním místě, otazník*; Pane vrchní, platit! – *přací, příp. zvolací výpověď, vykřičník*; Vstup zakázán! – *rozkazovací výpověď, vykřičník*; Nestalo se vám něco nepříjemného? – *tázací výpověď zjišťovací, sloveso na prvním místě, otazník*; Posad'te se. – *přací, příp. rozkazovací výpověď*; Nastupovat! – *rozkazovací výpověď, vykřičník*; Ať na to nezapomeneš! – *přací výpověď, přací částice na prvním místě, vykřičník*; Lesy, stále jen lesy! – *zvolací výpověď, vykřičník*; Ať se brzy uzdravíš! – *přací výpověď, přací částice na prvním místě, vykřičník*; Půjč mi, prosím tě, do zítřka sešit na biologii. – *přací, příp. rozkazovací výpověď, rozkazovací způsob*; Mlčíš! – *rozkazovací výpověď, vykřičník*; Ať tu domácí práci přineseš nejpozději ve čtvrtek! – *přací výpověď, přací částice na prvním místě, vykřičník*; Měj se dobře! – *přací výpověď, vykřičník*; Bez něho bych to nikdy nedokázal. – *oznamovací výpověď, podmiňovací způsob, tečka*; Kéž bych to byl věděl včera! – *přací výpověď, přací částice na prvním místě, podmiňovací způsob, vykřičník*; Co jsi to jenom udělal! – *zvolací výpověď, vykřičník*; Mít se tak dobře jako on! – *přací výpověď, vykřičník*.

Při řešení **cvičení 2** netrváme na jednoznačném zařazení každé věty nebo větného ekvivalentu k jedné funkci, někdy může záležet na situaci, individuálním záměru mluvčího apod. (např. hranice mezi výstrahou a varováním nebo mezi návrhem a varováním nemusí být ostré, pevně dané).

námítka: Ale vždyť on tomu vůbec nerozumí! (částice *ale*, *vždyť* + oznamovací způsob)

údiv: A on ještě neodjel? (částice *a* + oznamovací způsob)

výstraha: Ať si nezlomíš ruku! (částice *ať*, zvolací výpověď)
prosba: Směl bych si od vás zatelefonovat? (podmiňovací způsob, způsobové sloveso)

vybídnutí: Vezmi si ještě kousek koláče. (rozkazovací způsob)

varování: Ne abys na to sahal! (částice *ne* + podmiňovací způsob), Opovaž se mu to říct! (rozkazovací způsob, stoupavě-klesavá intonace)

návrh: Což takhle koupit si nové auto! (částice *což* + infinitiv), Co bychom mu k Vánocům koupili nové kolo. (částice *co* + podmiňovací způsob)

doporučení: Do divadla by ses měl obléknout lépe. Raději zůstaň doma. (podmiňovací /rozkazovací způsob)

dovolení: Klidně mu to řekni. (rozkazovací způsob)

nabídka: Co kdybych tam zítra zašel sám. (částice *co* + podmiňovací způsob)

vyčítka: To jsi nemohl chvilku počkat? (částice *to* + podmiňovací způsob)

vyhrůžka: Že půjdeš spát! (částice *že* + oznamovací způsob)

Cvičení 3 má tvůrčí charakter, žáci sami vybírají a tvoří co nejvhodnější typy vět a větných ekvivalentů podle zadaných funkcí. Opět by měli vycházet z vlastní jazykové zkušenosti z běžné komunikace.

Všichni (stoupnout) čelem vzad! Však/určitě si zítra uklidím pokoj. Ne-sahej na varnou konvici! Vždyť sestra je ještě příliš malá! To mi večera Petr nemohl něco říct? / Tos mi, Petře, večera nemohl něco říct? / Proč jsi mi večera nic neřekl, Petře? Že by Michal rozbil sousedovi okno? Vysvětli mi prosím tě matematiku. Raději si to ještě rozmysli. / Raději by sis to měla ještě rozmyslit.

Pracovní sešit s. 49

Věty s podmětem a věty bez podmětu; větné ekvivalenty

Cvičení 1. a): Věžňům zatrnulo. K jejich překvapení autobus zvolňuje. Zastavuje před bránou, která vede do dvora pracoviště. Nezbyval však čas ani na rozhlížení, ani na úvahy. Velitel eskorty vstal a v rukách mu zašustil list papíru. „Pozor! Koho přečtu, ohlásí se a potom vystoupí na povel se všemi věcmi. Havelka, Plšek, Svoboda!“ Svoboda nadzdvihl ranec a otočil se na Babiaka. „Ahoj, Láďo! Ahoj, kluci!“ dodal k ostatním kamarádům, s nimiž strávil léta. Vystoupil první, po něm šli ostatní. „Pochodem vchod!“ vyzval je strážce. „Kam to jdeme?“ otázal se Mikeše. „Elko, trestní lágr.“ ušklíbl se Mikeš. „Odtud vede cesta rovnou do nebe.“

b) Věžňům zatrnulo.

c) autobus zvolňuje; (on) zastavuje; která vede; nezbyval čas; velitel vstal; zašustil list; (já) přečtu; (on) ohlásí se; (on) vystoupí; Svoboda nadzdvihl; (on) otočil se; (on) dodal; (on) strávil; (on) vystoupil; šli ostatní; vyzval strážce; (my) jdeme; (on) otázal se, ušklíbl se Mikeš; vede cesta

Cvičení 2: Varování: Ne abys na to sahala! Že spadneš!

Námítka: Ale vždyť on všechno poplete! Jenže my jsme o tom vůbec nic nevěděli. Kde bych ho asi teď měl podle tebe hledat?

Prosbá: Byl byste tak laskav a přimluvil se za nás? Můžete zavřít to okno? Nemohla byste mě zítra ještě jednou vyzkoušet? Moc tě prosím, neříkej jim nic!

Dovolení: Můžete se posadit. Klidně jděte domů! Samozřejmě může za vámi do nemocnice přijít každý den.

Pochybnost: Že by o nás nevěděl? Co bys tam, prosím tě, dělala?

Samostatný větný člen, osamostatněný větný člen, elipsa

Cvičení 1 slouží jako motivace k probíranému tématu podkapitoly, žáci pozorují a porovnávají různou větnou strukturu vyjadřovaného obsahu, vycházejí z vlastní jazykové zkušenosti, zejména s projevy mluvenými.

Věty v levém sloupci zdůrazňují některou část sdělení. Tato informace je vyčleněna (v prvních 3 větách na začátku výpovědi, v dalších 3 větách na konci výpovědi) jako samostatný větný člen. Ten je ve větě zastoupen zájmenem nebo příslovcem (*Roman – ten, peněz – těch, k moři – tam, to – ten tajfun, toho – jídla, tam – u toho rybníka*). Ve větách v pravém sloupci je tato informace vyjádřena větným členem. Častěji jsou v mluvených projevech zastoupeny věty z levého sloupce, právě proto, že jsou důraznější.

Ve **cvičení 2** žáci zkouší zdůrazňovat některé části vět pomocí samostatného větného členu. Jsou-li v dané větě možné různé varianty, zamýšlíme se nad rozdíly mezi nimi.

Ivana, ta dnes šla navštívit nemocnou kamarádku. *Detektivky*, ty jsem nikdy rád nečetl. *Milan*, ten se asi zbláznil. Ten dárek jsem koupil tam, *v jednom obchodě na Národní třídě*. Ten dárek jsem koupil v jednom obchodě tam, *na Národní třídě*. *Kamil*, ten je hrozný nešika. / *Ten Kamil*, to je hrozný nešika. *Okolo našeho města*, tam je skutečně nádherná krajina. Co jim říkáš, *těm zprávám*? *Petrovi*, tomu už nikdy nesvěřím nějaké tajemství. My se už dnes tam, *do Hradce*, nedostaneme. / *Do Hradce*, tam se už dnes nedostaneme. *Její maminka*, ta/to je velmi příjemná žena. *V jižních Čechách*, tam se cítím nejlépe. / Tam, *v jižních Čechách*, se cítím nejlépe. *Předsevzetí*, těch měl na Nový rok vždycky plno. *Tatínek*, ten splnil své dcerce každé přání. / *Své dcerce*, té tatínek splnil každé přání.

Ve **cvičení 3** by začlenění vyznačených úseků jako přístavkové konstrukce vyžadovalo některé formální změny v předchozích větách: *Nemínil jsem tím praotce svého, ale (našeho) praotce Čecha. Řekl bych, že se mělo jít dál, na jih. Tam se mělo zůstat natrvalo. / Tam se mělo zůstat, (a) natrvalo.*

Cvičení 4 můžeme pojmut jako soutěž o nejlepší, nejbarvitější, nejnapínavější, nejvěrnější vyprávění svědka dopravní nehody. K tomu napomáhají mj. samostatné a osamostatněné větné členy. (Nad rámec úkolu můžeme žákům zadat, aby podle vlastní fantazie dokončili příběh – co se stalo chodci, jak reagovali přihlížející, co by udělali sami jako svědkové apod.) Možnosti,

jak začlenit samostatné a osamostatněné větné členy do uvedených výpovědí, jsou různé. Viz např.:

Včera jsem šel do školy. Až ve tři čtvrtě na osm. Tedy dost pozdě. Pospíchal jsem a měl jsem vztek. To když na semaforu naskočila červená. Ten pán, ten stál vedle mě. Najednou se ale rozběhl. A přímo do vozovky. Po hlavní nic nejelo. Ale asi přehlédl auto. To, co jelo zprava. Řidič, ten sice brzdil, ale strašně to klouzalo. Po mokrému sněhu. Dostal smyk a do toho pána, do toho narazil pravým předním reflektorem.

Ve **cvičení 5** připomínáme a procvičujeme psaní čárek ve větě jednoduché k oddělování těch částí věty, které nejsou začleněné do její větné stavby.

Co jsi to₁ Vašku₁ (oslovení) zase udělal! Těch hub₁ (samostatný větný člen) to si vůbec neumíte představit. Ve čtvrtek₁ (samostatný větný člen) to jsme šli všichni do kina₁ moje sestra₁ můj přítel Martin a já (přístavková konstrukce skládající se z několika členů). Tam na té křižovatce₁ (samostatný větný člen) tam se to stalo! Br₁ (citoslovce) to je venku zima! Komu to říkáš₁ ty zbabělče (oslovení)! To jsi neměl dělat₁ (samostatný větný člen) vysmívat se mu. Propánajána₁ (citoslovce) co si to jen o mně myslíte? Kluci i holky, zkrátka všichni₁ (přístavková konstrukce) se tam rozběhli. To mám rád₁ (samostatný větný člen) sednout si pěkně do křesla₁ (několikanásobný větný člen) vzít si nějakou zajímavou knížku₁ třeba nějakou detektivku₁ (přístavková konstrukce) a k tomu něco dobrého na zub.

Text ke **cvičení 6** ilustruje stylizaci prvků mluveného projevu v umělecké literatuře, především vypouštění (elipsy) některých informací zřejmých či pochopitelných z kontextu a využívání hovorových a nespisovných jazykových prostředků. Žáci si tyto rysy uvědomí názorně, když je odstraní a obě verze textu pak porovnají. Především v části **a)** můžeme dospět k různým podobám textu, podle toho, co a jak doplníme. V části **b)** se na základě srovnání původní a upravené podoby textu můžeme zamyslet, proč autor nepoužíval pouze prostředky spisovné.

a) Na rohu domu u Novotných jsem spatřil Petra Geršvína. Zamířil jsem tam k němu.

„Ahoj,“ řekl jsem mu, když jsem dorazil.

„Rád tě vidím,“ řekl mi Petr a dotkl se dvěma prsty střechy svého klobouku. Byl opřen o protitankovou překážku, která tam stála, a měl nohy efektně zkřížené.

„Tak co děláš?“ řekl jsem mu.

„Patřím na lid,“ řekl mi na to.

„Nepudeš dál dovnitř?“ zeptal se.

„Čkej. Čekám tu na Harryho,“ on na to.

„Oukej. Kde je Harry?“ zajímal jsem se.

„Šel pro černou barvu,“ odpověděl Petr.

„Na co ji potřebujete?“ nechápal jsem.

„Budem černit,“ vysvětlil mi.

„Co budete?“ dobře jsem mu nerozuměl.

„Černit,“ *zopakoval.*

„Ale co *budete černit?*“ *vyzvídal jsem dál.*

„Germánský nápis,“ *řekl.*

„Jo tak, *jasně.* To du s váma. De ještě někdo černit?“ *napadlo mě.*

„Beno s Lexou šli pro štafle,“ *sdělil Petr.*

„A přijdou sem za náma?“ *chtěl jsem vědět.*

„Jo, *samo,*“ *potvrdil.*

Nato jsme se odmlčeli.

b) Na rohu u Novotných jsem spatřil Petra Geršvína. Zamířil jsem k němu.

„Ahoj,“ *řekl jsem mu.*

„Rád tě *vidím,*“ *řekl mi a dotkl se dvěma prsty střechy klobouku. Byl opřen o protitankovou překážku, která tam stála, a měl nohy efektně zkřížené.*

„Tak co?“ *řekl jsem.*

„*Hledím na lid,*“ *řekl.*

„*Nepůjdeš dál?*“

„*Počkej.* Dobrá. Čekám na Harryho.“

„*Dobře.* Kde je?“

„Šel pro barvu.“

„Na co?“

„Budeme černit.“

„*Prosím?*“

„Černit.“

„Ale co?“

„*Německé nápisy.*“

„*Aha. Půjdu s vámi. Jde ještě někdo?*“

„Beno s Lexou šli pro žebřík.“

„A *přijdou* sem?“

„*Ano.*“

Odmlčeli jsme se.

VĚTA A SOUVĚTÍ

Ve **cvičení 1 a 2** opakujeme rozdíl mezi větou jednoduchou a souvětím, rozlišujeme je podle počtu přísudků (určitých slovesných tvarů) ve větě (grafickém) celku.

Cvičení 1 a) Po létech jsem měl na příkaz opata příležitost vykonat cestu do Itálie. – *věta jednoduchá* Neodolal jsem pokušení a při zpáteční cestě jsem učinil velkou zajižďku a navštívil místo, kde kdysi stávalo opatství. – *souvětí, 4 věty*

Obě vesnice na svahu hory byly opuštěné. – *věta jednoduchá* Vyšel jsem nahoru na pláň a bezútěšná, smrt připomínající podívaná se naskytla mým očím, které zvlhly pláčem. – *souvětí, 3 věty*

Z velikých nádherných staveb, které kdysi zdobily toto místo, zůstalo jen tu a tam několik zřícenin. – *souvětí, 2 věty* Zbytky zdí a sloupy pokryl

břečťan. – *věta jednoduchá* Všude, kam oko dohlédlo, rostlo divoké býlí a už se nedalo poznat, kde kdysi byly sady a zahrady. – *souvětí, 4 věty* Pouze hřbitov byl k poznání, několik náhrobních kamenů ještě čnělo z půdy. – *souvětí, 2 věty* Jedinou známkou života byli dravci vysoko na nebi, lovili ještěřky a hady, kteří se jako baziliškové krčili mezi kameny nebo hbitě šplhali po zdivu. – *souvětí, 4 věty* Z portálu kostela zbylo jen několik málo plisní rozhlolaných úlomků. – *věta jednoduchá*

Budova opatství ještě stála. – *věta jednoduchá* Zdálo se, že odolává zlobě času. – *souvětí, 2 věty* Dvě věže se zdály nedotčené, okna však byla jako prázdné oční důlky. – *souvětí, 2 věty* A všechno, co nepokrýval zelený mech, bylo stále ještě zčernalé od požáru, k němuž došlo před několika desetiletími. – *souvětí, 3 věty*

b) Textu odpovídá první ilustrace: zdi budov pokrývá břečťan a jsou zčernalé od požáru. Na nebi nad nimi létají dravci. Na hřbitově ční náhrobní kameny, ale je také poničený. – Tento úkol můžeme při výuce provést formou soutěže (jednotlivců nebo skupin): kdo nejrychleji najde rozdíly na obrázcích a srovná obrázky s textem. V úkolu tak ověřujeme pochopení (vnímání) obsahu celého textu.

Cvičení 2. a) Hafal byl přátelský bernardýn, mající v jednom kuse hlad. – *věta jednoduchá* Do zálivu spěchal z hor velmi studený, pramenem napájený potůček, (on) točil se mezi balvany a kořeny dubů bílým pískem k jezeru. – *souvětí* Stinnou alejí (my) jsem dojeli k vápencovému útesu vybíhajícímu do jezera, k výběžku porostlému bílým jetelem a stíněným nádhernými stromy. – *věta jednoduchá* Zdálo se, že (on) se s tím nikdy nebude moci smířit. – *souvětí* (*vedlejší věta je podmětová, plní tedy funkci podmětu první, hlavní věty*) Venku se zabýsklo a vzápětí se ozvala strašlivá rána. – *souvětí* Oskar mě uviděl, když (já) jsem šel kolem jejich osamělého domu, ležícího daleko dole u cesty. – *souvětí*

b) Zalit potem a zalykaje se vlastním dechem, (on) utíkal rychle domů. – *věta jednoduchá* Za okny vlaku se míhala úrodná pole a věčně zelené jehličnaté lesy, malé vesničky i větší městečka, poklidně dřímající v letním žáru. – *věta jednoduchá* Můj pejsek měl jednu ctnost, vzácnou mezi lidskými tvory – (on) dovedl být vděčný. – *věta jednoduchá s přívlastkovou konstrukcí* Boltce koček jsou poměrně velké, a proto (ony) mohou zachytit i velmi jemné sluchové vlny. – *souvětí* Hned (ona) se smála, hned (ona) plakala. – *souvětí* (*lze chápat i jako jednoduchou větu s několikanásobným přísudkem*) Rukojeti mečů nalezených v hrobech vikinských velitelů jsou pokryty reliéfy z tepaného plechu nebo plátovány stříbrem a zlatem. – *věta jednoduchá*

Cvičení 3. a) slouží k opakování pravopisných pravidel o psaní čárek v souvětí.

Kolem Slunce obíhá osm planet, všechny se pohybují stejným směrem.
2 věty

Planetou nejbližší ke Slunci je Merkur, pak následují Venuše, Země, Mars, Jupiter, Saturn, Uran a Neptun. 2 věty

Prvních šest planet znali již staří Řekové, ale poslední planeta Neptun byla objevena teprve roku 1846. 2 věty

První čtyři planety jsou přibližně stejně velké, ale Jupiter, Saturn, Uran a Neptun jsou mnohem větší, a proto se jim říká obří planety. 3 věty

Teplota na povrchu každé planety závisí hlavně na její vzdálenosti od Slunce, a proto obří planety jsou velmi chladné. 2 věty

Na té části Merkuru, která je právě přivrácena ke Slunci, dosahuje teplota zhruba 400 °C, odvrácená strana planety je mnohem chladnější, teplota tam klesá až na -170 °C. 4 věty

Velký teplotní rozdíl je částečně způsoben velmi pomalou rotací Merkuru. Jeden den tam trvá totiž 59 pozemských dní a částečně tento rozdíl ovlivňuje i to, že Merkur má mimořádně řídkou atmosféru. 3 věty

Souvětí podřadné

Nahrazování větných členů vedlejšími větami ve **cvičení 1** slouží jako úvod k opakování druhů vedlejších vět. Ty plní podobnou roli v souvětí jako odpovídající větné členy ve větě jednoduché.

Jedním z projektů, které se zpracovávají ve světových ateliérech, je architektonické a elektronické řešení moderního domu. Takový dům musí být v první řadě soběstačný, co se týče energetiky. To zabezpečuje uzavřený systém vytápění pomocí hlubinného tepelného čerpadla, který je kombinovaný se solární energií. Aby se teplý vzduch rozvedl do všech prostor, je celý dům protkán soustavou potrubí ve stropích a podlahách. Energetický systém domu lze doplnit tím, že se vybuduje malá větrná turbína. Srdcem celého domu je řídicí jednotka, která je ovladatelná buď přímo, nebo na dálku. ... Je schopná řídit např. všechny činnosti nutné k tomu, aby se udržoval bazén. Systém lze naprogramovat i k tomu, aby ovládal garážová vrata. Každý, kdo dnes vlastní televizi, satelitní techniku, počítač a další elektroniku, se neustále potýká s pavučinou drátů. Vzhledem k tomu, že jsou všechny přístroje propojeny pomocí bezdrátové technologie WIFI, v chytrém domě kabel téměř nenajdete. Centrální jednotka dokáže také, aby se všechny funkce přizpůsobily potřebám jednotlivých obyvatel domu. Když rozpozná hlas příchozího, nastaví mu v jeho pokoji požadovanou teplotu nebo zapne oblíbenou televizní stanici.

Obdobně ve **cvičení 2** nahrazujeme vedlejší větu přísudkovou jmennou částí přísudku jmenného se sponou (sponové sloveso je vyjádřeno v řídicí větě původního souvětí).

Byl jako *politý studenou vodou*. Jana není *podle tvých domněnek*. Petr je *silný/silák/lamželezo*. Všechno bylo *podle plánu/představ*. Bylo jako *před bouřkou*. Ale všechno nebylo *podle jeho líčení*. Bylo mi jako *po zhroucení celého (mého) světa*. Chci být *stejný*. Nejsou *podle našich představ*.

Cvičení 3 má tvůrčí charakter, procvičujeme vedlejší věty podmětne a předmětne a pozorujeme, jaké jsou mezi nimi rozdíly. Upozorníme žáky,

že oba druhy vět mohou být uvozené týmiž spojovacími výrazy (spojkou, vztahným slovem).

Je rozhodnuto, že začneme zítra. – v. v. *podmětná* Rozhodli jsme se, že na vás počkáme. – v. v. *předmětná* Víš o tom, co mi vyprávěla sestřenice? – v. v. *předmětná* Co jim provedl, je známo po celém městě. – v. v. *podmětná* Píše, abychom určitě přijeli. – v. v. *předmětná* Ptá se, zda nemáme ty zlaté šperky. – v. v. *předmětná* Neví se, jestli to nebyla náhoda. – v. v. *podmětná* Řekněte to tomu, kdo se v tom vyzná. – v. v. *předmětná* Kdo má zájem o exkurzi, ať přijde za mnou o přestávce do kabinetu. – v. v. *podmětná* Je přece nutné, aby tomu rozuměli. – v. v. *podmětná* Zajímá nás, co si o tom myslíte. – v. v. *podmětná* Ještě se neví, jak dlouho tam zůstanou. – v. v. *podmětná*

Metodu náhrady větného členu odpovídající vedlejší větou (nahrazujeme na základě jejich podobné funkce) využíváme také ve **cvičení 4**:

věta předmětná: Brzy ráno uslyšel, že kokrhá kohout. Spatřil jsem, že (jak) ten člověk utíká do lesa. Už jste slyšeli, jak Irena hraje na klavír? V létě jsme viděli, jak se srny pásly na louce. Najednou jsem ucítil, že (jak) vane slabý večerní vánek. Napjatě sledoval, jak Petr slaňuje ze skály. Zaslechl jsem, že (jak) bouchl dveřmi. V laboratorních pracích budeme pozorovat, jak se dělí buňky.

věta doplňková: Brzy ráno uslyšel kohouta, jak kokrhá. Spatřil jsem toho člověka, jak utíká do lesa. Už jste slyšeli Irenu, jak hraje na klavír? V létě jsme viděli srny, jak se pásly na louce. Najednou jsem ucítil slabý večerní vánek, jak vane. Napjatě sledoval Petra, jak slaňuje ze skály. Zaslechl jsem ho, jak bouchl dveřmi. V laboratorních pracích budeme pozorovat buňky, jak se dělí.

Cvičení 5 rozvíjí schopnost žáků blíže popisovat či charakterizovat objekty, dbáme na správnou interpunkci při psaní utvořených souvětí (vložené vedlejší věty přívláskové oddělujeme z obou stran čárkami).

V rybníku, který je nedaleko za naší chalupou, se nedá koupat. Tu učebnici jsem viděl ležet na psacím stole, který stojí hned vedle dveří. Sněžka, kterou mám velmi rád, je zároveň i nejvyšší horou v České republice. Ukryli jsme se před deštěm pod vysokými stromy, které rostly blízko cesty. V tom domě, kde jsme kdysi bydleli, je dnes velké železářství. S Petrem, kterého jsi včera poznal, už nesedím v jedné lavici. Chci dát mamince k narozeninám knížku, kterou jsi mi doporučil. Ze spánku mě probudil výkřik, který zazněl z protějšího břehu. Silnice, kterou postavili před válkou, se bude opravovat. Jezdíme rádi na kolečkových bruslích v parku, kam jsme jezdili už od dětství.

Cvičení 6 se zaměřuje na rozlišování významových rozdílů mezi podobnými spojovacími výrazy, které se týkají časových údajů.

a) Povídali jsme si, zatímco pes spal pod stolem, stočený do klubička. / Mezitímco jsme si povídali, pes spal pod stolem, stočený do klubička.

b) Kdykoli usilovně přemýšlel, bezděky okousával pero nebo tužku.

c) Jakmile zjistil vloupání do bytu, okamžitě volal policii.

d) Svlékni si hned ty promočené šaty, až přijdeš domů.

e) *Dokud (pokavad)* nebudu vědět všechny podrobnosti, nepodám mu zprávu.

f) Rozmysli si to dříve, než bude pozdě.

g) *Jakmile (sotvaže)* jsem zabouchl domovní dveře, zazvonil telefon.

h) *Dokud (pokavad)* budeš mít teplotu, musíš zůstat ležet v posteli.

i) Babička a dědeček jsou ještě na chalupě, *zatímco* my už musíme chodit do školy.

Významových (obsahových) rozdílů si všímáme také ve **cvičení 7**, na základě rozdílů mezi mírou (*kolik? jak hodně / jak málo?*) a způsobem (*jak?*) děje rozlišujeme vedlejší věty měrové a způsobové.

Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. – *věta způsobová* Kolikrát se vsadil, tolikrát prohrál. – *věta měrová* Čím déle o tom přemýšlím, tím méně si s tím vím rady. – *věta měrová* Udělal jsem to přesně tak, jak jsi mi poradil. – *věta způsobová* Kolik jazyků umíš, tolikrát jsi člověkem. – *věta měrová* Je daleko chytřejší, než si myslíte. – *věta měrová* Postavte se tak, abyste byli otočení čelem proti sobě. – *věta způsobová* Tvářil se, jako by mu patřil celý svět. – *věta způsobová*

Při tvoření souvětí ze zadaných slovních spojení ve **cvičení 8** by si žáci měli ověřit, příp. lépe uvědomit rozdíl mezi podmínkou a přípustkou děje a vyvodit, že okolnosti děje jsou jako běžné a normální chápáné ve vedlejších větách podmínkových, jako překvapivé a odporující naší zkušenosti ve větách přípustkových.

a) Když dosáhnete ve výzkumu dobrých výsledků, dostanete finanční odměnu. Když nebudete mít ve výzkumu žádné výsledky, nedostanete žádnou finanční odměnu. – *Vv podmínkové* I když dosáhnete ve výzkumu dobrých výsledků, nedostanete žádnou finanční odměnu. Třebaže nebudete mít ve výzkumu žádné výsledky, dostanete finanční odměnu. – *Vv přípustkové*

b) Když se budeš učit celé odpoledne, budeš všechno dobře umět. Když se budeš učit jen pár minut, nic nebudeš umět. – *Vv podmínkové* I když se budeš učit celé odpoledne, nic nebudeš umět. Třebaže se budeš učit jen pár minut, všechno budeš dobře umět. – *Vv přípustkové*

c) Když budeme hodně trénovat, vyhrájeme zápas. Když budeme málo trénovat, prohrajeme zápas. – *Vv podmínkové* I když budeme hodně trénovat, prohrajeme zápas. Třebaže budeme málo trénovat, vyhrájeme zápas. – *Vv přípustkové*

d) Když nebudou vůbec poslouchat řečníka, nic nebudou vědět. Když budou pozorně poslouchat řečníka, budou všechno vědět. – *Vv podmínkové* I když nebudou vůbec poslouchat řečníka, budou všechno vědět. Třebaže budou pozorně poslouchat řečníka, nebudou nic vědět. – *Vv přípustkové*

e) Když budeš mít teplý kabát, budeš se potit. Když budeš lehce oblečený, budeš se trást zimou. – *Vv podmínkové* I když budeš mít teplý kabát, budeš se trást zimou. Třebaže budeš lehce oblečený, budeš se potit. – *Vv přípustkové*

Podobně ve **cvičení 9** rozlišujeme příčinu a účel děje: jev, který vyvolává jev jiný, se vyjadřuje v souvětí s vedlejší větou příčinnou (ptáme se, proč se něco stalo), a jev, kterého má být teprve dosaženo, se vyjadřuje souvětím s vedlejší větou účelovou (ptáme se, proč něco děláme).

Zůstal raději celý den ležet v posteli, protože se necítil dobře. – *Vv příčinná* Abyste to uměli správně sestavit, musíte si pozorně přečíst návod. – *Vv účelová* Někteří Australané jsou pro vyhubení klokanů proto, že prý škodí chovu ovcí. – *Vv příčinná* Dej pozor, ať si neumažeš kalhoty! – *Vv účelová* Poněvadž teplý vzduch má menší hustotu, stoupá vzhůru. – *Vv příčinná* Jen pojďte dál, ať se zahřejete! – *Vv účelová* Mají zlost, že nic nenašli. – *Vv příčinná*

Cvičením 10 připomínáme a procvičujeme větněčlenskou platnost vztažných zájmen a příslovci: funkci větných členů plní ve vedlejší větě podobně jako slova, na která odkazují (jejich doplnění může žákům pomoci při určování větných členů). Srov.: *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. – člověk kopá: kdo – podmět apod.*

a) *kdo* – podmět, *co* – podmět, *co* – předmět, *kteří* – podmět, *který* – předmět, *jehož* – přívlástek, *čí* – (jmenná) část přísudku, *které* – předmět, *s nimiž* – předmět

b) *proč* – příslovečné určení příčiny, *jak* – příslovečné určení způsobu, *kudy* – příslovečné určení místa, *kdy* – příslovečné určení času, *kam* – příslovečné určení místa, *kolik* – příslovečné určení míry

Cvičení 11, 12 a 13 slouží jako souhrnná k opakování a procvičování všech druhů vedlejších vět.

Cvičení 11. a) Žádné jiné zvíře se nezapsalo do dějin člověka tak pronikavě, jako se zapsal kuň. – *Vv příslovečná způsobová* Poté co se pračlověk naučil vyrábět oštěpy a kopí, začal vedle mamutů a sobů lovit nejčastěji právě koně. – *Vv příslovečná časová* Objeví-li lovci stádo s hříbaty, začali je divoce pronásledovat. – *Vv příslovečná podmínková* Kam se hnali divocí koně, všude byli za nimi lovci. – *Vv příslovečná místní* Novorozená hříbata, která byla ještě příliš slabá, se stávala jejich snadnou kořistí. – *Vv přívlástková* Čím více se lovci ke stádu přibližovali, tím více byl vedoucí hřebec stáda neklidný. – *Vv příslovečná měrová* Chtěl chránit hříbata a klisny, aby nebyly lovci chyceny. – *Vv příslovečná účelová* Když bylo nebezpečí příliš velké, vrhl se dokonce někdy hřebec na pronásledovatele. – *Vv příslovečná časová* Stávalo se, že tak obětoval život za své stádo. – *Vv podmětná* V poslední době přicházíme na to, že koně nejsou ani dnes zbytečným přepychem. – *Vv předmětná* Dokonce se zdá, že budou mít ještě hodně dlouho své místo v životě moderního člověka. – *Vv podmětná*

Cvičení 12. a), b) Byl bych rád, kdybys mi všechno řekl. – *Vv příslovečná podmínková* Musíme mu zatelefonovat, než bude pozdě. – *Vv příslovečná časová* A tato příhoda způsobila, že jsme se stali dobrými přáteli. – *Vv předmětná* Zahlédla je, jak odpočívají ve stínu velkých stromů. – *Vv doplňková* Usedli jsme na kmen poraženého stromu, abychom si odpočinuli. – *Vv pří-*

slowečná účelová Protože jme už byli unaveni, odpočívali jme ve stínu mohutné lípy. – *Vv příslowečná příčinná* Zdálo se, že se z něho stal úplně jiný člověk. – *Vv podmětná* Od té doby, co jme se přestěhovali, jsem ho už neviděl. – *Vv přívlastková* Pokud jde o vaše rozhodnutí, nesouhlasíme s ním. – *Vv příslowečná zřetelová* Nelíbí se mi, jak se chováš. – *Vv podmětná* Nejsi taková, jaká se zdáš. – *Vv přísudková* Ačkoli na horách vládl již zima, dole v kotlině byl dosud podzim. – *Vv příslowečná přípustková* Čím déle bloudil, tím větší dostával strach. – *Vv příslowečná měrová*

Cvičení 13: Jakmile se to dověděl, ihned šel zatelefonovat svému kamarádovi. – *Vv příslowečná časová* Půjdu tam, i když s tím nesouhlasiš. – *Vv příslowečná přípustková* Je zřejmé, že bude mrznout. – *Vv podmětná* Nestalo by se to, kdyby se všichni chovali podle předpisů. – *Vv příslowečná podmínková* Zahlédl jsem Adama, jak odjížděl na kole. – *Vv doplňková* Udělal to tak, jak slíbil. – *Vv příslowečná způsobová* Bylo dohodnuto, že na nás počkají u autobusu. – *Vv podmětná* A ty nejsi taková, jak mi tě líčili. – *Vv přísudková* Ačkoliv nebyl ve formě, závod přece vyhrál. – *Vv příslowečná přípustková* Šel jsem tam, protože nebylo vyhnutí. – *Vv příslowečná příčinná* Šel jsem tam, abych se o tom poradil. – *Vv příslowečná účelová* Čím je starší, tím je chytřejší. – *Vv příslowečná měrová* Ta spolužačka, o které jsem ti vyprávěla, bydlí v této ulici. – *Vv přívlastková* Když bude chladno, nepůjdu tam. – *Vv příslowečná podmínková*

Při tvoření hlavních vět v úkolu **Pro bystré hlavy** poradíme žákům, aby vycházeli od takového jejich potenciálního větného členu, který by mohl být zadaným druhem vedlejší věty nahrazen. a) věta předmětná: Věděl jsem, že to nemohl stihnout, b) věta podmětná: Bylo jasné, že to nemohl stihnout, c) věta přívlastková: Jeho názor, že to nemohl stihnout, jsme nesdílili, d) věta způsobová: Dělal tak, že to nemohl stihnout, e) věta příčinná: Přišel pozdě proto, že to nemohl stihnout.

■ SOUVĚTÍ PODŘADNÉ S VÍCE NEŽ JEDNOU VĚTOU VEDLEJŠÍ

Cvičení 1. a) spočívá na poznávání jednotlivých vět v souvětí a rozlišování vět hlavních a vedlejších.

Rodiče mě vedli k tomu, že není většího hříchu na zeměkouli než jízda načerno. – 1 *Vv* Dodnes ve mně zůstal hluboko vetknutý pocit, že krádež korunovačních klenotů by mi snad mohla být odpuštěna, ale nikdy by mi neprošlo, kdybych je odvážel v kufříku v tramvaji, v níž bych neměl platnou jízdenku. – 3 *Vv* A teď si představte, že jsem jednou doputoval vlakem do Ostravy a že vzápětí jsem měl srdce v kalhotách, protože jsem nastoupil do tramvaje a teprve v jejích útrobách jsem si uvědomil, že pražský tramvajový lupínek ale neplatí, že je zapotřebí mít místní ostravský, který jako jediný je místný. – 7 *Vv* Jakmile jsem prozřel, začal jsem se tetelit hrůzou, že by mohl přijít revizor. – 2 *Vv* Okamžitě jsem vykročil k cestujícímu na nejbližším sedadle s úpěnlivou prosbou, zda by nebyl té laskavosti a ne-

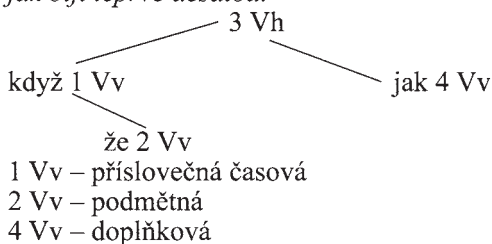
prodal mi jeden lístek. – 2 Vv Leč oslovený občan mi ukázal tramvajenku, kterou držel v ruce... – 1 Vv

Část b) testuje smysl žáků pro jazykový humor. Nad rámec úkolu vyzveme žáky, aby sami uvedli podobné příklady. „*Bílý pasažér*“ je jazyková hříčka, založená na doslovném protikladu obrazného pojmenování člověka, který neplatí jízdné – *černý pasažér*. Podobná je jazyková hra ve spojení „*místný*“ *lístek* – přídavné jméno zde má význam „platný“, jeho základní význam je „vhodný, náležitý, oprávněný“ (*učinili místné rozhodnutí, žádost byla místná*). Autor využívá podobnosti tohoto tvrdého přídavného jména s měkkým přídavným jménem *místní* (= „patřící na dané místo, domácí“), které by zde tedy znamenalo „ostravský“.

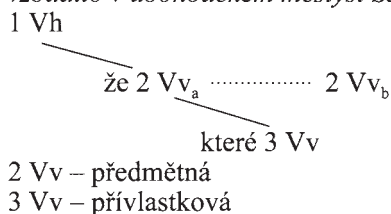
Část c) lze zadat jako domácí úkol nebo jako skupinovou práci např. formou soutěže: kdo vymyslí nejvtipnější děj.

Stavbu vět uvedených ve **cvičení 2** graficky znázorňujeme obdobným způsobem jako v učebnici str. 110–111.

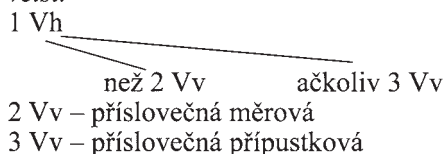
a) *Když se mu zdálo, že už každou chvíli musí začít svítat, slyšel hodiny, jak bijí teprve desátou.*

Čtenář může být ujištěn, že štěstí, které se usmálo na Toma a na Hucka, vzbudilo v ubohoučkém městyši Saint Petersburgu notný rozruch.

Bylo to více peněz, než kterýkoliv z přítomných kdy viděl pohromadě na hotovosti, ačkoliv nemovitý i jiný majetek četných osob představoval hodnotu větší.

1 Vh

že 2 Vv

$$\overline{kdy} \approx 3 Vv$$

2 Vv – předmětná

3 Vv – přívlastková

Tetu Polly zamrzelo, že přehlédla tento detail nepřímého důkazu o chlapcově vině a že se jí tah nepovedl.

1 Vh

že 2 Vv

$$\overline{a \ 3 \ V_v}$$

2 Vv, 3 Vv – věty podmětné

mezi 2 Vv a 3 Vv – poměr slučovací

Hřbitov byl obehnán sešlým laťovým plotem, jenž se na některých místech nakláněl dovnitř a na ostatních místech ven, ale kolmo nestál nikde.

1 Vh

jenž 2 Vv

ale 3 Vv

2 Vv, 3 Vv – věty přívlastkové

mezi 2 Vv a 3 Vv – poměr odporovacích

b) Člověk, který pospíchá ať už do práce, nebo do školy a rozhodne se jet tramvají, je mnohdy zklamaný, protože tramvaje mívají často zpoždění anebo jsou tak přeplněné, že se už nikdo nedostane dovnitř.

1 Vh.

 1 Vh_t

který 2 V

a 3 Vv

protože $4V_v$

anebo 5 Vv

že 6 Vv

2 Vv, 3 Vv – věty přívlastkové

mezi 2 Vv a 3 Vv – poměr slučovací

4 Vv, 5 Vv – věty příslovečné příčinné

mezi 4 Vv a 5 Vv – poměr slučovací (různé možnosti)

6 Vv – příslovečná měrová

Ráno, když se probudím a je mlha, zdá se mi, jako by byla okolní krajina zahalena bílým závojem.

1 Vh.

 1 Vh_t

když 2 Vv

$$a \ 3 \ V_v$$

jako 4 Vv

2 Vv, 3 Vv – věty příslovečné časové

mezi 2 Vv a 3 Vv – poměr slučovací

4 Vv – podmětná

Je to místo, kam chodím, když se potřebuji vybrečet, anebo když mám velikou radost.

1 Vh

kam 2 Vv

když 3 Vv

anebo 4 Vv

2 Vv – přívlastková

3 Vv, 4 Vv – věty příslovečné časové

mezi 3 Vv a 4 Vv – poměr vylučovací

V metru můžeme často spatřit stojící starší lidi, jak se kymácejí nad mladými, kteří sedí a tváří se, že spí nebo že nevidí.

1 Vh

jak 2 Vv

kterí 3 Vv

a 4 Vv

že 5 Vv

nebo 6 Vv

2 Vv – doplňková

3 Vv, 4 Vv – věty přívlastkové

mezi 3 Vv a 4 Vv – poměr slučovací

5 Vv, 6 Vv – věty příslovečné způsobové

mezi 5 Vv a 6 Vv – poměr slučovací (různé možnosti)

Po častých návštěvách u otce v zaměstnání jsem došel k závěru, že jedině tiskář je to povolání, ve kterém budu spokojen, kde budu moci uplatnit svůj um a cit pro poctivé řemeslo.

1 Vh

že 2 Vv

kterém 3 Vv

kde 4 Vv

2 Vv – přívlastková

3 Vv, 4 Vv – věty přívlastkové

mezi 3 Vv a 4 Vv – poměr slučovací

Po náhradě vedlejších vět odpovídajícími větnými členy a po srovnání příslušných jednoduchých vět a podřadných souvětí ve **cvičení 3** zjistíme, že vhodnější je vyjádření pomocí vět, protože je přesnější než vyjádření pomocí větných členů. Tento způsob popisu prací může více pomoci při přípravě guláše, protože je podrobnější.

Přední hovězí maso nakrájíme na drobné kousky a podusíme *doměkka* na *osmažené* cibuli. *Změklé maso* zalijeme horkou vodou a přidáme zeleninu

úhledně nakrájenou na malé kousky a osmaženou na tuku a dále jišku opráženou do zlatova. Polévku povaříme, okořeníme podle chuti pepřem, sladkou paprikou, drceným kmínem a přidáme *oloupané a na drobné kostičky nakrájené* brambory. Brambory v polévce povaříme *do změknutí*.

Vyjádření větným členem a vedlejší větou porovnáváme také ve **cvičení 4**. Formulace s větami vedlejšími jsou srozumitelnější než jednoduché věty s větnými členy, které bývají kratší.

S výhradou odvolání udílíme svolení, *aby bylo povoleno provozování této činnosti*. Příslušným orgánům bylo uloženo, *aby zajistily omezení spotřeby topiva*. Je třeba dbát na to, *aby se řádně dodržoval předpis o sypání chodníků pískem při náledí*.

Cvičením 5 upozorňujeme, že se v praxi mnohdy příliš často (a blízko za sebou) opakuje vztažné zájmeno *kteřý*. Abychom se opakování vyhnuli, použijeme synonymní zájmeno *jenž*. Je-li třeba, zopakujeme jeho skloňování.

V místnosti stojí stará truhla, ve které jsou krásné velké duchny, *v nichž* se báječně spí. Rád sedávám na vysoké skále, která se vypíná nad řekou *a z níž* je krásný výhled do kraje. Mým domovem je pro mě celá naše vlast; vlast, ve které jsem se narodila *a v níž* chci stále žít se svými nejbližšími a přáteli. Pavel, který podstoupil operaci, *při níž* mu odstranili slepé střevo, se už uzdravil a chodí do školy.

■ ČÁRKA V SOUVĚTÍ PODŘADNÉM

Cvičení 1 slouží k souhrnnému opakování učiva o souvětí podřadném, zaměřujeme se v něm na správné psaní čárek pro oddělování vedlejších vět v souvětí.

Takových pahorků, které spíše připomínají lesní ostrůvky uprostřed záplavy zlaté rozkvetlé hořčice, je tu víc. – *vložená vedlejší věta* Teď v zimě, když je brzy tma, se vracíme domů dřív. – *vložená vedlejší věta* Na televizi se dívám hlavně tehdy, když nemám co dělat nebo když venku prší. – *vedlejší věta* Měli bychom si uvědomit, že nejsme na Zemi sami, ale že znečištěním životního prostředí škodíme také rostlinám a živočichům. – *vedlejší věty v poměru odporovacím* Když je pěkné letní počasí a vyjdeme si na kopec, který je hned za naší vesnicí, vidíme dokonce i část Jizerských hor a Krkonoš. – *vedlejší věty* Na lukách je slyšet bzučení včel, které pilně opylují květy, ale i šumění jiného hmyzu a zpěv ptáků. – *vložená vedlejší věta* Někdy mívám takový dojem, že kdyby si všichni lidé na celém světě po probuzení u snídaně poslechli třeba Mozarta, chovali by se celý den mnohem mileji a přívětivěji a možná by jednou pochopili, že zlo a války jsou úplně zbytečné. – *vložené vedlejší věty* Životní prostředí nenarušují jen auta, ale i mnohé velké továrny, které vypouštějí do ovzduší různé škodliviny. – *členy několi-kanásobného podmětu v poměru odporovacím, vedlejší věta*

► Ověřte si, jak jste zvládli látku v této kapitole

1. Vztahy formální: *souřadnost, podřadnost: shoda, řízenost, slabá závislost (přimykání)*

2. Vztahy významové: *přiřazování, přisuzování, určování, vztah přístavkový*
3. Přísudek vyjádřený slovesem: (on) *zpíval*; přísudek vyjádřený spojením způsobového slovesa a infinitivu slovesa plnovýznamového: (on) *nesměl zpívat*; přísudek vyjádřený spojením fázového slovesa a slovesa plnovýznamového: (on) *přestal zpívat*; přísudek vyjádřený slovesem sponovým a jmennou částí: (on) *byl zpěvák(em)*
4. Podmět všeobecný *se týká mnoha lidí, neumíme přesně pojmenovat kterých.*
5. Předmět je spojen s nadřazeným větným členem *formálním vztahem řízenosti.*
6. Přísllovečné určení je spojeno s nadřazeným větným členem *formálním vztahem slabé závislosti.*
7. Doplněk závisí *přes sloveso na jméně v platnosti podmětu nebo předmětu, rozvíjí tedy dva větné členy zároveň.*
8. Přívlástek shodný *se shoduje s řídícím jménem (v rodě, čísle, pádě), přívlástek neshodný se s ním neshoduje; přívlástek volný můžeme z věty vypustit bez změny jejího významu, přívlástek těsný vynechat nemůžeme; přívlástek postupně rozvíjející rozvíjí spojení podstatného a přídavného jména, mezi jeho členy nelze vložit spojovací výraz, neoddělujeme je čárkou, přívlástek několikanásobný vzniká spojením několika přívlástků jedné významové řady, mezi jeho členy mohou stát spojovací výrazy, oddělujeme je čárkou.*
9. Ve větě jednoduché píšeme čárku, když oddělujeme: *několikanásobné větné členy (kromě členů v poměru slučovacím spojených spojkou a, i, nebo), volný přívlástek, přístavkový vztah, samostatný větný člen, cito-slovce, oslovení, vsuvku.*
10. Věta bez podmětu: *Sklaplo mu.* Věta s podmětem: *(ono = dítě) Trásl se strachy.*
11. *Elipsa.*
12. Souvětí podřadné *je tvořeno pouze jednou větou hlavní a nejméně jednou větou vedlejší.*
13. Větu vedlejší vloženou do jiné věty *oddělujeme z obou stran čárkami.*

Pracovní sešit s. 50–54

Věta a souvětí

Cvičení 1. a) 1. *Pomalu se blížila půlnoc, ministerský předseda seděl ve své pracovně sám a četl rozvěklé vnitřní sdělení, jež mu proplouvalo mozkem, aniž by v něm zanechávalo sebemenší smysluplnou stopu.* 2. *Čekal na telefonát prezidenta jistě vzdálené země, netrpělivě přemítal, kdy ten ztracený chlap konečně zavolá.* 3. *Také se úporně snažil potlačit nepříjemné vzpomínky na vleklý, únavný a obtížný den.* 4. *Na nic jiného už mu v hlavě prakticky nezbyvalo místo.* 5. *Čím více se pokoušel soustředit na text, který držel v ruce, tím zřetelněji viděl triumfálně se usmívající obličej jednoho ze*

svých politických oponentů. 6. Konkrétně šlo o oponenta, který toho dne vystoupil ve zprávách, nejen aby vypočítal všechny ty hrůzy, k nimž v uplynulém týdnu došlo, ale také aby vysvětlil, že za všechny nese odpovědnost vláda. 7. Ministerskému předsedovi stačilo jen pomyslet na přednesená obvinění, aby mu stoupl krevní tlak, protože ta obvinění byla veskrze nespravedlivá. 8. Jak u všech všudy měla asi jeho vláda zabránit zřícení toho mostu, postaveného před necelými deseti lety? 9. Bylo nestydaté pokoušet se lidem namluvit, že se na mosty nevydává dost peněz. 10. Ani nejlepší odborníci nedokázali vysvětlit, jak je možné, že se most rozlomil na dva kusy, takže se z něj tucet aut zřítíl dolů do hluboké řeky. 11. Jak se vůbec někdo opovážoval naznačit, že měla vláda jaksi předvídat ten nečekaný hurikán v jihozápadní Anglii, který si vyžádal tolik obětí na životech a takové hmotné škody? 12. Celou zemi zachvátila chmurná nálada a ministerský předseda sám cítil, že lidé působili sklíčeněji než obvykle.

b) 1. pět, 2. tři, 3. jedna, 4. jedna, 5. tři, 6. šest, 7. tři, 8. jedna, 9. dvě, 10. čtyři, 11. tři, 12. tři

c) Konkrétně šlo o oponenta.

d) stačilo pomyslet, stoupl tlak, obvinění byla nespravedlivá

Cvičení 2: Probíhá poslední minuta zápasu. Napětí v hledišti i doma u televizorů vrcholí. Ještě jeden nájezd na branku. „Hoši, do toho!“ Konečně se ozval závěrečný hvizd rozhodčího. Sláva! Jsme zase mistry světa. Po čtyřech letech. Hokejisté se řadí uprostřed ledové plochy. Zaznívají první tóny naší hymny. V očích některých hráčů se objevují slzy. Nejdříve outsideri – a teď zlatá medaile. Díky vám, chlapi.

Cvičení 3: 1. Jednou z nejoblíbenějších řek, co se sjíždění týče, je Lužnice. 2. Přestože jsem ho varovala, nechal dítě bez dohledu. 3. Vypadal, že každým okamžikem propukne v hurónský smích. 4. Zdálo se, že Marek získal motivaci k dalšímu učení. 5. Omlouváme se za to, že jsme se tak opozdili. 6. Když jsem neodpověděla, rozběhli se po chodbě za mnou. 7. Protože jsme si chtěli v klidu pohovořit, sedli jsme si stranou do kouta. 8. Něříkala jsem vám, abyste u nás ještě několik dnů zůstali? 9. Bylo jasné, že mi už nikdy nebude věřit. 10. Natahoval uši, aby zvenčí zaslechl jakýkoli zvuk. 11. Zatvářil se, jako by se za sebe hluboce styděl. 12. Bylo vidět, že je hrozně nervózní. 13. Z pokoje vycházel pouze tehdy, jestliže potřeboval jít do koupelny. 14. Pozoroval jsem proud řeky a ryby, jak skáčou nad hladinou. 15. Chci konečně slyšet, co se tedy skutečně stalo. 16. Nejsem takový, jakého jste si mě představovali. 17. Ačkoliv slunce příliš nesvítilo, pobyt na horách se nám líbil. 18. Dokud se neobjeví nějaký přesvědčivý důkaz, budou dohady pokračovat. 19. Přinést kus přírody do uzavřených prostor, v nichž tráví dnešní lidé 80 % času, stojí jistě za zvážení. 20. Pokud bumerang mine cíl, vrátí se obloukem ke svému majiteli. 21. Dokonce i v tropických oblastech je mořská voda tak chladná, že v ní lidské tělo po čtyřiceti nebo padesáti minutách prochladne. 22. Našel jsem je v průjezdu domu, jak se schovávají před deštěm. 23. Pocit, že mi hrozí nějaké neznámé nebezpečí, mě neopouštěl. 24. Měl-

ník leží tam, kde se vlévá Vltava do Labe. 25. To, co tu dnes na výstavce vidíme, jsou výsledky práce žáků keramického kroužku. 26. Kdybychom měli víc volného času, chodili bychom pravidelně plavat. 27. Je to, jako by někdo mávl kouzelným proutkem. 28. Protože neexistovala žádná mechanizace, veškerá práce spočívala na bedrech lidí. 29. Rozhodně ho neznáte tak, jak jsme ho poznali my. 30. Čím častěji nás navštívíte, tím větší radost budeme mít. 31. Ještě než se stal filmovou hvězdou, věnoval se dřezu a fotografování. 32. Jednou jsem ho viděl, jak vzteky zmodral.

1. v. v. příslovečná zřetelová, 2. v. v. příslovečná přípustková, 3. v. v. příslovečná způsobová, 4. v. v. podmětová, 5. v. v. předmětová, 6. v. v. příslovečná časová, 7. v. v. příslovečná příčinná, 8. v. v. předmětová, 9. v. v. podmětová, 10. v. v. příslovečná účelová, 11. v. v. příslovečná způsobová, 12. v. v. podmětová, 13. v. v. příslovečná podmínková, 14. v. v. doplňková, 15. v. v. předmětová, 16. v. v. přísudková, 17. v. v. příslovečná přípustková, 18. v. v. příslovečná podmínková (v. v. příslovečná časová), 19. v. v. přívlastková, 20. v. v. příslovečná podmínková, 21. v. v. příslovečná měrová, 22. v. v. doplňková, 23. v. v. přívlastková, 24. v. v. místní, 25. v. v. podmětová, 26. v. v. podmínková, 27. v. v. přísudková, 28. v. v. příslovečná příčinná, 29. v. v. příslovečná způsobová, 30. v. v. příslovečná měrová, 31. v. v. příslovečná časová, 32. v. v. doplňková

Cvičení 4: V noci bylo slyšet, jak neustále štěkají psi. – v. v. podmětová; Kamil nás pozval k sobě domů, abychom oslavili jeho svátek. – v. v. příslovečná účelová; Nevadilo by vám, kdybychom šli do kina místo k Novotným? – v. v. podmětová; Za několik minut se potápěč přihlásil tak, že škubnul za signální šňůru. – v. v. příslovečná způsobová; Než jsem odpověděl na všechny máily, zabralo mi to spoustu času. – v. v. podmětová; Co se chemie týče, nejsem právě nejlepší. – v. v. příslovečná zřetelová; Až budou prázdniny, rádi bychom strávili několik dní na vodě. – v. v. příslovečná časová; Už jsi ho někdy slyšel, jak zpívá? – v. v. doplňková; Největší problém vidím v tom, že se nedodrží povolená rychlost. – v. v. předmětová; Pokud se rozhodnete seznámit se blíže s tím, jaká byla historie našeho města, navštívte naše muzeum. – v. v. předmětová; Chceme uspořádat koncert, abychom podpořili útulky pro opuštěná zvířata. – v. v. příslovečná účelová; Když je silný déšť, může voda v potoce stoupnout až o čtyři metry. – v. v. příslovečná časová; Tento kurz je určen i pro ty, kteří jsou začátečníci. – v. v. předmětová; Bude-li dobrá organizace, dá se to stihnout za den. – v. v. příslovečná podmínková; Udělal jsem to, abyste byli potěšeni/abych vás potěšil. – v. v. příslovečná účelová.

Cvičení 5. a), b) 1. Dala mu ruku na čelo, 1Vv *aby se přesvědčila*, 2Vv *jestli nemá teplotu*. 1Vv účelová, 2Vv předmětová

2. 1Vv *Když jsme se všichni usadili na svých místech*, požádal nás o pozornost, 2Vv *aby nám sdělil několik důležitých věcí*. 1Vv časová, 1Vv účelová

3. O lidech, 1Vv *kteří na tomto místě žili předtím*, 2Vv *než celou oblast dobyli Inkové*, není nic známo. 1Vv přívlastková, 2Vv časová

4. Je divné, 1Vv že Novákovi nezatelefonovali 2Vv ani nedali o sobě jinak vědět. 1, 2Vv podmětná

5. Sousedí ho vidali, 1Vv jak pečuje o zahradu, 2Vv ačkoliv ho to pomalu, ale jistě začínalo zmáhat. 1Vv doplňková, 2Vv přípustková

6. 1Vv Kdykoli poklesla hladina vody v přehradě, bylo dlouho vidět, 2Vv kde kdysi stávaly domy. 1Vv časová, 2Vv podmětná

7. Řeka hrozivě hučela, 1Vv jako hučívají horské bystřiny, 2Vv když na jaře náhle roztaje sníh. 1Vv způsobová, 2Vv časová

8. 1Vv Kdybych ti teď vyprávěl, 2Vv co se mi tehdy přihodilo, určité bys mi nevěřil. 1Vv podmínková, 2Vv předmětná

9. Měli jste vidět, 1Vv jak se sousedovy děti zaradovaly, 2Vv když jsem jim přinesla zaběhlé kotě. 1Vv předmětná, 1Vv časová

10. Spěšně ze sebe vychrlil, 1Vv co ho tížilo, 2Vv jako by se bál, 3Vv že ztratí odvalu se ke všemu přiznat. 1Vv předmětná, 2Vv způsobová, 3Vv předmětná

11. Sledoval jsem oba přátele, 1Vv jak vystupují po úbočí hory, 2Vv aby se mohli rozhlédnout po kraji. 1Vv doplňková, 2Vv účelová

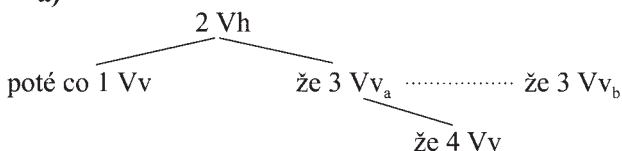
12. 1Vv Jakmile rodiče spatřili svého syna, bylo jim jasné, 2Vv že v soutěži určitě uspěl. 1Vv časová, 1Vv podmětná

13. Desetiletá studie, 1Vv kteřou provedli američtí vědci, prokázala, 2Vv že aligátoři bývají po dlouhá léta věrní jednomu partnerovi. 1Vv přívlastková, 1Vv předmětná

14. Rám z tohoto materiálu zajišťuje, 1Vv že kolo je dostatečně pevné, 2Vv dokáže tlumit nárazy a 3Vv absorbovat vibrace, 4Vv jestliže jedete po nerovném terénu. 1Vv, 2Vv, 3Vv předmětné, 4Vv podmínková

Cvičení 6:

a)

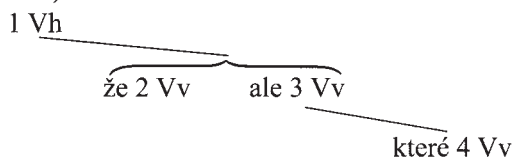

1 Vv – příslovečná časová

3 Vv – podmětná

4 Vv – přívlastková

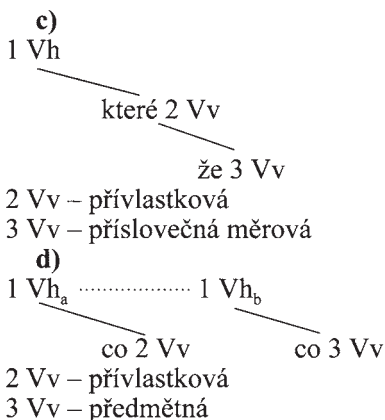
b)

2 Vv, 3 Vv – věty předmětné

mezi 2 Vv a 3 Vv – poměr odporovací

4 Vv – přívlastková

Tvoření vět

Úvodním **cvičením 1** motivujeme žáky k pozorování, jak vzniká smysuplná věta: rozhodující úlohu plní sloveso v přísudku – podle toho, jaký děj pojmenovává, musíme/nemusíme v dalších větných členech vyjádřit souvislosti děje. Viz věty podle zadání:

Při pohledu na *pokaženou práci Káťa zčervenala studem. Citron obsahuje kyselinu citronovou. Želva se konečně ocitla v bezpečí.* Věty mají podobnou stavbu, pokud mají podobná slovesa v přísudku. Tyto tři věty mají různou stavbu, protože slovesa se liší: sloveso *zčervenat* nepotřebuje nutně další člen, sloveso *obsahovat* vyžaduje předmět (ve 4. pádě – *obsahuje kyselinu*), sloveso *ocitnout se* vyžaduje příslovečné určení místa (*ocitne se v bezpečí*). Je to dáno slovními významem těchto sloves – děj, který pojmenovávají, vyžaduje nebo nevyžaduje doplnění, aby se mohl uskutečnit.

V návaznosti na výklad o valenci plníme úkoly ve **cvičení 2, 3 a 4**.

Cvičení 2: např.: Karel se usmíval. 1. pád (*Karel*) – *se usmíval*, Rodiče nás pochválili. 1. pád (*rodiče*) – *pochválili* – 4. pád (*nás*), Zastesklo se mi po tobě. *Zastesklo se* – 3. pád (*mi*) – 6. pád (*po tobě*), Bydlíme v malém bytě. 1. pád (*my*) – *bydlíme* – 6. pád (*v bytě*), Turisté došli až do města / tam. 1. pád (*turisté*) – *došli* – předložka + jméno/příslovce (*do města, tam*), Na pohmožděninu/nahoru přiložíme studený obklad. 1. pád (*my*) – *přiložíme* – 4. pád (*obklad*) – předložka + jméno/příslovce (*na pohmožděninu, nahoru*), Venku se náhle ztmělo. – *ztmělo se*, Nebe se ztmělo. – 1. pád (*nebe*) – *ztmělo se*, Rychle se setmělo. – *setmělo se*, Běžec stěží doběhl. 1. pád (*běžec*) – *doběhl*, Vždycky nám řekne pravdu. 1. pád (*on*) – *řekne* – 3. pád (*nám*) – 4. pád (*pravdu*), Věra se bude učit angličtinu. 1. pád (*Věra*) – *bude se učit* – 4. pád (*angličtinu*), Přátelé nás poprosili o pomoc. 1. pád (*přátelé*) – *poprosili* – 3. pád (*nás*) – 4. pád (*o pomoc*), Vaše výsledky hodnotím bez připomínek / kladně / jako uspokojivé. 1. pád (*já*) – *hodnotím* – 4. pád (*výsledky*) – před-

ložka + jméno/přísluvce/*jako* + přídavné jméno (*bez připomínek, kladně, jako uspokojivě*), Rád se jim chlubil svým novým autem. – 1. pád (*on*) – *se chlubil* – 3. pád (*jim*) – 7. pád (*autem*)

Cvičení 3: Slovesa nevalenční: *blýskat se, mrznout, svítat*; jednovalenční: *šedivět, mlčet, spát*; dvouvalenční: *krájet, stopovat, vidět*; trojvalenční: *dát, půjčit, vysvětlit*.

Cvičení 4. a) O to přece vůbec nejde. (*ne*)jde – 4. p. (*o něco*) – sloveso jednovalenční; *jedná se* (*o něco*) Monika nejde do školy. 1. p. (*někdo*) – (*ne*)jde – 2. p. (*do něčeho/někam*) sloveso dvouvalenční; *kráčí, pochoduje, ubírá se*

Vašek nás žádal o pomoc. 1. p. (*někdo*) – *žádal* – 4. p. (*někoho*) – 4. p. (*o něco*) – sloveso trojvalenční; *prosil, žádonil* Petr za to žádá dvacet korun. 1. p. (*někdo*) – *žádá* – 4. p. (*něco*) – 4. p. (*za něco*) – sloveso trojvalenční; *prosí, vymáhá, účtuje*

To neodpovídá pravdě. 1. p. (*něco*) – (*ne*)odpovídá – 3. p. (*něčemu*) – sloveso dvouvalenční; *není* (*pravda*), *nesouhlasí* Karel bude za všechno odpovídat. 1. p. (*někdo*) – *bude odpovídat* – 4. p. (*za něco*) – sloveso dvouvalenční; *bude zodpovědný*, Eva odpovídala na otázky. 1. p. (*někdo*) – *odpovídala* – 4. p. (*na něco*) – sloveso dvouvalenční; *reagovala, dávala odpověď*

Maminka rozdělila dětem koláč. 1. p. (*někdo*) – *rozdělila* – 3. p. (*někomu*) – 4. p. (*něco*) – sloveso trojvalenční; *rozkrájela, rozdala* Rozdělila nás vzdálenost. 1. p. (*něco*) – *rozdělila* – 4. p. (*nás*) – sloveso dvouvalenční; *oddělila, oddálila*

Auto zastavilo před domem. 1. p. (*něco*) – *zastavilo* – 7. p. (*před něčím / někde*) – sloveso dvouvalenční; *zabrzdlilo* Továrna zastavila výrobu. 1. p. (*něco*) – *zastavila* – 4. p. (*něco*) sloveso dvouvalenční; *přerušila*

Děti se postavily do řady. 1. p. (*někdo*) – *postavily se* – 2. p. (*do něčeho*) – sloveso dvouvalenční; *seřadily se, stouply si* Husité se postavili křížákům. 1. p. (*někdo*) – *postavil se* – 3. p. (*někomu*) – sloveso dvouvalenční; *vzepřeli se*

Babička sedí v křesle. 1. p. (*někdo*) – *sedí* – 6. p. (*v něčem / někde*) – sloveso dvouvalenční: *je* To sedí. 1. p. (*něco*) – *sedí* – sloveso jednovalenční; *platí, odpovídá*

Pavel mu volá. 1. p. (*někdo*) – *volá* – 3. p. (*někomu*) – sloveso dvouvalenční; *telefonuje* Pavel na něj volá. 1. p. (*někdo*) – *volá* – 4. p. (*na někoho*) – sloveso dvouvalenční; *křičí, mluví* Pavel ho volá. 1. p. (*někdo*) – *volá* – 3. p. (*někoho*) – sloveso dvouvalenční; *oslovuje, přivolává*

b) Např.: *přijít* (*Přišel do kanceláře. Přišli o majetek. Přišel na tu chybu okamžitě.*), *chybět* (*Žák chyběl ve škole. Chybíš mi.*), *topit* (*Topili jsme v kamnech. Topil zvíře ve vodě. Topím se v matematice.*) apod.

Také ve **cvičení 5** při tvoření vět (jednočlenných nebo dvoučlenných) s různou větnou strukturou porovnáváme významové změny, ke kterým často dochází v důsledku změny valence přísudkového slovesa:

Bolí mě poraněná noha. (= „působí bolest“), *Bolí mě v krku.* (= „mám bolest“)

Došel jsem na konec řady. (= „kráčel jsem“), *Jak k tomu došlo?* (= „stalo se, událo“)

Vítr hučel v komíně. (= „zněl, ozýval se“), *Hučel do mě celý den.* (= „mluvil, přemlouval“), *Hučelo mi v hlavě.* (= „bolelo“)

Návštěva zvonila u dveří. (= „hlásila se zvonkem“), *Už zvoní!* (= „zvonek oznamuje začátek nebo konec“ – vyučování ve škole)

Voda ve studánce se blýskala. (= „třpytila, blyštěla, leskla“), *Dívka se blýskala drahými šperky.* (= „chlubila, pyšnila se“), *V noci se blýskalo.* (= „byly blesky, bouřka“)

Často jsme lili vodu do nádrže. (= „nalévali“), *Od rána venku lijí.* (= „prší“)

Pálili starý papír v kamnech. (= „ničili ohněm, spalovali“), *Slunce dnes nepříjemně pálí.* (= „hřeje“), *Pálí mě v krku.* (= „bolí“)

Večeře všem chutnala. (= „měla dobrou chuť, byla dobrá“), *Nemocnému nechutná.* (= „nejí s chutí, s požitkem“)

Kam běžíš? (= „utíkáš“), *Čas běží.* (= „plyne“), *Oč vám běží?* (= „jde o něco, týká se něčeho“)

Pozdě večer sklapla knihy. (= „zavřela“), *Sklaplo mu.* (= „byl zklamán“)

Cvičení 6 navazuje na výklad o základové struktuře věty – procvičujeme v něm rozdíly mezi větnými členy nutnými a možnými:

Petr píše přátelům pohled. a) nutné: *Petr, píše*, b) možné: *přátelům, pohled*
Otrnulo mu. a) nutné: *otrnulo*, *mu*

Ivana zpívá s kytarou. a) nutné: *Ivana, zpívá*, b) možné: *s kytarou*

Žáci si všechno zapsali. a) nutné: *žáci, zapsali si, všechno*

Luplo mu v zádech. a) nutné: *luplo, mu, v zádech*

Roman se choval vzorně. a) nutné: *Roman, choval se, vzorně*

Maminka mi darovala prstýnek. a) nutné: *maminka, darovala, prstýnek*, b) možné: *mi*

Mírek se vrátil domů. a) nutné: *Mírek, vrátil se*, b) možné: *domů*

Lod' doplula do přístavu. a) nutné: *lod', doplula*, b) možné: *do přístavu*

Všichni ho považovali za odborníka. a) nutné: *všichni, považovali, ho*, za odborníka

Vášek se cítil jako doma. a) nutné: *Vášek, se cítil, jako doma*

Cvičení 7, 8 a Pro bystré hlavy mají korekturní charakter: na základě znalosti správné valence sloves žáci posuzují uvedené vazby.

Cvičení 7: *Pokud se člověk zajímá pouze osobními problémy, zapomíná na ostatní lidi.* – *zajímá se o + 4. pád (o osobní problémy)*

Na té poště se uvažuje s celonočním provozem. – *uvažuje se o + 6. pád (o celonočním provozu)*

Mezi její přednosti patří zručnost, takže když má čas, ráda si uplete. – *uplete (si) + 4. pád (uplete si svetr)*

Proti tomuto nebezpečí je nutno čelit všemi prostředky. – *čelit + 3. pád (tomuto nebezpečí)*

Dostalo se nám vřelé přijetí. – *dostalo se + 2. pád (vřelého přijetí)*

Pohotovostní vůz přijel okamžitě a opraváři zamezili v úniku plynu. – zamezili + 3. pád (úniku plynu)

Bulharky vedly již 2:0 a vše nasvědčovalo na jejich lehké vítězství. – nasvědčovalo + 3. pád (jejich lehkému vítězství)

Já to říkám ne proto, že bych jim vyčítal, ale proto, aby nezapomněli. – vyčítal + 4. pád (to/chybu)

Cvičení 8: *Tento protest zorganizovala Liga na ochranu zvířat, protože laboratorní zvířata jsou krmena velkým množstvím toxických látek nebo mu/jim vystavena. Každý den musím myslet na svého křečka a pečovat o něj, aby mu nic nechybělo. Při včerejší ranní námraze se chodci jen pomalu plížili, klouzali po neposypaných chodnících a padali na nich. Asi nikdo z obyčejných lidí dobře nerozumí současnému vývoji v tomto oboru a nechápe jej. Marek se stále učí angličtinu a zdokonaluje se v ní, protože má v létě strávit několik týdnů s rodiči v USA.*

Pro bystré hlavy

Rakouští plavci zaskočili ochotně reprezentační celek Nizozemí, který svou účast odvolal. – zaskočit někoho = nepříjemně někoho překvapit × zaskočit za někoho = nahradit někoho, zde správně: plavci zaskočili za reprezentační celek

Úspěch ve studiu nerozhodují ušlechtilá předsevzetí, ale pilná práce. – chybná vazba, správně: O úspěchu ve studiu nerozhodují ušlechtilá předsevzetí, ale pilná práce.

To určitě přispěje zvýšení kvality. – chybná vazba, správně: To určitě přispěje ke zvýšení kvality.

Rozhodl jsem se, že ti napíši své plány na prázdniny. – Rozhodl jsem se, že ti napíši o svých plánech na prázdniny. – významový rozdíl: napsat něco = zaznamenat něco písemně, sdělit něco × napsat o něčem = informovat, vyprávět o něčem písemnou formou (ne nutně to sdělit)

Na výklad o nezákladových členech věty navazují dvě další cvičení – podle zadání v nich obměňujeme původní vyjádření na zhuštěnější nebo podrobnější.

Cvičení 9: *Po přistání lodi v přístavu začaly velké jeřáby ihned vykládat obrovské bedny. Po posečení tráva na zahradě omamně voní. Petr se po návratu z košíkové pozdě večer šel ihned osprchovat. Potkal jsem po prázdninách Ivanu celou opálenou z měsíčního pobytu u moře. Velmi rád jezdím na prázdniny k babičce do malé vesnice poblíž Krkonoš. Irena včera dostala obrovský dvoupatrový dort na oslavu svých patnáctých narozenin / ke svým patnáctým narozeninám.*

Cvičení 10: *Náš starý pes celé odpoledne spí ve stínu stromů. Můj spolužák Petr z nás nejlépe a nejrychleji plaval. Markéta, studentka gymnázia, se pravidelně a ráda každý víkend učí. Tomáš se všem klukům ustavičně chlubil svým novým kolem od tatínka. Sousedka Jana celé hodiny telefonuje se svou kamarádkou. Malá Ema už docela dobře a samostatně čte celé příběhy. Venku od rána hustě padá vlhký sníh. Jejich sebevědomá Alice konečně*

navštívila svou bývalou kamarádku ze základní školy. Strýc Luboš nám začal nadšeně vyprávět své příběhy z dětství na moravském venkově. Sousedovy neposlušné děti konečně odjely na dva týdny na tábor. Náš tatínek se celý unavený, ale spokojený vrátil z namáhavé vysokohorské túry. Mezi státní fotbalové utkání začalo v 17 hod přesně podle plánu. Jeho nemocná babička se unaveně a odevzdaně usmála na všechny. Její vnuk Míša se nečekaně schoval pod postel. Tehdy teprve tříleté Adélce se v cizině zastesklo po mamince a tatínkovi.

Cvičení 11 je zaměřeno na změny ve valenci související se slovesným rodem přísudkového slovesa. Ve větách s přísudkovým slovesem v rodě činném je výraz označující činitele děje typu a), ve větách se slovesem v opisném tvaru trpného rodu typu b). Činitel děje nemůže být vyjádřen ve větách se slovesem ve zvrtném tvaru trpného rodu.

O udělení odměn nejlepším žákům školy bude rozhodnuto pedagogickou radou. – činitel vyjádřen nezákladovým členem v 7. pádě

O udělení odměn nejlepším žákům školy se rozhodne. – činitel nemůže být vyjádřen

Nebyli jsme nikým na nic upozorněni. – činitel vyjádřen nezákladovým členem v 7. pádě

Tato silnice je už půl roku opravována (někým). – činitel vyjádřen nezákladovým členem v 7. pádě

Tato silnice se už půl roku opravuje. – činitel nemůže být vyjádřen

Po celou cestu vlakem se za doprovodu kytary zpívalo. – činitel nemůže být vyjádřen

V hodině dějepisu se bude určitě zkoušet. – činitel nemůže být vyjádřen

Město České Budějovice bylo založeno Přemyslem Otakarem II. – činitel vyjádřen nezákladovým členem v 7. pádě

Tvá snaha bude určitě maminkou pochválena. Za snahu budeš určitě maminkou pochválen. – činitel vyjádřen nezákladovým členem v 7. pádě

Cvičení 12 slouží k nácviku rozšiřovacích pravidel a zároveň k opakování typů významového poměru mezi částmi několikanásobných větných členů.

Včera bylo krásné, ale chladné počasí. – *poměr odporovací* Rodiče mluvili s vedoucím, ba i s ředitelem firmy. – *poměr stupňovací* Pojedeme tam buď zítra, nebo pozítří. – *poměr vylučovací* Nevrátil se spokojený, nýbrž rozladěný. – *poměr odporovací* Petr byl milý, a proto oblíbený společník na naší cestě. – *poměr důsledkový* Řekl jsem to jednak Kláře, jednak Karlovi. – *poměr slučovací* V lese jsme zahlédli nejen srnku, ale dokonce i jelena. – *poměr stupňovací* Mluvil sice tiše, ale přece jen srozumitelně. – *poměr odporovací* Tomáš, ale hlavně Honza proti tomu protestovali. – *poměr stupňovací* Choval se úplně normálně, totiž přirozeně. – *poměr příčinný*

Obdobně také ve **cvičení 13** a **14** procvičujeme tvoření přístavkových konstrukcí. Při psaní zároveň dbáme na jejich oddělování od ostatních částí věty pomocí interpunkčních znamének.

Cvičení 13: Olomouc, *jedno z našich nejkrásnějších měst*, je známa svými krásnými barokními paláci a kostely. Pavel, *kamarád mého brata*, by chtěl chodit hrát basketbal. Znojmo, *kdysi královské město*, leží na jižní Moravě. Jiří Menzel, *známý český režisér*, natočil film *Obsluhoval jsem anglického krále* podle románu Bohumila Hrabala. Koncertní síň nese jméno Antonína Dvořáka, *slavného skladatele české klasické hudby*. Pražské jaro, *mezinárodní hudební festival*, začíná každoročně 12. května. Strávili jsme týden v Jeseníkách, *našem oblíbeném pohoří*. Chtěli bychom navštívit Řím, *jedno z nejstarších evropských měst*.

Tvoření vět ve **cvičení 14** můžeme zadat např. jako soutěž – ve skupinách nebo mezi jednotlivci. Ukázky možných vět: Karel Čapek, *snad nejznámější český spisovatel, psal také pro děti*. Labe, *největší česká řeka, pramení v Krkonoších*. Pochází z Brna, *metropole Moravy*. *Ve městě se nachází hrad, významná gotická památka*. Autorem románu *Cirkus Humberto* je Eduard Bass, *slavný humorista*. V televizním programu vystoupil i Plácido Domingo, *můj oblíbený zpěvák*. Na závěr zazpívali *Kde domov můj, naši státní hymnu*.

V úkolu **Pro bystré hlavy** využijeme mezipředmětové znalosti žáků z výuky cizích jazyků. Při řešení vyjdeme ze srovnání vhodných příkladových vět v češtině s jejich cizojazyčnými překlady. Ilustrujeme na nich, že na rozdíl od češtiny je podmět např. v angličtině nebo němčině v každé větě nutný. V těchto jazycích se tedy neužívají věty s nevyjádřeným podmětem (srov. *Pracujeme – We work. Wir arbeiten.*). Někdy je v nich podmět pouze formální (*it, es*), v obdobných případech bývají v češtině jednočlenné věty (tedy bez podmětu), srov. např.: *Prší. – It is raining. Es regnet. Je chladno. – It is cold. Es ist kalt.*

► **Ověřte si, jak jste zvládli látku v této kapitole**

1. Základ věty tvoří *určitý slovesný tvar (přísudek)*.
2. Valence je *schopnost slovesa vázat na sebe slova s jistým významem a v jistých tvarech*.
3. Struktura věty je určena *slovesem v určitém slovesném tvaru a jeho valenčními členy*.
4. Věty se stejnou strukturou: *Včera po celý den pršelo. Venku mrzne. Na třídních schůzkách budou učitelé informovat rodiče o prospěchu žáků. Ujistil nás o své ochotě. Seděli jsme u velkého jídelního stolu. Naše babička bydlí na severní Moravě.*
5. Základové členy nutné nemůžeme z věty vypustit, protože by nebyla gramaticky správná: *Bolí mě*. Základové členy možné nemusí být slovně vyjádřeny, jejich místo může být ve větě neobsazeno: */Petr/ čte /časopis/*.

Tvoření vět

Cvičení 1: Základem věty je *určitý tvar slovesa*. Tato vlastnost se nazývá *valence*. Základová struktura věty je tvořena *slovesem v určitém slovesném tvaru a jeho valenčními členy*.

Cvičení 2: Příklady možných vět: *Maminka myje nádobí po každém jídle.* – dvouvalenční; *Autobus za tou křižovatkou zahýbá a jede podél nábreží.* – jednovalenční; *Malé dítě v kočárku zoufale plakalo už dlouhou chvíli.* – jednovalenční; *Ráda bych přátelům věnovala něco hezkého na památku.* – trojvalenční; *Včera ráno drobně mžilo.* – bez valence; *Rameno mu po dlouhém zápasu silně bolelo.* – dvouvalenční; *Po návratu z procházky jsme přiložili do krbu několik polínek.* – dvouvalenční; *Už zase hustě prší.* – bez valence; *Ten nám ale omládl!* – jednovalenční; *Zcela spoléhám na vaši pomoc.* – dvouvalenční; *Hostitelka nám nabídla chutný dezert.* – trojvalenční

Cvičení 3: 1. pád (*film*) – dopadl – příslovce (*dobře*), 1. pád (*policie*) – dopadla – 4. pád (*zloděje*), 1. pád (*Petr*) – uklízí – 4. pád (*pokoj*), 1. pád (*Jana*) – uklízí – 4. pád (*knihy*), 1. pád (*slepice*) – snáší – 4. pád (*vejce*), 1. pád (*soumrak*) – se snáší, 1. pád (*tatínek*) – snáší – 4. pád (*věci*), přeskočilo – 3. pád (*tobě*), 1. pád (*děti*) – přeskočily – 4. pád (*potok*), 1. pád (*motor*) – naskočil, 1. pád (*Matěj*) – naskočil – 2. pád (*do vlaku*), 1. pád (*led*) – klouže, 1. pád (*lodka*) – klouzala – 6. pád (*po hladině*)

Cvičení 4: Iveta mi poslala e-mail. 1. pád (*Iveta*) – poslala – 3. pád (*mi*) – 4. pád (*e-mail*), Všichni jsme tleskali. 1. pád (*všichni*) – jsme tleskali, Petr píše úkol. 1. pád (*Petr*) – píše – 4. pád (*úkol*), Eliška vysává prach. 1. pád (*Eliška*) – vysává – 4. pád (*prach*), Novákovi se o tom dozvěděli. 1. pád (*Novákovi*) – se dozvěděli – 6. pád (*o tom*), Rodiče navštívili babičku. 1. pád (*rodiče*) – navštívili – 4. pád (*babičku*), Monika strčila ruce do kapes. 1. pád (*Monika*) – strčila – 4. pád (*ruce*) – 2. pád (*do kapes*), Přednáška bude trvat dlouho. 1. pád (*přednáška*) – bude trvat – příslovce (*dlouho*), Krausovi přišli o úspory. 1. pád (*Krausovi*) – přišli – 4. pád (*o úspory*), Ti nás převezli! 1. pád (*ti*) – převezli – 4. pád (*nás*)

Cvičení 5: Příklady možných doplnění rozvíjejícími větnými členy: *Naši maminku máloco vyvede z rovnováhy. Jednou před lety jsme jeli na letní dovolenou. Protože jsme na první velké křižovatce na zelenou okamžitě nevystartovali, nervozní řidič za námi hlasitě zatroubil. Naše maminka okamžitě vystoupila z auta, pomalu došla k zadnímu kufru, v klidu ho odemkla a znovu opatrně zavřela. Neznámému řidiči s úsměvem řekla: „Moc vám děkuju. Nevěděla jsem, že mám otevřený kufr.“ Důstojně se vrátila a beze spěchu usedla za volant auta. Mezitím na semaforu naskočila červená.*

Cvičení 6: Podměty můžeme doplnit na několikanásobně např. takto: *Rita ani její kamarádi s tím zásadně nesouhlasili. Všechny ovce i kozy se pokojně pásly. Na křižovatce se srazila dvě nákladní auta a kamion. V potoce už*

bohužel vyhynuly ryby i raci. Petra i Jana proti tomu protestovaly. Kočky a psi se nesnášeli. Kružítko a papír ležely na stole.

Hlavní zásady českého slovosledu

Ve **cvičení 1** si žáci uvědomí a ověří, že pořádek slov v české větě je do značné míry volný, zkoušejí možnosti, jak lze umisťovat zadaná slova při tvoření jednoduché věty. Z příkladů vyvodíme, že svou pozici nemohou měnit předložky – ty musí vždy předcházet před jménem (podstatným, přídavným, zájmenem, číslovkou). Také nepřízvučná slova (v této větě zvrtné se) nemohou stát na zcela libovolné pozici ve větě, následují za prvním přízvučným slovem ve větě.

Sestře se před čtrnácti dny narodila malá Lucinka. Sestře se narodila před čtrnácti dny malá Lucinka. Sestře se malá Lucinka narodila před čtrnácti dny. Sestře se narodila malá Lucinka před čtrnácti dny. Před čtrnácti dny se sestře narodila malá Lucinka. Před čtrnácti dny se narodila sestře malá Lucinka. Před čtrnácti dny se malá Lucinka narodila sestře. Před čtrnácti dny se narodila malá Lucinka sestře. Malá Lucinka se narodila sestře před čtrnácti dny. Malá Lucinka se narodila před čtrnácti dny sestře. Malá Lucinka se sestře narodila před čtrnácti dny. Malá Lucinka se před čtrnácti dny narodila sestře.

■ ČINITEL VÝZNAMOVÝ

Cvičením 2 vedeme žáky k uvědomění si toho, že užíváme věty v kontextu, že je mezi nimi návaznost a že jejich slovosled je dán především tím, jakou část jejich obsahu už (z kontextu) známe a co uvádíme jako nové. Novou, neznámou informaci obvykle sdělujeme až na konci věty. Podle této zásady žáci vybírají z nabízených odpovědí na dané otázky – v závislosti na tom, na co se v nich ptáme, se slovosled odpovědí liší. Žáci využívají vlastní jazykové zkušenosti.

a) *Matěj poslal Veronice esemesku před chvílkou.* b) *Matěj poslal před chvílkou esemesku Veronice.* c) *Před chvílkou Matěj poslal Veronice esemesku.* d) *Matěj před chvílkou poslal Veronice esemesku.* e) *Před chvílkou poslal Veronice esemesku Matěj.*

Cvičení 3 navazuje na výklad o východisku a jádru výpovědi – tyto části vydělujeme v textu ukázky podle návaznosti známého (východisko) a nového (jádro).

2. věta má východisko *Podnebí určitého místa* a jádro *závisí především na tom, jak daleko leží na sever nebo na jih od rovníku*. 3. věta má východisko *Velmi důležité je také to*, a jádro *jak jsou v dané oblasti rozloženy souše a moře*. 4. věta má východisko *Na utváření podnebí* a jádro *se významnou měrou podílejí i pohoří, mořské proudy a větry*. 5. věta má východisko *Zemi lze rozdělit* a jádro *zhruba do tří základních oblastí se stejným typem podnebí*. 6. věta má východisko *Tyto oblasti* a jádro *nazýváme pásma*. 7. věta má

východisko *podnební pásma* a jádro *V blízkosti severního a jižního pólu* jsou *polární*. 8. věta má východisko *Jsou to a jádro velmi studené oblasti, sníh a led se v nich udrží po celý rok, třebaže tu ve skutečnosti mnoho nesněží*. 9. věta má východisko (*podnební pásma*) a jádro *mají jen dvě roční období: dlouhou zimu a krátké, slunné léto, kdy slunce svítí každý den celých 24 hodin*. 10. věta má východisko *pásma* a jádro *tropické se rozkládá po obou stranách rovníku*. 11. věta má východisko *tu* a jádro *Teplu panuje po celý rok*. 12. věta má východisko *V některých částech tropů* a jádro *se střídá období deště a období sucha, v jiných jejich částech nelze střídání ročních období téměř rozeznat*. 13. věta má východisko *Mezi tropickými a polárními pásmy* a jádro *leží dvě mírná pásma*. 14. věta má východisko *tu* a jádro *Teplota není ani příliš vysoká, ani příliš nízká*. 15. věta má východisko *Ale právě v těchto oblastech* a jádro *se nacházejí některá z míst s největším množstvím srážek na Zemi*. 16. věta má východisko *Mírná pásma* a jádro *mají zpravidla čtyři odlišná roční období: jaro, léto, podzim a zimu*.

Cvičení 4 má korekturní charakter, žáci si všimají toho, zda věty v souvětí na sebe navazují. Posuzujeme logičnost a přirozenost v pořadí známého a nového.

..., *ale jsou tam dost drahé*. ..., *a tak jsem ani neměl čas se nasnídat*. ..., *a proto jsme ho museli uvázat na dlouhý řetěz k boudě*. ... *a moje maminka v sousední vesnici jako prodavačka v potravinách*. *Ten vlak, co odjíždí ve tři hodiny, určitě zmeškáme*, ... *a píše dopis své kamarádce*. ..., *nebo mu nikdo nic skutečně ještě o tom neřekl*. ... *nebo hrajeme s přáteli volejbal na hřišti v chatové osadě*. ..., *nebo nejspíše do týdne pošlu dopis*. ..., *budou to asi begonie*.

Ve **cvičení 5** procvičujeme, jak uplatňovat významový činitel slovosledu, aby navazovaly otázky a odpovědi.

a) *Kam chceš zítra odpoledne jít? Co se Tereza učí už šest let? Kam přijedeš zítra? Kdo k vám přijede v neděli na návštěvu? Kam musíš jít hned po vyučování? Jak dlouho už sedí u počítače? Co udělal rozpačité? Co jsi s ním hrál celé odpoledne?*

b) *Kdy chceš jít s Ivanou a Patrikem do kina? S Ivanou a Patrikem chci jít do kina zítra odpoledne. S kým chceš jít zítra odpoledne do kina? Zítra odpoledne chci jít do kina s Ivanou a Patrikem. Jak dlouho už se Tereza učí hrát na klavír? Tereza se učí hrát na klavír už šest let. Kdo se už šest let učí hrát na klavír? Na klavír se už šest let učí hrát Tereza. Čím přijedeš zítra ve tři na autobusové nádraží? Zítra ve tři přijedu na autobusové nádraží autobusem. Kdy přijedeš autobusem na autobusové nádraží? Přijedu autobusem na autobusové nádraží zítra ve tři. Kam přijede teta s bratrancem? Teta s bratrancem přijede v neděli na návštěvu k nám. Kdy k vám přijede teta s bratrancem na návštěvu? Teta s bratrancem k nám přijede na návštěvu v neděli. Kdy musíš jít do samoobsluhy na nákup? Do samoobsluhy na nákup musím jít hned po vyučování. Kam musíš jít hned po vyučování? Hned po vyučování musím jít do samoobsluhy na nákup. Kde sedí už nejméně tři hodiny? Už nejméně tři hodiny sedí u počítače. Jak pohlédl na Milana? Na Milana pohlédl rozpačité. Na koho pohlédl rozpačité? Rozpačité*

pohlédl na Milana. S kým jsi hrál celé odpoledne šachy? Celé odpoledne jsem hrál šachy s ním. Jak dlouho jsi s ním hrál šachy? Hrál jsem s ním šachy celé odpoledne.

Cvičení 6 má tvůrčí ráz – smyslem je, aby si žáci zafixovali, že věty slovosledně formujeme podle záměru sdělení, proto musíme dbát na rozlišování známého a nového.

pes: 1. *Po dvoře běhal malý pes. Ten pes nepříjemně štekal celý den.*
2. *Chtěli jsme mu udělat něčím radost. Koupili jsme mu tedy psa.* otáčet se: 1. *Ve včerejší hodině jsme se učili správně se otáčet při tanci. Otáčet se přirozeně a ladně není tak lehké.* 2. *Malý Honzík zvládl základy bruslení rychle. Nejtěžší však pro něj pořád zůstává bezpečně se otáčet.* o něm: 1. *Celý večer jsme mluvili jen o něm. On k nám prostě neodmyslitelně vždy patřil.* 2. *Chtěla jsem se co nejvíc dovědět. A tak mi vyprávěli právě o něm.* ráda: 1. *Poprosil mě o pomoc. Ráda mu poradím v každé situaci.* 2. *Nevěděli, jak na to zareaguje. Přiznala se nakonec, že to prodala velmi ráda.* deset minut: 1. *Vysvětlili jsme jim pracovní režim kurzu. Deset minut pro přestávku uvítali.* 2. *Obávali jsme se nedostatku času na jeden úkol. Dostali jsme na vypravení celých deset minut.* u potoka: 1. *Po delší procházce parkem jsme se zastavili. U potoka bylo totiž neobyčejně krásně a ticho.* 2. *Hledali vhodné místo k postavení stanu. Po dlouhém zvažování se usadili u potoka.* sám: 1. *Víkend jsem trávil bez přátel. Sám totiž nejvíc udělám.* 2. *Karel a jeho pomocníci si lámali hlavu nad záhadným problémem. Nakonec jej vyřešil sám.*

Cvičení 7 vhodně zadáme jako soutěž (v daném časovém limitu). Při kontrole uvedených slovosledných variant pak můžeme posoudit, nakolik jsou jednotlivé možnosti živé a užívané, které z nich jsou spíše teoretické, až nepřirozené (viz např. *Zítřka ty listky koupit půjdu*).

Zítřka půjdu koupit ty listky. Zítřka půjdu ty listky koupit. Zítřka ty listky půjdu koupit. Zítřka ty listky koupit půjdu. Zítřka koupit ty listky půjdu. Zítřka koupit půjdu ty listky. Půjdu koupit ty listky zítřka. Půjdu koupit zítřka ty listky. Půjdu ty listky koupit zítřka. Půjdu ty listky zítřka koupit. Půjdu zítřka koupit ty listky. Půjdu zítřka ty listky koupit. Koupit ty listky půjdu zítřka. Koupit ty listky zítřka půjdu. Koupit zítřka půjdu ty listky. Koupit zítřka ty listky půjdu. Koupit půjdu ty listky zítřka. Koupit půjdu zítřka ty listky. Ty listky půjdu koupit zítřka. Ty listky půjdu zítřka koupit. Ty listky koupit půjdu zítřka. Ty listky koupit zítřka půjdu. Ty listky zítřka půjdu koupit. Ty listky zítřka koupit půjdu. – 24

Spokojeně se na něho usmál. Spokojeně se usmál na něho. Na něho se spokojeně usmál. Na něho se usmál spokojeně. Usmál se spokojeně na něho. Usmál na něho spokojeně. – 6

Cvičení 8 má korekturní charakter – nalezené slovosledné chyby opravíme a řešení zdůvodníme na základě poučení o postavení zdůrazňujících výrazů. Upozorníme žáky, že se s obdobnými nedostatky setkáváme i v praxi – nad rámec cvičení jim můžeme zadat, aby si všímali obdobných příkladů a zaznamenávali je.

Děvčata nebyvají vášnivými sběrateli, např. poštovní známky sbírají hlavně chlapci. V nastalém bezvětrí se nepohnul ani lísteček. Tento přístroj je tak

dokonalý, že odstraní *dokonce* nečistotu napadanou do spodní části koberce. Tento dým nepoškozuje životní prostředí, protože obsahuje *převážně* vodní páry. Zajímám se *výhradně* o pohlednice do roku 1920. Naši ekologové zdůrazňují *zejména* nutnost vybudovat silniční obchvaty kolem měst. Muži za mnou se dali do smíchu, ale ženy byly zticha, ba žádná *dokonce ani* nezhlédla. Všude jsem viděla *jen* les a zase les.

■ ČINITEL MLUVNICKÝ

Na otázky ve **cvičení 1** odpovídáme po vyhledání přívlastků ve větách úvodního textu – popíšeme jejich postavení a pak pozorování a poznatky zobecníme. Přívlastek v dnešní češtině vždy stojí u podstatného jména. Přívlastek shodný může stát před podstatným jménem (*na hnědém jehličí, v letním slunci, malý podsaditý stařík*) nebo i za ním (*svah příkrý, voda padající přes splav*). Přívlastek neshodný stojí vždy za podstatným jménem (*v korunách borovic, asphalt silnice, fotokopii vojenské mapy, střevíce s provázkovými podešvemi*).

Cvičení 2 je zaměřeno na vyhledání a rozlišení uvedených případů zvláštního postavení shodného přívlastku za řídícím jménem. Ve větách jsou to:

a) odborný název: *Diviznu velkokvětou zařazujeme do rodu dvouděložných rostlin z čeledi krtičníkovitých. Kyselina sírová je bezbarvá olejovitá kapalina.*

b) starobylý název: *Říše velkomoravská ... Karel Čtvrtý nechal vedle hradu Karlštejn postavit i Nové Město pražské. Dekret kutnohorský, vydaný v roce 1409 králem Václavem Čtvrtým, byl významný proto, že nově upravoval poměry na Univerzitě Karlově ...*

c) zdůrazněný člen: *A já, husa hloupá, jsem mu uvěřila. ... nesluší ti tolik jako ta blůza bílá. Ty kluku ušatá, kde ses toulal, ... To je tužka moje, ne tvoje.*

Cvičení 3 poukazuje na chybné oddělování členů skladebních dvojic, ke kterému mnohdy v praxi dochází. Správný slovosled odůvodníme vyhledáním těchto dvojic a určením významových i formálních vztahů mezi jejich členy.

Musí dodržovat přísnou dietu, aby si vyléčil *žaludek pokažený nesprávnou životosprávou*. Podle *měření provedených v Děčíně* je voda Labe silně znečištěna. Nejčastějším místem srážek *byly v uplynulém měsíci* jižní Čechy. Nedodržení *pravidel stanovených pro zapůjčení sportovních potřeb* bude trestáno pokutou do výše až 1000 Kč. Dříví v lesních *porostech zničených sněhovou kalamitou* musí být co nejrychleji zpracováno. *Vlci zdivočelí z hladu* se vrhli na lovce i jeho psí spřežení. *Se sluncem zapadajícím za kopec* utichá les i louka, také zvířata, malá i velká, jdou spát.

Také **cvičení 4** ilustruje některé běžné nedostatky ve slovosledu, zejména postavení dvou předložek bezprostředně za sebou. Žáci by se jich měli i ve vlastních projevech snažit vyvarovávat.

Do díry vyvrtné v krytu zastrčte drátek a přitáhněte ho šroubem. Sejde-me se po představení u auta zaparkovaného u předního vchodu. Při večeri

uspořádané u příležitosti jeho významného životního jubilea pronesl připítek. Protože pojedeme na návštěvu k příbuzným, nemohu se dívat na přenos fotbalového utkání vysílaný v neděli.

Cvičení 5 má také korekturní cíl: žáci se na uvedených větách přesvědčí, jak je slovosled (naznačující skutečné větné vztahy mezi členy) důležitý pro vyjádření zamýšleného významu celku. Na příkladech uvedených ve cvičení mohou ilustrovat a objasnit, jak (i nezáměrně) vznikají víceznačné, chybné, ba i humorné formulace.

Starosti Němcům překvapivě dělalo slabé mužstvo z Lucemburska. Sedím v trávě a tiše pozoruji pasoucí se srny. Vyučující žákům málo vyložil komplikovanou látku z fyziky. Maminka nahlas okřikla plačící dítě. Nevstupujte se psy do obchodu! / Se psy nevstupujte do obchodu!

■ ČINITEL ZVUKOVÝ

Ve **cvičení 1** dbáme na správný hlasový projev žáků, četbu úvodního textu můžeme vyhlásit jako konkurz na nejlepšího rozhlasového hlasatele či vypravěče.

Cvičením 2 se vracíme ke zvukové podobě úvodního textu podrobněji – po výkladu o příklonkách je v něm vyhledáváme a všímáme si jejich postavení ve větě.

Čas od času se stane člověku ženatému, že jeho manželka odjede na kratší či delší dovolenou. Jsou to pak tvrdé chvíle, kdy muž vstupuje sám do bytu. Nalhává si pocit jakési pomyslné svobody, ale neví zatím, jak ji využít a projevit. Vstoupí tedy z předsíně do pokoje, aniž by se přezul. Potom nezhasne v koupelně a pojídá žemli v chůzi, takže drobí na koberce. To vše mu připadá opojné, obrodružné a v jakémsi smyslu dokonce heroické. Pak si uvaří kávu, nechá hrnek i lžičku na stole a odejde.

Léty bedlivého pozorování jsem dospěl k názoru, že předměty ponechané na určitém místě tu zůstávají. Nikdy se mi nestalo, že by některý opustil místo, které očividně není místem jeho, a odebral se tam, kam patří. Řeknete mi, že není možné, aby předmětů ležících na nepravých místech ubývalo, a já se vás zeptám, jak je tedy možné, že jich přibývá. Po třech dnech jsem obklopen více hrnky, než jsem jich mohl použít a použil. Jsou všude. Opustily svou poličku a rozestavily se po stole, po židlích, na desce klavíru, na okně, na podlaze, a dokonce na místech, kam by nikdo – natožpak já – hrnek nepostavil. Totéž se děje se všemi drobnostmi denní i noční potřeby.

Postavení příklonek si všímáme také ve **cvičení 3**, které se zakládá na uměleckém textu. Najdeme v něm některé záměrné autorské (Hrabalovy) odchylky v užívání příklonek. Porovnáním s běžným postavením příklonek posoudíme, jak na nás při četbě tato ozvláštnění působí.

A dívala jsem se po mělké krajině, vroubené kopci a lesiky, dívala jsem se na městečko a zjistila, že do našeho městečka se lze dostat jen přes vodu, že to je vlastně ostrovní město, nad městem se řeka, která obtékala město,

rozdvojovala a kolem hradeb tekly dva potoky, které zase za městem se spojovaly v řece, že vlastně každá výpadová ulice z městečka má dva mosty, dvě lávky, zatímco přes řeku je bílý kamenný most, na kterém stáli lidé, opírali se o zábradlí a dívali se na pivovarský komín, na mne a strýce Pepina, na moje vlasy, které pleskaly ve vzduchu, a ve slunci se ty moje vlasy třpytily a zářily jako papežská vlajka, zatímco dole bylo bezvětrí.

Že do našeho městečka se lze dostat – běžné postavení: že se do našeho městečka lze dostat

které zase za městem se spojovaly v řece – běžné postavení: které se zase za městem spojovaly v řece

Cvičením 4 ilustrujeme, že se pořádek slov v češtině do určité míry vývojově měnil. Porovnáváme slovosled současný se slovosledem ve starším (uměleckém) textu. Všímáme si především postavení příklonek a přívlastků.

a) Černé a husté mraky nízkou se hnaly přes lesnatá jejich temena ... běžné postavení: Černé a husté mraky se nízkou hnaly ...; ... , jenž obrovským valem zvedal se nad ztichlou krajinou ... – běžné postavení: jenž se obrovským valem zvedal nad ztichlou krajinou ...;

b) postavení přívlastků – odlišné pořadí v postupně rozvíjejícím přívlastku: lesnatá jejich temena – běžné: jejich lesnatá temena, shodný přívlastek za jménem: hor ostatních (ostatních hor), v nahotě své (ve své nahotě), přívlastek nestojí u podstatného jména: Nehostný nastal čas. (Nastal nehostný čas.), staletý ve stráních hvozd i strom v širém poli opuštěný (staletý hvozd ve stráních, opuštěný strom v širém poli).

Pro bystré hlavy

Volný slovosled umožňuje češtině její flektivní typ: funkci slov naznačují jejich gramatické koncovky, nikoliv jejich postavení ve větě. Podstatná jména (a slovní druhy ve funkci jejich shodných přívlastků – přídavná jména, zájmena, číslovky) se skloňují a jednotlivé pády se uplatňují v různých vět-ných členech (např. 1. pád v podmětu, 4. pád v předmětu). Proto rozumíme českým větám s různým typem slovosledu (tedy rozlišíme například, kdo je původcem děje, co je jeho předmětem, okolností). V angličtině je naopak slovosled gramatický – např. v oznamovací větě stojí na prvním místě vždy podmět, přísudek následuje. Anglická jména se neskloňují, nemají koncovky pro označení funkce ve větě (např. podmět a předmět, tedy původce a předmět děje, v ní rozlišíme pouze podle postavení).

► Ověřte si, jak jste zvládli látku v této kapitole

1. Východisko věty – *ta část, ve které jsou informace známé ze souvislosti nebo situace*, jádro – *to, co je ve větě neznámé, nové*.
2. V citově zabarvených výpovědích je pořadí opačné než v nezabarvených: začínají slovy, na která je kladen důraz, tedy jádrem výpovědi.
3. Přívlastek shodný stává za podstatným jménem: a) *je-li zdůrazněn*, b) *jde-li o odborný název*, c) *jde-li o starobylý název*, d) *je-li bohatěji rozvit*.
4. Jsou to příklonky.

Hlavní zásady českého slovosledu

Cvičení 1 *Kdy určitě zavolá Petrovi? Komu určitě zavolá? Co uvařil Jirka Tereze? Kdo uvařil Tereze šálek čaje? Komu uvařil Jirka šálek čaje? Kam se kamarádky na chvíli posadily? (Na co se kamarádky na chvíli posadily?) Na jak dlouho se kamarádky posadily na lavičku? Kdo se na chvíli posadil na lavičku?*

Cvičení 2 *Pátek třináctého nevěsti podle pověřivých lidí nic dobrého, tato pověra se však rozvinula až ve 20. století. V řadě evropských zemí je kouření zakázáno i v restauracích, cigaretový kouř je totiž zdraví velmi škodlivý. Náš časopis přináší řadu unikátních fotografií, některé z nich má veřejnost možnost spatřit vůbec poprvé.*

Cvičení 3 *Pozorovali jsme dravce létající vysoko na nebi. Zkoumání bylo založeno především na odhadech. Na festivalu Mezi ploty pořádaném v neděli vystoupí řada populárních osobností. Uvedení tohoto nápadu v život netrvalo dlouho. Dnes vás seznámíme se dvěma recepty na kapra upraveného jinak, než je u nás zvykem.*

STAVBA TEXTOVÁ

Opakování o souvětí souřadném

V úvodním **cvičení 1** opakujeme typy významových poměrů, do kterých vstupují hlavní věty v souřadném souvětí. Pozorujeme jejich uplatnění a funkci při vyjadřování celkového obsahu motivačního textu. Zároveň procvičujeme rozlišování vět jednoduchých a souvětí.

1. p. odporovací, 3. p. slučovací, 4. p. odporovací, 5. p. příčinný, 7. p. stupňovací, 9. p. důvodový (vysvětlovací), 10. p. příčinný, 11. p. slučovací, 12. p. důsledkový, 13. p. důvodový (vysvětlovací), 15. p. důsledkový, 16. p. stupňovací, 18. p. vylučovací, 19. p. odporovací

Ve **cvičení 2** žáci samostatně tvoří souvětí s jednotlivými významovými poměry mezi větami. Dbáme přitom na to, aby využívali různé spojovací prostředky a neopakovali jen ty nejběžnější a nejčastější. Vedeme je tak jednak k rozšiřování vlastních zásoby vyjadřovacích prostředků, jednak k hlubšímu uvědomování si podstaty jednotlivých poměrů mezi hlavními větami. – Cvičení můžeme provést např. formou soutěže: skupiny tvoří souvětí s danými typy poměrů zadávanými postupně a namátkou, musí reagovat během daného časového limitu. Za opakované užití téhož spojovacího prostředku ztrácí body. Příklady souvětí:

p. slučovací: *Ovládal angličtinu plynně, rovněž francouzsky se domluvil obstojně. Zčásti vám rozumím, zčásti nesouhlasím. V létě jednak pracoval na stavbě chaty, jednak cestoval po světě.*

p. stupňovací: *Dokázal nejen doplnit chybějící svazky, nýbrž obstarat i nové. Splníme všechny závazky, nabídneme nadto další služby. Starým lidem rozuměla, ba i podle možností pomáhala.*

p. odporovací: *Sice se mi nechce, ale pro tebe to udělám. Vypracoval všechny úkoly, jenomže ani jeden nebyl správně. Změna technologie výrobu zkvalitnila, dělníkům naopak ztížila pracovní podmínky.*

p. vylučovací: *Přijďte včas, jinak vám nezaručujeme volné místo k sezení. Buď poslechněš, nebo si důsledky poneseš sám. Přijedeme v sobotu odpoledne, anebo se včas omluvíme.*

p. důsledkový: *Nepodařilo se mi dokončit to včas, proto jsem se neobjevila. Zeleninu měl rád, a tak mu často vařila vegetariánská jídla. Stal se studentem, mohl tudíž navštěvovat přednášky.*

p. příčinný: *Soutěž vyhrál s převahou, však také nejvíc ze všech trénoval. Rozumí tomu dobře, vždyť v tom oboru pracoval celý život. Často jezdím na venkov, mám tam totiž rodiče.*

Cvičením 3 upevňujeme schopnosti žáků rozlišovat významové poměry mezi větami a procvičujeme interpunkci k jejich naznačení.

Nedůvěřuji mu, a proto mu nic neřeknu. – p. *důsledkový* Hned se samou radostí smála, hned plakala. – p. *slučovací* Šli jsme velmi rychle, dokonce jsme místy i utíkali. – p. *stupňovací* Pojď domů, jinak bude zle. – p. *vylučovací* Musím teď hodně šetřit, o prázdninách bych chtěl totiž jet do Francie. – p. *vysvětlovací* Buď se teď hned ke všemu přiznáš, anebo to na tebe prozradím sám. – p. *vylučovací* Pojď si se mnou zahrát volejbal, vašeho Romana však nech raději doma. – p. *odporovací* Koupila jsem mamince dárek k svátku, a tak už nemám žádné peníze. – p. *důsledkový* V létě jsme často chodili na koupaliště nebo jsme jezdili po okolních cyklostezkách. – p. *slučovací* Nemusíš se ani trochu bát, vždyť jsme tady všichni s tebou. – p. *příčinný* Zítřka se uvidíme, takže si budeme moci o všem promluvit. – p. *důsledkový* Nerozhlížela se kolem sebe, ani se neotočila. – p. *slučovací* Chtěla jsem právě odejít, a vtom někdo zazvonil. – p. *odporovací*

Ve cvičení 4 si žáci mají znovu uvědomit důležitost výběru správné souřadící spojky pro vyjádření daného významového poměru mezi větami. Po doplnění spojek porovnáváme vzniklá souvětí s původními bez spojek a posuzujeme přesnost vyjádření obsahu. V bezspoječných souvětích mohou být různé poměry mezi větami, bez užití náležitých spojek tedy nejsou vždy jednoznačná.

Hluk je nepříjemný, dokonce může být i nebezpečný. – p. *stupňovací* Při bouři je vždy nejprve vidět blesk, světlo se totiž šíří rychleji než zvuk. – p. *vysvětlovací* Zítřka se uvidíme, tudíž si budeme moci o všem promluvit. – p. *důsledkový* Je přísná, avšak pro její spravedlnost a nestrannost ji mají žáci rádi. – p. *odporovací* Jel přes vesnici příliš rychle, a tak musel zaplatit pokutu. – p. *důsledkový* Liška rychle utíkala s čenichem u země, neboť ucítila čerstvou zaječí stopu. – p. *příčinný* V noci se chumelilo, dokonce také ráno ještě neprestal padat sníh. – p. *stupňovací* Uplynul celý rok, avšak on

se nevracel. – *p. odporovací* Večer chodím na trénink, *nebo* surfuju po internetu. – *p. vylučovací*

Ve cvičení **Pro bystré hlavy** upozorňujeme na nesprávné formulování obsahů na sobě nezávislých vět formou (větné) závislosti. Dochází k tomu poměrně často, zejména např. v publicistice. Jako podpůrný důkaz nebo vysvětlení toho, že nejde o vedlejší věty, můžeme nechat žáky zkusmo vyjádřit, co by takové souvětí znamenalo, pokud by bylo v pořádku. Viz např. účel v prvním uvedeném souvětí: „mužstvo dalo jeden gól s cílem, aby později prohrálo“.

Naše mužstvo v první třetině vyhrávalo 1:0, *ale* vzápětí nato v druhé třetině dostalo čtyři góly. – *p. odporovací* Výborně si s Petrem rozumíme *a* to je dobře. – *p. slučovací* Venku bylo před bouřkou dusno, v pokojích bylo *však* přímo nedýchatelné. – *p. odporovací* Sparta nakonec zvítězila 2:1, *ale* ještě po prvním poločase prohrávala 1:0. – *p. odporovací* V dálce se ozýval hřmot *a* zatím mu nikdo z nás nevěnoval pozornost. – *p. slučovací*

Souvětí souřadné s více než dvěma větami

Cvičením 1. a) a b) procvičujeme rozlišování vět v souvětí, významové poměry mezi nimi a interpunkci ve složitějších větných celcích.

Lidé tu starou událost probírali už tolikrát a v mnoha věcech ji vylepšili, proto už nikdo nedokázal odhalit pravdu. – 3 věty: 1 Vh *p. slučovací* 2 Vh *p. příčinný* 3 Vh; Uplynulo dopoledne, nastalo odpoledne, *ale* na celé té pusté rozloze neviděli jedinou známku po nějakém obydlí. – 3 věty: 1Vh *p. slučovací* 2 Vh *p. odporovací* 3 Vh; Jezte pestrou stravu, jen tak si totiž zajistíte dostatečný a vyvážený příjem všech živin a můžete se dožít vysokého věku bez zdravotních problémů. – 3 věty: 1 Vh *p. vysvětlovací* 2 Vh *p. slučovací* 3 Vh; Potřebujeme jednak někde získat čerstvé potraviny, jednak si pár dní odpočinout a teprve potom se vydat na dlouhou cestu do pralesa. 3 věty: 1 Vh *p. slučovací* 2 Vh *p. slučovací* 3 Vh *p.*; Ani v tomto případě nejde o skutečné albíny, tj. nejedná se o naprostý vrozený nedostatek barviva v kůži, srsti, očích a v dalších tkáních, *neboť* oči „bílých lvů“ z Timbavati jsou žlutavě zlatohnědé, tedy jsou naprosto stejné jako u normálně zbarvených lvů. 4 věty: 1 Vh *p. vysvětlovací* 2 Vh *p. příčinný* 3 Vh *p. důsledkový* 4 Vh Rozuměl jsem jí, dokonce jsem si jí velmi vážil a byl jsem k ní strhován zvláštním soucitem, *ale* neměl jsem jí co říct a nemohl jsem nic dělat. 5 vět: 1 Vh *p. stupňovací* 2 Vh *p. slučovací* 3 Vh *p. odporovací* 4 Vh *p. slučovací* 5 Vh; Vstup k severnímu kotvišti byl nejen velmi úzký a mělký, *ale* ke všemu ještě (byl) položený směrem východozápadním, a tak nám dalo hodně práce dostat loď do zátoky. 3 věty: 1 Vh *p. stupňovací* 2 Vh *p. důsledkový* 3 Vh

Vzorec ve **cvičení 2** patří k větě: Ani v tomto případě nejde o skutečné albíny, tj. nejedná se o naprostý vrozený nedostatek barviva v kůži, srsti, očích a v dalších tkáních, *neboť* oči „bílých lvů“ z Timbavati jsou žlutavě zlatohnědé, tedy jsou naprosto stejné jako u normálně zbarvených lvů.

a) Jednou ji viděl, jak drží právě narozené miminko, a všiml si, jak se na ně dívá očima plnými mateřského citu.

Když slunce začalo polehoučku na chlapce svítit, padla na ně ospalost a šli na břeh řeky, lehli si do písku a usnuli.

Každých pár kroků odbočovaly z hlavní jeskyně další vysoké a ještě užší chodbičky, neboť tato sluj byla v podstatě obrovským bludištěm křivolakých chodeb, jež se vzájemně proplétaly a nikam nevedly.

Chlapec byl již na stráži, když světla parníku blikla kolem loděnice, ale neslyšel z paluby žádný hluk, neboť mladí lidé byli zamlklí a tiší, jako bývají lidé, kteří jsou utrmáceni málem k smrti.

130

131

a) Když dobře odpovíš na všechny otázky, získáš nárok na odměnu, neboť jsi splnil podmínky soutěže.

b) Na dovolenou jezdíme každoročně na stejné místo a vždycky se nám tam líbí, a proto tradici neporušíme ani letos.

c) Koupili jsme obraz, který se nám líbil na výstavě, a tak vám sdělujeme, že vaši nabídku odmítáme.

d) Bud' nám oznámí, že je všechno vyřešené a porucha byla odstraněna, nebo se budeme muset poradit jinde.

Ve cvičení 4 dbáme na pochopení a zdůvodnění rozdílu mezi větou hlavní a vedlejší v jednotlivých souvětích. Na základě toho naznačujeme stavbu souvětí interpunkcí. Opakujeme zároveň druhy vět vedlejších a druhy významových poměrů.

Tom kličkoval postranními uličkami, aby se dostal bezpečně z oblastí oživených vracejícími se školáky, a pak se loudal směrem za město. 1 Vh – 2 Vv účelová – 3 Vh p. slučovací; Myslím, že dneska nebudeme dělat táborák, ale aspoň si na něj připravíme dříví. 1 Vh – 2 Vv předmětná ale 3 Vv předmětná, p. odporovací; Na jaře, když se příroda probouzí a stromy začínají rozkvétat, je na tuto krajinu překrásný pohled. 1 Vh (začátek) – 2 Vv časová a 3 Vv časová p. slučovací – 1 Vh (pokračování); Moje jediné štěstí bylo, že vítr vanul ke mně a divoáci neucítili můj pach. 1 Vh – 2 Vv přísudková a 3 Vv přísudková p. slučovací; Práce je s koňmi vždycky dost, ale my tu práci máme rádi, a tak nám nevadí ani v létě, kdy je velké vedro, a ani v zimě při velkých mrazech. 1 Vh – 2 Vh p. odporovací – 3 Vh (začátek) p. důsledkový – 4 Vv přívlastková – 3 Vh (pokračování); V hale máme dvoumetrovy vánoční strom, který krásně voní, a vlastně celý dům voní jehličím a vanilkovými rohlíčky. 1 Vh – 2 Vv přívlastková – 3 Vh p. slučovací

Cvičení 5 je zaměřeno na nácvik interpunkce v souvětí a její zdůvodnění pomocí určování druhů vět.

V tomto kraji nepřeslo již kolik neděl, a kdyby byl na stezku v poslední době vkročil kůň, byl by tu zanechal stopy. 1 Vh – 2 Vv podmínková – 3 Vh p. slučovací; V malé vesničce na jihu Čech, která leží v podhůří Šumavy, jsem prožívala prázdniny sice jen dvakrát, ale protože tam myšlenkami často zalétám, rozhodla jsem se, že vám to místo popíšu. 1 Vh (začátek) – 2 Vv přívlastková – 1 Vh (pokračování) – 3 Vv příčinná (protože) – 4 Vh p. odporovací – 5 Vv předmětná; Okolí na mě působí uklidňujícím dojmem, a když s sebou vezmu oba babičiny psy, nebojím se jít lesem ani za tmavé noci. 1 Vh – 2 Vv podmínková – 3 Vh p. slučovací; Běháme s kamarády okolo řeky, a když jsme unavení, lehne si do měkké voňavé trávy. 1 Vh – 2 Vv časová – 3 Vh p. slučovací; Již mnohokrát zasáhl člověk do přírody moderní technikou, ale když si uvědomil, že jí uškodil, bylo bohužel častokrát již pozdě. 1 Vh – 2 Vv časová – 3 Vv předmětná – 4 Vh p. odporovací; Konečně přešli koleje malosvatoňovického nádraží, vlečku a dřevěný most přes údolí, kudy koně tahali vozy plné uhlí na uhelnou skládku, a když obešli řadu nízkých obílených chalup, byli v poutním městečku, kterému se také říkalo Studánka. 1 Vh – 2 Vv přívlastková – 3 Vv časová – 4 Vh p. slučovací – 5 Vv přívlastková

Souvětí souřadné

Cvičení 1:

slučovací: *Dlouho pečlivě rozmýšlel a pak se pustil do náročného úkolu.*

stupňovací: *Nejenže neposlouchá, ale taky vyrušuje.*

odporovací: *Nebuďte vám to vyvracet, ale podporu na mně nechtějte.*

vylučovací: *Buď se za své chování omluvíš, nebo nikam s námi nepůjdeš.*

důsledkové: *Rozpršelo se, a tak jsme raději zůstali doma.*

příčinný (důvodový) a vysvětlovací: *Je unaven, vždyť dvě noci téměř nespál.*

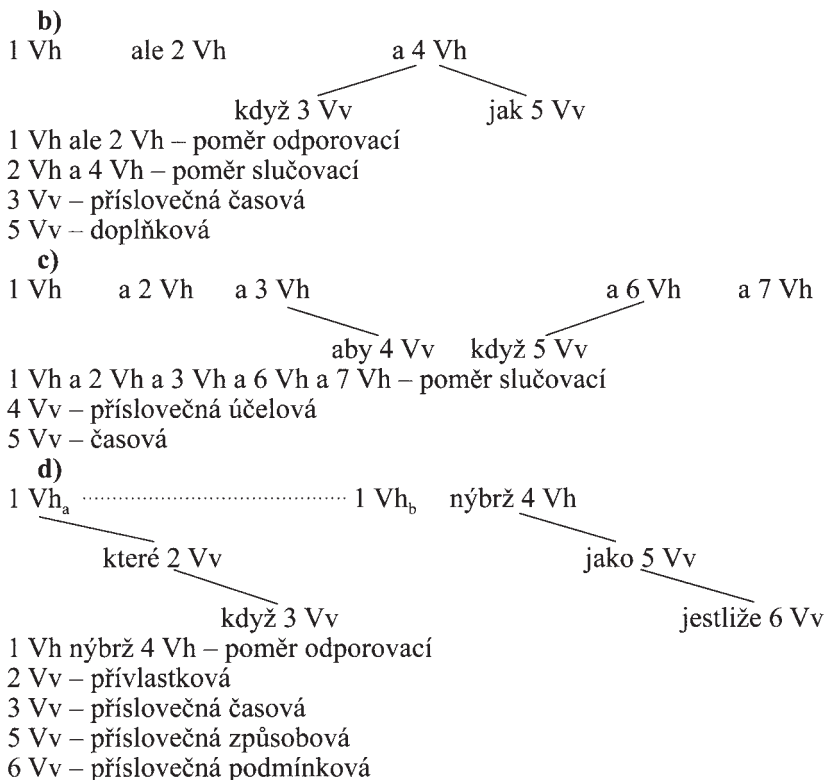
Cvičení 2: 1. Nevíme nikdy, co nás čeká, a toto tvrzení se opět ukázalo jako pravdivé. 2. Po přivalem dešti vznikly nedaleko obce dvě laguny, odkud voda nemohla odtéci, a hasiči ji proto museli odčerpávat. 3. Byla velká tma, a když opustil nově opravenou cestu a slézal z kopce dolů, ocitl se na neznámé stezce. 4. Moře se přede mnou valilo do zálivu, dokonce už pokrylo celou písčnou plochu, jako by se přílivová vlna přehnala přes zemi a spolýkala ji jedním ohromným hitem. 5. Když ušli jen pár kroků, vyřítíl se proti nim ze zahrady Křivonožka Hermionin, zrzavý kocour s vysoko zdviženým ocasem, který připomínal štětku na čištění lahví, a pronásledoval něco malého. 6. Ačkoliv v životě nestanoval, přišel brzy na to, kam většina kolíků a tyčí patří, a nakonec postavili dva stany, a dokonce se v nich i ve chvílce pohodlně zabydleli. 7. Dali mu do ruky zápalky, aby rozdělal oheň, ale on se tvářil pochybovačně, jako by věděl, že to nepůjde. 8. Třebaže bylo léto a venku svítilo slunce, v krbu hořela polena, kouř stoupal vzhůru a hledal si cestu k modré obloze.

1. 1 Vh – 2 Vv předmětná – 3 Vh, p. slučovací, 2. 1 Vh – 2 Vv přívlastková – 3 Vh p. důsledkový, 3. 1 Vh – 2 Vv příslovečná časová – 3 Vv příslovečná časová p. slučovací – 4 Vh, p. slučovací, 4. 1 Vh – 2 Vh, p. stupňovací – 3 Vv příslovečná způsobová – 4 Vv příslovečná způsobová p. slučovací, 5. 1 Vv příslovečná časová – 2 Vh – 3 Vv přívlastková – 4 Vh p. slučovací, 6. 1 Vv příslovečná přípustková – 2 Vh – 3 Vv předmětná – 4 Vh p. slučovací – 5 Vh p. stupňovací, 7. 1 Vh – 2 Vv příslovečná účelová – 2 Vh p. odporovací – 3 Vv příslovečná způsobová – 4 Vv předmětná, 8. 1 Vv příslovečná přípustková – 2 Vv příslovečná přípustková p. slučovací – 3 Vh – 4 Vh p. slučovací – 5 Vh p. slučovací

Cvičení 3:

a)

1 Vh a 2 Vh
 aby 3 Vv
 jestli 4 Vv
1 Vh a 2 Vh – poměr slučovací
3 Vv – příslovečná účelová
4 Vv – předmětná

Vsuvka

Cvičení 1 spojuje nácvik mluveného projevu žáků se znalostmi o větné stavbě textu: vedeme žáky k tomu, aby si uvědomovali, podle jakých zásad jej zvukově členíme. Pauzami je vhodné oddělovat vsuvky (v úvodním textu vyznačené graficky – kurzivou). Napomáhá to chápání obsahu textu, protože sdělení v nich obsažené bývá zpravidla méně důležité než informace v ostatních částech větných celků.

Vsuvky a (skutečné) vložené vedlejší věty rozeznáváme ve větných celcích **cvičení 2** podle toho, zda jsou, nebo nejsou do nich mluvnicky začleněny. Ověříme to i při určování druhů vedlejších vět (u vsuvky nelze určit druh vedlejší věty, protože není závislá na žádné větě).

Jednou v zimě, *bylo to asi koncem ledna*, jsme si šli zabruslit na nedaleký rybník. – *vsuvka* Asi jsem přišel o rozum a dal jsem mu, *neznámo proč*, celou svou sbírku. – *vsuvka* On si to, *alespoň si to všichni myslí*, nikdy nebral příliš k srdci. – *vsuvka* Včera, *když jsem právě odcházel ven*, přišla k nám na návštěvu sestřenice. – *Vv časová* Přírodopisně řečeno, z Dášeňky se vyvinul

obratlovec (*neboť se vrtí jako na obrtlíku*) z čeládky šelem šelmovských a psovitých, podčeleď neposedů, rod šmejdlů, rodina tatranů, odrůda tajtrdlíků černouchých. Po celou cestu, *aby se nezlobil, že jde pozdě*, utíkala tak rychle, *že sotva dechu popadala*. – Vv účelová, Vv důvodová, Vv měrová Každý, *s kým jsem mluvil, a nejsou to jenom lyžaři*, to říká: že by mělo pořádně mrznout a napadnout sněh. – Vv přívlastková, vsuvka

Cvičení 3 má tvůrčí charakter – domýšlíme, jak komentovat, doplňovat apod. nějaké sdělení. Příklady možného užití zadaných vsuvek: *Jíst dostatek ovoce a zeleniny po celý rok je velmi zdravé, to všichni přece dobře víme. Přijel k nám na návštěvu (bylo to takhle koncem léta) a všechno se rázem změnilo. Všichni ho odsoudili bez váhání a shodli se na jeho vině, my si to ale přece nemyslíme. Udělám všechno, abyste byli spokojeni, a v to doufám. Nemáme v žádném případě, a to zdůrazňuji, nic proti vám. V tom s vámi nesouhlasíme, nesmíte si to špatně vykládat. Je to určitě zcela bezúhonný člověk, bůh ví, že je to pravda. Za několik hodin nastane, jak je všem dobře známo, zcela jedinečná příležitost.*

Ve **cvičení 4** se žáci znovu přesvědčují o funkci vsuvek. Mají možnost jimi, příp. dalšími prostředky typickými pro mluvený projev, zpestřit uvedený příběh. Můžeme vyhlásit soutěž o nejlepšího vypravěče, jeho snahou bude co nejvíc zaujmout posluchače, „vtáhnout“ je do děje. Možností oživení textu je mnoho, viz např.:

V hlubokém revíru v lesích od Chocně k Jelení (tam je krásně, znám to tam dobře) je několik útulných vesniček. V jedné z nich žil malý chlapec – byl to chudák sirotek – a u sedláka se mu vedlo velmi zle. V zoufalství se – věřte nevěřte – upsal čertu, ale s tou podmínkou, že půjde s čertem tehdy, až dub, pod kterým se upisoval, nebude již mít listí.

Z pasáčka se stal hospodář a vedlo se mu dobře, jen co je pravda. Za několik let, kdy smlouva docházela, se jednou na podzim ocitli hospodář i čert u známého dubu. Hospodář ukázal na dub i na ostatní duby a že ještě neopadaly. Safraporte, tak musel čert odejít s nepořízenou.

Když přišlo jaro čtvrtého roku (a jak to rychle uteklo), zavedl čert sedláka zase k dubu. Propánakrále! Ale sedlák ukázal, že staré listí opadalo, ale duby mají již nové listí. Volky nevolky, čert zmizel a vícekrát se neobjevil.

Pracovní sešit s. 60

Vsuvka

Cvičení 1: Možná vám už tehdy řekl, 1Vv že příští pondělí se hraje mistrovství světa a 2Vv Arturovi – to je můj manžel – se díky jeho konexím podařilo zajistit ty nejlepší vstupenky. 2. Jednou v noci viděli policisté – oni vždycky chodí ve dvou – nějakého člověka, 1Vv jak pádí ulicí vedoucí k parku. 3. Plavidlo prvního osamělého mořeplavce, 1Vv které zdolalo „velkou louži“ – to je v námořní hantýrce Atlantský oceán –, měřilo všeho všudy jen pět metrů. 4. Bylo to vyvrcholení dlouhodobé soutěže, 1Vv která se jme-

novala Pohár národů, a do Francie – hrálo se v Marseille – se sjely čtyři nejlepší týmy z předchozích vyřazovacích dvojzápasů. 5. Jednou – bylo to letos v únoru – jsem už málem drímal, 1Vv když najednou na ulici zapraskalo pět ran. 6. Ještě jednou jsem šel za ním – to už jsem měl své informace – a říkám mu, 1Vv že je to nesmysl. 7. To vám byla taková zvláštní bolest – v tom lidském těle všechno spolu souvisí –, 1Vv že jsem nemohl ani pohnout rukou, ani kýchnout. 8. Najednou – mohlo tak být ke druhé hodině ranní – jsem slyšel, 1Vv jak někdo ze všech sil utíká po ulici. 9. Byl to hmatatelný důkaz stavitelského umění starých mořeplaveckých národů, 1Vv které v té době – a to je výrazný rozdíl mezi nimi a Egypťany – stavěly námořní lodě s pevnou kostrou z kýlu a žeber. 10. Někteří hledači Atlantidy – mnozí vědci jim posměšně říkají atlantomani – vážně zastávali názor, 1Vv že bájná Atlantida ležela v oblasti dnešních Azor a 2Vv klesla tam do hloubky 3000 m.

1. 1Vv předmětná, 2Vv předmětná, 2. 1Vv doplňková, 3. 1Vv přívlastková, 4. 1Vv přívlastková, 5. 1Vv příslovečná časová, 6. 1Vv předmětná, 7. 1Vv příslovečná měrová, 8. 1Vv předmětná, 9. 1Vv přívlastková, 10. 1Vv přívlastková, 2. Vv přívlastková

Cvičení 2: Všichni žáci, zvědaví na výsledky písemné práce, netrpělivě očekávali příchod učitele. Jen mužstvo hrající ve výborné kondici může zvítězit. Naše družstvo, hrající po celý zápas obětavě a s velkým nasazením, zvítězilo zcela přesvědčivě. Loď Praha, plně naložená zbožím, právě vyplouvala z přístavu. Hrad Karlštejn, vyhlédávaný po celý rok domácími i zahraničními turisty, se tyčí nad řekou Berouňkou. Lidé stojící v blízkosti se smáli, lidé stojící opodál neslyšeli nic. Vláša, zvaný spolužák Pythagoras, si svou přezdívkou opravdu zasloužil. Přes cestu přeběhla malá, šedivá myška, vystrašená hlasitým křikem. Prašná brána, sloužící původně jako sklad střelného prachu, je významnou pozdně gotickou stavbou. U táboráku často zpíváme staré trampské písničky. Seifertovy verše Píseň o rodné zemi, opěvující krásy naší vlasti, mě pokaždé dojmají. První plavbu lodi Titanic, pokládané ve své době za nejmodernější a nejkrásnější plavidlo, ukončila katastrofa. Stalo se to, snad si vzpomenu přesně, 12. června loňského roku. Takový úspěch jsem, abych pravdu řekl, ani nečekal. Jednali jste, a to není jen můj názor, naprosto neuváženě.

Prostředky návaznosti v jazykových projevech

Cvičení 1 a 2 jsou zaměřena na vnímání obsahu textu jako celku, na jeho postupné a návazné sdělování. Prostředky vyznačené v textu připojují větné celky k předchozím částem textu (nejen k bezprostředně předcházející větě nebo větám). Vyjadřují následující vztahy (**cvičení 2**): Jinými slovy řečeno, dochází... – význam vysvětlovací s opisem; A to je také... – význam připojovací; Přesto však nejdůležitější... – význam odporovací; A přesto se už před sto lety... – význam odporovací/kontrast; Na ochranu těchto zvířat však zdaleka nestačí... – význam odporovací; Vždyť mají tak důležitou úlohu... –

význam příčinný (důvodový); *Ale když chtěli...* – význam odporovací; *Proto bylo nejprve nutno...* – význam příčinný (důvodový); *Ale sotva si nechá...* – význam odporovací/kontrast; *Proto byly vynalezeny...* – význam příčinný (důvodový); *Navíc jsou k dispozici...* – význam stupňovací; *Také družice...* – význam připojovací; *A tak se dnes zaznamenává...* – význam důsledkový. – Nad rámec úkolu můžeme žákům zadat, aby tyto vztahy v tomto textu vyjádřili jinými (synonymními) navazovacími prostředky.

Ve **cvičení 3** hledáme navazovací prostředky podle uvedených (možných) typů vztahů v textu (v části cvičení **a**) a rozebíráme souřadná souvětí (v části **b**).

a) *Oni sami si však říkají...* – význam odporovací; *Avšak domníváme se, že...* – význam odporovací; *...španělský dobrodruh, podnikl totiž...* – význam vysvětlovací; *Zlatá města sice nenašel* – význam odporovací/kontrast; *Zato Španělé byli zvyklí...* – význam zdůrazňující kontrast; *Proto je odpor...* – význam důsledkový; *Docílili však jen toho...* – význam odporovací; *A vytrvali...* – význam připojovací; *Na druhé straně byl život...* – význam zdůrazňující kontrast; *Jejich kraj je totiž...* – význam vysvětlovací; *Proto se oblékali málo...* – význam důsledkový; *Avšak náčelníky...* – význam odporovací; *Tato schopnost tedy nebyla...* – význam vysvětlovací; *Lze říct, že...* – význam shrnující; *Na poradách totiž...* – význam důsledkový

b) *Zlatá města sice nenašel, ale setkal se s těmito velice bojovnými, odvážnými indiány, kočovníky.* – p. odporovací; *Jejich kraj je totiž velice chudý a podnebí je po celý rok suché a teplé.* – p. slučovací; *Na poradách totiž mohli všichni bojovníci svobodně vyjádřit svůj názor, ale zároveň museli respektovat jeden druhého.* – p. odporovací

Ve **cvičení 4** se žáci učí sami naznačovat vztahy v textu vhodnými navazovacími prostředky. Příklady možných užití:

Nemyslí si, že je hloupý. *Naopak* se domnívám, že je chytrý, ale že má vždycky trému. – Do neděle má napadnout sníh. *A tak* chci jet na hory. – Včera jsme měli turnaj ve volejbalu. Já jsem *však* musela jen přihlížet, protože mám vymknutý kotník. – *Nejdříve* se vrátil Petr. *Potom* se do místnosti vřítla Monika. – Nedělní oběd byl báječný. *Tedy* šunka s křenovou šlehačkou, ... *Navíc* maminka připravila zmrzlinový pohár se šlehačkou. – Milan je velice chytrý kluk. *A* chytrý je i Petr. *Avšak* nemá žádnou vytrvalost. *Proto* si myslím, že ty zkoušky může i pokazit. *Ale* nepřál bych mu to. Jsme *totiž* nejlepší kamarádi. – Dojdi na nákup. *A hlavně* si napiš všechny úkoly. *Taky* vyluxuj v obývacím pokoji. *Pak* můžeš jít do kina.

Také **cvičení 5** vyžaduje od žáků pozorné čtení a pečlivé vnímání obsahu textu, aby v něm našli navazovací prostředky. Nad rámec úkolu mohou pak sami uvádět prostředky synonymní.

Dal jsem *mu* tři lesklé nové pence a *on* je celý... (= *Dareba*, zájmena); *Starostlivě* je ohmatal, očíchal, ochutnal a *pak* je... (= *pence*, zájmena); *Jednoho dne* se (0) rozhodl... (= *Dareba*, elipsa podmětu); *Tento* starý pták... (= *vrána*, jiné pojmenování); ... aby *černému* ptáku (= *vrána*, jiné pojmenování); ... *lesklý* předmět (= *pence*, nadřazené slovo); ... *černý* zloděj (= *vrána*, obrazné

pojmenování); ... o svůj *majetek* (= *pence*, jiné pojmenování); ... *abych je* (= *Darebu a Poe*, zájmeno); ... *a oba* (= *Dareba a Poe*, číslovka)

Výběrem vhodných prostředků návaznosti ve **cvičení 6** předcházíme nežádoucímu opakování stejných slov v bezprostřední blízkosti v textu.

a) Náš dům stojí uprostřed zeleně. Vedou *do něj* staré dřevěné dveře a má čtyři poschodí. Je *u něj* krásná zahrádka, kam velmi ráda chodím a kde každé léto pěstují květiny.

b) Jela jsem tramvají do Kyjí. Cesta probíhala celkem hladce, ale skoro na poslední zastávce stála stará paní o berlich. Bylo tam sice hodně lidí, ale ani jednoho z nich nenapadlo pomoci *jí* při nastupování. Naopak, každý se cpal do tramvaje, aby tam byl první. *Stařenka* nastupovala jako poslední. Ale nejdřív dala *do vozu* berle, aby se jí nepletly. Ale tu tramvaj zacinkala a dveře se zavřely. Berle byly uvnitř a paní venku. To byla hrůza se na to dívat. Ženu to skříplo, ale aby jí někdo z cestujících pomohl, to ne. Každý, nebo skoro každý, se tomu totiž smál.

Cvičení 7 má korekturní záměr, žáci by si při něm měli znovu uvědomit, jak je důležité vyjadřovat se přesně (a tedy vyhýbat se nejednoznačností, které mohou být způsobeny např. odkazovacími zájmeny nebo elipsami).

Došel k velkému koženému otomanu s konferenčním stolem a posadil se *na ten gauč*. Když vyplátě štěně a dáte ho pak novému majiteli, máte obavy, jak *s pejskem* bude zacházet, jestli přijde na to, že má nemocná záda. Když učitel namočil lakmusový papírek do kyseliny, *papírek* zčervenal. Autor píše o těch lidech tak, že si *všichni/každý z nich* zaslouží opovržení. Tento Haškův román o Švejkovi ale ukončen nebyl, protože *autor* zemřel předčasně v roce 1923. Když o tom řekl tatínkovi, *otec* se sice zlobil, ale nakonec to pochopil. Když Petr strčil do Honzy, *Honza* se začal topit.

► **Ověřte si, jak jste zvládli látku v této kapitole**

1. V souvětí souřadném jsou *nejméně dvě věty hlavní*.
2. Věty hlavní v souvětí souřadném mohou být v *poměru slučovacím, stupňovacím, odporovacím, vylučovacím, důsledkovém, příčinném (důvodovém) a vysvětlovacím*.
3. Vsuvky *nejsou* mluvnicky začleněny do vět, do kterých jsou vsunuty, *netvoří s nimi souvětí*.
4. Navazovací prostředek a) připojovací: 5. *Nejdříve jsme se prošli v parku. Potom jsme se vydali na prohlídku zámku.*; b) stupňovací: 1. *Martina se ve škole velmi zlepšila. Dokonce měla vyznamenání.*; c) odporovací: 3. *Petr každému všechno slíbí. Avšak nikdy nic nesplní.*; d) zdůrazňující kontrast: 8. *Malý Kája nám nepřekážel. Naopak s ním byla legrace.*; e) důsledkový: 4. *Naši atleti trénovali v Africe. Jsou tedy na novou sezonu dobře připraveni.*; f) příčinný a vysvětlovací: 2. *Byla jsem příliš unavená. Proto jsem odešla dřív než ostatní.*; g) vylučovací: 7. *Mohli bychom jít k Markovi. Nebo půjdeme raději do kina?*; h) shrnující: 6. *Jedli, pili, hodovali. Zkrátka měli se dobře.*

Prostředky návaznosti v jazykových projevech

1. a) *Obrovský dopravní parník Titanic o délce tří fotbalových hřišť a výšce jedenáctipodlažní budovy považovali všichni za nepotopitelný. Stačila však jedna plující ledová hora a tato loď klesla na dno oceánu pouhých pět dnů poté, co se vydala z Anglie na svou první plavbu. 10. dubna 1912 vyplula tato luxusní parolod', největší, která byla do té doby postavena, z anglického Southamptonu do New Yorku. Na palubě měla 891 členů posádky a 1316 cestujících. Někteří cestující byli velmi bohatí. Naproti tomu většinu ze 700 pasažérů nejlacinější třetí třídy tvořili chudí přistěhovalci. Ale nikdo z nich nepochyboval, že plavba zrádnými vodami severního Atlantiku proběhne bez jakýchkoliv problémů.*

Se svými šestnácti vodotěsnými přepážkami představovalo toto výjimečné plavidlo vrchol lodního stavitelství své doby. Nechyběly na něm dokonce turecké lázně a široké promenády lemované palmami, luxusní jídelny a špičkový lodní orchestr. Z toho důvodu byl Titanic svět sám pro sebe, netečný k bičujícím poryvům větru a nárazům vln.

A přece se 15. dubna 1912 na mrazivých vodách Atlantiku mezi ledovými krami kolébaly dva vratké skládací čluny a patnáct záchranných člunů. Promrzlí a šokem vyčerpaní lidé na těchto plavidlech byli jediným důkazem, že slavný Titanic sice existoval, ale v průběhu předchozí noci zmizel v hlubinách oceánu. Zároveň na rozsáhlé ploše kolem místa katastrofy plavaly obličejí vzhůru stovky mrtvých těl.

Oné bezměsíčné noci proploval Titanic velkou rychlostí oblasti, kde lze předpokládat výskyt ledových hor. Navíc obdržel několik radiotelegrafických depeší, které nebezpečí potvrzovaly. Hlídky na předním stožáru byly upozorněny, že se můžou objevit ledová pole. Neměly ale k dispozici dalekohledy!

Během večera se silně ochladilo a bezoblačné nebe, poseté jasně zářícími hvězdami, osvětlovalo blyštivou a klidnou hladinu moře. A tak kolem dvadvacáté hodiny většina pasažérů odpočívala. Náhle hlídka telegrafovala na můstek: „Led přímo před námi!“ Tudíž důstojník Murdoch vydal okamžitě rozkaz zapnout motory na plný zpětný chod a obrátit záď lodi doprava. Avšak loď se otáčela zvolna. Náraz byl sice nepatrný, ale zničující. Dvojitě dno lodi bylo rozerváno a do trupu vnikalo sto tun vody za minutu.

b) *Připojovací: zároveň, a tak*

Stupňovací: dokonce, navíc

Odporovací: však, ale, a přece, avšak

Zdůrazňující kontrast: naproti tomu

Příčinný (důvodový) a vysvětlovací: z toho důvodu, tudíž

Cvičení 2. a) *1. Těsně před branami semifinále skončil Tomáš Berdych. Tohoto českého tenistu vyřadil Američan Taylor Dent. 2. Berdych vstoupil do zápasu sebevědomě. Dařilo se mu hlavně podání. 3. Všichni s napětím*

očekávají souboj těchto dvou velkých soupeřů. Jistě to bude jeden z vrcholů atletické části her. 4. Neoficiálním královským lehkotletickým závodem bývá mužský sprint. Ten letošní má nečekaného favorita. 5. Vlivu dětí na rodiče si jsou velmi dobře vědomi marketinkoví experti. Vědí, že když se mají dospělí rozhodnout mezi nákupem stejného zboží různých značek, řídí se ve většině případů právě názorem svých dětí. 6. České děti však jen nepoléhávají u televizní obrazovky. Většina z nich ve volném čase navštěvuje nějaký kroužek. 7. Každý den má zdejší akvapark dostatek návštěvníků. Ve všední dny se přijde osvěžit na 400 lidí. 8. Národní park Kidepo v africké Ugandě je nejdivočejší a nejkrásnější. Touto větou popsal zmíněnou oblast v sedmdesátých letech 20. století zakladatel zoo ve Dvoře Králové Josef Vágner. 9. Z oken autobusu sledujeme ruch na městských ulicích. Všichni dnes spěchají na trh. 10. Tento bývalý horník dnes ovládá tři jazyky. Má také svou vlastní cestovní kancelář. 11. Pasáček pásal na svazích hory své stádo. Jedna z ovcí se mu zatoulala. 12. Vila Tugendhat bude ještě dlouho přitahovat generace historiků umění a teoretiků architektury. Už v roce 1930 do ní totiž byly geniálně zakomponovány moderní prvky, jako například kombinace topení, větrání a zvlhčování vzduchu, elektromotorické spouštění oken či fotobuňka u vstupu. 13. Lumici žijí podobně jako naši hraboši. V některých letech se tito hlodavci sdružují do houfů i o několika tisících jedinců. 14. Cesta vedla podél ohradníku s kravami. Stračeny vleže zvolna přežvykovaly.

b) zájmeno: 2., 3., 6., 8., 12.

elipsa: 4., 10.

opakování stejného slova: 5.

synonymum: 14.

slovo významem nadřazené: 1., 7., 11., 13.

SLOH A KOMUNIKACE

V učebnici pro devátý ročník se hledisko uplatňované ve výkladech a cvičeních poněkud mění, a to v souvislosti se zvyšující se úrovní jazykových a komunikačních znalostí a dovedností, kterou je možno u žáků předpokládat. První část kapitoly je strukturována nikoliv podle slohových útvarů, ale podle tzv. slohotvorných činitelů, tedy vlivů a okolností, jež podmiňují podobu textů. Cílem je, aby si žáci uvědomili, co všechno působí na volbu a uspořádání jazykových prostředků v textech a jak je třeba formulovat, chceme-li být úspěšní při dosahování komunikačních cílů. Další část kapitoly je věnována představení některých rozšířených, ale už komplikovanějších útvarů publicistického stylu. Konečně poslední část se vrací k důležité problematice přesvědčování a manipulace a soustřeďuje se hlavně na způsoby argumentace a hodnocení její platnosti.

Slohotvorní činitelé

Úvodní poučení seznamuje žáky s pojmem *slohotvorní činitelé* a představuje základní klasifikaci těchto činitelů. Daná klasifikace zároveň odkazuje na výstavbu následujících oddílů kapitoly.

Žáci si poučení pozorně přečtou. Prostřednictvím otázek a diskuse se pak přesvědčíme, zda všemu porozuměli. Zdůrazníme fakt, že texty se od sebe velmi liší na základě toho, jací slohotvorní činitelé v komunikaci působí, a zvláště to, že je třeba vyjadřovat se v souladu s činiteli, které se v dané situaci projevují.

Mluvené a psané texty

Cílem výuky je, aby si žáci osvojili znalost základních rozdílů mezi mluvenými a psanými texty. Současně by si měli uvědomit, jaké způsoby vyjadřování působí v mluvených textech neobratně a nekultivovaně, a snažit se o to, aby se takovým formulacím vyhnuli.

Cvičení 1: Ukázka je příkladem tzv. nákupního dialogu, jenž je většinou tvořen sledem relativně ustálených promluv (replik) a jehož účastníci realizují pevně dané role (prodáváč, zákazník). Otištěný rozhovor můžeme doplnit ještě dalšími příklady, které ukážou různé varianty tohoto typu dialogu; záznamy nákupních rozhovorů obsahují např. tyto publikace: Olga Müllerová, Jana Hoffmannová, Eva Schneiderová: *Mluvená čeština v autentických textech* (Praha 1992, s. 68–79), Olga Müllerová, Jana Hoffmannová: *Kapitoly o dialogu* (Praha 1994, s. 62–63).

a) Žáci vyznačí v dialogu prostředky, které pokládají za příznačné pro nepřipravené mluvené vyjadřování. Patří sem hlavně opakované užívání

osobního zájmena *já*, výskyt ukazovacího zájmena (*ten, toho*), souřadné spojení vět (*a*), *ale* až na konci věty, hojné částice (*jenom, tak, jo*), výplňkové výrazy (k tomu bod b), výpustky větných členů, nespisovná slovní zásoba (*kasa, jo*).

b) Slova *jako* a *teda* nenesou žádný zjevný význam. Slouží k tomu, aby mluvčí získal čas na formulaci další části výpovědi, nebo jsou do textu kladena zcela bezmyšlenkovitě a automaticky. V řeči mají tedy postavení nefunkční výplně.

c) Kontakt se vyjadřuje prostřednictvím opakovaného výrazu *prosím* (nejdříve funguje jako výzva, aby se partner zapojil do komunikace, při dalším výskytu je signálem žádosti), druhé osoby slovesa a osobního zájmena, částice *jo, ano*. Bez kontaktních prostředků by rozhovor působil odosobněně a nezdvořile.

d) Žáci napíší vlastní verzi shrnutí, několik z nich pak přečteme a porovnáme. Např.: „Zákazník si v prodejně stěžoval, že minulý den dostal místo černé náplně do propisovačky náplň modrou, nepožadoval ovšem výměnu, ale černou náplň si za pět korun dokoupil.“ Na základě přečtených shrnutí společně s žáky poukážeme na rozdíly mezi mluveným a psaným textem (hlavně volba odlišné slovní zásoby v psaném textu, složitější syntaktická stavba, absence kontaktních prostředků).

e) Žáci mohou ve dvojicích rozhovory bezprostředně improvizovat, nebo je realizovat po domluvě a krátké přípravě. Jako inspiraci lze využít dialogy zaznamenané ve výše uvedených publikacích. Po předvedení rozhovoru je možno krátce zhodnotit, jak byli žáci ve svých rolích věrohodní a úspěšní.

Cvičení 2 má ukázat rozdíly mezi mluveným a psaným projevem (navíc veřejným) a naznačit úpravy, ke kterým se při převodu textu mezi oběma oblastmi sahá.

a) Mezi slova cizího původu patří: *asistent/ka* („pomocník/pomocnice“), *komunita* („společenství, skupina lidí vykonávající nějakou společnou činnost“), *psychický* („duševní“), *prakticky* (zde: „ve skutečnosti“), *relativně* (zde: „do určité míry“), *mentálně* („duševně“).

b) Jde hlavně o uplatnění obecněčeského *ej* (proti spisovnému *y*) v koncovce nebo v kořeni slova (*každěj, kterej, bejt*) a *y* proti spisovnému *é* (*žádný vzdělání, nějaký psychický problémy, každému*), 7. pád množného čísla na *-ma* (*těma postiženěma lidma, lidma, těma lidma*), 3. osobu množného čísla sloves (*chráněj, dělaj*), *lidi* v 1. pádě množného čísla. Po náhradě nespisovných forem spisovnými se omezuje rys uvolněnosti a bezprostřednosti projevu.

c) Za typické pro mluvený projev lze pokládat zvláště tyto rysy: Částice *tak* na začátku promluvy, ukazovací zájmena (*ten*), uvolněná větná stavba, převaha parataxe, nedokončení výpovědi, uplatňování nespisovných jazykových prostředků. Psaný text je celkově sevřenější a propracovanější.

d) V mluveném projevu se užívá tykání, které poukazuje na to, že se účastníci rozhovoru navzájem znají, zároveň se tak podporuje bezprostřednost a uvolněnost rozhovoru. V otištěném textu, který se obrací na čtenáře novin,

jde hlavně o sdělované informace, nikoli o osobnost hovořících, proto byla dána přednost formálnímu vykání.

e) Tištěná verze některé údaje, které nejsou zásadní povahy, zkracuje a zjednodušuje (možná délka zkušební doby), vynechává poznámku o případných uchazečích s psychickými problémy. Na druhé straně jsou doplněny obecněji zaměřené informace, které čtenáři umožňují orientaci v problematice.

f) Žáci se mohou rozdělit na skupiny a improvizovat rozhovory na jedno či několik témat (film, který lze doporučit, oblíbená kniha, výhody a nevýhody tištěné a elektronické knihy apod.). Je možno vyzkoušet, jak se bude od sebe lišit úprava, kterou připravili účastníci příslušného rozhovoru, a úprava realizovaná někým jiným.

Cvičení 3 je ukázkou mluveného projevu, který je sice improvizovaný, ale zároveň je součástí profesionálních aktivit mluvčího a nepochybně se v různých variantách stále znovu opakuje (jsou do něho vloženy ustálené, zřejmě naučené formulace).

a) Na mluvenost a nepřipravenost poukazuje zejména:

- užívání částic na počátku výpovědi (*takže, tak*) a dále částic sloužících ke zdůraznění a udržení pozornosti partnera (*no, jo?*);
- nápadný výskyt osobních zájmen (*my, já*) a zájmena ukazovacího (*ten*);
- opakování slov na malé ploše textu (*přepisovat/přepsat, spoluúčast*);
- opakované užívání sloves s obecným významem (*dělat, mít, být*) místo sloves, která by povahu dění vyjádřila odstiněněji;
- stereotypní spojování částí projevu (*s tím teda*);
- volné řazení jednotlivých vět v souvětí (*S tím [...] tak přepsali*);
- nepravidelnost ve slovosledu (*za těch podmínek daných*);
- kladení nové informace před informaci, která je zapojena do kontextu (tzv. subjektivní slovosled: *Když vám praskne trubka [...], tak na to se to vztahuje*).

Kontakt podporují hlavně částice (*jo?*), časté užívání zájmena druhé osoby; výrazný kontaktní účinek má spojení *prosím vás* se značně oslabeným významem slovesa.

b) Dodatečné opravování, doplňování a zpřesňování vyslovených formulací je pro spontánní mluvené projevy příznačné. V uvedeném textu: *máme [...], jsme měli; spoluúčast [...], základní spoluúčast*.

c) Nespisovné prostředky se svou povahou v zásadě shodují s předchozími ukázkami: *Český, pojištěnej, daných, pojistný, takovýho, tý pojistný*; dále kondicionální tvar *bysme*. Pokud nahradíme nespisovné formy spisovnými, bude výsledek působit kultivovaněji a oficiálněji, na druhé straně se ale zeslabí rys určitého osobního zájmu na pojišťovací akci, který může být v dané situaci důležitý. Můžeme si povšimnout, že mluvčí někdy užívá spisovné tvary tam, kde uvádí termíny a ustálené obraty z oblasti pojišťovnictví.

d) V hodnocení jazykové úrovně projevu se uplatňují i subjektivní postoje žáků, takže závěry nemusí být u všech shodné. Z komunikačního hlediska se

jako nedostatek může nejspíše jevit slabá uspořádanost složek projevu; jako málo kultivované lze posuzovat velmi hojně uplatnění částic.

e) Tam, kde mluvčí užívá zájmeno *my*, dává najevo, že vystupuje jako představitelka organizace (pojišťovny), nikoli jako soukromá osoba. Příslušnost k pojišťovně působí jako záruka platnosti toho, co uvádí.

f) Žáci projev upraví tak, aby odpovídal zvyklostem písemného vyjadřování. Vybrané texty pak ve třídě přečteme a společně zhodnotíme. Především je třeba potlačit uvolněnost a neuspořádanost syntaxe.

Příklad možného řešení: „Jako základní pojistné nebezpečí se označují závady, které mohou v domě způsobit podstatné škody (poškození topení, rozvodu vody apod.). Pojistka domu na základní pojistné nebezpečí musí být sjednána. Základní spoluúčast je částka, kterou se pojištěnec podílí na náhradě pojistné události.“

Cvičení 4: Ukázka soukromé komunikace vedené prostřednictvím internetu. Jde o vyjádření psané, které ale vykazuje četné příznaky mluvenosti a spontánnosti.

a) Mezi nespisovné prostředky patří především *y* místo spisovného *é* (*jasný, báječný*); nespisovný *ráz* má užívání částic (*fakt, jo, no jo*) a citoslovci (*jé, anglicismus wow*). K vyjádření citového postoje slouží výrazy jako *ahojky, zlatíčko, jít do hajan*. Na několika místech chybí interpunkce, nadměrně se naopak vyskytují tři tečky. Velká písmena jsou užívána nedůsledně, spojka *protože* je zkrácena na *pže*.

Vyzveme žáky k debatě nad podobou internetových rozhovorů a diskusí (řada z nich bude nepochybně moci vyjít i z osobní praxe – pak je třeba snažit se přivést žáky k úvaze o vlastních zvyklostech). Do popředí se mohou dostat takové kvality, jako je rychlost a bezprostřednost vzniku textu, možnost formulovat bez ohledu na pravidla („nezdržovat se“ jimi), možnost hry s jazykem, důraz na citovou a kontaktní složku komunikace.

b) Emotikony („smajlíci“) slouží k rychlému a úspornému znázornění citového postoje či nálady. Žáci budou četné další emotikony bezpochyby znát, jejich seznam lze nalézt v různých pramenech, např. v internetové encyklopedii *Wikipedie* (heslo Emotikon).

c) Informace jsou obsaženy především ve střední části rozhovoru, okrajové části slouží k realizaci kontaktu a potvrzení už řečeného (pozdrav, omluva, ujištění, poděkování, vyjádření chvály a spokojenosti). Vedle ustálených zdvořilostních výrazů se užívají i částice a citoslovce.

d) Žáci mohou vyjít z dalších ukázek internetové komunikace a porovnat je s otištěným rozhovorem. Na základě pozorování pak společně sestavíme výčet charakteristických rysů jazyka internetových textů.

Cvičení 5: Úryvek z klasického díla české literatury (Karel Čapek: *Povídky z druhé kapsy*, 1929) velmi výrazně dokládá, jak může být v umělecké literatuře stylizována mluvenost.

a) Na promluvy postav zřetelně poukazují uvozovací věty (*řekl, povídal* apod.), z hlediska způsobu užívání jazykových prostředků však mezi řečí vypravěče a řečí postav žádné rozdíly nejsou.

b) K nápodobě mluveného vyjadřování slouží zvláště:

- osobní zájmeno jako podmět věty (*on v kontoru není*);
- zájmeno *vy* ve 3. pádě zdůrazňující kontakt s posluchači (tzv. kontaktní dativ: *za chvíli vám přišla shora služka*);
- ukazovací zájmeno *ten* pevně spojené s některými podstatnými jmény (*ten příručí, toho Lembergra, ty telecí usně*);
- zvýrazňující *ono* (*ono to sic bylo divné*);
- částice *tak* (mj. signalizuje, že začíná vyprávění);
- opakovaný výskyt kontaktního *že jo*;
- užívání souřadících spojek a spojek *že, jestli*.

c) Opakují se hlavně slovesa označující řečovou činnost (*řít, povídat*) a dále *být* a *jít*. Charakteristické také je: *jednou [...] šel jeden příručí*. V nepřipraveném mluveném projevu nepochybně máme větší sklon opakovat stejná slova než v připraveném a promyšleném psaném textu.

d) Vedle už uvedených prostředků se mluvenému vypravování přibližuje dodatečné doplňování a upřesňování řečeného (*víte, to byl*) nebo sklon reprodukovat v plné šíři promluvy jednotlivých postav. Žáci mohou soupis připravit jako domácí úkol, výsledky pak porovnáme při hodině.

e) Přepis může mít různé varianty; jde o to, aby byly potlačeny rysy mluvenosti a nahrazeny formulacemi obvyklými v psaných textech. Převedení by mělo mít věcný ráz, není na místě, aby se žáci snažili o „uměleckou“ podobu textu. Např.: „Jednoho dne kolem poledne šel příručí do kontoru za panem Hirschem a chtěl se ho zeptat, zda (jestli) má firma poslat na úvěr kůž obchodníku Weilovi do Brna.“ Atd. (Protože ukázka je poměrně dlouhá, je možno žákům uložit, aby upravili jen její část.) Důležité je především to, aby porovnání ukázalo, že právě stylizované využití prostředků mluvenosti dodává Čapkově povídce působivost a uměleckou jedinečnost.

Cvičení 6: Cílem je, aby si žáci uvědomili, že do spontánní mluvené řeči se výplňková slova dostávají velmi často, a dokázali se jim v zájmu jasnosti vyjádření vyhnout. Cvičení je možno probírat ústně i písemně. Uvedené věty (převzaté z mluvených vyjádření) jsou formulovány tak, že ne vždy lze bez podstatných zásahů dospět ke kultivované formě; především by měla být rozpoznána a odstraněna ona výplňková slova.

Příklady úprav: „Pak už mi rodiče koupili kolo. Nemusí se to mýt, protože se to čistí samo. Když nevíš, co to znamená, najdeš si to na internetu. Stane se, že se dá přednost tomu, co se zdá levnější. Tenkrát bylo na rozdíl ode dneška možné/tenkrát se na rozdíl ode dneška stávalo, že ti, kteří nevěděli, co by chtěli dělat, chodili na tuto školu. Když na klávesnici stisknete tyto/ony dvě klávesy, napíše se vám na monitoru zavináč.“

Cvičení 7: Doplňkové cvičení, jež má ukázat, že i psané texty mají své charakteristické rysy, které je třeba při převodu do mluvené podoby upravit.

a) Pokud jde o větnou stavbu, vyskytují se poměrně rozsáhlá souvětí s větším počtem vět (např. začátek druhého odstavce). Opakovaně se užívá opisný trpný rod (*byl podlomen, bývá charakterizováno, byla vytlačena* atd.), objevují se nevlastní předložky (*v důsledku, díky*) a spojení slovesa

s obecným významem a podstatného jména (*došlo k rozkvětu, dostává se do popředí*). Časté jsou delší jmenné konstrukce (*doba úpadku českého spisovného jazyka, hlavní prostředek kulturního využití venkovského obyvatelstva*), příznačná jsou také přídavná jména slovesná (*zjednodušující, přicházející*).

b) Žáci navrhnou jednodušší formulace, které jsou při vnímání mluvené formy projevu snáze srozumitelné. Delší souvětí mohou být rozdělena (např. místo *neboť po Bílé hoře lze použít Po Bílé hoře totiž*), jindy je naopak lepší zvolit vedlejší větu místo komplikovanějšího vyjádření větněčlenského (*Vývoj spisovné češtiny byl slibný, avšak události, které následovaly po bitvě na Bílé hoře, jej podlomily*). Opisný trpný rod lze nahradit jinou konstrukcí (*Čeština se přestala užívat také ve vědě a ve vědeckých dílech se znovu objevovala latina*).

c) Žáci mohou hledat různé způsoby navazování kontaktu s vnímatelem a text podle toho upravovat: *Vážení posluchači; jistě víte, že [...] Co nejvíce ovlivnilo vývoj spisovného jazyka po Bílé hoře? Byla to ztráta [...] apod.*

d) Je možno zadat žákům text s charakteristickými rysy psanosti a nechat je, aby jej samostatně upravili. Výsledky pak ve třídě porovnáme. Pokud žáci problematiku dobře ovládají a mají o ni zájem, lze nechat výběr textu k úpravě na nich. Při hodině pak přečteme několik příkladů a společně popisujeme, k jakým změnám v textech došlo a jaký je jejich účinek.

Oficiálnost projevu a formální vyjadřování

V této části kapitoly jsou shromážděna cvičení, která mají žákům ukázat, jak vypadají rozdíly mezi vyjadřováním oficiálním (formálním) a vyjadřováním běžným, a věst je k volbě jazykových prostředků odpovídajících komunikační situaci.

Cvičení 1. a) Slovní zásoba je spisovná, přitom je patrný sklon ke knižnosti, která zvyrazňuje závažnost vyjádření (spojka *-li*, výrazy jako *učinit, poté, totéž*). V textu se objevují formulace příznačné pro administrativní a právní texty (*ohrozit, osoba, přiměřená rychlost, v souladu, nevyhnutelně nutné, účastník či svědek nehody, poskytnout pomoc* apod.). Časté jsou výrazy poukazující na obecnou platnost tvrzení (*každý, všichni, slovo lyžař* označuje jakoukoli lyžující osobu), vlastnosti a děje bývají vyjádřeny podstatnými jmény (*ohleduplnost, rychlost, volba, předjíždění* atd.) – i to je charakteristické pro texty oficiálního rázu. Pokud jde o větnou stavbu, vyskytují se jednak věty jednoduché, které stručně formulují určité pravidlo, jednak souvětí, v nichž jsou opakovaně užívány věty podmínek (poukazují na situaci, k nimž může dojít) a věty účelové (uvádějí cíle, k nimž je třeba směřovat). Hojně (a pro oficiální texty typické) jsou také konstrukce se slovesnými přídavnými jmény (*pohybující se, vjíždějící* atd.).

b) Text obsahuje mnoho tzv. modálních sloves i dalších jazykových prostředků, které poukazují na to, že nějaká činnost je nutná, možná, nebo naopak nepřipustná (*muset, moct, nesmět; být možno, být třeba, být povinen*).

Na nezbytnost zachovávat určité způsoby chování poukazují i další výrazy (*dodržovat, dávat pozor, respektovat*).

c) Zde mají žáci možnost formulovat pravidla, resp. rady v různých variantách, neměli bychom ovšem připouštět vyjádření zesměšňující či vulgární. Jednotlivé návrhy můžeme porovnávat a hodnotit, komu se podařilo vystihnout pravidlo přesně a přitom tak, že použitá slova nepůsobí oficiálně a formálně. Např.: „Když na sjezdovce upadneš, tak se musíš rychle zvednout. A nezůstávat na místě. Když se potřebuješ na chvilku zastavit a vzpamatovat se, musíš na kraj sjezdovky.“

d) Otištěný text může být podnětem pro diskusi ve třídě. Dbáme na to, aby se žáci snažili formulovat své názory přesně a výstižně a aby pro svá tvrzení hledali argumenty. Na závěr společně shrneme závěry, ke kterým diskuse dospěla.

Cvičení 2: Příklad administrativního, výrazně oficiálního a formálního textu.

a) V textu se uplatňují obdobné prostředky oficiálního vyjadřování jako v předchozí ukázce, navíc se objevuje opisný trpný rod (*byla připravena* atd.). Typické pro administrativní texty je užití sedmého pádu v časovém údaji (*posledním dnem této lhůty*). Ke složitosti vyjadřování přispívají věty s řadou větných členů (četná příslovečná určení: *bez svého zavinění, ve stanovené lhůtě* atd.), rozsáhlá souvětí, delší konstrukce s podstatnými a přídavnými jmény (*posledním dnem této lhůty; pro dočasnou nepřítomnost nebo z jiného vážného důvodu; určení neplatnosti doručení* apod.).

b) *Odesílající správní orgán – správní orgán, který písemnost odeslal; požádat o určení neplatnosti doručení – požádat, aby určil, že písemnost nebyla doručena.* Formulace s určitými slovesnými tvary jsou přístupnější a srozumitelnější, na druhé straně je rys oficiálnosti a formálnosti méně výrazný.

c) Vedlejší věty podmínkové jsou uvozeny spojkou *jestliže* nebo *-li*. Upozorňují na situace, které mohou nastat; další část souvětí pak informuje o důsledcích, jež z daných situací vyplývají.

d) V textu se vyskytují především opisné tvary trpného rodu (*byla připravena, byla doručena, být vyzvednuta*), ale také tvar zvratný (*se považuje*). Trpný rod zdůrazňuje oficiálnost komunikace, do popředí vystupuje nikoli činitel děje, ale samotný děj a jeho cíl.

e) Žáci si mohou jednak úpravu textu připravit předem písemně, jednak improvizovat znění projevu po krátkém promyšlení; rozdíl mezi verzemi případně porovnáme. Klademe důraz na to, aby při přeformulování byly zachovány důležité údaje a aby výsledné vyjádření bylo srozumitelné.

Např.: „Na vyzvednutí zásilky máte deset dnů. Když to neuděláte, bude se to potom brát tak, jako kdybyste ji dostali. Může se ale stát, že budete pryč nebo třeba nemocní. Pak můžete požádat úřad, který zásilku poslal, aby to doručení, ke kterému ve skutečnosti nedošlo, zrušil. Máte na to patnáct dní ode dne, kdy jste se vrátili nebo uzdravili. Když ale uplyne rok, nedá se s tím už nic dělat.“

Cvičení 3. a) V textu se objevují výrazy užívané v běžné každodenní komunikaci (*okýnko, papírek, fotka*), více než v psaných projevech se vyskytuje ukazovací zájmeno *ten* (*k tomu okýnku, ten papírek* apod.) a zájmenné příslovce *tam*. Větná stavba není komplikovaná, převládá souřadné spojování vět v souvětí. K navození a udržování kontaktu s příjemcem textu slouží tvary sloves ve druhé osobě jednotného čísla a osobní zájmeno *ty*.

b) Tentokrát jde o opačný postup než v předchozím cvičení, žáci by se měli pokusit využít prostředky, s nimiž se setkali v textech oficiálního a formálního rázu.

Např.: „Žádosti o vydání průkazky pro časovou jízdenku jsou k dispozici v prodejních místech Dopravního podniku, která jsou umístěna zejména ve stanicích metra. Žádost musí být vyplněna čitelně, hůlkovým písmem. Je nutno uvést jméno, příjmení a datum narození. Žáci starší osmnácti let si nechají žádost potvrdit školou, kterou navštěvují. Pro vydání průkazky je třeba na prodejním místě předložit vedle vyplněné žádosti jednu průkazovou fotografii (35 × 45 mm). Předplatní kupony mají platnost jeden měsíc nebo tři měsíce. Kupon musí být opatřen číslem průkazky.“

Cvičení 4. a) Ke knižním jazykovým prostředkům patří: *činit* (synonymum *dělat*), *smýšlení* (*názory*), *újma* (*škoda, ztráta*), *toliko* (*pouze, jen*). Z porovnání by mělo vyplynout, že knižní prostředky poukazují na zvláštní závažnost a obecnou platnost textu.

b) Ukázka obsahuje podstatná jména slovesná: *politického* či *jiného smýšlení* – *toho, jak politicky* či *jinak smýšlí*; *jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování* – *aby se jakkoli ovlivňovalo to, jak se rozhoduje*; *k odnárodňování* – *k tomu, aby se odnárodňoval*; *pro uplatňování* – *aby uplatňoval*; *při zachování* – *jestliže se zachovávají*. Dále přídavné jméno slovesné: *směřující* – *který směřuje*. (Výraz *postavení* je zde už plně lexikalizovaný a těžko by ho bylo možno nahradit slovesem.)

c) V textu se opakovaně vyskytují zájmena *každý* a *nikdo*, dále slova jako *zákon, právo, svoboda*. Jejich výskyt můžeme odůvodnit tím, že jde o dokument, který má na zcela obecné rovině popsat základní a nejdůležitější práva a svobody občanů.

d) Shrnutí pochopitelně může mít různé varianty, jde především o to, aby žáci pochopili hlavní myšlenky textu a dokázali je formulovat vlastními slovy: „Co zákon nezakazuje, je povoleno. Nikoho nesmíme nutit k tomu, co zákon nepředepisuje.“ Apod.

e) Je možno využít různé texty, které jsou k dispozici na internetu. Porovnání by mělo ukázat, že právní dokumenty se vyznačují velmi podobnými rysy.

Cvičení 5: Ukázka z významného a populárního prozaického díla (Karel Poláček: *Bylo nás pět*, 1946) dokládá, jak lze rozdíly mezi jazykovými prostředky využít pro dosažení komického a estetického účinku.

a) Knižní, případně až zastaralý ráz má: *kochat se* (*krásnou vyhlídkou*); *ano i*; *pravit*; *nabrat nových sil*; *tu*; *bedlivě*; *kráčet*; *i (dostal)*; *a viz!*; *spasit*

se útekem. V protikladu k tomu se objevují prostředky a formulace typické pro běžné vyjadřování a pro řeč dětí: *to je toho; v jednom kuse; zařvat; koukat se; co je; klacek; mažte je, řežte je!; nejmiň; těch Ješínáků; řvali jako bejkové*.

b) Vedeme žáky k uvažování o tom, proč text s jazykovými prostředky takto pracuje a čeho se tím dosahuje. Humorný efekt je založen na tom, že se tu kontrastně střídá vyjadřování přirozeně dětské a vyjadřování strojené a archaizované, které bylo vyžadováno (tehdejší) školou a předkládáno jako vzor.

c) Cílem není nápodoba uměleckého projevu, pouze doložení toho, že jedinečnost a kvalita Poláčkovy prózy je dána právě míšením rozdílných prostředků. Žáci tak mohou navrhnout formulace, které různorodost částí textů potlačí či omezí: *vykřikl místo zařval, dívali jsme se místo koukali jsme se apod.* Na druhé straně *radovali jsme se z toho, jaký máme pěkný výhled místo kochali jsme se krásnou vyhlídkou, snažil jsem se utéct místo snažil jsem se spasit útekem*.

Cvičení 6. a) K neformálním prostředkům patří: *šichta, narvaný, plácek, štreka, terěňák*. U výrazu *Jugoška* poukazují uvozovky na to, že je brán jako výpůjčka z běžně mluvené soukromé komunikace. Cílem užití uvedených prostředků je vzbudit zájem čtenářů odlišností od ustálených zvyklostí publicistických projevů, dodat textu uvolněnost a názornost, prezentovat ho jako bezprostřední zachycení vlastní zkušenosti.

b) Žáci si vyznačí či vypíší jmenné konstrukce a alespoň některé převedou na věty s určitým slovesem: *Jízda celou noc – jedou celou noc; obložené chleby na cestu – na cestu si vzali obložené chleby; teplá kola – piji teplou kolu; vedro – trápí je vedro* atd. Porovnání obou variant by mělo ukázat, že jmenné konstrukce vyvolávají dojem rychlých pozorování, jakoby fotografických momentek; text je úspornější a má výrazný rytmus.

c) Spojení *s narvaným autem k prasknutí* narušuje zásadu, že větné členy, které spolu bezprostředně souvisejí, by neměly být od sebe odděleny dalším větným členem. Náležité tedy je: *s autem narvaným k prasknutí*. Vztahy mezi větnými členy můžeme vyznačit graficky. (Formulace tohoto typu jsou v publicistických textech dosti četné, protože je jejich autoři často vytvářejí pod časovým tlakem.)

d) Odstavce textu jsou často uvozeny částicově užitým *a* nebo *ale*. Vytváří se tak plynulejší návaznost mezi odstavci. Text rovněž může vyvolávat dojem mluvenosti.

e) Možná podoba osnovy:

1. Prázdninové jízdy autem do Chorvatska.
2. Namáhavost cesty.
3. Délka cesty.
4. Jídlo a pití.
5. Kolony a dopravní zácpy.
6. Lidé, kteří cestu absolvují.

Možná podoba shrnutí: „Mnoho lidí stále jezdí autem na letní dovolenou do Chorvatska, i když cesta je dlouhá, namáhavá a nepříjemná. Cestu absolvují lidé s drahými terénními auty a jachtami i lidé, kteří mají staré škodovky.“

f) Žáci nahradí příznakové prostředky spisovnými: *šichta* – *námaha*, *lopota*; *narvaný* – *naplněný*; *štreka* – *trasa, cesta*; *teréňák* – *terénní auto (mobil)*, *terénní vůz* apod. Dá se předpokládat, že původní verze textu bude brána jako zajímavější a atraktivnější.

g) Lze zadat jako domácí cvičení. Vybrané texty mohou být přečteny během hodiny. Společně by se pak mělo probrat, zda byly neformální jazykové prostředky užity vhodně a působivě.

Sloh a funkce textů

Cvičení jsou zaměřena na to, aby si žáci dobře uvědomili rozdíly mezi texty, jež jsou dány odlišností jejich funkcí, resp. odlišností komunikačních cílů jejich autorů. Zde ovšem jde pouze o elementární náčrt problematiky. Nejprve s žáky probereme výklady o funkcích a funkčních stylech.

Cvičení 1. a) Všechny tři texty podávají informaci o neobyčejně chladném počasí. První z nich se soustřeďuje na konkrétní a přesné údaje, druhý se zaměřuje na účinek mrazu a užívá obrazná pojmenování, ve třetím se vyskytují formulace příznačné pro běžnou mluvenou komunikaci a citově podložené hodnocení.

b) Tento úkol bezprostředně souvisí s předchozím, můžeme vyjít od charakteristiky rozdílů mezi texty. První text má funkci sdělovací, a to ve variantě odborné. Druhá ukázka je založena na estetické funkci a patří do oblasti stylu uměleckého (jde o upravený úryvek z románu Vladislava Vančury *Marketa Lazarová*, 1931). Pro třetí text je opět určující sdělovací funkce, ale tentokrát jde o styl prostěsdělovací.

c) Celá ukázka využívá ustálené působoby vyjadřování (*převážně oblačno, přibývání oblačnosti, nejnižší noční teploty* apod.). Zároveň se v předpovědi počasí využívá v zásadě neměnné schéma výstavby textu a řazení jednotlivých údajů. Na tomto základě je možno zadat, aby žáci zpracovali možnou předpověď počasí týkající se některého dne na jaře, v létě nebo na podzim. Pro porovnání můžeme probrat i aktuální předpověď z novin nebo internetu.

d) V ukázce se uplatňují metafory (*leptat růžičky, rozvěsit hýly, vymetená silnice*). Lze upozornit také na další charakteristický prostředek uměleckých textů, řečnickou otázku.

e) Text může být součástí běžného rozhovoru, případně také samomluvy. Do popředí vystupuje nespokojenost, resp. rozmrzelost mluvčího, která se projevuje důrazem na skutečnosti, jež jsou pojímány jako nepříjemné (*pořádná kosa, brodit se sněhem, zkrhlý jako rampouch*), a vyjadřováním touhy po jejich změně (*Už by ty mrazy mohly dát pokoj. Kdy už konečně přijde jaro?*).

Cvičení 2 dokládá rozdíly mezi publicistickým a uměleckým zpracováním téže události (tzv. číhošťský zázrak). Druhá ukázka je úryvkem z románu Josefa Škvoreckého *Mirákl* (1972). Ukázky je možno doplnit ještě dalšími materiály, které žákům danou problematiku přiblíží.

a) První úryvek užívá jazykové prostředky obvyklé v publicistice, včetně ustálených formulací (*připravila půdu pro proces, řada příslušníků vysoké církevní hierarchie, strávili dlouhá léta v komunistických žalářích, komunistický režim*) a slov cizího původu. Převažují pojmenování s obecným významem. Důraz je kladen na fakta, cílem je podat souhrnnou zprávu o události a souvislostech, do nichž byla zapojena. Druhý úryvek převádí informace do dialogu několika postav, promluvy napodobují i charakteristické rysy mluvené komunikace (oslovení, otázka, přerývaná řeč). Pozornost je věnována spíše detailům. Lze si také povšimnout toho, že román neusiluje o úplnou shodu s historickými fakty a zavádí fiktivní vlastní jména.

b) Větná stavba publicistického textu je relativně složitá, objevují se jmenné řetězce (*součástí protistátního spiknutí římskokatolické církve*) a podstatná jména slovesná místo určitých sloves (*při kázání, po zatčení*).

c) Přímé řeči postav je možno převést jednak do řeči nepřímé, jednak do shrnujících formulací. Např.: „Syn dodal, že toho tehdy byly plné noviny, které přitom ovšem dokazovaly, že se nejedná o zázrak. Upozornil na podezřelé mlčení kolem případu a na to, že se s páterem nekonal žádný proces.“ Porovnání by mělo ukázat, že užití přímé řeči vyvolává konkrétnější představu o postavě a jejím projevu, a je tedy působivější.

d) Fakultativní úkol. Je možno vyhledat obdobné dvojice textů a společně určovat shody a rozdíly mezi nimi.

Cvičení 3. a) Žáci si mohou promyslet podobu mluveného projevu předem, nebo na základě otištěného receptu improvizovat během hodiny. Heslovitě uspořádané části receptu je třeba převést do souvislého vyjádření; protože jde o pokyny určené někomu, kdo salát (právě) připravuje, je vhodné použít druhou slovesnou osobu.

Např.: „Nejdřív musíš mít [...]. Ted' si vezmeš salát a natrháš ho na malé kousky. Až to budeš mít hotové, nakrájíš pórek na kolečka [...]. Ted' ještě zálivku. Na to potřebuješ zakysanou smetanu, rozetřeš do ní stroužek česneku. Ještě to chce trošku soli a pepře. Zálivku přidej do salátu.“

b) V tomto případě by měl být proces přípravy salátu představen jako sled jedinečných událostí, vyprávěných v první osobě a v minulém čase. Žáci mohou podle své fantazie dodat další epizody, které se budou k přípravě salátu volně vázat.

c) Zde jde o opačný postup. Text převzatý z povídky se upraví tak, aby odpovídal obvyklé podobě kuchařského receptu, kterou dokládá první ukázka.

Cvičení 4: Doplnkové fakultativní cvičení určené pro ty, kteří jsou ochotni hrát si s texty a hledat humorné efekty. Východiskem je několik básní (tzv.

limericků) z *Knihy nesmyslů* (Book of Nonsense, 1846) anglického spisovatele Edvarda Leara (1812–1888), které do češtiny přeložil (resp. spíše přebásnil) Antonín Přidal (*Knihla třesků a plesků*, 1984).

a) Např.: „Nebudeš mi to věřit, ale náš dědeček z Budína se tak rozčílil, že roztřískal spoustu skla, sklenice a láhve, a taky vázy a talíře. Vyhazoval to z oken a na ulici bylo tolik střepů, že se po chodníku vůbec nedalo chodit a tři cyklisti, kteří jeli kolem, si propíchli pneumatiku.“

b) Např.: „Originální pokus o přeplutí oceánu se nezdařil. Alois P. (76), pocházející z Jevan (Česká republika), ohlásil, že překoná Atlantský oceán s použitím zvláštního „plavidla“, bílé husy domácí. Podařilo se mu urazit jednu míli, pak ale svůj pokus přerušil a vyjádřil přání, aby byl dopraven zpět do vlasti.“

Některé publicistické útvary

Tato část kapitoly podává přehled publicistických útvarů, které jsou rozšířeny v současném tisku. Cílem je, aby se žáci seznámili s jejich charakteristickými rysy a prakticky si vyzkoušeli jejich vytváření. Pochopitelně tu nejde o to, aby vznikaly texty odpovídající publicistickým standardům, ale o určité procvičení vyjadřovacích schopností žáků.

■ KOMENTÁŘ

Cvičení 1. a) Autor používá slovo *statek* v dnes už málo obvyklém a odborném významu „cokoliv, co přináší užitek a uspokojení“ (srov. *voda je důležitý statek, pozemské statky, kulturní statky*). Je tu patrná souvislost s významem tohoto výrazu ve staré češtině („zboží, majetek, moc, užitek, zisk“ apod.).

b) *Karcinogen* („látka způsobující rakovinu“), *idol* („modla, ideál, zbožňovaný člověk“), *mediálně* („ve sdělovacích prostředcích“). Další výrazy cizího původu jsou široce užívané a běžně známé.

c) Citově zabarvené jsou výrazy jako *smrdět, smrdutý, blbost*. Záporné hodnocení je spojeno i s pojmenováními jako *otravovat, sobectví, bezohlednost, omezovat, pokrytecký, drzý, páchnoucí, hloupost, hanebnost*. Jejich častý výskyt slouží k důraznému vyjádření autorského stanoviska. Cílem je, aby se čtenáři s tímto stanoviskem ztotožnili.

d) Žáci si připraví stručná shrnutí názorů obsažených v komentáři. Společně pak na několika příkladech zhodnotíme jejich výstižnost.

Např.: „Kuřáci omezují nekuřáky tím, že je nutí vdechovat škodliviny a obtěžují je zápachem. Zákony proti kouření jsou správné. Mohou ale mít i opačný účinek: kouření ze vzdoru. Je třeba, aby ti, kdo působí jako vzory, na veřejnosti nekouřili.“

e) Žáci napíší (doma či ve vyhrazené části hodiny) krátké texty, v nichž vyjádří své názory a postoje. Vybrané texty ve třídě přečteme a učiníme z nich východisko pro diskusi. Je třeba dbát na to, aby nešlo jen o citově

zabarvená prohlášení a rezolutní hodnocení, ale aby žáci hledali pro své výroky odůvodnění.

f) Úkol můžeme zadat jako domácí cvičení nebo realizovat během vyučování. Žáci by měli mít možnost vybrat si jedno z témat podle svého zájmu, případně se lze dohodnout i na dalších tématech. Při posuzování by měl být kladen důraz na to, zda se podařilo realizovat charakteristické rysy komentáře, a nakolik je text přesvědčivý a argumentačně podložený.

Cvičení 2. a) *Olympiáda, trénink, sport, sportovec, sponzor, elektrická energie, televizní, durch* (nespis., z němčiny: „stále, bez přerušení“). *Být o něčem* je slovní spojení, které se stalo módním a velmi rychle se rozšířilo (*politika je o kompromisech, kultura je o penězích* apod.). Uživatelé jazyka se v jeho hodnocení značně rozcházejí. Srov. např. *Internetovou jazykovou příručku* (<http://prirucka.ujc.cas.cz>).

b) Výrazům *skvělý, náročný a udatný* je v textu evidentně připisován význam protichůdný k jejich významu základnímu. Nejde o kladné hodnocení, ale o vyjádření pochybností či až zesměšňujícího odsudku. Podobně je tomu v případě slov jako *zúročit, dřina, odříkání, překonávání, hrdý, úžasný* a také věty *aby se roztočila kola našeho hospodářství*.

c) Článek chválí výkony českých diváků, kteří při olympiádě strávili na úkor spánku velké množství hodin u televizních obrazovek, a jakoby klade toto sezení před obrazovkami naroveň úsilí sportovců. Zároveň je zřejmé, že chvála není myšlena vážně, a text naopak nepřímo poukazuje na to, že o nic úžasného a skvělého nejde.

d) Poučení o ironii lze nalézt v encyklopediích či v příručkách a slovnících literární teorie. Podstatou ironie je to, že význam, který má vyjádření podle záměru mluvčího (pisatele) nést, je podstatně odlišný od toho, co je v textu uvedeno; často jde o význam zcela protichůdný: *Udělal jste to opravdu výborně* („naprosto špatně“). *Je neobyčejně štědrý* („velmi lakomý“).

■ FEJETON

Cvičení 1. a) Možná podoba osnovy:

1. Zlomená ruka o Vánocích.
2. Hra na honěnou a pád ze stolu.
3. Cesta do nemocnice.
4. Rentgen.
5. Na operačním stole.
6. Narkóza.
7. Probuzení s rukou v sádře.
8. V nemocničním pokoji.
9. Tahací harmonika jako dárek.

b) Např.: „Chlapec si o Vánocích hrál s bratrem na stole na honěnou, spadl a zlomil si ruku. V nemocnici mu dali ruku do sádry. Jako dárek pak dostal tahací harmoniku.“ Shrnutí obsahu může zachovat humornou pointu (tahací harmonika pro chlapce, který může po úrazu pohybovat jen jednou rukou),

to, co je hlavním zdrojem zábavnosti textu, tedy rozmanité hříčky s jazykem, se ovšem nutně ztrácí.

c) Fejeton využívá různé možnosti jazykové komiky:

- Hra s několika významy slova: *držet se* v konkrétním a v přeneseném významu.

- Obměny ustálených slovních spojení: *dostat zlomenou ruku* (proti obvyklému *dostat dárek*); *způsobit si dárek* (proti *způsobit si zranění*); *ztratit pevný stůl pod nohama*; *rozbít ruku*; *štědrá noc*; *slovní honěná*.

- Konfrontace formálně i významově spjatých slov: *rozbalovat (dárky)* – *zabalovat (do sádry)*.

- Významový kontrast: *úpět* – *ticho léčí*.

- Hříčka se vztažením výrazu k různým skutečnostem: *dávat si pozor na kosti*.

d) Můžeme z knih vybrat jeden či dva vhodné texty. Žáci v nich pak hledají obdobné (a případně i odlišné) způsoby vyjádření. (Část jednoho z fejetonů je otištěna v učebnici, s. 109–110.)

e) Úkol je možno zadat jako domácí cvičení nebo realizovat během vyučování. Žáci by se měli snažit o vtipné vyjadřování a o využívání možností jazykové komiky.

Cvičení 2. a) Fejeton využívá především komickou nadsázku: věci obyčejné a drobné popisuje jako něco, co má zcela zásadní důležitost a vliv (*éra před hmoždinkou, éra po hmoždince, převratný vynález, geniální vynález, dokonale, génius*). Komický účinek má i nadbytečný důraz na přesnost vyjádření (*nůž na opracování téhož*) nebo soustředění na kontrastní děje (*líp vlezl – líp ven, a to i se zrcadlem*).

b) Fejeton podává velmi důkladný výčet potřebných předmětů, podrobně popisuje sled pracovních úkonů.

c) Pisatel naráží na snahu bývalého Sovětského svazu přisvojit si autorství různých objevů a vynálezů. Je zjevné, že jméno údajného vynálezce je vymyšlené; i když je slovo *hmoždinka* významově neprůhledné, lze těžko předpokládat, že by pocházelo od vlastního jména. Pro vytvoření tohoto jména se využívá fakt, že mnoho ruských příjmení je zakončeno na *-ov* (*Ivanov, Jegorov*); přitom ovšem v ruštině hláska a písmeno *h* neexistují. (Obdobným způsobem bývají konstruována osobní jména i ve hrách Divadla Járy Cimrmana, v němž Zdeněk Svěrák působí.) V závěru fejetonu se objevuje narážka na pomník J. V. Stalina, který stál v Praze na Letné.

Cvičení 3. a) Jde o tzv. historický přezens, tedy použití tvarů přítomného času (resp. budoucího času u dokonavých sloves) pro označení minulých dějů. Často se tak zdůrazňuje jejich rychlost a dramatičnost; zároveň se vyprávění tímto způsobem oživuje. Srov. *nejde proud, nikam se nedovolám* proti *nešel proud, nemohl jsem se nikam dovolat*.

b) Jde o výrazy jako *taky* (proti *také*), *naštvat* (*rozzlobit*), *pusa* (*ústa*), *lipnout* (*přilepit*), *barák* (*dům*). Pojmenování *mobil*, *viřivka*, *baterka* původně také patřila do oblasti běžné mluvené komunikace, ale v současnosti už zís-

kala postavení prostředků neutrálních. Znění s příznakovými jazykovými prostředky dává textu osobnější ráz (poukazuje na to, že jde o konkrétní prožitky jedince) a zřetelněji vyjadřuje postoje k probíraným jevům.

c) Ke slovu *dům* lze nalézt mnoho synonym, resp. výrazů částečně synonymních. Místo *dům* je možno říci *budova*, *stavení*, *stavba*. Další pojmenování poukazují např. na velikost stavby, resp. na vztah k ní (*domek*, *domeček*, *barák*, *baráček*) či na její stav (*barabizna*). Velké množství výrazů pak označuje různé druhy domů (*chalupa*, *chaloupka*, *chata*, *chýše*, *vila*, *čínžák*, *panelák*, *věžák* atd.). K úkolu je možno využít výkladové slovníky češtiny (*Slovník spisovného jazyka českého*, *Slovník spisovné češtiny*) a *Slovník českých synonym a antonym* (Brno 2008).

d), e) Úkol je možno zadat jako domácí cvičení nebo realizovat během vyučování. Vedeme žáky k tomu, aby se snažili zachovávat rysy fejetonu, tedy aby v textu propojovali prvky vyprávění, popisu i úvahy a hledali možnosti poutavé a vtipné stylizace.

■ REPORTÁŽ

Cvičení 1. a) První část reportáže se zaměřuje na fakta a pozorování, ale objevují se i prvky, v nichž se uplatňují pocity, uvažování a hodnocení (problém s řazením, odvaha cestujících, otázka, co bliká). V posledních dvou odstavcích tato složka převládá.

b) Druhá osoba sloves slouží k navazování kontaktu se čtenáři, resp. k vyvolání pocitu blízkosti vůči tomu, o čem se hovoří.

c) Patří sem výrazy jako *bakelitové/plastové vozítko* (naznačuje se, že trabant nelze považovat za plnohodnotné auto), *chcípnout*, přirovnání *šlapat jako hodinky*, citoslovce *blik blik*. Přirovnání trabantu k PET lahvi je založeno na tom, že přirovnávaná věc i věc, k níž se přirovnává, v sobě nemají vůbec nic z kvality, jež je východiskem přirovnání. Trabant je tak možno přirovnat rovněž k jakékoliv jiné věci, s níž nejsou spojena žádná bezpečnostní opatření, např. k budíku.

d) Žáci by měli mít možnost vybrat si z různých témat podle vlastního zájmu. Důraz je třeba klást na to, aby se text věnoval osobním prožitkům a osobnímu pohledu na určité události.

Cvičení 2. a) Je možno využít zdroje z internetu či tištěnou publicistiku a populárně naučné publikace. Z referátů by mělo vyplynout, v čem spočívá zvláštnost situace v Čečensku a jak probíhaly čečenské války.

Základní údaje: Čečensko (Čečenská republika, Čečna) je autonomní republika Ruské federace na severním Kavkazu (15 500 km², přibližně 1 milion obyvatel, hlavní město Groznyj). Boje o toto území probíhaly od doby Petra I., roku 1859 bylo Čečensko dobyto a stalo se součástí Ruské říše a později Svazu sovětských socialistických republik. Po druhé světové válce byli Čečenci vysídleni do Kazachstánu a na Sibiř, návrat jim byl umožněn až v roce 1957. Po rozpadu SSSR v roce 1991 byla vyhlášena nezávislá Čečenská republika Ičkerie. Konflikty s ruskými vojenskými si-

lami přerostly v první rusko-čečenskou válku (1994), která byla ukončena příměřím v roce 1996. V roce 1999 začala druhá rusko-čečenská válka; podnětem k ní byl hlavně vstup čečenských oddílů do sousedního Dagestánu a teroristické útoky v Moskvě i jiných městech, za jejichž pachatele byli označeni čečenští teroristé. Rusko vojenské akce oficiálně ukončilo v roce 2002, od této doby probíhá politická „normalizace“ (podle nové ústavy je Čečensko částí Ruska). Nadále však dochází k partyzánským bojům a atentátům.

b) Např.: „Reportér přijíždí v červenci 2009 do Čečenska. Na hranicích má potíže s čečenskými milicionáři. V hlavním městě Groznyj je ale klid. Reportéra zaujala nová velká mešita. Po dlouhé procházce se v noci vrací do hotelu; nemůže ale spát, protože ho až do rána obtěžují komáři.“

c) Prostředky, které mají zaujmout čtenáře a zprostředkovat mu osobitost popisované reality: *Alláh adhan* (cizojazyčný výrok jako odkaz na islámské náboženství), *muezzin, cukrbliky* (nespis., z němčiny, „sladké pohledy“), *koledovat si o problém, fakt nemůžu, války Groznyj nastartovaly, každý druhý chlap, pupínky jak světlé fazole*.

d) *Vystoupit z auta, vybalit krosnu. Groznyj. Hloupost. – [...] zabíjím hmyz. Až do rána.* Určité prvky textu tak vystupují do popředí, klade se na ně důraz.

e) Jde hlavně o střední část textu (zbraně, detektor kovů, ozbrojené hlídky v maskáčích – obchody, internetové kavárny, mešita; kořata, švestky).

f) Pointa je tvořena posledním odstavcem. Vzniká tu kontrast mezi klidem města, kde se dříve odehrávaly těžké boje, a nočním „bojem“ s komáři. Na prohranou „komáří válku“ poukazuje také název reportáže a tím pointu textu předjímá.

g) Je možno vybrat různé reportáže z knih, časopisů či z internetu a společně hledat shody a rozdíly mezi texty.

Cvičení 3. a) Textem procházejí formulace, které natáčení zvukových filmů přirovnávají k průmyslové výrobě: *dojem, že vstupujeme do fabriky, továrny na slova a zvuky, skladiště, konzervy se slovy*.

b) Je možno vyhledat vhodný text na internetu, případně v některém časopise. Povšimneme si pak, jak je zde natáčení popisováno, a shrneme rozdíly proti reportáži J. A. Urbana, které jsou dány technickým vývojem.

c) Žáci by měli mít možnost vybrat si z různých témat podle vlastního zájmu. Je třeba dbát na to, aby práce měly rysy reportáže, jež si žáci na základě ukázek v učebnici i dalších příkladů osvojili.

■ ROZHOVOR

Cvičení 1. a) Název pochopitelně může mít rozmanité podoby, např. *Zvířata umějí lhát, Má mě můj pes rád?, Chytrá zvířata nejsou vhodná pro výzkum* apod.

b) Možná podoba osnovy:

1. City u zvířat a jejich projevy.
2. Zvířata dokážou lhát.
3. Komunikace se zvířaty.
4. Paměť a výkony zvířat.
5. Intelligence zvířat jako problém pro výzkum.

c) Žáci zkusí převést text, případně jeho část, do podoby souvislého monologického výkladu. Všimáme si přitom toho, jaké zásahy je třeba provést (zapojení obsahu otázek do výkladu, potlačení kontaktních prvků apod.).

Např.: „Bylo zjištěno, že city a jejich projevy jsou u mnoha savců v podstatě shodné. Nikdy ovšem nebudeme s jistotou vědět, jak např. pes své city skutečně prožívá, jestli má svého pána opravdu rád. Pokud jde o city, nemáme ostatně jistotu ani u lidí. Můžeme také předpokládat, že psi i jiná zvířata dokážou lhát. Existuje celá řada takových případů.“ Atd.

d) Nabídka různých rozhovorů v novinách, časopisech i na internetu je neobyčejně rozsáhlá. Je vhodné určit, aby si žáci pro porovnání vybrali rozhovor, který se zabývá odbornými otázkami (souvisejícími s látkou vyučovanou v některém z předmětů), nebo rozhovor zaměřený na aktuální společenskou či kulturní problematiku.

e) Úkol je možno realizovat ve skupinách. Každá skupina si zvolí téma rozhovoru, připraví si otázky, rozhovor nahraje a pak upraví do podoby, která je přijatelná v psané komunikaci (navazuje se tu na problematiku vztahů mezi mluvenými a psanými texty). V hodině pak žáci představí výsledky, ke kterým dospěli. Společně jednotlivé rozhovory zhodnotíme.

Cvičení 2. a) K nespisovným jazykovým prostředkům patří: *nějaký bílý vlasy, černý (vlasy), je to dlouhý*; dále částice *jo*. Mluvenost se projevuje v poměrně jednoduché větné stavbě, v opakování stejných konstrukcí ([...] *to byly čtyři hodiny. To byl klíčový zápas*), v užívání zájmena *ten* před podstatnými jmény (*ty poslední dvě hodiny, toho zápasu*), v opakování některých výrazů (*být, to*). Zachování nespisovnosti a rysů mluvenosti i v psané verzi rozhovoru má ve čtenářích vzbudit dojem bezprostřednosti vyjádření a citové angažovanosti mluvčího.

b) Žáci si v rozhovoru vyhledají zmíněná vyjádření a navrhnou pak jiné možné formulace:

- *duchem jsem někde jinde – jsem duchem nepřítomen; neuvědomuju si, co mi říká; neposlouchám ji;*

- *o kolik let jste během mistrovství zestárnul? – jak vás mistrovství poznamenalo? jak se na vás projevila zátěž z mistrovství?;*

- *klíčový zápas – nejdůležitější zápas; rozhodující zápas;*

- *mě to docela ubíjí – mě to docela ničí; mě to dost trápí;*

- *spadne to ze mě – uvolním se; přestanu pociťovat napětí;*

- *je to mnohem větší peklo – je to mnohem větší hrůza; jsou to mnohem větší muka.*

Pochopitelně mohou být uváděny i další formulace. Dbáme na to, aby navržená náhrada významově odpovídala původnímu vyjádření.

c) První osoba množného čísla představuje mluvčího jako součást širšího celku – hokejového mužstva, ale i české společnosti, pro kterou jsou výsledky tohoto mužstva důležité (*kde jsme museli uspět, třeba dostaneme gól*). Použití druhé slovesné osoby (resp. vykání) slouží hlavně k tomu, aby mluvčí podnítl tazatele (a čtenáře) k vcítění do svého postavení (*Musíte se nějak zabavit. Píšete sestavu*).

d) Např.: „Trenér českých hokejistů Vladimír Růžička hovořil o náročnosti mistrovství světa. Uvedl, že čekání na zápas je horší než samotné utkání. Také se zmínil o tom, že největším náporom na nervy je sledování zápasu z pozice diváka.“

Cvičení 3. a) Žáci si ke každému odstavci vymyslí otázku, na niž by mohl být obsah odstavce odpovědí. Např.: „Kolik dětí se v poslední době stalo obětí kyberšikany? Jak se kyberšikana projevuje? Co se stává podnětem pro kyberšikanu? Jaký je vztah mezi kyberšikanou a klasickou šikanou?“

Případně je možno upravit i začátky odstavců, aby působily jako odpovědi (např.: „V posledních šesti měsících to bylo asi 10 procent dětí. Zjistili jsme to z nejnovějšího průzkumu [...]“), a vložit do textu kontaktní prostředky.

b) Učitel by měl podnítl ve třídě diskusi a citlivě ji moderovat. Je třeba klást důraz na to, aby žáci k problému přistupovali seriózně a aby svá stanoviska odůvodňovali.

c) Můžeme žákům doporučit témata, která jsou zajímavá a z hlediska výuky užitečná. Sledujeme pak, jakými způsoby byla dialogizace textu realizována.

■ PŘESVĚDČOVÁNÍ A MANIPULACE

V této části kapitoly se v návaznosti na předchozí učebnice klade důraz na práci s informacemi a schopnost vyvozovat z nich závěry. Hlavní pozornost je přitom věnována posuzování platnosti argumentů a přesvědčovacím a manipulačním strategiím. Žáci by si především měli vypěstovat schopnost poznávat pokusy o manipulaci prostřednictvím textů a zaujímat k nim kritický postoj.

Cvičení 1. a) K výrazům cizího původu patří: *systém* („soustava, soubor pravidel“), *riziko* („nebezpečí“), *demokratický* („založený na, vládě lidu“), *preventivní* („ochranný, předem chránící“), *praxe* („činnost, postup, konání“), *agresivní* („útočný, výbojný“), *respekt* („úcta, vážnost“), *pozitivní* („kladný“), *sankce* („postih, potrestání“), *logicky* (zde: „přirozeně, podle očekávání“), *šikana* („neodůvodněné a nespravedlivé pronásledování, obtěžování, týrání“).

b) Možná podoba osnov:

1. Správnost zavedení bodového systému.
2. Potřeba vymáhat dodržování pravidel.
3. Nutnost dodržovat povinnosti uvedené v zákoně.
4. Potřeba rychlého postihu za přestupky, který bude mít preventivní účinek.

II. 1. Cíle bodového systému.

2. Sankce za malicherné přestupky.

3. Požadavek, aby se bodové hodnocení vztahovalo jen na závažné přestupky.

4. Strach z bodového systému.

5. Selhání bodového systému.

c) Žáci si z textů vypíší jednotlivé argumenty. Porovnáme, které argumenty byly v textech nalezeny, a případně společně upravíme jejich podobu. Poté by se měla rozvinout diskuse o přijatelnosti a přesvědčivosti jednotlivých argumentů.

V první ukázce argumenty podporují tezi, že zavedení bodového systému v dopravě bylo správné a že tento systém pomáhá zvýšit bezpečnost na silnicích. Jde především o tyto argumenty: Čeští řidiči jsou schopni dodržovat pravidla, potřebují však, aby od nich bylo toto dodržování vymáháno. I když je pro část řidičů odstrašující účinek trestů za porušení pravidel zřejmě malý, je nutno dodržování povinnosti vyžadovat, protože bez toho by neexistovala demokratická společnost. Bodový systém není bez problémů (opožděné zahajování správních řízení s řidiči), ale jeho potřebnost představuje vyšší hodnotu.

V druhé ukázce argumenty podporují tezi, že se bodový systém neosvědčil, protože nesplnil to, co sliboval (větší bezpečí na silnicích). Jde především o tyto argumenty: Bodový systém zavedl sankce za malicherné a často nezáměrné přestupky, a proto je vnímán jako šikana. Bodový systém vyvolává u řidičů strach z odnětí práva řídit; strach sice dokáže lidské chování na omezenou dobu ovlivnit, ale z nikoho neudělá lepšího řidiče ani ohleduplného člověka. Bodový systém neodstranil ze silnic ty, proti kterým byl hlavně namířen, tedy bezohledné řidiče.

d) V návaznosti na diskusi nad ukázkami by žáci měli formulovat vlastní stanoviska a podložit je argumenty.

e) Zde je možno využít různé texty obsažené v novinách, časopisech nebo na internetu. Některé noviny (např. *Mladá fronta Dnes*, *Lidové noviny*) v současnosti často otiskují dvojice textů, které formulují a odůvodňují protichůdné postoje k nějaké důležité otázce (*pro* a *proti*). Takové dvojice textů mohou být zvlášť instruktivní.

Cvičení 2: Ukázka reklamních textů, které bývají otiskovány v časopisech pro mládež.

a) V textech se nevyskytuje nespisovnost v rovině hláskové a tvarové. Objevují se tu ovšem lexikální prostředky příznačné pro vyjadřování (mladých) uživatelů počítačů (*net*, *chatař*, *chatařka*, *chatování*), doplněné ještě emotikony. Důraz je kladen také na lexikální prostředky, které jsou právě módní (*set*, *trendy*, *nabušený*). Běžné mluvené komunikaci odpovídá spojení *něco extra*. Citové zabarvení mají (v daných kontextech) výrazy jako *výbavička*, *nádobičko*, *fanatička*, *foťáček*, *fotečka*. Texty tak v sobě spojují snahu vzbuzovat dojem serióznosti (hlásková a tvarová spisovnost, odborné

termíny) se způsobem vyjadřování, o kterém jejich autoři předpokládají, že je blízké mladým lidem.

b) V textech se objevují anglicismy z oblasti techniky i anglicismy módní a oblíbené v reklamách: *chatování*, *chatař*, *chatařka* (můžeme si povšimnout slovní hříčky), *(inter)net*, *(optický) zoom* („schopnost objektivu měnit ohniskovou vzdálenost – a tedy přibližovat předmět – prostřednictvím soustavy čoček“), *set* („soubor, soustava“), *trendy* („odpovídající určitému výraznému směřování“).

c) Přesvědčit mají odkazy na to, že nabízené předměty odpovídají zálibám a touhám adresátů. Zároveň jsou přítomna upozornění na vysoké kvality výrobků (vhodnost pro profesionály, *nabušený skvělými funkcemi*, superstabilizátor jako samozřejmá součást, *fotečky [...] na jedničku*) a také na výjimečnost (*něco opravdu extra*) a luxusnost, malé rozměry a módnost. Jako zcela nepochybné se bere to, že výrobky vzbudí u adresátů reklamy silný zájem (*nadchne i ty největší fanatičky, to se ti určitě bude líbit*).

d) Za klamný argument lze považovat především vyzdvižení toho, že je nezbytné opatřit si daný výrobek, má-li adresát splňovat určitá kritéria (*Pokud tě chatování na netu opravdu baví, musíš se na to taky pořádně vyzbrojit!*). Důležitý je také výraz *už* v poslední větě druhého textu. Naznačuje se tím, že cena je ve vztahu k nabízené kvalitě velmi výhodná a že jinde by patrně bylo zakoupení fotoaparátu dražší.

Cvičení 3. a) První text užívá spisovné prostředky a ustálené formule a je určen široké veřejnosti, „běžnému spotřebiteli“. Druhý a třetí text naopak kladou důraz jednak na nespisovnost, jednak na neformální a módní výrazy a zaměřují se nepochybně zejména na mladé lidi. Čtvrtý text rovněž pracuje s nespisovností a obrací se nejspíš k těm, kdo si zakládají na své nekonvenčnosti, individuálnosti a „mužnosti“.

b) První tři texty vyzdvihují především výhodnost nabídky (*neuvěřitelná sleva, hustý ceny, výhody za málo peněz*), čtvrtý text poukazuje na vztah mezi výrobkem a zvláštními kvalitami adresáta. Ve druhém a třetím textu se objevují poukazy na to, že produkty splní přání kupujícího (*hustý dárky, „bavse“*). Manipulativní charakter má výraz *varování*, který je ve vztahu k následujícímu textu silnou nadsázkou. Tvzení, že nakupování už nikdy nebude tak výhodné, je nedokazatelné (proto je doplněno oslabujícím *možná*), ale nepochybně jde o určitý nátlak na kupující. V posledním textu se spotřebiteli vnucuje představa, že pokud chce patřit mezi „pořádné chlapy“, musí si daný výrobek opatřit.

c) Je možno shromáždit rozmanité reklamní texty a probírat je obdobným způsobem jako v případě textů otištěných. Společně pak vyvodíme závěry o tom, jaké postupy reklamy ve snaze ovlivnit adresáty volí.

d) V návaznosti na předchozí úkoly by žáci měli napsat krátkou úvahu o tom, jaké je současné postavení reklamy a jak je reklamní texty ovlivňují. Úryvky z těchto úvah se pak mohou stát východiskem pro diskusi ve třídě.

Doc. PhDr. IVANA BOZDĚCHOVÁ, CSc., prof. PhDr. PETR MAREŠ, CSc.,
PhDr. IVANA SVOBODOVÁ

Metodická příručka
ČESKÝ JAZYK 9
pro základní školy

Vydalo v Praze roku 2013

SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost,

Bělehradská 47, 120 00 Praha 2

Odpovědná redaktorka PhDr. Milana Čechurová

Sazba Miloš Jirsa

Publikaci vyrobil Tigis Print, s. r. o., Praha

Počet stran 160

1. vydání

ISBN 978-80-7235-483-2

59421

Učebnice lze objednat na adrese:

SPN – pedagogické nakladatelství, a. s.

Ostrovní 126/30, 110 00 Praha

tel.: 603 495 229, e-mail: spn@spn.cz

www.spn.cz, www.naseucebnice.cz

nebo

Expediční středisko

Říčanská 108, 251 01 Čestlice

tel.: 272 680 975, 272 680 978